

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**DOĞANIN NEOLİBERALLEŞTİRİLMESİ EKSENİNDE KARBON
PİYASALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Kader TUĞAN ŞAHİN
11913808**

ANKARA – 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**DOĞANIN NEOLİBERALLEŞTİRİLMESİ EKSENİNDE KARBON
PİYASALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Kader TUĞAN ŞAHİN
11913808**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN**

ANKARA – 2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI**

**DOĞANIN NEOLİBERALLEŞTİRİLMESİ EKSENİNDE KARBON
PİYASALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı İmzası

Prof. Dr. Aykut Namık ÇOBAN (Tez D.)

.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../2016)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

Kader TUĞAN ŞAHİN

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1 NEOLİBERALİZM VE ARAÇLARI	6
1.1 Neoliberalizm Nedir?	10
1.2 Neoliberalizmin Dayandığı/Önerdiği Temel İlke ve Kavramlar	12
1.2.1 Küreselleşme ve Serbestleştirme.....	14
1.2.2 Metalaştırma.....	21
1.2.3 Ticarileştirme.....	26
1.2.4 Özelleştirme	31
1.2.5 Esnekleştirme.....	37
1.2.6 Kurationsızlaştırma	44
İKİNCİ BÖLÜM	49
2. NEOLİBERALİZM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI	49
2.1. İklim Değişikliği Sorunu	52
2.1.1 Neoliberal Politikalar Bağlamında İklim Değişikliği Müzakereleri 56	
2.1.1.1 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi....	58
2.1.1.1.1 Kyoto Protokolü ve Esneklik Mekanizmaları.....	65
2.2 Neoliberalizmin Unsurları Açısından İklim Değişikliği Sorununun Değerlendirilmesi.....	90
2.2.1 İklim Değişikliği Sorununun Çözümünde Piyasa Tabanlı Araçların Gelişimi	91
2.2.2 Neoliberal İktisat Politikaları Kapsamında Sorunun Çözümü Amacıyla Kullanılan İktisadi Araçlar.....	94
2.2.2.1 Neoliberalizm Ekseninde Karbon Vergileri	95
2.2.2.2 Neoliberalizm Ekseninde Karbon Piyasaları	99
2.2.2.2.1 Karbon Ticareti Sistemleri	102
2.2.2.2.1.1 Avrupa Birliği Karbon Piyasası	108

2.2.2.2.1.2 REDD- Ormansızlaşma ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması.....	112
2.2.2.2.2 Gönüllü Karbon Piyasaları	115
2.2.3 İklim Değişikliği Sorununun Çözümünde Bireysel Önlemler	119
2.2.3.1 Karbon Ayak izi	121
2.2.3.2 Karbon Dengeleme	121
2.2.3.3 Karbon Karnesi.....	122
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	124
3 NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE UYGULANAN İKLİM POLİTİKALARI.....	124
3.1 Türkiye’deki İklim Değişikliği Politikaları ve BMİDÇS Kapsamındaki Konumu	127
3.1.1 Türkiye’nin Özel Koşulları ve Politika Dokümanları.....	129
3.1.1.1 İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı	135
3.2 Türkiye’nin Sera Gazı Emisyonları.....	139
3.2.1 Türkiye’de Sera Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Yönelik Mevzuat	143
3.2.1.1 Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik	144
3.3 Türkiye’nin BMİDÇS Kapsamındaki Yükümlülükleri ve Karbon Piyasaları	146
3.3.1 Türkiye’de Karbon Piyasaları	151
3.3.1.1 Emisyon Azaltımına Yönelik Gönüllü Karbon Piyasaları.....	153
3.4 Türkiye’nin İklim Değişikliği Müzakerelerindeki Tutumu	157
3.4.1 BMİDÇS 21. Taraflar Toplantısındaki Gelişmeler.....	163
SONUÇ.....	173
KAYNAKÇA	188
ÖZET.....	199
ABSTRACT	200

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Karaların ve Okyanusların Sıcaklıklarını Kapsayan Küresel Ortalama Sıcaklık.....	53
Şekil 2. Küresel Antropojenik CO ₂ Emisyonları ve Kümülatif CO ₂ Emisyonları.....	53
Şekil 3. 1973 ve 2012 Yılları CO ₂ Emisyonlarında Ülkelerin ve Bölgelerin Payları	61
Şekil 4. Faydalanıcı Ülke Tarafından Kaydedilen Projelerden Elde Edilmesi Beklenen CER (Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredileri)'lerin Dağılımı	78
Şekil 5. Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminin İşleyişi.....	83
Şekil 6. Kyoto Protokolü Yükümlülükleri Kapsamında Esneklik Mekanizmalarının Kullanımı.....	103
Şekil 7. Mevcut, Geliştirilen, Potansiyel Emisyon Ticaret Sistemlerinin Haritası ..	106
Şekil 8. Türkiye'nin 1990-2013 Yılları Ulusal Sera Gazı Emisyonları.....	140
Şekil 9. 2013 Yılı Sera Gazı Emisyonlarının Sektörlere Göre Dağılımı	142
Şekil 10. Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasalarında İşlem Gören Projelerin Yıllık Emisyon Azaltımı Değerlerine Göre Sektörel Dağılım Oranları	156
Şekil 11. Türkiye'nin 2020 Yılı Sonrasına Yönelik Ulusal Katkı Niyet Beyanı (Türkiye'nin UKNB'si).....	160
Şekil 12. Kişi Başına Düşen Emisyonlar UKNB'ler Doğrultusunda Nasıl Değişecek?	161
Şekil 13. Küresel Emisyonların Seyri ve Sıcaklık Artışının Sınırlandırılması İçin Küresel Emisyonlardaki Gerekli Azaltım.....	166

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ülkelerin 2012 CO ₂ Emisyonları (Milyon ton) ve 1990-2012 Kişi Başı CO ₂ Emisyonları (ton CO ₂ / kişi).....	62
Tablo 2. Esneklik Mekanizmalarının Karşılaştırılması.....	77
Tablo 3. Ortak Yürütme Proje Sahibi Ülkeler ve Emisyon Azaltım Birimleri (Emission Reduction Units- ERU) (2008-2015)	82
Tablo 4. Kyoto Protokolü I. Taahhüt Döneminde Ülkelerin Hedefleri ve Durumları	86
Tablo 5. Gönüllü Karbon Piyasası Hacmi ve 2013-2014 Yılları Ortalama Fiyat Karşılaştırması.....	117
Tablo 6. Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasalarında İşlem Gören Projelerin Türü ve Yıllık Emisyon Azaltımı	154

KISALTMALAR

BMİDÇS:	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CER:	Certificated Emission Reduction (Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltımı)
CTF:	Clean Technology Fund (Temiz Teknoloji Fonu)
ÇŞB:	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
ET:	Emisyon Ticareti (Emission Trading)
ERU:	Emission Reduction Unit (Emisyon Azaltım Birimi)
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IEA:	International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
IMF:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPCC:	Intergovernmental Panel on Climate Change (Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli)
İDEP:	İklim Değişikliği Eylem Planı
İDHYKK:	İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu
MRV:	Monitoring, Reportig and Verification (İzleme Raporlama ve Doğrulama)
OECD:	The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OY:	Ortak Yürütme (Joint Implementation)
PHO:	Karbon Piyasasına Hazırlık Ortaklığı (Partnership for Market Readiness-PMR)

TKM:	Temiz Kalkınma Mekanizması (Clean Development Mechanism)
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı
UKB:	Ulusal Katkı Beyanı (Nationally Determined Contribution-NDC)
UKNB:	Ulusal Katkı Niyet Beyanı (Intended Nationally Determined Contribution-INDC)
UNFCCC:	United Nations Framework Convention on Climate Change (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi)

GİRİŞ

Atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artmasıyla yeryüzünün ortalama sıcaklığı her geçen gün yükselmekte; sıcaklık artışına bağlı olarak dünyanın pek çok bölgesinde seller, erozyonlar, sıcak hava dalgaları, kuraklık gibi doğal afetler yaşanmaktadır. İnsan hayatını tehdit eden, mal ve can kaybına neden olan bu büyük felaketler ve sonuçları; sorunun kaynağı olan iklim değişikliğini dünya gündeminin ilk sıralarına taşımaktadır.

Dünyanın pek çok bölgesinden bilim insanlarını bünyesinde bulunduran ve iklim değişikliği alanında araştırmalar yapan Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC)'nin hazırladığı ve 2015'te yayınlanan 5. Değerlendirme Raporunda sıcaklık artışı ve iklim değişikliği ile ilgili çarpıcı gerçekler bir kez daha kamuoyu ile paylaşılmıştır. Raporda özellikle 1880- 2012 yılları arasında yeryüzünün ortalama sıcaklığının 0,85 °C arttığının, bu artıştan yaşamın tüm alanlarının etkilendiğinin ve önlem alınmazsa önümüzdeki dönemde de etkileneceğinin ortaya konulması, iklim değişikliği alanında çalışanlar başta olmak üzere toplumun birçok kesiminde endişe yaratmıştır.

IPCC'nin daha önceki yıllarda hazırlanan raporlarında da iklim değişikliğinin, atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artması sonucu ortaya çıktığı ve küçük ada ülkeleri ve Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı Akdeniz Havzasında bulunan ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerin ve insanlığın iklim değişikliğinden etkilendiği/ etkileneceği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte iklim değişikliği ile mücadele amacıyla sera gazı emisyonlarının azaltılması için insanlığın harekete geçmemesi, herhangi bir önlem almaması durumunda iklim değişikliğine bağlı etkilerin ve felaketlerin şiddetleneceği ifade edilmektedir.

Bu araştırma sonuçları ve yaşanan felaketler, iklim değişikliği sorunundan en çok etkilenecek kesimleri endişelendirirken; neoliberaler, iklim değişikliği sorununa sebep olan sektörlerin temsilcileri, özellikle çok uluslu şirketler, durum karşısında aynı hassasiyeti göstermek bir yana çözüm için duyarsız kalmayı, hatta benimsedikleri politika doğrultusunda bu durumdan kâr elde etmeyi amaçlamaktadırlar.

Doğal kaynakları sermaye olarak gören, insanların talebini göz ardı ederek, sermaye birikiminin gerekleri doğrultusunda üretim yapan, insanları borçlandırarak tüketim alışkanlıklarını değiştiren neoliberal sistemin aktörleri olan çok uluslu şirketler, doğayı metalaştırarak, ticarileştirerek doğal kaynakları sömürmeyi, hedeflerine ulaşmada yol olarak benimsemektedir. Bu bağlamda neoliberal politikalar iklim değişikliği sorununun çözümüne “karbon piyasaları” ile “katkı” sağladığını iddia etmektedir.

Emisyonları azaltmak bir yana sadece “dengelemeden” ibaret olan karbon piyasaları ile atmosfere verilen emisyon miktarı sabit kalırken, neoliberal politikalar emisyon azaltımı için sermaye etkinliklerinde maliyetli dönüşümleri bir tarafa bırakıp “maliyet etkin” bir seçenek olan “serbest piyasa numarasına” yönelmektedir. Bununla birlikte neoliberallerin “çözüm” olarak ortaya koydukları karbon piyasaları ile elde ettikleri “sözde katkı” doğal kaynakların sömürülmesini meşrulaştırmaya yönelik bir kandırmaca olmakla birlikte, doğal kaynaklarını korumada yasal düzenlemeleri yeterli olmayan gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin de kaynaklarının da “pazara” dâhil edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi neoliberalizmin aracı kuruluşları tarafından borçlandırılan gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin doğal kaynakları, kalkınma politikaları ve hatta yönetim şekilleri müdahale edilmeye uygun hale getirilmekte; bu korumasız ülkeler bir anlamda sisteme dâhil olmaya mecbur edilmektedirler. Bu döngü ile hayatımızın her alanında etkilerini hissettiğimiz neoliberal politikalar gerçek, acımasız yüzünü göstermektedir. Sonuçta mecbur edilen ve bu çarka kapılan ülkelerin doğal kaynakları, bahse konu kuruluşlar tarafından, neoliberal politikacılar ile organik bağı bulunan çok uluslu şirketlerin sömürüsüne hazır hale getirilmektedir.

Bu sistemin etkileri, hayatımızı tehdit eden iklim değişikliği sorununu çözmek üzere 1992 yılında imzaya sunulan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamındaki müzakerelerde de görülmekte; neoliberal yaklaşımların egemen olduğu iklim değişikliği müzakerelerinde, karbonun metalaştırılarak ticaretinin yapılması esasına dayanan karbon piyasaları “çözüm” olarak sunulmaktadır. Bununla birlikte neoliberal sisteme dâhil olmaya mecbur bırakılan korumasız gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler; neoliberallerin kendilerini

aklamalarını, doğaya verdikleri zarardan “maliyet etkin” bir biçimde sıyrılmalarını sağlayan, iklim değişikliği ile mücadeleye çözüm olarak sundukları karbon piyasaları için daha geniş bir coğrafya, sömürülecek geniş bir ülke yelpazesi sunmaktadır.

Bu tezin yazılmasının temel amacı; günümüzün egemen politik anlayışı olan neoliberalizmin temel ilkelerini inceleyerek, mevcut sistem kapsamında doğaya bakış açısını değerlendirmek ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sunduğu iddiasıyla neoliberal politikalar doğrultusunda ortaya konulan karbon piyasalarının, gerçek anlamda bir çözüm olup olmadığı sorusuna yanıt aramak ve Türkiye’deki uygulamaları ele almaktır.

Bu bağlamda, günümüzün hâkim politik anlayışı olan neoliberalizmin; küreselleşme ve serbestleştirme, metalaştırma, ticarileştirme, özelleştirme, esnekleştirme ve kuralsızlaştırma unsurları, yedi temel ilkesi incelenerek, bu ilkelerin iklim değişikliği politikalarına etkileri değerlendirilecektir. Ayrıca gündelik hayatın her alanına etki eden neoliberalizm doğrultusunda iklim değişikliği müzakereleri ve neoliberallerin kendilerini aklamalarını sağlayan maliyet etkin çözüm olan karbon piyasaları ele alınacaktır. Bununla birlikte neoliberalizm bağlamında Türkiye’deki kalkınma politikalarının gölgesinde şekillenen iklim değişikliği politikaları değerlendirilerek Türkiye’nin iklim değişikliği müzakerelerindeki duruşu, karbon piyasalarına yaklaşımı ortaya konulacaktır.

Bu amaçla hazırlanan tezin ilk bölümünde insanları rekabete, daha fazla tüketmeye iterek, yalnızlaşmaya sürükleyen neoliberalizm ele alınacak ve neoliberal politikaların temel ilkeleri olan küreselleşme ve serbestleştirme, metalaştırma, ticarileştirme, özelleştirme, esnekleştirme ve kuralsızlaştırma unsurları tartışılacaktır. Ayrıca bu ilkelerin; mevcut düzen, ülkelerin konumları, insan emeği, doğa, doğal kaynaklar üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Özellikle içerisinde adaletsizliği, eşitsizliği, sömürüyü barındıran neoliberalizmin metalaştırma, ticarileştirme ve kuralsızlaştırma ilkeleri kapsamında doğal kaynaklara bakış açısı değerlendirilecektir.

Tezin ikinci bölümünde iklim değişikliği sorununun nedenleri, sonuçları; kapitalizmin ve özellikle günümüzün egemen anlayışı, mevcut sistem olan neoliberalizm bağlamında ele alınacaktır. Mevcut sistemin; sebep olduğu iklim değişikliği sorunu,

sorunun çözümüne yönelik BMİDÇS kapsamında yürütülen iklim değişikliği müzakerelerine etkisi ve bahse konu sistem kapsamında çözüm olarak sunulan karbon piyasaları incelenecektir. Neoliberal politikalar bağlamında Kyoto Protokolü kapsamında ortaya konulan, doğal kaynakların metalaştırılıp, ticarileştirilmesini temel alan karbon piyasaları (Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM), Ortak Yürütme (OY) ve Emisyon Ticareti (ET)) başta olmak üzere kullanılan iktisadi araçlar değerlendirilecektir. Özellikle neoliberalizmin metalaştırma, ticarileştirme ve kuralılaşdırma ilkeleri üzerine inşa edilen karbon piyasalarının en iyi işleyen örneği olan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Mekanizması incelenerek; neoliberallerin, çözüm olarak sundukları karbon piyasalarının gerçekten emisyon azaltımına sebep olup olmadığı araştırılacaktır. Ayrıca ağaçlandırma faaliyetleri başta olmak üzere, sera gazı emisyonlarını azaltan projelere yapılan yatırımların, “çevreci bir imaj” çizerek, kâr elde etme aracı olarak kullanıldığı ortaya konulacaktır. Son olarak da doğaya verdikleri zararı telafi etmek bir yana, kâr oranlarını artırmak için çabalayan ve bu uğurda doğayı metalaştıran neoliberallerin, iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik insanlardan, bireylerden beklentileri değerlendirilecektir. Neoliberallerin kurdukları sistemin çarkına kapılan, tüketim alışkanlıkları değiştirilerek, tüketmeye mahkûm edilen insanlardan karbon ayak izlerini azaltmaları için neoliberaler tarafından yapılması talep edilen fedakârlıklar; karbon dengeleme ve karbon karnesi gibi bireysel çözümler ele alınacaktır.

Son olarak üçüncü bölümde ise Türkiye’de neoliberalizm bağlamında şekillenen ve küresel rekabet kaygısı ile oluşturulan iklim değişikliği ile mücadele politikaları ve Türkiye’nin iklim değişikliği müzakerelerindeki tutumu değerlendirilecektir. Bununla birlikte Türkiye’nin “özel koşulları”, sera gazı emisyonları, Türkiye’nin BMİDÇS kapsamındaki yükümlülükleri ortaya konulacak, Kyoto Protokolünün 2007-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt Döneminde ve 2012-2020 yıllarını kapsayan II. Taahhüt Döneminde “özel koşulları” nedeniyle sera gazı emisyon azaltım taahhüdü almayan ve dolayısıyla zorunlu karbon piyasalarından faydalanamayan Türkiye’nin gönüllü karbon piyasalarındaki durumu ele alınacaktır. Doğal kaynaklarını neoliberallerin hizmetine sunarak “karbon finansmanından” faydalanmaya çalışan Türkiye’nin bu amaçla yaptığı alt yapı çalışmaları, mevzuat çalışmaları incelenecektir. Özellikle neoliberalizmin aracı kuruluşu olan Dünya Bankası ile yürütülen “Karbon Piyasasına

Hazırlık Ortaklığı (PHO) Programı” ele alınacak, Türkiye’nin karbon piyasalarına yönelik tutumu değerdendirilecektir. Son olarak 30 Kasım- 12 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris’te düzenlenen BMİDÇS 21. Taraflar Konferansındaki gelişmeler ve Türkiye’nin yeni iklim rejimine yönelik “katkısı” incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 NEOLİBERALİZM VE ARAÇLARI

Neoliberalizm özünde bir ekonomi politikası olmakla birlikte bugün etkilerini yaşamımızın her alanında hissettirmekte, yaşam tarzımızın değişmesine neden olmakta, bizi daha fazla tüketmeye, daha acımasız şartlarda daha çok çalışmaya, rekabete ve yalnızlığa sürüklemektedir.

Günümüzde neoliberal politikalar, sorgusuz sualsiz, itirazsız bir şekilde adeta bir kader gibi kabullenilmektedir, neoliberalizme alternatif politikalar, gerçekten uzak, ütöpik, idealist olarak nitelendirilip göz ardı edilmekte, varlığı kabul edilmemektedir. Diğer bir deyişle neoliberalizm yapısı itibariyle diğer tüm seçenekleri örtbas etmekte ve onları yok ettiği ölçüde hayat bulmaktadır (Kozanoğlu vd., 2008: 7).

Neoliberal dönüşümün tarihsel gelişimine bakıldığında, neoliberal ideolojinin, ikinci dünya savaşı sonrasında egemen olan Keynezyen politikalarının desteklediği sosyal refah toplumu ve düzenlenmiş pazar ekonomisine karşı ileri sürüldüğü ve küçük bir kesimin uzun süreli çabalarıyla 1950'lerden itibaren güçlendiği görülmektedir (İnsel, 2011: 8).

Neoliberal politikalar, İkinci Dünya Savaşının harabeleri üzerine inşa edilen serbest döviz kurları gibi temellerin üzerine kurulmuş olup bu ideoloji ile aslında temelde ABD olmak üzere sermayenin iktidarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. 1960'ların sonlarında kâr oranlarının düşmesi ve sonrasında sistemin mali kaosa sürüklenmesi sonucu işsizlik ve eşitsizlikler artmış ve kapitalist kriz gerçekleşmiştir. 1970'lerde Kuzeyde Keyneşçi kapitalizm düzenlemesi nedeniyle işsizlik ve fiyatların eş zamanlı artışı, 1980'lerde Güney'de borç krizleri, 1990'ların başlarında Doğu'da Sovyetler Birliğinin çökmesi emek-sermaye bağlantılarının tamamıyla değişmesine sebep olmuştur. Sermayenin büyüme krizine derman olacak iddiasıyla ortaya konulan ve yaşanan bu küresel krize çare olarak sunulan neoliberal politikaların, özünde işçi ve çevre haklarının sömürülmesini amaçladığını söylemek yanlış olmayacaktır (Herrera, 2008: 308).

Bununla birlikte devlet müdahalesini savunan Keynezyen Kuramını düşman olarak gören neoliberal ideoloji; piyasanın, serbest ticaret yoluyla dengesini bulacağını, devletin piyasaya sadece kriz anında müdahalede bulunabileceğini aksi halde hiç bir şekilde müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır (Çabuk, 2011: 111).

Friedrich Hayek ve Milton Friedman'ın temellerini attığı neoliberal ideoloji 1980'den sonra ana ekonomi stratejisi olarak kabul görmeye başlamış olup 1999 yılı itibariyle tüm dünyada egemenliğini sürdürmektedir (Yıldırım, 2011: 73).

Ekonomi stratejisi olmanın yanında tüm politikaları etkileyen bir teori olan neoliberalizmin en temel prensibi; refah düzeyinin artırılması için bireysel girişimciliğe destek verilmesi, serbestleştirilmesi, mülkiyet haklarını güvence altına alması, küresel pazarların oluşturulması ve sermayenin ekonomiyle ilgili kararlarda söz sahibi olmasıdır. Neoliberal politikaların hüküm sürdüğü sistemde devlete düşen görev ise, neoliberal ideolojinin hayat bulması için kurumsal yapıyı, mevzuatı uygun hale getirerek temel oluşturmak; neoliberalizmin gelişmesi için ideal şartları sağlamaktır. Bununla birlikte bu yaklaşıma göre piyasa hiç oluşmamışsa, engeller varsa, devlet engelleri kaldırarak piyasayı oluşturmakla görevlidir. Ayrıca devletin, piyasa hareketlerini doğru şekilde algılayacak kabiliyete sahip olamadığı ve güçlü çıkar gruplarının etkisinde kalarak yanlış müdahalelerde bulunacağı gerekçesiyle, doğrudan üretim ve pazarlama yoluyla iktisadi sürece dâhil olmaması, piyasaya müdahale etmemesi gerektiği ileri yürülmektedir (Harvey, 2005: 2).

Devletin piyasalara müdahale etmemesi gerektiği savunulan neoliberalizmin iktisat anlayışında, serbest ticaret kuramına, tüm insanlığa yarar sağlayacağı öne sürülerek özel önem atfedilir. Hatta öyle ki serbest ticaret kuramı “kutsal ilke” olarak nitelendirilmektedir. Krugman'ın sözüyle “Eğer neoliberal iktisatçıların bir kutsal yemin metni olsaydı, bu kesinlikle “...ben serbest ticaretin savunucusuyum” olurdu” (Krugman, 1987: 131, Aktaran: Yıldırım, 2011: 79).

Neoliberalizmin ideolojisi, pazarı o kadar sever ki, devlet, birey ve doğanın da içinde bulunduğu yaşamı, pazarın emrine sunmak ister, bu mantığa göre yaşamın her bir bileşeninin bir görevi, bir konumu vardır.

Bir strateji olarak neoliberalizm; özelleştirmeyi, fiyat düşüşlerini, konut yardımlarının kesilmesini, eğitime yatırım yapmamayı, toprakları özel mülkiyet olarak çitlerle çevirmeyi, düşük ücretleri, yüksek kârları, parasal terörizmi, ithal ikameci kalkınma yerine ihracata yönelik kalkınmayı, sermayenin serbest dolaşımını, göçmenlere yönelik sindirme politikalarını, vurgulu bir ırkçılığı ve anti-feminist bir karşı saldırıyı, köylülere karşı şiddetlendirilmiş düşük yoğunluklu savaşı ve hızlandırılmış bir ivme ile doğa tahribatını içerir. Tüm bunları özgürlük, verimlilik ve kâr adına yapar (Cleaver, 2002: 56).

Kâr etmenin öncelikli amaç olarak görülüp, bütün değerlerin göz ardı edildiği sistemde çevre tahribatının olması şaşırtıcı olmayacaktır. Doğal kaynakların zarar görmesi, bu “biricik” amaç uğruna tahsis edilen üretim sistemlerinin doğal çıktısıdır. Bu üretim ve değişim mantığı içerisinde göz ardı edilen; çevre üzerindeki olumsuz etkileri azaltacak önlem alınmaması, böyle bir mekanizmaya gerek duyulmamasıdır. Buna verilebilecek en iyi örnek, sanayi mallarının üretimi için gerekli yeni kimyasal maddelerin, canlılar üzerindeki zararlı etkileri göz ardı edilerek mütemadiyen doğaya bırakılmasıdır. Bir diğer örnek de üretimin ve verimliliğin artırılması amacıyla insan sağlığı ve ekosisteme verilen zarar hiçe sayılarak hayvanların besinlerine antibiyotiklerin ilave edilmesi, aşırı kalabalık ve sağlıksız koşullarda yetiştirilmesidir (Magdoft, 2002: 109).

Bununla birlikte maliyetleri azaltarak kâr oranını artırma isteği, yeni pazar yaratma; önlemlerin alınmasını gerektirmiş, yeni ekonomi politikalarının uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu amaçla gelişmiş ülke ekonomileri tarafından, küresel ticaretin serbestleşmesi amacıyla kararlar alınmış, sermayenin hareket kabiliyetini kısıtlayan engeller kaldırılmıştır. Tüm dünyada uygulamaya konmaya çalışılan ve Washington Kararları olarak bilinen kararlar doğrultusunda sermayenin hareket alanı genişlemiş; özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci, dışa kapalı ekonomi politikaları yerini ihracata dayalı, bir anlamda dışa bağımlı büyüme modellerine bırakmıştır. Böylece özetle yabancı sermayenin ülkede rahatlıkla cirit atması teşvik edilmiştir (Aksoy, 2006: 1).

Serbest ticareti teşvik etmek ve ABD Dolarının uluslararası parasal sistemdeki üstünlüğü sağlamak amacıyla 1944 yılında Bretton Woods sistemi çerçevesinde kurulan Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kuruluşlara önemli görevler

verilmiştir (Tabb, 2008). Bretton Woods Kararlarıyla Dünya Bankası ve IMF kurulurken, aynı zamanda ABD Dolarının dünyanın rezerv parası yapılması ve dünyanın ekonomik gelişiminin ABD'nin maliye ve para politikalarına yakından bağımlı hale getirilmesi amaçlanmıştır. Dünyadaki meta ve sermaye piyasalarının çok uluslu şirketlere açılması şartıyla ABD dünyanın bankeri olarak davranmayı taahhüt etmektedir (Uçukoğlu, 2004: 3).

Sömürgeciliğin hoş karşılanmadığı günümüzde Üçüncü Dünya ülkelerinin kontrol altında tutulması amacıyla Kuzeyliler sömürgeciliğe bir maske geçirmek suretiyle yeni bir yöntem keşfetmişlerdir. Bu yöntemin “modern sömürgecilik” olarak tanımlanması uygun olacaktır. Bu yöntem şöyle işlemektedir: öncelikle Dünya Bankası tarafından muhtaç durumda olan az gelişmiş ülkelere borç verilir. İkinci aşamada borç batağına saplanmış ülkelere kendi belirledikleri kurallara uymaları halinde, yani Washington'da belirlenen ve dayatılan politikaları uyguladıkları takdirde yeni nakit para sözü verilir. Böylece acımasız plan uygulanır; Üçüncü Dünya bağımlı hale getirilir ve kontrol altına alınır (Danaher ve Burbach, 2004: 198-199).

Bahse konu acımasız yöntemin işleyişindeki detaylara bakacak olursak çok taraflı borç verme kurumları olan Dünya Bankası ve IMF'nin yetkilileri, yerel seçkinlerle buluşur ve şartlarını ileri sürerek kurallara uyma (neoliberal politikaları uygulama) durumunda büyük miktarda borç para vereceklerini söylerler. “Bu politikalar, ekonomilerini yabancı sermayeye açmalarını; kârların serbestçe yabancı ülkelere gönderilmesine izin vermelerini, ücretleri, sendikal örgütlenmeyi ve çevresel kısıtlamaları asgari düzeyde tutmalarını; hükümet bütçesini (genellikle sosyal hizmetleri kısarak) dengelemelerini; ekonomi stratejilerini ham ve yarı işlenmiş malları küresel kuzey pazarlarına ihraç etmeye odaklanmalarını gerektirmektedir” (Danaher ve Burbach, 2004:199).

Böylece Bretton Woods Kardeşler olarak anılan IMF ve Dünya Bankası neoliberalizme hizmet eden aracı kuruluşlar olarak kendilerine düşen görevi başarıyla yerine getirmektedirler. Özetle, sömürölmek üzere savunmasız, ayakta durmaya çalışan Üçüncü Dünya Ülkeleri çok uluslu şirketlere teslim edilmekte ve sonuç olarak neoliberal politikaların hedef ölkelerdeki uygulanma döngüsü tamamlanmakta, birçok değer yitirilmekte ve bu acımasız politikalar nedeniyle dünya her geçen gün daha da

yaşanmaz bir hal almaktadır. Bahse konu döngünün ayrıntılarının ele alınması amacıyla bir sonraki bölümde neoliberalizm ve araçları detaylı olarak irdelenecektir.

1.1 Neoliberalizm Nedir?

Neoliberal ideoloji, insan ve toplumun, tarih ve toplumsal değerlerden tamamıyla uzaklaştırılıp en uç noktalarına taşındığı ve bunun görev olarak dünyaya empoze edildiği günümüzün yaygın ve alternatifsiz ideolojisi olarak değerlendirilmektedir (İnsel, 2011: 11). Neoliberalizm temelde; piyasaya devlet müdahalesinin en aza indirilmesini, özel girişimin teşvik edilerek pazar ekonomisinin oluşturulmasını amaçlar. Bununla birlikte bu ideolojiye göre rekabet, özel girişime dürtü kabul edilmekte ve aynı zamanda fiyat denetiminin temel ögesi sayılmaktadır (Kılınç, 2012: 150).

Neoliberalizmin ana amacı olan kâr oranlarının artırılması için yol haritasındaki maddeler arasında kamu hizmetlerini satmak (“özeleştirme”), hükümet harcamalarını azaltmak, ücretleri baskı altına almak ve hükümet kurallarını, regülasyonları yırtıp atmak ilk sıralarda yer almaktadır (Neale, 2009: 154). Hükümet harcamalarını azaltmak, ücretleri baskı altına almak gibi neoliberal ideoloji çerçevesinde kamu kesiminin yeniden yapılandırılması amacıyla uygulanan politikalar bir taraftan emek sömürüsüne neden olurken diğer taraftan sosyal politikaları yok etmektedir (Uçkaç, 2010: 422).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki insanların pek çoğu neoliberal politikaların yukarıda değinilen acımasız etkileriyle karşılaşmakta ve neoliberalizmi, hırsın, sıcak paranın, dar ve sınırlı bir görme gücünün ve ulaşabildiği herkesi ve herşeyi yıkıp yutmakla tehdit eden canavarca bir şiddetin başdödürücü girdabı olarak tanımlamaktadır (Cleaver, 2002: 60).

Neoliberalizmin bu acımasızlıklarına maruz kalan ülkelere biri olan Meksikayı ele aldığımızda, ülke; petrol, maden kaynakları, ormanlık alan, iyi ürün veren tarım arazisi ve işgücü bakımından zengin bir ülkedir. Neoliberal politkaların etkisiyle her ne kadar bazı yıllarda yüksek Gayri Safi Milli Hasıla oranları gerçekleşmiş olsa da, şimdi Meksikalıların birçoğunun yaşam standardı yirmi yıl öncesinden daha kötüdür. Nüfusun yarısından fazlası ya işsiz ya da tam gün çalışma şansından yoksun; asgari

ücretin alım gücü 1970'lerdekinden daha düşüktür. Çiftçi aileler, ihracata odaklı, dışa bağımlı ekonomi, serbest piyasa nedeniyle rekabet edemeyerek topraklarını terk etmektedirler. Ucuz ABD mısırının ve NAFTA (North American Free Trade Agreement- Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması)'nın serbest piyasa politikalarının getirdiği diğer tarım ürünlerinin ülkeyi istila etmesi nedeniyle rekabet edemeyen çiftçiler ekonomik, sosyal,kültürel pek çok sorun yaşamaktadır. Ayrıca rekabet edebilmek amacıyla verimin artırılması için kimyasal maddeler doğal kaynakların zarar görmesine ve çevresel yıkıma sebebiyet vermektedir

Meksika'nın ardından Güney Kore'ye baktığımızda 1960-1980 yılları arasında neoliberal ideolojinin aksine serbest piyasa modelinin reddedildiği ve kalkınmaya devletin müdahale ettiği Güney Kore'de yeni endüstrileri korumak için yüksek gümrük vergileri, seçilmiş sektörlerde devlet idaresinde yatırım, toprak reformu, sosyal refah programları vb uygulanmış ve ülke ekonomik anlamda son derece iyi duruma gelmiştir. Ancak 1990'lara gelindiğinde ABD ve Dünya Bankası'nın etkisinde kalarak Güney Kore'nin serbest piyasa modelini uygulaması ve yabancı sermaye girişine yönelik denetimlerin azaltılmasıyla ekonomik kriz baş göstermiştir

Son olarak onyıllardır neoliberal politikalar kapsamında “modern sömürü” mantığının uygulandığı, onlarca ülkenin bulunduğu Afrika kıtasını ele aldığımızda, uygulanan neoliberal (sömürü) politikaları sonucunda kıtadan büyük miktarda değerli madenin çıkarıldığı, dış borç ve faiz ödemelerinin tavana vurduğu, sosyal hizmetlerin kötüleştiği, doğal kaynakların zarar gördüğü, çevrenin büyük oranda tahrip olduğu ve tüm bunların neticesinde umutsuzluğun her geçen gün yaygınlaştığı görülmektedir (Danaher ve Burbach, 2004: 200- 201).

Bunun yanı sıra neoliberalizmin yani “modern sömürünün” en “vahşi” biçimde uygulandığı ülkeler listesinde demokratik kurumların henüz gelişmediği, mevzuatın yeterli olmadığı ve toplumsal tepkinin az olduğu Latin Amerika ve Türkiye gibi ülkeler üst sıralarda yer almaktadır (Yıldırım, 2011: 75).Söz konusu ülkeler başta olmak üzere tüm dünyada insanları daha acımasız ve ağır şartlarda yaşamaya zorlayan neoliberal politikaların ilkelerinin derinlemesine incelenmesi manzaranın daha net bir şekilde görülmesine katkı sağlayacaktır.

1.2 Neoliberalizmin Dayandığı/Önerdiği Temel İlke ve Kavramlar

Bir politik söylem olan neoliberal dünya görüşünün, toplumun tüm kesimlerindeki dönüşümü sağlamak amacıyla kullanılan araçları özetle aşağıdaki yedi başlık altında toplanmaktadır.

- 1. Özelleştirme:** sosyal, kültürel ve doğal alandaki sahiplenilmemiş kamu malı veya halka ait varlıkların, yasal olarak özel mülkiyet haklarının net bir şekilde tesis edilmesi.
- 2. Ticarileştirme:** önceki dönemde bir pazar mantığına tabi olmayan, devredilebilir ve değiştirilebilir nesnelerin, parasal olarak karşılığı olan ulusal ya da uluslararası pazarlara sunulmak üzere metalaştırılması (piyasaya konu olacak nesnelere dönüştürülmesi).
- 3. Devletin Piyasadan Çekilmesi ve Kuralsızlaştırma:** sosyal, kültürel ve çevresel alanlarda; şirketlere ve tüketicilere “seçim özgürlüğü” sağlanması. Devletin gerçekleştirebileceği fakat teoride veya pratikte yerine getirilmeyen fonksiyonları gerçekleştirmek üzere yarı- devlet veya devlet destekli “politik olmayan” yeni aktörlerin oluşturulması; bazı devlet hizmetlerinin, açık artırma yoluyla ihale veya ortaklık anlaşmaları sonucu özel veya üçüncü sektör ile sözleşme imzalanarak sunulması.
- 4. Piyasa Yanlısı Yeniden Düzenleme:** özelleştirme ve ticarileştirmenin sınırlarını genişleterek devletin yeniden yapılandırılması. Bu çerçevede çeşitli şekillerde devletin 'Pazar Yöneticisi' konumunun güçlenmesi ve tüm vatandaşlar veya toplumdaki “özel çıkarlar” için 'tedarikçi' yönün zayıflaması: devletin piyasanın kendi iç işleyişine değil, piyasa ekonomisine müdahale etmesi. Piyasanın ekonomisine müdahale edilmesi; mali disipline, yatırımların arzına, girişimci ve tüketici dostu vergi politikaların belirlenmesine, firma dostu işgücü piyasası politikalarına ve emtianın dolaşımının kısıtlanmasını önleyerek sermayenin 'serbest' hareket etmesini etkinleştirmek için gerekli önlemlere odaklanmayı zorunlu kılmaktadır.
- 5. Kamu Sektörünün Piyasa Temsilcisine Dönüşmesi:** devletin eliyle yürütülen hizmetlerin dâhili piyasalar, maliyetlerin tazmin edilmesi ve bütçe açıklarının kapatılması gibi yöntemlere başvurularak piyasalaştırılmasıdır,

başka bir deyişle devlet hizmetleri içine 'ticarileştirme' uygulamalarını gömme tutumudur. Bu uygulama, devlet hizmetlerinin içine 'ticarileştirme' uygulamalarının ve değerler sisteminin dâhil edilmesi olarak da ifade edilmektedir.

6. Sivil Toplumda “Yandaş Mekanizmaların” Desteklenmesi: devlet liderliğinde önlemler alınarak,

(a) sosyal ekonominin gelişiminin sağlanması ve tercihen iyi finanse edilen ve profesyonelleşmiş grupların,

(b) gönüllülerin, hayır işleri ile ilgili olanların, kâr amacı gütmeyenlerin ve tüm toplumsal grupların büyümesinin desteklenmesidir. Bu kapsamda, desteklenen bu mekanizmalar ile sosyal ve çevresel etki alanlarına doğrudan devlet desteği bulunmadığı veya devlet desteğinin yetersiz olduğu durumlarda oluşan boşluğun doldurulması amaçlanmaktadır. Söz konusu gruplar, zamanında devlet tarafından teşvik edilen, organik olarak beliren 'gölge devlet' olarak yorumlanabilir.

7. Özgür, Kendine Yeten, Kendini Yönetebilen, Girişimci Bireylerin ve Toplamların Oluşturulması: hayati ihtiyaçlar sunan kamu hizmetleri ve devlet kurumlarına daha az (ve sonuçta sınırlı) güven duyan kişilerden oluşan bir toplumu kurmak üzere bireyci bir ahlaki sistemin oluşturulması. Bu ahlaki sistemin geliştirilmesi, devletlerin kendi organları ile mümkün olur. Bu, tüm üreticiler, müşteriler, vatandaşlar, aileler, topluluklar, kuruluşların sorumluluklarının belirlenmesinin ve yönetişimin sahadaki birimlerinin yetkilendirilmesinin göstergesidir (Castree, 2010: 10-11).

Yukarıda 7 madde ile özetlenen söz konusu dönüşümün araçlarının kullanılmasında, değişikliklerin gerçekleştirilmesinde neoliberalizme göre hükümetlere hayati görevler düşmektedir. Bütün siyasi felsefeler ve programlar gibi, neoliberalizmin de mutlaka devlet öncülüğünde yürütülmesi gereken bir proje olduğu savunulmaktadır (Castree, 2010: 10).

Yedi madde ile özetlenen neoliberal politika araçları ileriki bölümlerde daha genel başlıklar altında detaylı olarak ele alınacaktır.

1.2.1 Küreselleşme ve Serbestleştirme

Temelleri, II. Dünya savaşının etkilerini azaltmak için 1944 yılında imzalanan ve aynı zamanda Dünya Bankası ve IMF'nin kurulmasını sağlayan Bretton Woods (Uluslararası Para İdare) Anlaşması ile atılan küreselleşmenin, günümüzde egemenliğini ilan ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Duru, 2006: 45).

Özetle “küreselleşmenin en yaygın kullanımda mal ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin, teknolojik birikimin ve finansal kaynakların ülkeler arasında serbestçe dolaşabildiği ve faktör, mal, hizmet ve finans piyasalarının giderek bütünleştiği bir süreç anlamı taşıdığı söylenebilir” (Şenses, 2004:13).

“Küreselleşme”; sermaye akışkanlığı, yatırımların, malların, hizmetlerin ve paranın küresel hareketliliği, ekonomilerin bütünleşmesi, küresel pazar, ulus-devlet sınırlarının ortadan kalkması, ulus-devletin çöküşü, çok uluslu şirketlerin küresel etkinlikleri, toplumsal ilişkilerin dünya çapında yoğunlaşması, insanların küresel hareketliliği, küresel sivil toplumun ortaya çıkışı, küresel kültürün doğuşu, tüketim kalıplarının küresel birörnekliği, ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığın artması, iletişim ve bilişim sistemleri ağlarının varlığı, bilginin küresel akışkanlığı, paylaşılan çıkarlar, küresel ve ortak sorunların farkına varılması, küresel bilinçlilik, küresel kimlik ve küresel siyasalar ile küresel kurumların işlevselleşmesi vb. olarak ifade edilmektedir (Çoban, 2002: 119).

Günümüzde iktisadın temel taşlarından biri olarak tanımlanabilecek “Küreselleşme” kavramı, neoliberal ideolojiyi yaygınlaştırmayı içerisinde barındırmaktadır. Ayrıca bu anlayış; günlük hayatta olağan üstü bir “tılsıma” sahipmiş gibi kabul görmekle birlikte, bu anlayışın ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin şekillendirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu aşikârdır (Yeldan, 2003: 428).

Çekim merkezi konumundaki ve popülerliği her geçen gün artan küreselleşme kavramı özetle, fiziksel sınırların ortadan kalktığı bir dünyada sermayenin serbestçe dolaştığı, kültürlerin birbiri içinde yoğrularak asimile olduğu ve hatta yok olmakla karşı karşıya olduğu, insan hayatından birçok değeri çekip silen, içerisinde sömürünün ve acının bulunduğu bir süreci tanımlamaktadır.

“Küreselleşme, basit bir soyut kavram değildir; yaşama, çalışma ve yeme tarzımız üzerinde pratik sonuçları olan yıkıcı bir güçtür” (Danaher ve Burbach, 2004: 88).

Başka bir deyişle küreselleşmenin sonuçları sadece ekonomiye ya da ekolojiye tesir etmekle kalmıyor, bütün yaşamımızı etkiliyor. Küreselleşme ile bilimden sanata, sağlıktan mimariye, ekonomiden kültüre, mutfaktan giyim-kuşama kadar tüm alanlarda “tektipleşmenin” amaçlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun sonucunda kaçınılmaz olarak doğal değerlerin, farklı yaşam biçimlerinin yok edilmeye çalışıldığını söylemek abartılı olmayacaktır. Ayrıca “tektipleştirmeyi” amaçlayan küreselleşme ile bütün olarak yerli toplumların, kültürlerin, türlü yaşam alanlarının varlığının tehdit edildiği göz ardı edilmez bir gerçektir (Duru, 2006: 52).

Diğer taraftan kârın maksimize edilmesine hizmet eden neoliberal politikaların araçlarından olan küreselleşme, tüm dünya için aynı kuralların geçerli olduğu sistemi, başka bir deyişle sermaye için dost, “küresel yasaların” uygulandığı, serbestçe hareketin sağlandığı, hükümetlerin pazara müdahale hakkının bulunmadığı, kurallarının işlemediği bir dünyayı tanımlar (Danaher ve Burbach, 2004: 34).

Piyanın müdahale edilmeden kendi dengesini bulacağı ve rekabetin piyanı yönetmesi gerektiği fikrinin kabul edildiği ekonomiler; devletin küçültülmesi ve ekonomiye müdahalelerinin kısıtlanması, piyasada fiyat kontrollerinin ve emek piyasalarındaki düzenlemelerin kaldırılması, kamuya ait işletmelerin özelleştirilmesi, mali disiplinin sağlanması ve bütçe açıklarının kapatılması, bütçe dengesinin sağlanması, kamu harcamalarının kısılması gibi birçok uygulamayı barındırmaktadır. Bu uygulamaların temel dayanağı piyanın üstünlüğü ve serbestleşme ilkesidir (Güzelsarı ve Tuluay, 2011: 57).

Bu bağlamda neoliberalizmin küreselleşme ve serbestleşme ilkeleri birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olarak nitelendirilebilir. Hatta küreselleşme kavramının, sermayenin serbestleşmesine zemin hazırlaması amacıyla ortaya konulduğu ifade edilebilir.

Küreselleşme ve serbestleşme arasındaki bu bağlantı aynı zamanda sermayenin sadece ulusal piyasaları denetlemekle yetinmek istemediğinin, tahakkümünü küresel bir düzeye taşımak istediğinin de göstergesidir. “Küreselleşme, bu amaca ulaşmak için uygulamaya sokulmuş bir fetih stratejisinden başka bir şey değildir” (Amin, 2008: 128). Küreselleşme süreci ile serbestleşmenin organik bağının ortaya konulmasından hareketle, neoliberal düzenlemelerin uygulanması sonucu ulus devletlerin

hakimiyetinin zayıflaması, buna karşılık çok uluslu şirketlerin egemen ve belirleyici bir rol oynaması, ön plana çıkarak yaşamın tüm alanlarını şekillendirmesi küreselleşme sürecinin temel özellikleri arasında yer almaktadır (Şenses, 2004).

“Küreselleşme ulusun, devletin, bölgenin ve köyün ötesine geçer” (Danaher ve Burbach, 2004: 34). “Bu karmaşık süreç milli kültür kimliklerini güçlü bir biçimde yerinden etmektedir” (Sezgül, 2009, 505). “Milliyetçiliği yok etmek gerçekten iyi bir fikir olsa da, egemenliğin yok edilmesi hiç de iyi bir fikir değildir” (Danaher ve Burbach, 2004; 34).

Çok uluslu şirketlerin yandaşlığını yapan IMF, Dünya Bankası ve DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) gibi küresel yasa koyucu kurumlar, ulusal egemenliğe karşı çıkmakta, ulusların kendi kaderini tayin hakkını engellemekte, ve bir anlamda ülkelerin özgürlüklerini ellerinden alarak, bahse konu şirketlerin, sermayenin istediği gibi at koşturabileceği yeni sahalar yaratmayı amaçlamaktadır (Danaher ve Burbach, 2004). Bu amaç doğrultusunda Dünya Bankası, IMF ve DTÖ, yaptıkları yapısal uyum programları ve serbest ticaret sözleşmeleri ile az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeleri, küresel işbirliği ya da küresel yönetim maskesi altında çerçevesinde merkez ülkelere siyasi ve iktisadi açıdan bağımlı hale getirmişlerdir. Borç batağına saplanmasına sebep olunan ülkeler, borçlarını ödemek ve kalkınmalarını sürdürmek amacıyla iktisadi değerlerini piyasaya açma, serbest piyasaya geçme, kamu kuruluşlarını özelleştirme, sosyal hizmetlerden vazgeçme, serbest bölgeler kurma gibi kararlar alma gibi neoliberal politikaların ürünü olan uygulamalara zorlanmakta ve yükümlülük altına girmeye razı olmaktadırlar (Kılınç, 2012: 155). Bahsedilen neoliberal sistem içerisinde yaptırım uygulanan devlete düşen görev ise, sorunları çözen ilahi bir güç gibi davranmak değil, neoliberal çıkarları koruyacak ve ondan faydalanacak şekilde konumlanmaktır (Golob vd., 2009).

Bununla birlikte yukarıda değinilen neoliberal sistemin küreselleşmeyi ve serbestleşmeyi barındıran işleyişini detaylandırmak gerekirse IMF, Dünya Bankası, DTÖ, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) vb. sermaye yandaşı örgütler tarafından, MAI (Multilateral Agreement on Investment- Çoktarafli Yatırım Anlaşması), GATS gibi ikili, bölgesel ve küresel anlaşmalar ile küreselleşme sürecinin temelleri atılmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi buna benzer ulus-ötesi uygulamalar ve anlaşmalar piyasaların serbestleşmesini sağlayarak uluslar arası

sermaye ve ticaretin önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Dikkaya ve Özyakışır, 2007).

Küresel sermayenin ayağına dolanacak, yayılmasına sekte vuracak, pazara, işgücüne ve doğal kaynaklara erişmesinin önünü kesecek tüm engellerin ortadan kaldırılması işi küresel düzeyde Bretton Woods kuruluşlarının sorumluluğunda iken, bu görev bölgesel düzeyde NAFTA, Avrupa Birliği gibi yapılanmalarla yerine getirilmektedir (Duru, 2006).

Küreselleşmenin temellerinin atılması ve uygulama stratejisinin belirlenmesi sonrasında sermayenin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere hızla yayılmış ve böylece çok uluslu şirket adını verdiğimiz ulus ötesi sermaye niteliğindeki kurumlar ön plana çıkmıştır. Küresel sermayenin temel taşlarından olan bahse konu büyük şirketler, beraberlerinde güçleriyle paralel olan pek çok sorunu getirmektedirler, dünyanın boğuştuğu yoksulluk, bu sorunlar listesinde ilk sırada yer almaktadır (Dikkaya ve Özyakışır, 2007).

Küreselleşmenin ürünü olan yoksulluğun nedenlerinin başında ülkeleri bir anlamda sömürmeye yönelik, ihracatta rekabeti ve ithalatta serbestleşmeyi teşvik eden anlaşmalar yer almaktadır. İhracatta rekabeti teşvik eden anlaşmalara en iyi örnek gösterilebilecek anlaşmalardan bir tanesi DTÖ Tarım Anlaşması (Agreement on Agriculture- AOA) dır, bu anlaşma özellikle gelişmekte olan ülkelerin pazarına lutuf olarak sunulan ucuz tarım ürünlerinin bir şekilde girmesine ve ucuz fiyatlarla rekabet edemeyen yerli halkların ekolojik anlamda akılcı ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının yıkımına sebep olmaktadır (Danaher ve Burbach, 2004). Bu durumu detaylandırmak gerekirse piyasaya giren ucuz tarım ürünleri ile rekabet edemeyen yerli ürünler ve dolayısıyla tarım sektörü zarar görmekte, tarım sektöründeki kesim geçimini sağlayamadığı için hizmet sektörü başta olmak üzere başka sektörlerle yönelmekte, göç ederek işçilere dönüşmektedir. Başka bir deyişle küreselleşmenin zararlı etkileri ile başa çıkabilecek politikaların bulunmadığı, savunmasız ülkelerde adil rekabet şartları sağlanamadığından küçük/yerel işletmeler yitip gitmektedir. Ayrıca genellikle geçimlerini doğal kaynaklardan sağlayan (tarım, balıkçılık vb) halkın üretimine getirilen kotalar (üretim sınırları, ihracat vb) tarım ve hayvancılığı işlevsiz ve önemsiz hale getirmiş, bu durum da yerel halkın hizmet sektörüne

yönelmesine ve işçilere dönüşerek yığın üretim merkezlerinde (fabrikalarda) çalışmasına neden olmuştur. Diğer taraftan teknolojinin gelişmesiyle otomasyon sistemleri güçlenmiş ve bu durum dolayısıyla işletmelerde daha az işgücüne, işgören sayısına ihtiyaç duyulmasına sebep olmuş ve sonuçta bu da işsizlik sorununa neden olmuştur (Dikkaya ve Deniz, 2006: 175).

Tarım sektöründe yaşanan bu sorunlar özellikle gelişmekte olan ülkelerde işsizlik, yoksulluk gibi sorunlar başta olmak üzere ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve ahlaki pek çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Tarım sektörünün ardından küreselleşme tehdidi ile yüzyüze olan madencilik sektörü ele alındığında ise etkilerin benzer olduğu gözlemlenmektedir. Birçok ülkedeki madencilik yasaları daha esnek hale getirilmekte; böylece sermaye istediği gibi at koşturabilmekte; yabancı maden şirketleri ülkelerde serbestçe hareket edebilmekte, mineral içeren topraklar satın alınabilmekte ve yerli halkaların ata toprağından rahatça kovulmasına önü açılmaktadır. Bu tür ticari maden ve petrol çıkarma çalışmaları, topraklarımızı ve hassas ekosistemlerimizi tahrip etmeye, topluluklarımızın toprağını, suyunu ve havasını kirletmeye devam etmektedir. Küreselleşmenin, doğal kaynaklar üzerindeki baskılarının yanı sıra yaşam tarzımız üzerindeki baskısının da dikkate alınması gerekmektedir, çünkü ısrarla dayatılan tüketici ve bireyci Batı kültürü geleneksel yaşam tarzımızı ve toplumsal yaşantımızı hissettirmeden yıpratmakta, kendi leyhine dönüştürmektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde küreselleşme; etkilerini, sadece çevresel yıkımla değil, sağlığın bozulması, bireylerin kendilerine ve kültürlerine karşı yabancılaşması ve yüksek oranda alkolizm ve intiharlarla sonuçlanan yüksek stres oranıyla göstermektedir (Danaher ve Burbach, 2004).

Önceki bölümlerde değinilen, küreselleşme ve serbestleşmenin tarım ve madencilik sektörlerindeki etkilerinin, sorunların yanı sıra biyogenetik alanında da sorunlar yaşanmaktadır. Biyogenetik kaynaklarımızın çalınmasına ve sermaye tarafından patent altına alınmasına zemin hazırlayan DTÖ'nün Entelektüel Mülkiyet Haklarının Ticari Yönlerine Dair Anlaşması (TRIPs) küreselleşmenin biyogenetik kaynaklarımıza etkileri arasında yer almaktadır. “Yerli halkların keşfettiği, işlediği, gıda, ilaç ve kutsal törenler için kullandığı bazı bitkiler şimdiden ABD, Japonya ve Avrupa tarafından patent altına alındı” (Danaher ve Burbach, 2004: 91).

Küreselleşmenin bu etkileri ve acımasız yaklaşımı, servetin Time-Warner, Microsoft, GE, Exxon ve Mal-Mart gibi çok uluslu şirketlerde toplanmasına neden olmakla birlikte bu şirketler, toplumsal sermayeyi ve ulusal adaleti yok etmekte ve sonuçta kültürlerin homojen olmasını, tektipleştirilmesini amaçlamaktadırlar. Örneğin Moğolistan, Butan, Uganda gibi ülkeler, Blockbuster, Burger King, Pizza Hut’ın kendi sınırları içinde de iş yapmasına izin vermekle sınanmakta, mecbur kılınmaktadır. Bununla birlikte mesela DTÖ, yerel topluluklara; McDonald’s’ı sınırları içerisine ticaret yapma izni konusunda inisiyatif kullanma şansı sunmamakta, iznin verilmemesi durumunda DTÖ, izin verilmediğine dair kararı hükümsüz kılma yetkisine sahip olmaktadır.

Diğer taraftan küreselleşme sürecinde “ürün” bazında serbest piyasanın etkilerinin daha somut bir şekilde görülmesi amacıyla dünya ticaret sisteminin petrolden sonra en değerli ikinci ürünü olan kahve örneğinden hareket edilebilir.

Her yıl yetmişin üzerinde ülkeden 10 Milyar pounddan fazla kahve ihraç ediliyor. 130 Milyonun üzerinde kahve tüketicisiyle ABD, dünya stoklarının dörtte birini tüketiyor. Dünya çapında üretilen kahvenin neredeyse yarısı küçük çaplı çiftçiler tarafından üretiliyor. Bu çiftçiler sahip oldukları ufak toprakları kendileri işliyor ama kahvelerinin ihracatıyla ilgili sistem üzerinde kontrolleri ya hiç yok ya da çok az var. Kahve endüstrisinde “serbest ticaretin” anlamı şu; çiftçiler bir gurme kahve dükkanında poundu (yaklaşık 0,45 kg) 10-12 dolara satılan kahve için pound başına 30-50 cent para alıyorlar. Örgütlü bir ihracat kooperatifinin sağladığı haklara sahip olmayan küçük çiftçiler mallarını ihracat fiyatının yarısından da az ücret ödeyerek kendilerini sömüren araçlara satmak zorunda kalıyorlar (Danaher ve Burbach, 2004: 193).

Özetle emek sömürüsünü beraberinde getiren serbest ticaret, çok uluslu şirketlerin servetlerine servet eklerken, büyük bir kısmını küçük çaplı çiftçilerin oluşturduğu üreticilerin rekabet etme kabiliyetini ortadan kaldırmakta, emekçileri yoksulluğa, işsizliğe, göçe ve intiharın eşiğine getiren psikolojik sorunlara itmektedir. İnsan hayatını bu derece etkileyen neoliberalizmin, küreselleşmenin, serbest ticaretin kaçınılmaz olmadığı, serbest ticaretin alternatifinin olduğunu vurgulamak amacıyla DTÖ toplantısının yapıldığı Seattle’da 1999 Kasım ayında kitlesel gösteriler yapılmıştır.

Neoliberalizmi, emek sömürsünü reddeden protestocu grup tarafından, sermayenin serbest dolaşımına hizmet eden küreselleşme ile uluslar üzerinde hakimiyet kuran çok uluslu şirketlerin işini kolaylaştıran serbest ticaret yaklaşımına karşı muhalif bir ideoloji olarak adil ticaret sunulmuştur. İnsani değerlerin gözönünde bulundurulduğu adil ticaretin özü, ticaret politikalarında çok uluslu şirketler yerine çalışanların, toplulukların ve çevrenin çıkarlarının gözetilmesidir.

Adil ticaret, Kuzey Amerika'daki pazarlamacılarla Asya, Afrika, Latin Amerika ve dünyanın diğer bölgelerindeki üreticiler arasında adil ve insafli bir ilişki anlamı taşımaktadır. Adil ticaret; yerel bağlamda adil bir ücret ödemeyi, çalışanlara ilerlemeleri için olanak sunmayı, herkese eşit iş olanağı sağlamayı, çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarına bağlı kalmayı, halka hesap vermek konusunda açık olmayı, yerel bağlamda sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları sağlamayı ve mümkün olduğunda üreticilere maddi ve teknik destek sağlamayı kapsamaktadır (Danaher ve Burbach, 2004:191).

Oysaki adil ticaretin ve insani değerlerin kabul görmediği, beraberinde yoksulluk, işsizlik ve acı getiren küreselleşmenin; insan ve toplum yaşantısına özgürlük, demokratikleştirme gibi unsurları getirmekten öte, eşitsizliklerin artmasına, tüketim toplumunun oluşumuna, yoksul ülkelerdeki yoksulluğun katmerleşmesine, devletin umursamaz tavır (vatandaşlarına kendi başlarının çaresine bakması yaklaşımı sergilemesi) takınmasına neden olan olumsuz etkilere yol açtığı görülmektedir (Çımrın, 2009).

Küreselleşme sürecinde aktif rol oynayan şirketlerin ve küresel kurumların mevcut yoksulluk sorununu daha da derinleştirdiklerini, hatta bu yüzden sorunun adının küresel yoksulluk olarak dillendirildiğini ve küreselleşen bir yoksulluğun bulunduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca yoksulluğun derinleştiği bir sistemde bizzat sistemin kurumsal kimliğini oluşturan bazı kurumların açıkladıkları yoksulluk raporları, mevcut sorunu gözler önüne sermekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu noktada egemen küresel aktörlerin yoksullukla mücadele retoriklerinin gerçeği yansıtmaktan uzak olduğu ve bu anlamda retorik ve pratiğin derin bir çelişkisi ortaya çıkmaktadır (Dikkaya ve Özyakışır, 2007: 1009).

Son olarak küreselleşmenin çevresel değerler, doğal kaynaklar üzerindeki etkileri incelendiğinde; küreselleşme ile çok uluslu şirketlerin kârlarına kâr katmak amacıyla

özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını ve çevresel değerlerini sömürdüğü görülmekte olup, yasal mevzuatında boşluk bulunan ve neoliberalizmin acımasızlığı ile başedebilecek gücü bulunmayan ülkelere yatırım yapıldığı, sermayenin ucuz iş gücü ve minimum masraf gerektiren alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu bağlamda “küresel ticaret yönetiminin mantığı, gelişmekte olan ülkelerde ucuz ve boyun eğen emekten azami kâr elde etmek için ücretleri ve iş standartlarını düşük tutarak sermaye hareketini kolaylaştırmaktır” (Danaher ve Burbach, 2004: 97). “Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde faizlerin göreceli yüksek düzeyi, üretim maliyetlerinin düşüklüğü ve varlık fiyatlarının ucuzluğu ise küresel sermayeyi cezbediyor” (Kozanoğlu vd., 2008: 79). Diğer taraftan “küresel sermayenin ucuz hammadde elde etmek için maden çıkarma endüstrileriyle meşgul olduğu, çevre ve doğal kaynak ocaklarını geri dönülmez biçimde tahrip ettiği yerler de gelişmekte olan ülkelerdir” (Danaher ve Burbach, 2004: 97).

1.2.2 Metalaştırma

Neoliberal politikalar doğrultusunda kâr sağlamak önceliklidir, her “şeyin” bir fiyatı vardır, olmalıdır ve kâr sağlamak için insan hayatının kaynağı olan doğa da dahil olmak üzere her varlığa bir değer biçilebilir, bu yaklaşım metalaştırmaya temel teşkil eder.

Daha açık bir ifade ile metalaştırma yaklaşımında “piyasalar, her şeyi kaç para ettiğine göre değerlendirir. Bir ağaç toprağa bağlıyken değeri yoktur; ne zaman öldürülür ve kürdan, mobilya ve diğer pazarlanabilir mallardan birine dönüştürülürse, o zaman bir piyasa değeri olur. Yüzen bir balığın hiçbir değeri yoktur; ancak öldürüldüğünde bir piyasa değerine sahip olur”, böylece metalaştırılmış olur (Danaher ve Burbach, 2004: 201).

Doğanın metalaştırılması süreci değerlendirildiğinde, ilk dönemde doğaya bağımlı olan ve doğayla barışık yaşayan insanlar, yaşanan süreçlerle doğaya farklı anlamlar yüklemiştir. “Feodalizm, doğaya uyum sağlayıp, ona tabi iken, kapitalizm dolayısıyla neoliberalizm, neoliberal politikalar doğayı kendine tabi kılmayı ve ona boyun eğdirmeyi hedeflemektedir” (Kılınç, 2012:152).

Yüz binlerce yıl insanlar toplayıcılıkla, avcılıkla, balıkçılıkla, vahşi bitkileri toplayarak, odun yakarak yaşadılar ve doğa ile içiçe, doğa ile barışık bir yaşam sürdürler. Küçük toplayıcı gruplar sürekli hareket halindeydi ve hiçbir insanın sırtında kolayca taşıyabileceğinden daha fazla sahip olduğu bir şeyi yoktu. 12 bin yıl sonra insanlar tarımı icat etti. Bu icat insanlık için muazzam bir yeni gıda kaynağı ve nüfus artışı sağladı ve mülkiyet sabitlendi. İkinci büyük değişim iki yüz yıl önce sanayi devrimi ile başladı. Yeni sistem petrol, gaz ve kömür kullanmaya başladı (Neale, 2009: 323).

Böylece insanlar, daha önce kendilerini bir parçası olarak gördükleri doğanın ve doğal kaynakların değerini bildikleri bir anlayıştan; ihtiyaçların ön planda olduğu, doğal varlıkların bu uğurda feda edildiği, doğanın bir hizmet aracı olarak görüldüğü bir anlayışa geçiş yaptılar. Özellikle tarımın icat edilmesi ve sanayi devrimi bu sürecin hızlanmasına büyük etki etmiştir. Böylece insanlık için doğanın kullanım değeri ön plana çıkmış, doğal varlıklar birer obje (nesne) haline gelmiş ve var oluşundan kaynaklı (içkin) değeri göz ardı edilmiştir. Bu sürecin sonunda doğal varlıklar metalaşmış ve birer iktisadi değer haline gelmiştir (Kılınç, 2012: 152). “Şimdi insanlık doğanın tepesine binmiş, onu kullanıyor, sömürüyor ve fethediyor” (Neale, 2009: 319).

Artık biz doğaya, doğa demiyoruz: Uygun terim artık “Doğal Sermaye”. Doğal döngüler artık yerini “Eko-sistem hizmetlerine” bıraktı çünkü varoluşlarının tek amacı bize hizmet etmek. Dağlar, ormanlar ve nehirler artık “yeşil altyapılar”. Biyolojik çeşitlilik ve doğal yaşam alanları ise “Eko-sistem pazarlarının” içindeki “değerli varlık sınıfları”. Her birinin maddi bir değer karşılığı olacak ve böylece takas edilebilir olacaklar (Monbiot, 2012).

Birçok ülkede doğal varlıklara bir fiyat biçiliyor, para ile takas edilebilir duruma getiriliyor, metalaştırılıyor. Örneğin İngiltere’de Hükümet 100.000 Pound karşılığında tüm eko-sistemin bir yıllık “ederinin” hesaplanması için bir araştırma şirketi ile anlaşmıştır. Söz konusu şirket hükümetten parayı aldıktan sonra bu çalışmanın “teorik olarak tamamlanmasının sıkıntı verici olduğunu çünkü bu çalışmanın bazı kesimler tarafından pek de akla uygun bir çaba olarak görülmediğini”-biraz da küçümsemeyle rapor etmiştir. Hazırlanan Raporda “hizmet amaçlı” kullanılması planlanan İngiltere’nin bazı eko-sistemlerinin “aslında paha biçilemez bir değerde” olduğunu

vurgulanmıştır. Her ne kadar şirket ekosistemin “hizmet sektörü” olarak görülmesinin önüne geçmek için akıllı selim bir yaklaşım sergilemişse de bu tavır, hükümeti, doğaya fiyat biçmekten ve bu doğal varlıkların satışından doğacak olan pazarı oluşturmaktan alıkoyamamıştır (Monbiot, 2012).

Pek çok hükümet vahşi yaşamın ticaretinin yapılmasını sağlayacak pazarları oluşturmuştur, bu pazarlara verilebilecek örneklerden biri “Biyolojik çeşitlilik dengelemesi” adı verilen uygulamadır. Her doğal varlığın bir “ parasal değeri” vardır mantığı doğrultusunda bir taş ocağı firmasının nadir bulunan yeşil alanlardan birini yok etmesi halinde başka bir alanın yeşilleştirilmesi için para ödemesi bu uygulama örneklerindendir (Monbiot, 2012).

Her ne kadar hükümet bu dengeleme politikasının “gerçekten kaçınılmaz olan zararın” bedelini ödemek için kullanılması gerektiği ve bu uygulamanın “yok etmeye ehliyet vermek adına suistimal edilmemesi gerektiği” konusunda uyarıda bulunsada bir kez bu prensip resmileşip pazarda yerini alınca bu hassas çizginin ne kadar süreyle uygulanacağını sanıyorsunuz ki? Bu sistemle doğa da diğer herşey gibi bedeli ödenebilir bir meta haline gelecek (Monbiot, 2012).

Diğer taraftan doğanın varlık sebebinin insana hizmet etmesi, onun kölesi olması anlayışına bağlı gelişen insanların “doğaya hükmetme” yaklaşımı; doğanın metalaştırılmasının, doğal kaynakların sömürülmesinin sebebi olmakla beraber, çevre koşullarının etkilerinin göz ardı edilmesinin de mantığına temel teşkil etmektedir. Birçok kişi, doğanın bir hizmet aracı olarak görülmesinin sebebini özellikle Batı Medeniyetinin doğaya bakışındaki kusur olarak görmektedir. Çağdaş toplumdaki bu kusurlu anlayışın (insanın, yaşamının devamlılığı için doğaya bağımlı olduğu gerçeğini inkar etme) temelini kapitalist sistemdeki sermaye karını toplumun bütün değerlerinin üzerinde tutma mantığından ileri geldiği görülmektedir (Foster, 2002).

Oysa “toplumla doğa arasında su geçirmez bir duvar olduğu düşüncesinin tersine, insan öbür canlılar gibi, ancak doğada ve doğa sayesinde varlığını sürdürür. Bu nedenle insanın içinde varlık bulduğu doğaya hükmetmeye çalışması, ona karşıt olması; kendine karşıt olması kadar saçma olacaktır” (Çoban, 2014: 19).

Ancak “kavradığımız ölçüde doğayı ve onun bileşenlerini değersizleştirmekten vazgeçebiliriz”, doğaya bakış; doğaya bağımlılığa, doğa ile temas düzeyine

(ihtiyaçların doğrudan doğadan, aracısız temin edilmesine) bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla “doğa, toplumsal konuma göre farklılaşan biçimde görülebilmektedir. Bir derenin suyu, bir köylünün kendisi, hayvanları ve geçimini sağladığı bahçesi için varlık koşuluyken, o dereye hidroelektrik santrali kuran sermayedar için birikim çarkını döndüren bir araçtır” (Çoban, 2014: 15-28). Dolayısıyla doğaya verilen değer, toplumsal konuma ve yaşamın devamı için insanların doğaya bağımlılık derecesine göre farklılık göstermekte olup farklı bakış açılarına sahip kesimlerin doğaya aynı ölçüde değer biçmesi beklenemez.

Diğer taraftan neoliberal politikalar bağlamında maddi olarak karşılığı olmadığı için korumasız ve tahrip edilmeye açık olduğu gerekçesiyle doğanın metalaştırılmasının meşru kılınmaya çalışıldığı, yapılan metalaştırmaya bir “kılıf” uydurulduğu görülmektedir. Hazırlanan kılıfa istinaden doğaya fiyat biçilmesi ve bu maddi değer, ticari alandaki malların ve hizmetlerin maliyetinin içerisine dahil edilmesi amaçlanmakla birlikte doğanın korunması için bu yolla sahte, ekonomik bir teşvik yaratılmasının hedeflendiği görülmektedir (Monbiot, 2012).

Kısacası “değeri” “maddi karşılığı” olmayan varlıkların sömürülmeye, zarar görmeye açık olduğu iddia edilerek neoliberal politikalar doğrultusunda metalaştırmaya zemin hazırlanmakta, doğal varlıklara zarar verilmesine “kılıf uydurulmaktadır”.

Piyasadaki işleyiş, stratejiye baktığımızda kaynakların metalaştırılması ile başlayan süreç ikinci aşamada, kâr amacıyla o kaynağın piyasalara sürülmesiyle devam etmektedir. İkinci aşama olan ticarileştirme aşamasında, borsacılar ve yatırımcılar da görev almaktadır (Monbiot, 2012). Sonuçta temel hak olan doğal kaynaklara erişim sadece parası olan insanlar için geçerli olmaktadır. Diğer taraftan “doğayı koruma” amacıyla gerçekleştirilen “metalaştırma” doğaya zarar veren kesimin de bedelini ödeyerek işlediği suçtan sıyrılmasına olanak tanımaktadır. Özetle “doğayı korumayı teşvik etmek” amacıyla ortaya konulan yaklaşımla, doğa tahrip edilmekte, sömürü artmakta ve sadece parası olanlara, zenginlere temel kaynaklara ulaşım, “insanca yaşam” hakkı tanınmaktadır.

Bununla birlikte metalaştırmanın, her ne kadar “doğanın korunmasının teşvik edilmesi” amacıyla ortaya konulduğu iddia edilse de “metalaştırma” ile çevreye

verilen zarar her geçen gün artmaktadır. “Çünkü doğayı yok etmek için harcanan para, çok nadiren onu korumak için harcanan paraya karşılık gelecektir. Doğa diğer yatırımlar ile karşılaştırıldığında çok düşük bir geri dönüş değeri sunar” (Monbiot, 2012).

Doğanın metalaştırılmasını küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele bağlamında ele alırsak, sermayenin küresel ısınmaya ilişkin ilk uyarılarının yapıldığı 90’lı yıllarda söz konusu sorunları, uyarıları külliye reddettiği, bugün ise sorunları önemseyip, çözüm üretmeye çalıştığı görülmektedir. Bu çelişkili tutumun nedenine bakıldığında ise bu durumun çevrenin korunmasının sadece bir sosyal sorumluluk çalışması olarak görülmesinden kaynaklanmadığı, bunun sadece göstermelik olduğu, asıl nedenin ise doğanın para kazandıran bir metaya dönüşmesi olduğu görülmektedir (Ülman, 2008). Yani özetlemek gerekirse sermaye, iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarını gelecek kaygısından ziyade kâr elde etmek için sürdürmektedir.

Bu bağlamda sermaye iklim değişikliği krizini de “yeni çözüm” önerileri üzerinden metalaştırmaya devam etmekte, çevresel değerler üzerinden kârların artırılması için karbon piyasaları ile sera gazı emisyonlarını alınıp satılabilir bir “emtia” ya, “meta”ya dönüştürmektedir. Neoliberal politikaların “doğanın korunması” mantığıyla ortaya attığı yaklaşımla; özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynakların sömürülmesine, sermayenin hizmetine sunulmasına, “kirleten öder” yaklaşımı sayesinde parası olan kesimin doğaya zarar vermesine zemin hazırlanmaktadır. Böylece sermayenin kârını artırma kaygısı dışında herhangi bir hassasiyetinin olmadığı, bu göstermelik hassasiyet sayesinde yaptıklarını maskeleyi amaçladığı açıkça görülmektedir. “Bu aynı zamanda küresel ekonominin çevresel kaygılardan yola çıkarak aldığı önlemlerin yine sistem içinde geliştirilen politikaların bir ürünü olduğunun göstergesidir” (Duru, 2006: 54).

Bu bağlamda sermaye; kâr kaygısı, ucuz ve bol doğal kaynağa daha kolay ulaşma isteği gibi nedenlerden dolayı yeni yatırım alanları belirlerken doğal çevrenin daha az tahribata uğraması, esnek çevre mevzuatının bulunması kriterlerini göz önünde bulundurarak, bu kriterleri sağlayan, kendine “zorluk” çıkarmayacak ülkelere yönelmektedir (Kılınç, 2012:153). “Bu yönelim ile ekolojik bunalımın gelişmiş

dünyayı etkilemesini engelleyen geçici çözüm yollarına başvurulmakta ve çevresel maliyetler 3. Dünyanın sırtına yüklenmektedir” (Duru, 2006: 55).

“Ne acıdır ki sadece çevre kaygıları değil, sağlık, temel gıda fiyatları, yerkürenin hızla azalan doğal kaynakları gibi küresel kaygılar da metalaştırılıyor” (Ülman, 2008).

1.2.3 Ticarileştirme

Neoliberal ekonomilerde ne pahasına olursa olsun (dünya nüfusunun ezici çoğunun sömürülmesi ve sefalet içinde kıvrınması dahil) kâr oranının artırılması ve büyüme önceliklidir (Foster, 2002). Bu bağlamda neoliberalizm ideolojisi, ticarileştirmeyi (pazarı-piyasalaştırmayı) gerçekleştirmeye ve birey ve doğa da dahil olmak üzere tüm yaşamı sermayenin taleplerinin buyruğuna sunmaya çalışır (Cleaver, 2002).

Ticarileştirmenin mantığı, doğal kaynakların sınırlı olduğunu iddia ederek ve tüketimin olduğu gibi devam etmesi halinde ileride felaketlerin yaşanacağını öne sürerek, doğal kaynakları neoliberal politikalar kapsamında kâr sağlamak amacıyla piyasaya dahil etmesine dayanmaktadır.

Bununla birlikte kaynakların kıt, insan ihtiyaçlarının ise sınırsız olduğu kabulüne dayanan neoliberal politikalar, doğal kaynakları insan ihtiyacı olarak tanımlarken, aynı zamanda doğal kaynakların karşılığının ödenmesi gereken ticari birer mal olduğu sonucunu da beraberinde getirir. Böylece uluslararası sermaye açısından doğal kaynakların ticarileştirilmesinin teorik altyapısı oluşmuş olur (“Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış”, 2011).

Aynı zamanda doğal kaynakların fiyatlandırılmasına temel sağlayan bir diğer faktör de neoliberal politikalar gereği doğal kaynaklara (suya, havaya vs) erişimin; bir insan hakkı, ortak mal ve hizmet olarak görülmemesi, sadece parası olan zümreye hitap edecek şekilde özel mala, mülkiyete dönüştürülmesidir (Güzelsarı ve Tuluay, 2011).

Diğer taraftan neoliberal politikalar doğrultusunda bir taraftan sınırsız üretimin devam etmesi ve tüketimin teşvik edilmesi ile birlikte kaynakların vahşice sömürülmesi, zararın azaltılması için hiçbir önlem alınmaması ve birçok anayasada temel hak olarak ifade edilen doğal kaynaklara (temiz hava, temiz içme suyu vs) erişim hakkının

göz ardı edilmesi veya sadece parası olan kesime tanınması gibi, doğal kaynakların ticarete konu edilmesi; sınırlı olduğu gerekçesiyle ticarileştirme ile korunacağı öne sürülen doğal kaynaklara yönelik tutumun içerisinde pek çok çelişki bulunduğunu göstermektedir.

1992'deki Rio Dünya Zirvesi sürecinde sürdürülebilir kalkınma tartışmaları kendisini kısa bir süre sonra kapitalizmle güçbirliği yapmaya götüren bir yörüngede gelişmiş ve "sürdürülebilir kalkınma" bu doğrultuda şekillenmiştir (Cleaver, 2002: 58).

Şöyle ki;

Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında doğal kaynakların korunması, doğanın kendini yenileme hızının üzerine çıkılmaması gereği vurgulanmış ve doğal kaynakların sınırlı ya da kıt olması nedeniyle sürdürülebilir bir kalkınmanın zorunluluğu vurgulanmıştır. Oysa sermaye için serbest piyasa koşullarında kıt olan kaynak iktisadi değeri daha yüksek olan kaynak niteliğindedir. Bu durumda kıt kaynaklar, sermaye için yüksek kazanç sağlayan alternatif ürün üretme olanağı yaratmaktadır. Dolayısıyla her ekolojik kriz, sermaye için yeni üretim alanları oluşturmaktadır. Daha fazla kar için daha fazla üretimi amaçlayan sermaye, buna koşut olarak tüketimi de körükleme arayışına girmiştir (Kılınç, 2012: 157).

Bu bağlamda Türkiye'de çevre politikası, çevre yönetimi yapılanması ve işleyişi, "sürdürülebilir kalkınma" anlayışı doğrultusunda oluşturulmuş, böylece bugünkü "piyasalaştırma (ticarileştirme)" süreçlerinin temeli atılmıştır. "Başka bir deyişle, neoliberalizmin seyri içinde ortaya çıkan ve neoliberal piyasa gerekleri doğrultusunda ilk yapılandırılan alanlardan biri çevre yönetimidir" (Şengül, 2008: 68).

Neoliberal piyasa gerekleri doğrultusunda oluşturulan tüm düzenlemelerde hakim anlayış; ormanları, toprakları, meraları, suları, kıyıları ve biyolojik çeşitliliği kısacası tüm doğal varlıkların üretim unsuru, para kazandıracak, kâr sağlayacak bir etmen olarak görülmesine dayanmaktadır. Söz konusu düzenlemeler ise doğal varlıkların piyasalaştırılmasına zemin hazırlamayı, hukuksal ve kurumsal altyapıyı hazırlamayı amaçlamaktadır (Şengül, 2008: 77).

Bu kapsamda doğal kaynakların ticarileştirilmesini “su kaynakları” özelinde ele aldığımızda, sermayenin ve hükümetlerin gelecekte yaşanacak olası susuzluğu gerekçe göstererek su kaynaklarının ve su dağıtım şebekelerinin ticarileştirilmesinin gündeme getirdiği açıkça görülecektir (“Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış”, 2011).

Suyun ticarileştirilmesi politikası, kuraklık senaryosu üzerine oturmaktadır. Öte yandan kapitalist sistemde üretimin toplumun ihtiyaçlarına göre yapılmadığı ve her zaman aşırı olduğu bilinen bir gerçektir. Kapitalist üretimin su üstündeki olumsuz etkisine verilecek en güzel örnek savaş sanayidir. Kesinlikle toplumsal bir ihtiyaç olmayan ama sermayenin yayılmacılığı ve kâr hırsı dolayısıyla çok yoğun üretimin yapıldığı bu sanayi aynı zamanda aşırı temiz su tüketen bir sanayidir. Ancak su kıtlığı gerekçesiyle su konusunda düzenlemeler yapılmasının şart olduğunu ileri süren sermaye, kapitalist üretim biçiminin su kaynaklarının azalmasındaki ve kirlenmesindeki sorumluluk payını tartışma konusu bile etmemektedir (“Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış”, 2011).

Diğer taraftan hükümetler, neoliberal sistemin işleyişi gereği sermaye kesiminin tüm halkın malı olan su kaynaklarını, havzaları kendi çıkarına kullanmasını ve kirlletmesini görmezden gelmekte hatta bunun için şartları uygun hale getirerek yardım bile etmektedir. Her geçen gün artan su kaynaklarındaki kirlilik bunun en iyi göstergelerindendir. Oysaki teknolojik yöntemlerle su kirliliği engellenebilecekken sermayenin bu yönde herhangi bir önlem almaması, bu yöntemlerin maliyetlerinin yüksek olmasından ve kâr oranlarının düşürülmesinden ileri gelmektedir (“Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış”, 2011).

Bununla birlikte ticaretinin küresel ölçekte serbestleştirilmesi yolunda geri kalan engellerin de yok edilmesine yönelik çalışmalarının devam ettiği günümüzde ve önceki süreçte Türkiye’de çevrenin korunması prensibi bir kenara bırakılmış, sermayenin işinin kolaylaştırılması için düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden biri olan GATS (General Agreement on Trade in Services- Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) ile alınan yükümlülükler çerçevesinde kanalizasyon, çöplerin kaldırılması, sağlıkla ilgili ve benzeri hizmetler yani çevresel hizmetler, piyasalaştırma sürecine dahil edilmiştir (Şengül, 2008: 77).

GATS ile çevresel hizmetlerin piyasalaştırılması süreci başladığı anda yükümlülüklerin yerine getirilmesi için hedef kitle olarak su, çöp gibi altyapı hizmetlerini yürüten yerel yönetimlere ulaşılması amaçlanmıştır. Yerel yönetimler baz alınarak yapılan düzenlemelerle ve ard arda yürürlüğe konulan yasalarla yerel yönetimlerin yapısı köklü biçimde değişikliğe uğramıştır ve yeni düzenlemelerle yerel yönetimler birer “işletme” haline gelmiştir. Örneğin “yerel yönetimler, piyasanın beklentileri doğrultusunda, kentsel ve çevresel hizmetleri kârlı yatırım alanlarına dönüştürüp ihaleye açma yetkileri ile donatılmıştır. Örneğin 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelerin iç ve dış borçlanmasını neredeyse teşvik etmeye yönelik düzenlemeler yapılırken belediyeler piyasa koşulları içinde çalışan örgütlere dönüştürülmüştür. İşletme niteliği kazandırılan belediyeler, kentsel kamu hizmetlerini imtiyaz verme, yap-işlet veya yap-işlet-devret yoluyla piyasalaştırma, belediye şirket, işletme ve iştiraklerini özelleştirme yetkileriyle donatılmıştır” (Şengül, 2008: 81).

Belediyeler başta olmak üzere kamu kurumlarının tamamında doğal kaynakların korunması ve çevre yönetimi “sürdürülebilir kalkınma” prensibi çerçevesindeki “düzenlemeler” ile yürütülmektedir. Bu düzenlemeler aşağıda özetlenen, ekolojik ve toplumsal pek çok sorunu beraberinde getirmektedir.

Öncelikle bu düzenlemeler ile ülkedeki su kaynakları sömürülmek, piyasalaştırılmak üzere kurbanlık koyun gibi sermayeye teslim edilmiştir. Bununla birlikte bu düzenlemelerle sağlıklı şartlarda yaşama imkanının (içilebilir ve kullanılabilir suya erişim, katı atık ve atık su hizmetlerinden faydalanma gibi şartlar) sadece parası olan kesime sunulmasına zemin hazırlanmış, geri kalan kesimin ise başının çaresine bakması istenmiş, sağlıksız koşullar sunulmuştur. Neoliberal ideoloji kâr oranının artırılmasını amaçladığı için bedelini ödeyemeyenlerin insana yakışır olmayan şartlara zorlanması şaşırtıcı olmayacaktır. Ayrıca kalitesi düşen yaşam alanlarının toplum ve çevre sağlığını tehdit etmesi beklenen sonuçlar arasında yer almaktadır. Sonuçta yoksullar, yaşamın devamı için gerekli olan temel hizmetlere ulaşamayacağı için kentte ve kırsalda toplumsal sınıf farklılıkları daha açık hale gelecek ve toplumsal sorunlar ortaya çıkacaktır (Şengül, 2008: 84-85).

Diğer taraftan neoliberal politikaların temelindeki “kârlılığın artırma” ilkesi doğrultusunda üretilen ürün için maliyetlerin en aza indirmek öncelikli ise emek

sömürüsü de kaçınılmaz sonuçlardan biridir. Bu bağlamda neoliberal politikalar kapsamında işgücü ve emeğin ucuz olduğu, hammaddeye erişimin kolay olduğu ve çevre ve iş güvenliği konusunda kendini savunacak yasaların bulunmadığı az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler ulaşmak istenen en güvenli ve kârlı limanlardır. Bu bağlamda faizlerin yüksek; üretim maliyetlerinin düşük olduğu ve varlık fiyatlarının ucuz olduğu ülkeler, küresel sermayeyi cezbetmektedir (Kozanoğlu vd., 2008: 79).

Ancak sermaye tarafından maliyetlerin düşürülmesi çabalarının sonucunun tüketiciye olumlu şekilde yansımaları beklemek yanlış olacaktır. Çünkü kâr oranını artırmak ve her şeyi ucuza maletmek için gerekli her türlü tedbiri almanın mübah olduğu pazar ekonomisinde beklenen ucuzluk ya tüketiciye yansımaz ya da tüketiciye ulaşan ucuz ama kalitesiz veya zararlı mallar olur (İnsel, 2011: 201-202).

Sonuç olarak “neoliberal ekonomilerde piyasada talepten ziyade arz ön plandadır” (Neale, 2009). Bunun temeli liberalizmde arzuların sınırsız olduğu ve bunun insan doğasının bir özelliği olduğu kabulüne dayanmaktadır (Çoban, 2014: 26). Bu kabul doğrultusunda üretim ihtiyaç duyulandan çok fazladır ve hızla devam etmektedir. Bununla birlikte sömürünün ve yoksulluğun ürünleri arasında yer aldığı neoliberal politikalarda piyasaları canlandırmak için çözüm önerileri de mevcuttur! (Neale, 2009).

Piyasadaki talep yönünün güçlendirilmesi amacıyla teknoloji, kültür ve eğitim aracılığı ile küresel boyutta insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirerek, tüketim toplumunun, diğer bir ifadeyle pazarın oluşturulmasına çalışılmıştır. “Daha fazla üretimle doğal kaynak rezervleri daha hızlı tükenirken, hızlı sanayileşme nedeniyle sermaye için doğal çevre, kimyasal atıklarının depolandığı alanlar durumuna gelmiştir”(Kılınç, 2012).

Diğer taraftan “piyasadaki alım gücünü artırmak için çeşitli önlemler alınmakta, krediler dağıtılarak, insanlar borçlandırılmaktadır” (Neale, 2009). “Yoksulluk ve işsizlikle mücadele eden herkese ama özellikle de en umutsuz sınıf- altı gruplara ucuz kredi sunulması ve ucuz ithal tüketici malları akını, emeğe ve yaşam standartlarına yönelik bu saldırıların etkisini yumuşatmaktadır” (Schmidt, 2008: 74).

Bahsedildiği gibi “borçlandırma ile sadece “neoliberal politikaların yaşam standartlarına yönelik saldırılarının etkisi yumuşatılmıştır”, ancak diğer taraftan insanlar tüketmeye özendirilerek borç batağına sürüklenmekte, bu durum ekonomik, sosyal, kültürel pek çok sorunu beraberinde getirmektedir” (Schmidt, 2008:74).

1.2.4 Özelleştirme

80'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkisiyle, kâr oranlarının artırılması amacıyla atılan adımlar kapsamında çok taraflı bölgesel serbest ticaret anlaşmalarıyla hükümetlerin sermaye ile ilişkileri değişik bir boyuta taşınmış; kamu yatırımları azaltılmıştır. Bu çerçevede kamuya ait malların satılması, hükümetin kamu yararına yaptığı harcamaların azaltılması, ücretlerin sınırlandırılması ya da düşürülmesi şeklinde uygulanan neoliberal politikaların en önemli prensiplerinin başında, özelleştirme yolu ile özel sektörün ekonomideki payının artırılması ve güçlendirilmesi yer almaktadır (Çabuk, 2011:111-118).

Neoliberal politikalarla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci, dışa kapalı ekonomi politikaları terk edilmiş, ihracata dayalı (bir anlamda bağımlı) büyüme modelleri benimsenmiş ve yabancı sermaye ülkeye çekilmeye çalışılmıştır. Böylelikle çok uluslu işletmeler doğrudan ya da dolaylı yatırımlarıyla dünya genelinde ekonomik faaliyetlerini yürütür hale gelmiştir bu aynı zamanda neoliberal politikaların meyvelerini verdiğinin göstergesidir. Bu politikaları yürütülürken sermayenin hareket kabiliyeti genişlemiş ve özelleştirme etkin bir politika aracı olarak kullanılmıştır (Aksoy, 2006: 1).

“Neoliberal ideolojinin temel savlarından birisi, piyasanın devletten; özel mülkiyetin, kamu mülkiyeti ve toplumsal mülkiyetten üstünlüğüdür.” Özelleştirme, kamu mülkiyetindeki varlıkların sermayeye devredilmesi ile gerçekleştirilebileceği gibi “özel sektör kamu sektörü” ortaklığı adı verilen ve özel sektörün kamuya mal ve hizmet temin etmesi biçiminde gerçekleştirilir (Kozanoğlu vd., 2008: 67).

Özelleştirme yapılırken iki yöntem uygulanmaktadır. Bu yöntemlerden ilki; kamuya ait işletmelerin, mülklerin ve işletim haklarının; özel kişi ve kurumlara satılması ya da devredilmesi şeklindedir. Değişen ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle bu

yöntemin uygulanmasına gerek duyulabilir. Örneğin, bir dönem ihtiyaç duyulan kamu üretimine daha sonra ihtiyaç duyulmayabilir (devlet eliyle yapılan pamuklu bez üretimine günümüzde gerek duyulmaması) ve bu yola başvurulabilir. Buna karşın, devletin bazı alanlarda işletmeci olarak bazı alanlarda ise düzenleyici olarak görev alması gerektiği göz ardı edilmemelidir, çünkü devletin bu alanlarda eksik kapatıcı ve yönlendirici bir niteliği olduğu unutulmamalıdır. Bununla beraber özelleştirmede başvuru olan ikinci yöntem ise kamu sektörünün, kamu yararı çok yüksek olan bazı hizmetleri yeterince yerine getirmemesi sonucu uygulanır. Bu yöntemle amaçlananın, kamu kaynaklarının yetersizliği nedeniyle kamu hizmetinin sunulmasında ortaya çıkan sorunların önlenmesi olduğu ileri sürülmektedir (İnsel, 2011: 223-225).

Özelleştirmenin mantığı neoliberal politikaların kamu yararını bir külfet olarak değerlendirmesi ve bu yükün ortadan kaldırılması esasına dayanmaktadır. Başka bir deyişle “kamu hizmetlerinin toplumsal eşitsizliği kısmen düzeltici işlevini ya da uzun vadeli kamu yararı hedeflerinin kör bir kısa vadeli çıkar dürtüsünü dengelemesi misyonunu, neoliberal ideoloji külfet olarak tanımlar” (İnsel, 2011: 223).

“Özelleştirmenin temel amacı, daha önce kâra yönelik üretim dışında kalan alanları sermaye birikiminin hizmetine sunmaktır” (Kozanoğlu vd., 2008: 67). Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisi teşvik edilmekte ve böylece rekabetin artırılması amaçlanmaktadır. Bu anlayışa göre şirketler arasında sağlanacak rekabet ile kaynak kullanımında ve dağılımında etkinlik sağlanacak, verimlilik artacaktır (Aksoy, 2006: 50-51).

Bu yaklaşıma göre devletin dahil olmadığı rekabetçi piyasalarda eğitim, sağlık, bayındırlık, güvenlik ve hâttâ savunma hizmetleri daha iyi, daha çok ve daha nitelikli olarak üretilebilir. Bu kapsamda gün geçtikçe “kamu malları” veya “kamu malı benzeri” diye adlandırılan mal ve hizmetlerin ortadan kaldırıldığı, sermayenin egemen hale getirildiği ve kamu malı ve hizmetlerini kullananların göz ardı edilerek “kendi başlarının çaresine bakmaya” zorlandığı görülmektedir (Kurmuş, 2010:17-18).

Neoliberal politikaların uygulandığı İngiltere’deki özelleştirme uygulamalarına bakarsak, 1970’lerin sonundan itibaren kömür, çelik, doğalgaz, su, kanalizasyonlar, demiryolları, otobüsler, havaalanları, havayolları ve telefonlar gibi kamu malları ve

hizmetleri sermayeye satılmıştır. Özelleştirilmeden önce hükümetler için kâr getiren söz konusu mal ve hizmetler şimdi özel şirketler için kâr alanları oluşturmaktadır (Neale 2009:155).

Bununla birlikte tüm dünyada kamuya ait imalat sanayi işletmelerinin, demir-çelik, otomobil fabrikaları, petrol rafinelerinin özel sektöre satışıyla başlayan süreç hızla devam etmektedir. “Taşımacılık, iletişim, su, elektrik, doğalgaz dağıtımı gibi kamusal hizmetler; eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal konut gibi sosyal hizmetler; üniversiteler, araştırma laboratuvarları gibi kamusal kurumlar derken hapishaneler, en son Irak işgalinde ortaya çıktığı gibi, savaşın yürütülmesi bile zamanla bir kâr alanı haline getirildi” (Kozanoğlu vd., 2008: 67).

Türkiye’deki duruma bakıldığında neoliberal politikacılar tarafından ileri sürülen ve artan borç yükü altında ezilen kamu bütçesini düzlüğe çıkaracağı belirtilen önlemlerin başında özelleştirme yer almaktadır. Bu mantığa göre özelleştirmelerle bir taraftan işletmelerde akılcı bir yönetim sağlanacağı iddia edilmekte, aynı zamanda kamu bütçesine gelir yazılarak, bütçe açığı kapatılacaktır. Bu yaklaşımla “Türkiye’nin kurtuluşunun; kamunun yaptığı her tür mal ve hizmet üretiminin özel sektöre devriyle ya da bunların üretiminin durdurulmasıyla mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de yıllardan beri, eğitim ve sağlık konuları başta olmak üzere pek çok alanda özelleştirme süreci yaşıyoruz” (İnsel, 2011: 222-225).

“Serbest piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak, dünya ekonomisine entegre olmak, ekonomide devletin payını azaltmak gibi nedenlerle yapılan özelleştirmelerden Türkiye ekonomisinin payına düşen ise stratejik öneme sahip enerji, telekomünikasyon gibi sektörlerin kaybı, işsizlik ve yoksulluk ve doğal kaynaklarının yok pahasına sömürülmesi olmuştur”(Aksoy, 2006: 93).

Özal döneminde gündeme gelen ve başlarda neoliberal çevrelerin istediği tempoda ilerlemeyen özelleştirme uygulamaları ile zaman içerisinde Tüpraş, Telekom, Ereğli derken, stratejik kuruluşlar bir bir elden çıkarılmıştır (Kozanoğlu vd., 2008: 68).

Bununla birlikte ekonomik kriz karşısında çözüm olarak görülen özelleştirmenin öncelikli hedefleri arasında orman ve kıyı gibi doğal değerler ilk sıralarda yer almaktadır. Bahse konu doğal değerlerin büyük bir kısmı her ne kadar gelir kaynağı

olarak sanayi, enerji ve turizm sektörlerinde hizmet görse de, koruyucu nitelikteki yasaların uygulanmaması ve Turizmi Teşvik Kanunu ya da imar afları gibi yasal düzenlemelerle geri kalan kısmının da özelleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu amaçla düzenli aralıklarla bu iki doğal değerin devletin gözetim ve denetimi dışına çıkarılıp satılması, sermayeye devredilmesi için çalışmalar yapılmaktadır (Duru, 2003: 47).

Savunucularının örnek gösterebilecekleri başarılı uygulamalara rastlanmasa da, özelleştirme programı büyük mesafe almıştır. Eğitim, sağlık başta olmak üzere sosyal hizmetler de özelleştirme sürecine dahil edilmiştir. (Kozanoğlu vd., 2008: 68).

Eğitimin özelleştirilmesi ele alındığında, özelleştirmenin yaygınlaşması ile eğitimde fırsat ve olanak eşitliği açısından ciddi gerilemeler yaşandığı görülmektedir. Devlet bütçesinden eğitime ayrılan kaynaklar muntazaman azaltılmış, öğrenci başına yapılan harcama geçmişe kıyasla ciddi oranda düşmüştür (Gök, 2004: 101).

Devletin eğitim alanında egemen olmaması, pazar ekonomisine hakim olan güçlerin eğitim alanına da yerleşmelerini kolaylaştırmıştır. Eğitimde özelleştirme uygulamaları yapılırken Türkiye’deki gelir dağılımının eşitsizliği ve devlet tarafından sunulan eğitim hizmetinin sosyal bağlamı göz ardı edilmiştir. Genel olarak özel okulların çoğalması teşvik edilirken, hizmetten yararlananların “pazar güçleri” tarafından belirlenen maliyetleri ödemesi beklenmektedir (Gök, 2004: 108).

Böylece 1980 sonrasında, özelleştirme uygulamaları eğitimde fırsat ve olanak eşitsizliğini daha da artırmış, eğitimi piyasanın hakim olduğu alan haline getirmiştir. Okulları ticari kurum olarak gören sistem; kâr, verimlilik gibi ticari kriterleri göz önünde bulundurarak sağladıkları hizmetleri biçimlendirmektedir. Öğrenciyi müşteri olarak algılayan bu sistem eleştirel düşünme yeteneğini ve yaratıcılığı harekete geçirecek, özgür düşünceyi teşvik edecek bir ortam sağlamaktan uzaktır (Gök, 2004: 109).

Diğer taraftan sağlık ve güvenlik hizmetleri gibi özelleştirilmesi zor olan sektörlerle bakıldığında ise özel sektörün taşeron şirketler aracılığıyla hizmet verdiği görülmektedir (Çabuk, 2011:118). Neoliberallerin bakış açısına göre taşeronlar (çok uluslu şirketler), kârları artırma, özel şirketlerin sosyal sorunları çözebileceği fikrini

güçlendirme ve sendikaları zayıflatma, yok etme olmak üzere üç işlevi aynı zamanda gerçekleştirmektedirler (Neale, 2009: 155).

Neoliberalere göre sonuçları avantaj olarak görülen özelleştirmenin sağlık sektörüne yansımalarına bakıldığında, temel hak olarak sunulması gereken iyi sağlık hizmetlerinin toplumun sadece belli bir kesiminin ulaşabileceği duruma geldiği görülmektedir.

Söz konusu zengin ve sonradan görme kesime hitap eden özel hastaneler, iyi ve güvenilir bakım kalitesinden ziyade, işin otelcilik tarafına önem vermektedir. Kaliteli ama otelcilik tarafı ihtimamsız sağlık hizmetini üniversite hastaneleri veriyor ve bunlar özel hastaneler için emniyet ağı işlevi görüyor. Hem kalitesiz hem ihtimamsız, üçüncü sınıf hizmete de sigortalılar ve diğer ahali ulaşabiliyorsa ulaşıyor (İnsel, 2011: 224).

“Sağlık sektörü gibi kritik bir sektörde taşeron şirketler aracılığıyla yapılan özelleştirme uygulamaları, neoliberalerin avantaj olarak değerlendirdiği refah programlarına yapılan kamu harcamalarının kısılması ve “toplum” kavramının ortadan kaldırılması gibi sonuçlar doğurmaktadır” (Golob vd., 2009: 12). Özetle “gelir seviyesinin görece düzgün olduğu ülkelerde, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kamu ve özel arasında paylaşımı, bunların bir sınıf hizmeti olması özelliğini büyük ölçüde törpüler. Ama gelir dağılımının çok bozuk olduğu ülkelerde, bunlar kaçınılmaz olarak sınıfsal ayrımcılığın yeniden üretildiği ana dişliler haline gelir” (İnsel, 2011: 225).

Diğer taraftan özelleştirmenin küresel boyuttaki gelişim süreci değerlendirildiğinde, bu durumun 1980 sonrası dönemde IMF ve Dünya Bankası tarafından empoze edilen neoliberal ekonomi politikalarının doğrudan bir sonucu olduğu görülmektedir. “IMF-Dünya Bankası kaynaklı yapısal uyum programlarının şaşmaz ilk maddesinde özelleştirme yazmaktadır” (Kozanoğlu vd., 2008: 68).

Dünya Bankası ve IMF gibi neoliberal politikaları yaymakla görevli örgütlerin öncülüğünde uygulamaya konulan yapısal uyum programları, çevre başta olmak üzere pek çok alan üzerinde ağır baskı yapmaktadır. Tasarlanan programlar kapsamında borçlarını ödeyebilmek, borçlarının “sürdürülebilirliğini” sağlamak için borçlandırılan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, doğal değerlerini, hammadde stoğunu söz

konusu örgütlere sunması, bir dizi tasarruf önlemlerinin alınması kaçınılmaz hale gelmektedir. Özetle bu programlarla eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi “üretken”, “verimli” ya da “ekonomik” olarak görülmeyen harcamaların düşürülmesi dayatılmakta ve özelleştirme adres gösterilmektedir (Duru, 2006: 50).

Bu kapsamda Dünya Bankası, IMF ve DTÖ gibi kurumların görev aldığı neoliberal saldırı, özellikle su, doğalgaz, elektrik dağıtımı gibi kamusal hizmetlerin özelleştirilmesi ile hızlanmıştır (Kozanoğlu vd., 2008: 69). Yakın zamanlardaki özelleştirme uygulamalarının çoğu, işletmelerin iyi yönetilmesinden ziyade kamu malının yağmalanması amacıyla yapılmıştır. Özelleştirmeye kamu varlıklarının satılarak gelir elde edilmesi fikri ise, düşkünleşen aristokrat ailelerin gayrimenkullerini ve ziynet eşyalarını satmasına ve böylece ayakta durmaya çalışması ile benzerdir. Özelleştirmeyi savunanlar ve kamu arazilerinin satılmasıyla Türkiye’nin kalkınma sorunlarının çözüleceğini iddia edenler sermayeye hizmet etmektedirler (İnsel, 2011: 223).

Neoliberaler, özelleştirmeyi; tekelleri, devlet müdahalesiyle dengesi bozulan fiyat mekanizmalarını, haksız rantları ortadan kaldıracağı gerekçesiyle desteklemektedir ve üretkenliği ve rekabeti artırdığını iddia ederler (İnsel, 2011: 215).

Diğer taraftan özelleştirme küresel ölçekte, sosyal alanlara nüfuz ederken, tepkiler de daha örgütlü bir biçimde yaygınlaşmaktadır. Ancak özelleştirme taraftarları olanlar kadar, özelleştirme aleyhtarları da, konuyu kamu hizmeti ve kamu yararı açısından ele almaktan, zararları görmekten özenle kaçınmaktadır. Oysaki elektrik, su ve gaz dağıtımı, havayolu taşımacılığı, posta hizmetleri gibi bir dizi alanda geçerli olan kamu yararı ilkesi, ekonomik kalkınmanın temel öğelerinden biri olabilecek durumdadır.

Diğer taraftan Türkiye’de Telekomun, THY’nin, havalimanlarının, doğalgaz ve elektrik dağıtım şebekelerinin, demiryolları ve limanların ve hapishane, askeriye ve polis hizmetlerinin de özelleştirilmesini talep edenlerin yani neoliberalerin özelleştirmeyi desteklemesinin dayanağı, ortaya çıkacak rekabetin tüketiciye daha ucuz ve kaliteli hizmet sunacağı iddiasıdır (İnsel, 2011: 227).

Ancak bu fikri savunanlar, yukarıda sayılan bütün bu hizmetler için maliyetli yatırımlar yapılması gerektiğini ve bu maliyetlerin tüketicilere fazlasıyla yansıtıldığını

da göz ardı ederler ve “rekabetçi şahinler” bu hizmetlerin, “çarşıdan domates alır gibi satın alınmadığını” kabul etmezler. Sonuçta her ne kadar rekabetin maliyetleri düşüreceği iddia edilse de ilk yatırım maliyeti, hizmetin tüketiciye ulaşmasındaki maliyetler ve tabi şirketlerin kârları hesaplandığında bu iddianın çok da gerçekçi olmadığı görülmektedir, bu durumda tüketici özelleştirme ile her halükarda daha fazla ödemeye mahkum olmaktadır (İnsel, 2011: 227).

Son olarak, özelleştirmenin iş hayatı üzerindeki etkileri ele alındığında, özelleştirmenin; işten çıkarma, işçi sayısının azaltılması ve daha acımasız çalışma şartları gibi etkileri olduğu görülmektedir. Ayrıca özelleştirmelerle, taşeron iş verme, geçici, yarım zamanlı işler, ücretsiz aile işçiliği yaygınlaşmakta, kadınlar gibi örgütlülüğü zayıf emekçi katmanları, iş güvenliğinin olmadığı ve ücretlerin düşük olduğu işlere mahkum edilmektedir (Uçukoğlu, 2004: 18-19).

Sonuç olarak özelleştirme, sendikalara baskı yapılmasına, işçilerin işten atılmasına, işletme borçlarının toplumun sırtına yıkılmasına neden olmaktadır ve toplumsal refahın sağlanması amacıyla devletin sürece müdahale etmesi gerekir (Petras, 2002, 33-4, Aktaran; Uçukoğlu, 2004: 14). Yapısal uyum programlarının ilk maddesi olan özelleştirme, doğal değerlerin yok olmasına, toplumun temel hakların belli bir kesime sunulmasına, sömürüye neden olurken, süreçten karlı çıkan kesim planlandığı gibi çok yüksek oranlarda kâr elde eden çok uluslu işletmeler olmaktadır (Aksoy, 2006: 93)

1.2.5 Esnekleştirme

Neoliberalizmin temelini oluşturan kapitalizmin kabul gördüğü tarih itibarıyla sermaye, hazırladığı senaryoyu gerçeğe dönüştürmek, kendisi için uygun şartları (uygun ekonomik, sosyal ve siyasal ortamı) oluşturmak amacıyla çalışmış, hedefine ulaşmak için dönemin üretim ilişkilerini değiştirmiş, sosyal ve siyasal yapıyı yeniden biçimlendirmiştir. Bu kapsamda sermaye, önünde engel olarak duran tüm katı gelenekleri, tutum ve anlayışları ortadan kaldırmış, “kendisine özgür bir hareket alanı yaratmak için katı olan her şeyi buharlaştırmıştır”. Sermaye kâr oranını artırmak ve tüketiciye ulaşmak için, her seferinde yeni bir model, yöntem uygulamakta, modelin tıkanması ihtimaline karşı ise her zaman alternatifleri bulundurmaktadır. Bu sürecin

en önemli özelliği; sermayenin güç ve kontrol kabiliyetini perçinlemek için önündeki engelleri, katı gördüğü güç ve üretim ilişkilerini kendi lehine esnekleştirmesidir (Selamoğlu ve Urhan, 2009: 136).

Bu bağlamda iş güvenliği, sosyal yardım, sosyal güvenlik, çevre koruma, halk sağlığı gibi konuları içeren bir takım toplumsal içerikli yasal kurallar ve önlemler, sermayenin hareket kabiliyetini kısıtlayan ve önünde engel olarak gördüğü düzenlemelerin başında yer almaktadır. Bahsekonu koruyucu düzenlemeler, neoliberal politikaların yaygınlaşmasını amaçlayan DTÖ gibi örgütler tarafından ülkelerin kalkınma yolundaki engelleri olarak nitelenmektedir ve bu düzenlemelerin ortadan kaldırılması için ülkelere yaptırımında bulunmaktadır (Duru, 2006: 50).

Bununla birlikte insani çalışma haklarını kâr hırslarına kurban eden ve kendini bir “ticaret” örgütü olarak tanımlayan DTÖ, sosyal hedefleri (Üçüncü Dünya ülkeleriyle ve yoksul işçilerle toplu pazarlık yapma vb gibi) olmadığını beyan ederek, neoliberal politikaların yaygınlaşmasına, acımasızlığın artmasına hizmet ettiğini bir kez göstermektedir. Neoliberal politikalarla en üst düzeyde kâr elde edilmesi hedefi doğrultusunda her yolun mubah olduğu düşüncesiyle DTÖ, otoriter bir rejimin kötü çalışma şartları altında düşük ücretle çocuk işçi istihdam ederek ürettiği giysi ve spor ayakkabıları rahatlıkla pazarlamakta, bu adaletsizliğe, acımasızlığa müdahalenin yetki sınırları dışında olduğunu belirtmektedir (Danaher ve Burbach, 2004: 88).

Devletlerin toplumsal içerikli yasal düzenlemelerini ayakbağı olarak gören örgütler, insani çalışma haklarını kâr hırslarına kurban etmekte ve bu amaca ilişkin önlemleri, yapısal uyum (uyarlama) politikaları ile devletlere dayatmaktadırlar. Neoliberalizm, söz konusu yapısal uyum politikaları kapsamında daha esnek emek piyasası yaratmak için; ücretleri düşürmek, formel sektör istihdamını azaltmak ve işçilerin kanuni haklarını zayıflatmak gibi politikalara müracaat eder (İnaç ve Demiray, 2004:170).

Bu zihniyete göre sosyal hakların var olduğu refah devleti politikaları, ilave yük getirdiği gerekçesiyle o devletin gelişmesinin önündeki engel olarak görülmekte, bu şekilde empoze edilmektedir. Bu bağlamda “neoliberalizmin refah devletine saldırısı; sosyal harcamaların ekonominin üzerinde taşınmaz bir yük haline geldiği; bireyin girişimciliğini, inisiyatif almasını baltalayan bağımlılık kültürü yarattığı, devletin her sorunu halleden bir “dadı” gibi algılandığı; gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlanması

nedeniyle artan maliyetlerin sosyal güvenlik kurumlarını iflasa sürüklediği noktalarında yoğunlaşıyor” (Kozanoğlu vd., 2008: 234). Daha açık bir ifade ile neoliberalizm; mal sahibi gibi davranan devleti ve müdahaleci politikaları engel olarak görür ve devletten sosyal haklar için kaynak aktarılmasına karşıdır (İnaç ve Demiray, 2004: 170).

Bu bağlamda “ülkelerin yapısal uyarlama politikaları uyarınca birer engel olarak değerlendirilen standartlarının rahatsız etmeyecek ölçülere indirilmesi (esnekleştirilmesi), hatta kimi zaman bu tür sınırlandırmaların bütünüyle kaldırılması şaşırtıcı olmayacaktır” (Duru, 2006: 50).

İşgücü piyasalarında esnekliği özetle kendilerine ihtiyaç duyulmadığı anda çalışanların dımdızlak bir şekilde kapı önüne konulabilmesi olarak tanımlayabiliriz. Neoliberal ideoloji her geçen gün hızla yaygınlaşıyor ve işgücü piyasalarında “esneklik” sağlanması için yarı zamanlı çalışma, belirli süreli çalışma, geçici çalışma, vekaleten çalışma yöntemleri yayılmaktadır. Emek sömürsünü bir araç olarak gören neoliberal politikalarla işveren işçiyi istediği kadar ve istediği biçimde çalıştıracak, istediği zaman da işten çıkarma yetkisine sahip olacaktır. Sermayenin bu acımasız tavrının sebebi; emek üzerindeki beklentisinin, mümkün olan en yüksek değeri yaratmasıdır (Atılğan, 2013: 97).

Emek sömürsünü temel alan esnekleştirme yaklaşımına göre işe alınan kişiden, varlığını işletmeye armağan etmesi beklenmektedir. Bu sistemde; işverenin emrinde olan çalışan, işverene kıyasla çok düşük miktarda para kazanmakta, tekrara dayalı, sıkıcı ve ağır işler yapmakta olup ayrıca çalışanın kendisini işe adanması beklenmektedir (İnsel 2011:53). Bu yaklaşımla çalışma şartlarındaki insanlık dışı uygulamalar yardımıyla esneklik gerçekleşmiş olacaktır! Emek piyasalarındaki esneklik makro düzeyde krizlere yol açmıyor görünse de bir iç kriz yaşanmakta; bireylerin ve toplumun bu esneklikten, insanlık dışı muamelelerden kaynaklı acıları kriz etkisi yaratmaktadır (Kozanoğlu vd., 2008: 72).

Esnekliğin sağlanması ve iş organizasyonunun yeniden yapılandırılması sonucu özetle ücretler düşürülmüş, çalışma saatleri uzatılmış, firma içi rekabet artmış ve emek gücünü bir ölçüde meta olmaktan çıkaran sosyal haklar kısıtlanmıştır (Demir, 2011: 5).

1999 yılından itibaren dünyanın her tarafında insanlar, sendikaların ezilmesine, sosyal hakların kesilmesine neden olan, zorbalık ve sıkıntı anlamına gelen neoliberal politikalar altında yaşamlarını sürdürmektedirler. Dünyanın hemen her yerinde, her işin bir önceki döneme göre zorlaştığı görülmekle birlikte, insanlar, hem kitle hareketlerinin büyük yenilgilerine, hem de çok acı veren küçük, kişisel yenilgilere şahit olmaktadır. “Neoliberalizm, insanların yaşamlarının ayrıntılarını değiştirmekte, insanları kaygılandırıp evliliklerinin sınırına getirmekte ve başkalarına karşı iyi davranmanın insan yaşamının temeli olduğu fikrini yerle bir etmektedir” (Neale, 2009: 222).

Toplumsal değerleri alaşağı eden ve esnekleştirmeyi bir denetim mantığı olarak gören neoliberalizmin, suçtan arındırılmış bir toplum yaratma hedefinin olmadığı; tam aksine neoliberalizmin varlığının düzen değil, düzensizliğe, huzur değil, toplumsal çatışmaya, istikrar değil, krizlere bağlı olduğu açıkça görülmektedir (Gambetti, 2009: 144).

Bununla birlikte toplumun içerisinde kaosa neden olan neoliberal politikalar aynı zamanda ülkeler arasındaki ilişkileri de etkilemekte, ülkeleri rekabete sürüklemektedir. Neoliberalizmin hedeflediği sistem ancak birbiri ile boğaz boğaza rekabet eden ulusal devletler ve ekonomik bloklar ile mümkün olmaktadır. Bu kapsamda ülkeler rakiplerine fark atmak, uluslararası sermayenin iltifatını kazanmak (yatırımları çekmek) için ücretleri, istihdam ve sosyal güvenlik standartlarını aşağı çekme yarışına girmektedir (Kozanoğlu vd., 2008: 234).

Bununla birlikte sermaye ucuz işçi ve emeğin bulunduğu yerlere odaklanmakta olup ucuz emeğin bol olduğu ülkelerde emek sömürüsü üzerine kurulan ekonomiler sermayenin yardımıyla (!) hızla yükselmektedir. “Sermaye hareketleri, Çin ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi ucuz emek piyasalarının olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Ucuz emek, kayıt dışı emeği, yani sosyal güvencesi olmayan, hem daha az ücrete çalışan, hem de istendiği zaman kapı dışına konulabilen emek olarak nitelendirilmektedir. Neoliberal ekonominin, “esnek” olarak nitelendirilen, bu kayıt dışı emek üzerine kurulmasıyla güvencesiz bir işçi sınıfı oluşmuştur (Yörük, 2013).

“Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)’nın ve çeşitli üniversitelerin raporları, Üçüncü Dünya’da düşük ücret, güvenliksiz ve sağlıksız koşullar altında çalışan, temel işçi

haklarından yoksun milyonlarca işçi bulunduğunu ortaya koydu” (Kozanoğlu vd., 2008: 242). Bunun sebebi ise neoliberal politikaların, daha esnek emek piyasası yaratmak için, ücretleri düşürmek, formel sektör istihdamını azaltmak ve işçilerin kanuni haklarını zayıflatmak gibi uygulamalara müracaat etmesidir (İnaç ve Demiray, 2004:170). Emek piyasasındaki bu dönüşümün, esnekliğin, acımasız şartların oluşmasının nedeni uluslararası iş bölümünde, ucuz emeğin ancak az gelişmiş ülkelerde “rekabet avantajı” getirebileceği iddiasıdır. Bu kapsamda ucuz emeğe dayalı bu “rekabet avantajını” kullanan Çin, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Hindistan, Latin, hatta bazı Afrika ülkeleri ihracatlarını hızla artırmışlar ve kalkınma yolunda hızla ilerlemektedirler (Kozanoğlu vd., 2008: 242-243).

Ancak yaşanan bu kalkınma hamlelerine rağmen gözardı edilmemesi gereken bir husus vardır, o da sermayenin az gelişmiş ülkelerin çevre ve insan kaynaklarını kendi çıkarları için horca kullanırken ülkelere bir katma değer kazandırmamasıdır. Başka bir deyişle teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlar ile dünyanın her yerini üretim sahası haline getiren çok uluslu şirketlerin çalışma prensiplerine göre hammadde ve işgücüne dayalı esas üretim alanları; ucuz emeğin bol olduğu çevre ülkelere kaydırılmakta iken yönetim, tasarım, AR-GE vb. kritik kısımlar merkezde tutulmaktadır (Akdoğan, 2009: 47).

Maliyetlerin azaltılmasını ve verimliliğin artırılmasını amaçlayan bu yaklaşıma göre üretim sürecinde bulunan her iş bölünmeli, işler değişik ülkelerdeki işgücü piyasalarına dağıtılmalı yani işgücü piyasalarında uluslararası “işbölümü” sağlanmalıdır. İşbölümü mantığı, üretimin her aşamasında görülmektedir ve uluslararası parçaları olan bir bütündür. Özetle, herhangi bir ülkenin işgücü piyasasında ortaya çıkan ürün tamamlanmış bir ürün değildir, üretim sürecinin tamamlanması için, diğer ülkelerin işgücü piyasalarındaki işleri tamamlaması gerekir. Örneğin “Koreli bir “üreticinin” yeni çıkaracağı spor araba Japonya tarafından finanse edilecek, İtalya’da tasarlanacak, motor ve şanzıman Almanya’da üretilecektir. Otomobilin montajı İngiltere’de yapılacak ve otomobil de “Silikon Vadisi”nde icat edilmiş ve Japonya’da üretilmiş elektronik aksam kullanılacaktır. Otomobilin reklam kampanyası Fransa’da tasarlanacak ve gerekli film ve fotoğraflar Kanadalı bir firma tarafından İspanya’da çekilecektir” (Şimşek, 2000). Böylece bir ürünün tek bir ülkenin

gücü ile üretilmesi önlenmekte, “kendine yeten ülke” imajının silinmesi amaçlanmakta, her ülkenin bu sisteme bağımlı hale getirilmesi ve tek başına var olamaması hedeflenmektedir.

Diğer taraftan, neoliberalizme hizmet eden Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşların dayattığı yapısal uyum programlarına boyun eğmek zorunda kalan, borçlu ülkelerde sermaye, işgücü maliyetinin düşürülmesine yönelmiş, esnekleşme önem kazanmıştır. Bu kapsamda işletmeler tam zamanlı çalışan sayısını azaltmış, giderek daha fazla sayıda yarı-zamanlı ve geçici çalışan istihdam etmiş ve fason çalışma biçimlerine kaymıştır (Özar ve Ercan, 2004: 201).

Bu insani olmayan çalışma şartları karşısında ayakta durabilmek için insanlar çeşitli yollar denemek zorunda kalmaktadır. Örneğin emeğinin karşılığını alamayan insanlar fazla mesai yapmak zorunda kalarak aynı anda birkaç kısmi zamanlı işte çalışmakta, böylece iki yakasını bir araya getirmeye, geçinmeye çalışmaktadır (Kozanoğlu vd., 2008: 72).

Türkiye’deki duruma bakıldığında ise 1970’lerin sonlarında büyüme sürecindeki gerileme, 1980’in başında IMF ve Dünya Bankası destekli istikrar ve uyum programının yürürlüğe konulmasına, ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikalarının terk edilmesine neden olmuştur. Ayrıca esnekleştirme yaklaşımı uyarınca emek yoğun ihracat teşvik edilmiş, bu amaçla ücretler düşürülmüş, devlet harcamalarında kısıntıya gidilmiştir (Özar ve Ercan, 2004: 193). Bununla birlikte kriz koşullarında, yasal ve kurumsal düzenlemelere ve sendikal harekete yasaklar getirilmesi ise, işverenlerin artan rekabeti ve kâr oranlarını düşük ücretlere dayanarak dengeleyebilme olanaklarını güçlendirmek amacıyla yapılmaktadır. Bu şartlar altında çalışan işçiler arasında her geçen gün güvencesizlik derinleşmekte, sendikal örgütlenme zorlaşırken dayanışma aşınmaktadır (Selamoğlu ve Urhan, 2009:137).

Bu bağlamda Türkiye’de işgücü piyasalarını niteleyen en belirgin özellik güvencesizliktir. Çünkü işsizlik oranı ve kayıt dışılık çok yüksek, işsizlik tazminatı çok kısıtlı ve düşüktür. Ayrıca işini kaybedenlerin statü ve önemli gelir kaybına uğramadan yeni iş bulmaları zordur. Türkiye’deki büyük kayıt dışı (informal) ekonomi, kentsel kesimdeki her üç işçiden birinin ve kırsal kesimdeki her dört işçiden üçünün hiç bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadığı anlamına gelmektedir. Sonuç olarak, çok az işçi emeklilik, sağlık

sigortası ve işsizlik sigortası alabilmektedir; kıdem tazminatının tamamını alabilen ve istihdam mevzuatında belirtilen diğer korumalardan tam olarak faydalanabilenlerin sayısı ise çok daha azdır. Özetle Türkiye’de işgücü piyasaları modern köle pazarlarına dönüşmektedir. Her ne kadar (koruyucu) düzenlemeler kamu sektörü çalışanlarının ve formal sektörde yer alan büyük özel şirketlerde çalışanların haklarını korumada kısmen etkili olsa da, özellikle işgücü piyasasına giren kadınlar ve gençler olmak üzere birçok işçinin ihtiyaçları göz önüne alındığında giderek daha yetersiz kalmaktadır (Atılğan, 2013:110-112).

Kadınların geleneksel olarak işgücü piyasasıyla “esnek” bir ilişki içinde bulunmaları, bu tür standart dışı çalışma biçimlerinde istihdam edilmelerini kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır. Ancak çocuk yaşta ve bekarken iş yaşamına katılan kadınların önemli bir bölümü, nişanlanma, evlenme ve çocuk doğurma sonrasında ağır çalışma koşullarından dolayı çalışma hayatından çekilmektedirler. Ayrıca iş saatlerinin uzunluğu, büyük kentlerde işyerine giderken yolda çok zaman harcanması, kadınların aile içindeki rolleriyle çelişmekte ve kadınlar bir anlamda mecburen iş hayatından uzaklaşmaktadır (Özar ve Ercan, 2004: 201-203).

Bununla birlikte “günümüzde işgücü piyasası, kentsel alanda istihdam edilen vasıflı, sendikalı ve sosyal güvenlik kapsamındaki işçilerin oluşturduğu dar bir grubun dışında, sigortasız, düşük ücretli, niteliksiz ve örgütsüz büyük bir grubun oluşturduğu parçalı bir görünüme sahiptir. İşgücünün büyük bir kısmının istihdam edildiği, düşük ortalama verimlilik düzeyindeki tarım ve enformel sektörler, bu işgücü piyasasının yapısal özellikleridir” (Selamoğlu ve Urhan, 2009: 138).

Diğer taraftan Türkiye’deki işgücü piyasasının yapısal özellikleri, diğer birçok ülkeden farklı olup bu farklılığa sebep olan Kürt meselesi “esnek” işgücü piyasalarına etnik bir boyut kazandırmıştır. 1990’larla başlayan zorunlu göç ile 2 milyonu aşkın Kürt, güvenlik gerekçesiyle yaşadıkları yerlerden kopartılıp, Bölge’deki büyük şehirlere ve batıdaki büyük metropollere yerleşmek zorunda bırakılmıştır. Bununla birlikte Türkiye’deki tarım politikası, GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında Fırat ve Dicle nehirleri ve bölgedeki diğer nehirler üzerine kurulan hidroelektrik santrallerin, barajların geçim kaynağı olan tarım sektörünü derinden etkilemesi, Kürtlerin göç etmesini tetikleyen etkenler arasında yer almıştır. Güvenlik gerekçesi ile

birlikte ekonomik nedenlerle de göç eden Kürtler, büyük şehirlerde neoliberal politikaların ürünü olan acımasız şartlar altında çalışmak zorunda kalmış, emekleri sömürülmüştür. Kürtlerin omuzları üzerinden güvencesiz, ucuz emeğe dayalı ekonomi yükselmiştir. Bu ekonomi, geçinmek için ne iş bulursa çalışacak, pazarlık gücü en düşük olan işçileri işe aldı çünkü sermaye, en ucuz ve en güvencesiz şekillerde, göçmen ve etnik azınlık işçileri çalıştırarak kârını artırmanın peşindeydi. Diğer taraftan köyünden zorla koparılmış Kürtlerin, büyük kentlerde emeklerinden başka sahip oldukları mal varlıkları olmadığını gören sermaye bu sınırsız, savunmasız, mecburi, ucuz emek arzını iyi değerlendirdi. Kürtlerin zorunlu göçü, sermayenin işine geldi, Kürtler; inşaat, tersane, tekstil gibi ucuz kayıt dışı emeğe dayalı sanayilerde bolca istihdam edildi. Bu da, Türkiye’de üretim yapan sermayenin rekabet kapasitesini ciddi şekilde yükseltti. Dolayısıyla insanların hayatlarında onarılmaz yaralar açan göç ile, Türkiye işçi sınıfını hem genişletti, hem de Kürtleştirdi (Yörük, 2013).

Sonuç olarak 1980 sonrasında yoğun olarak yaşanan krizler ve kayıt dışı çalışma şekli, işgücü piyasasının yapısal bir unsuru haline gelmiş ve iş güvencesi, işçiler için tüm taleplerin önüne geçmiştir. Bu durum, formel sektördeki işçileri, işten atılma yada eski ücretlerine ve haklarına razı olma seçenekleri arasında bir tercih yapmaya zorlayan, savunmasız ve daha esnek bir emek pazarı içerisinde sıkıştırılmalarına neden olmuştur. Bu acımasız süreç, işçilerin sürekli olarak kontrol altında tutulmasını ve disipline edilmesini sağlayan bir araç olarak kullanılmaktadır (Selamoğlu ve Urhan, 2009:144).

1.2.6 Kuralsızlaştırma

Kârların arttırılmasını amaçlayan neoliberalizmin en önemli stratejilerinden biri de hükümetin kurallarının, düzenlemelerinin ortadan kaldırılması; başka bir deyişle kuralsızlaştırma uygulamalarının yaygınlaştırılmasıdır (Neale, 2009:154). Daha da detaylandırarak olursak kuralsızlaştırma ile amaçlanan; sermayenin hareket kabiliyetini sınırlayan, rahatça hareket etmesini engelleyen devlet/ hükümet kurallarının kaldırılması ve bu kuralların yerine sermayenin çıkarlarını koruyan “sermaye dostu” yeni kuralların oluşturulmasıdır. Neoliberaller, kuralsızlaştırmanın; rekabet düzeyini, ekonomik etkinliği ve üretkenliği artıracığını ileri sürmektedir (Kurmuş, 2010: 18).

Küresel sermayenin ayağına dolanan düzenlemeler listesinin başında toplumsal içerikli yasal kurallar ve doğal/ kültürel değerlerin korunmasını amaçlayan önlemler yer almaktadır, bununla birlikte çevre ile düzenlemeler de bu listenin ilk maddeleri arasındadır. Çevreyi ve doğal kaynakları korumayı amaçlayan önlemler, yatırımların yapılmasının önünde bir engel olarak nitelendirilmektedir. Bu kapsamda çevre standartları, sermayenin hareket kabiliyetinin artırılması için rahatsız etmeyecek düzeye indirilmeli, yatırımları etkilememeli, hatta yeri geldiğinde bütünüyle kaldırılabilirdir (Duru, 2006: 50). Bu adımların atılmasıyla piyasalar serbestleşecek ve devlet müdahalesi azalacak, ulus-devletin kurumları gittikçe zayıflayacak ve meydan özel kuruluşlara, özellikle de ulus ötesi firmalara kalacak ve yeni süreçte onların kuralları işlerlik kazanacaktır (Karlıdağ, 2010:127).

Bununla birlikte kalkınmanın, gelişmenin; devletin sermayeye müdahale etmediği ve piyasanın bu şekilde kendi dengesini bulacağı şartlarda sağlanabileceği yaklaşımı, tüm dünyada ekonomik programların temelini oluşturmaktadır (Uçukoğlu, 2004: 2). Bahse konu programlar, sermayenin hareketini, kârını engelleyen yapının yok edilmesi gerektiğini savunmakla birlikte sermayenin yeni yerleri fethinin önündeki toplumsal, idari vb. düzenlemelerin tümünü mantıksız olarak nitelendirmektedir.

Diğer taraftan birçok alandaki kuralsızlaşmanın, özellikle kuralsızlaşma sonucunda çevre üzerinde meydana gelen ağır baskının nedeninin Dünya Bankası ve IMF gibi örgütlerin öncülüğünde uygulamaya konulan yapısal uyum politikaları olduğu aşıkârdır. Çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan borçlu ülkelere dayatılan politikalar, ülkelerin tüm ulusal kural ve düzenlemelerini bir tarafa bırakarak doğal kaynaklarını, çevresel değerlerini sermayenin hizmetine sunmaya mecbur eder. Borçlarını ödeyebilmek için azgelişmiş ülkelerin doğal değerlerini, hammadde stoğununu kullanılmak (bir anlamda sömürölmek) üzere sermayeye sunmak zorunda kalması bunun göstergelerinden biridir. Gelişmekte olan ölkelerin ise borçlarının "sürdürölebilirliği" sağlanması ya da daha yumuşak bir ifadeyle, ekonomilerinin küresel ekonomiye eklemlenmesi amacıyla tasarlanan programlarda; önlemlerinin alınma(ma)sı; çevrenin korunması başta olmak üzere tüm alanlardaki koruyucu düzenlemelerin ortadan kaldırılmasına yönelik baskı yapılmaktadır. Bahse konu programların esas amacının öлкеye yabancı sermayeyi çekmenin olduğu bilinmekle

birlikte bu borçlu, çaresiz ülkelerin doğal kaynaklarının yok edilmesi, ülkedeki sosyo-kültürel yapının bozulması pahasına da olsa kalkınmasının tek çözümünün yabancı sermaye yatırımları olduğu empoze edilmektedir. Örneğin DTÖ, bu düzenleyici kuralları, ülkelerin kalkınmasını engelleyen ve aynı zamanda ticarete ket vuran etkenler olarak nitelendirmektedir (Duru, 2006: 50).

Neoliberalizmin yaygınlaştırılmasına hizmet eden örgütlerin ülkelere dayattığı yapısal uyum reformlarının en çok etkilediği sektörlerden olan tarım sektöründe, devletin yetkileri ve iradesi yok edilmiş; tohumculuk alanında da serbestleşmenin sağlanmasıyla birlikte, özel sektör, tohum üretimi, denetimi, dışalım ve dışsatımı konularında devreye girmiştir (Karlıdağ, 2010:127).

Yapılan kuralsızlaştırma çalışmalarıyla tarım sektöründe semayenin kârları artırılırken az gelişmiş dünyanın kaynakları sömürülüp hor kullanılmakta; devlet bazında uygulanan kuralsızlaştırma politikaları, küresel sonuçlar yaratmakta, tüm doğal kaynaklar bu neticelerden etkilenmektedir.

Başka bir deyişle küresel ekonomi, yalnızca gelişmekte olan dünyanın doğal kaynakları üzerinde değil bütün çevresel değerler üzerinde onarılması güç yaralar açmaktadır. Biyolojik çeşitlilik konusu ele alındığında, kuralsızlaştırmanın doğrudan doğruya biyolojik çeşitliliğe zarar verdiğini söylemek abartılı görünebilir. Ancak detaylara inildiğinde ve borçların "sürdürülebilirliğinin" sağlanması amacıyla dayatılan "ihracat odaklı kalkınma modelinin" ekoloji etkileyen olumsuz sonuçları net bir şekilde görülecektir. Kuralsızlaştırmayı içinde barındıran yaklaşıma göre "karşılaştırmalı üstünlükler teorisi" çerçevesinde her ülke kendine has, özel malları (kahve, şeker kamışı, orman ürünleri gibi geleneksel ürünler, bilgisayar, elektronik eşya gibi yüksek teknoloji ürünleri) üretmede uzmanlaşmalıdır (Duru, 2006: 51). Bu yaklaşımla amaçlanan sermayenin kârlılığını artırmak için koyduğu kurallar doğrultusunda küresel bir kontrol merkezi kurmak, kendi felsefesine ters olan, kolayca kontrol edilemeyecek üretim politikalarını ve işletmelerini bir potada eriterek, bir anlamda tek tipleştirmektedir.

Başka bir deyişle amaç geleneksel, küçük ölçekli, çeşitlilik gösteren yerel ekonomileri kendi sistemine dahil ederek, belli malları sunabilen bir bileşen haline getirmektir. Bu amaç doğrultusunda izlenen politikalar (ülke ekonomisinin yalnızca birkaç üründe

uzmanlaşmasının), temel gereksinim maddelerinin sağlayamayan ve kendine yetemeyen, dışa bağımlı ve kolayca kontrol edilebilecek ülkeler oluşturmayı hedeflemektedir. Bahse konu politikalar kapsamında oluşturulması istenen ülkeler, üretemediği ürünlere ihtiyaç duymakta ve bu ülkelerde ekonominin tamamen dışarıda alınan siyasal kararlara bağlı duruma gelmekte, dolayısıyla ülkeler küresel çaptaki krizlere, dalgalanmalara karşı daha hassas hale gelmektedir (Duru, 2006: 51).

Özetle neoliberal sistemde ülkeler arasındaki işbölümünün uygulanması ile ülkelerin dışa bağımlı hale getirilmesi sağlanmakta ve küresel pazardaki oyunun, kurallara göre oynanması dayatılmakta; böylece bir taraftan ülkeler üzerinde kontrol sağlanırken aynı zamanda sermayenin (çok uluslu şirketlerin) kâr oranları artırılmaktadır.

Kısaca, neoliberal politikalar küresel ekonomide ülkelerin gereksinimlerini kendi olanaklarıyla ya da bölge içinde karşılamasına (kendi yağında kavrulmasına) karşı çıkmakta olup bunu büyüme hızını düşüren bir engel olarak görmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşıma göre “ülke ekonomisinin birkaç malın üretimine ve ihracına dayandırılmasının, "monokültür" üretim biçiminin egemen kılınmasının, ekolojik dengeye etkisi iki yönde gerçekleşmektedir. Üretimin tek bir ürüne indirilmesinden bir taraftan biyolojik çeşitlilik zarar görürken diğer taraftan verimliliğin artırılması amacıyla ağır kimyasal maddelerin kullanılması, toprak içinde bulunan canlıların yaşamı tehdit etmektedir. Sonuç olarak kural(sız)laştırma ulusal düzeyde yapılsa da etkileri küresel oluyor ve öngörülemeyen tehlikeleri barındırıyor. Tarım ve Gıda Örgütü (FAO) tarafından yapılan açıklamalar da bu savı destekler niteliktedir. Çünkü yapılan açıklamaya göre tarımın küreselleşmesi ve sanayileşmesinden dolayı dünyada elde edilen ürün çeşidinin % 75'i kaybolmuş durumdadır” (Duru, 2006: 51).

Kural(sız)laştırmanın üretim ve tarım sektöründeki yansımalarının yanı sıra sosyal ve idari alanlara etkileri ele alındığında mevcut yaklaşımın; piyasa sistemine müdahalenin, en düşük seviyede yapılması gerektiği ve yapılan müdahalelerin insanları sorumsuz kıldığı yönündedir. Sorumsuz insanların da kendi kaderlerine sahip çıkmak yerine, devletin onlara sahip çıkmasını istediği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu yaklaşıma göre “sosyal devlet, sürekli başkasından hak talep eden, kendisi o hakkın elde edilmesinin koşullarını yaratmaya yeltenmeyen bağımlı ve eksik bireyler toplumu yaratır.” Oysaki kural(sız)laştırmanın ana ilkelerinden biri olduğu neoliberalizme göre

“herkes beşikten mezara kadar kendi başının çaresine bakmalıdır” (İnsel, 2011: 216). Dolayısıyla devlet tarafından yapılan ve sermaye tarafından engel, ayakbağı olarak görülen, insanca yaşama katkı sunan idari ve sosyal düzenlemeler de, topluma zarar verdiği gerekçesiyle, yok edilmesi gerekenler listesinde yer almaktadır.

Türkiye’deki duruma bakıldığında ise özellikle 2000’li yılların başından itibaren dayatılan programların da etkisiyle doğal kaynakların sermayenin hizmetine sunulması amacıyla pek çok düzenlemenin yapıldığı görülmektedir. Kalkınma için sermayeye ayakbağı olan mevzuatın kaldırılması gerektiği mantığı ile daha önce tarım ve hayvancılık amacıyla kullanılan araziler, sermayenin çıkarlarına sunulmuş olup bu amaçla kurallar ortadan kaldırılırken, çeşitli kurumsal ve hukuksal düzenlemeler yapılmıştır.

Bunlar arasında 6831 sayılı Orman, 2634 sayılı Turizmi Teşvik, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma, 2873 sayılı Milli Parklar, 3213 sayılı Maden, 4342 sayılı Mera, 3402 sayılı Kadastro, 3621 sayılı Kıyı, 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik, 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin, 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı, 6292 sayılı Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye Ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında yasalarla ve bunlarda yapılan değişiklikler sayılabilir (Çoban vd., 2015: 6).

Yapılan bu düzenlemelerin, sermayenin kârlılığıyla bağlantılı bir diğer gerekçesi ise sermayenin yatırım için maliyetlerin yüksek, düzenlemelerin sıkı olduğu yerleri tercih etmemesidir. Yani ülkeler kalkınmak istiyorlarsa bazı varlıklardan vazgeçebilmeli, kalkınma uğruna yeri geldiğinde doğal kaynakların sömürülmesine göz yumabilmelidirler. Ancak sermaye kuralsızlaştırma politikalarını dayattığı az gelişmiş ülkelerde istediği gibi at koştururup doğayı acımasızca sömürürken, bu yaptıklarının cezasını çekebileceğini, doğanın bir şekilde öcünü alacağını hesaba katmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 NEOLİBERALİZM VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ POLİTİKALARI

İklim değışikliğı, hayatımızın her alanını etkileyen “sorunlar yumağıdır”; önlem alınmadığı takdirde ise gelecekte “uygarlığımız için varoluşsal bir tehdide yol açacak bir olgudur” (Giddens, 2013: 11).

İklim değışikliğini, özetle, atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artmasıyla güneşten gelen ışınların olması gerektiğı gibi uzaya yansıyamamasıyla birlikte yeryüzü sıcaklığının yükselmesine bağılı olarak iklim şartlarında meydana gelen ve hayatımızın her alanını etkileyen değışiklikler olarak tanımlayabiliriz.

Dünya çapında küresel sıcaklık artışına yol açan, ölçüsüz ve dengesiz hava koşulları üreten, yeryüzünün geniş bir alanını kuraklığa mahkûm eden ve yaşanılmaz kılan bu sorun, etkilerinin boyutu ölçüsünde dünya gündeminde yer almaktadır (Giddens, 2013: 11).

İklim değışikliğı nedeniyle ortaya çıkan, meydana geldiğinde iklim değışikliğı ile bağlantısı kabul edilmeyen ve çok büyük zarar meydana getiren birçok felaket yaşanmaktadır. Örnek vermek gerekirse; 2003 yılında Batı Avrupa’da sıcaklıkların aşırı derecede yükselmesi, ısı dalgası nedeniyle yaklaşık 50.000 kişi yaşamını yitirmiştir. Bununla birlikte 2005 yılında ABD’de meydana gelen Katrina Kasırgası, 2000’e yakın insanın ölümüne ve çok büyük miktarda maddi hasara sebep olmuştur. Aşırı yağış nedeniyle Avrupa’da 2005 yılında yaşanan seller de iklim değışikliğıne bağılı yaşanan felaketlerden biridir. Yaşandığı dönemlerde iklim değışikliğı ile bağlantısı her ne kadar kabul edilmese de bu çarpıcı felaketler, iklim değışikliğı sorununu gündemin üst sıralarına taşımıştır (Neale, 2009: 234). Yakın geçmişte yaşanan felaketler de iklim değışikliğı sorununa bir kez daha dikkatleri çekmiştir. Özellikle 2015 yılında Hindistan’da ve Pakistan’da yaşanan hava sıcaklıklarındaki artış, sıcaklıkların 45⁰C’ye ulaşması, çok sayıda can kaybına neden olmuştur. Pakistan’da sıcaklıkların artışına bağılı olarak 4 günde 800 kişinin hayatını kaybetmesi, sorunun, iklim değışikliğınden kaynaklandığını ortaya koymuş, kamuoyunun ilgisini iklim değışikliğı sorununa yöneltmiştir. Aynı yıl içerisinde Hindistan’da da sıcaklık

artışına bağlı olarak 2000 kişi hayatını kaybetmiştir. Dünyanın pek çok bölgesinden bilim adamlarını bünyesinde barındıran ve iklim değişikliği alanında araştırmalar yapan IPCC'nin 5. Değerlendirme Raporunda iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle Hindistan'daki ve pek çok ülkedeki olağandışı hava olaylarının daha sık görülebileceği belirtilmiş ve iklim değişikliği sonucunda meydana gelecek felaketlerin mal ve can kaybına neden olacağı vurgulanmıştır ("Pakistan'da Sıcaktan Ölenlerin Sayısı 800'ü Geçti", 2015).

Bununla birlikte iklim değişikliğinin bölgesel etkilerine ilişkin 2014 yılında yayınlanan IPCC Bölgesel Durum Raporunda Hindistan ve Pakistan'ın da içerisinde bulunduğu Asya kıtasında yapılan gözlemler sonucunda sıcak gün sayısında artış, soğuk gün sayısında ise azalma olduğu, önümüzdeki yıllarda da ısınma trendinin devam edeceği vurgulanmıştır. Ayrıca Raporda iklim değişikliğinin, su kaynaklarına, gıda üretimine, biyoçeşitliğe, kıyı ve deniz sistemlerine zarar vermesinin beklendiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra iklim değişikliğinin; artan şehirleşme, sanayileşme, ekonomik kalkınma üzerinde çok boyutlu baskı yapacağı belirtilmiştir. Raporda iklim değişikliğine bağlı ekstrem hava olaylarının insan sağlığını etkileyeceğine de dikkat çekilmektedir. Asya'da sık görülen ısı dalgalarının, iklim değişikliğinden etkilenebilirliği yüksek gruplardaki ölüm oranını artıracak ifade edilmektedir (IPCC, 2014a: 1330-1331). Birçok ülkede sıcaklık artışının ölüm oranlarına etkisinin belirlenmesine ilişkin yaşlı, solunun bozukluğu ve kalp rahatsızlığı olan kişiler üzerinde çalışmalar yapıldığı; çalışma sonucunda özellikle Hindistan, Tayland ve Doğu Asya'daki bazı şehirlerde ölüm oranlarındaki artışın sıcaklık artışı ile bağlantılı olduğu ortaya konulmuştur (IPCC, 2014a: 1348-1349).

Etkileriyle, can ve mal kaybına neden olan ve dünya gündeminde zaman zaman öne çıkan bu önemli sorunun gelişim sürecine bakıldığında; temelinin sanayi devrimi ile atıldığı, kapitalizmden, neoliberal politikalarından ve bu politikalar doğrultusunda teşvik edilen tüketim toplumundan beslendiği ve devam ettiği görülmektedir. Dünyanın dengesini bozan sorunun etkileri her ne kadar artarak insan hayatını tehdit etse de sorunun çözümüne yönelik somut adımlar atıl(a)mamaktadır. Bu hayati sorunla mücadelede benimsenen yaklaşım, genellikle sorunun göz ardı edilmesi, etkilerinin yok sayılması, önlem alınmaması yani kısaca hiçbir şey yapılmaması şeklindedir.

Tarımdan turizme, enerjiden halk sağığına hayatımızın her alanını etkileyen bu sorunun çözümlerinin nedenlerinin başında neoliberal politikaların ürünü olan çok uluslu şirketlerin çıkarlarının insan hayatının önüne geçmesi yer almaktadır. Başka bir deyişle, özellikle sanayi devrimi ile doğayı katleden, neoliberalleşiren sermaye, faaliyetlerinin sonucu olan iklim değışikliğı sorununu görmezden gelmekte, çözümün bir parçası olmamak için elinden geleni yapmaktadır.

Diğer taraftan neoliberal politikaların temel prensiplerinden biri olan küresel rekabet göz önünde bulundurulduğunda, ülkelerin kalkınmalarını sürdürebilmek uğruna doğal varlıklarını sermayenin hizmetine sunma zorunluluğunun, iklim değışikliğı sorununun temel sebepleri arasında yer aldığı açıkça görülecektir. Bu bağlamda neoliberaler iklim değışikliğı sorununa çözüm üretmekten ziyade gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere dayattıkları uyum programları ile sorunu körüklemektedirler.

Ayrıca iklim değışikliğınin küresel bir sorun olduğu ve sorunla mücadelenin içerisinde doğrudan “kamu yararını” barındırdığı düşünöldüğünde, kültürel, sosyal değeri hiçe saymanın yanında her türlü “kamu yararını” göz ardı eden, insana acımasızca yaklaşan neoliberallerden sadece bu nedenlerden dolayı bile iklim değışikliğı ile mücadeleye kaynak ayırmalarını beklemek hayal niteliğindedir.

Neoliberal politikacılar ve şirketler, iklim politikalarını çok pahalı oldukları için görmezden gelmiyor. Bazı şeylere, mesela Irak savaşına çok büyük paralar yatırmaya isteklidir. Onların iklim değışimi için harcamaktan nefret ettikleri para değil, devletin parasını insan ihtiyaçlarına harcamaktan ve piyasanın işlerine karışmaktan hoşlanmıyorlar (Neale, 2009: 208).

Sonuç olarak neoliberal politikalar kapsamında kâr elde etmek için her yolun mubah olduğu dikkate alındığında, işin içinde kamu yararı varsa ve kâr yoksa doğayı sömüren neoliberallerin (sorun hayati de olsa) çözüme ortak olmayacağı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kâr elde etmeme ihtimalinin bulunmaması bir yana, aksine iklim değışikliğı ile mücadele için kaynak ayrılmasının ne ölçüde mantığa aykırı olduğu, Neale’ dan yapılan alıntıda göröldüğü üzere, ortadadır.

Özetle, bu bölümde neoliberal politikalar bağlamında iklim değışikliğı sorunu, özellikle ticarileştirme, metalaştırma ve kuralsızlaştırma araçları bağlamında etraflıca

ele alınarak neoliberal politikalar bağlamında iklim değışikliğı ile mücadeleye yönelik sunulan çözüm önerileri değ erlendirilecektir.

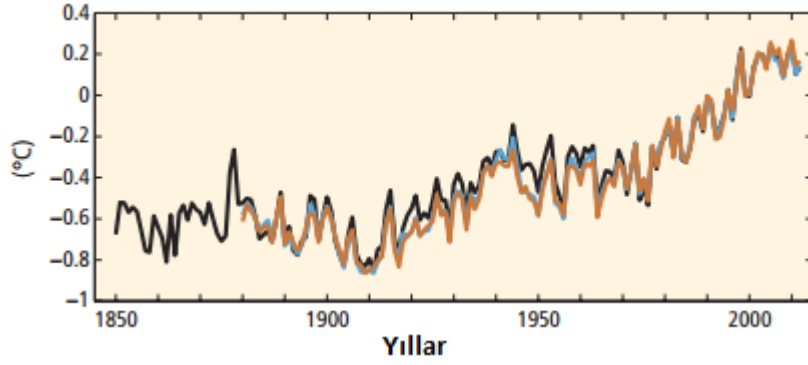
2.1 İklim Değ işikliğı Sorunu

Etkileriyle yaşamımızı tehdit eden iklim değ işikliğı sorunu, BMİDÇS metninde “karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değ işikliğıne ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değ işiklik” olarak tanımlanmaktadır.

Bu hayati sorunun gelişim sürecine bakıldığında, sorunun temel sebepleri daha net bir şekilde görülmekte; 1850’li yıllarda başlayan sanayi devrimi, dünya nüfusunun hızla artması ve şehirleşme için daha fazla doğal kaynağı ihtiyaç duyulması, ihtiyacın karşılanması için doğal kaynakların sömürölmesi soruna kaynaklık etmektedir (Öztürk vd., 2012: 306).

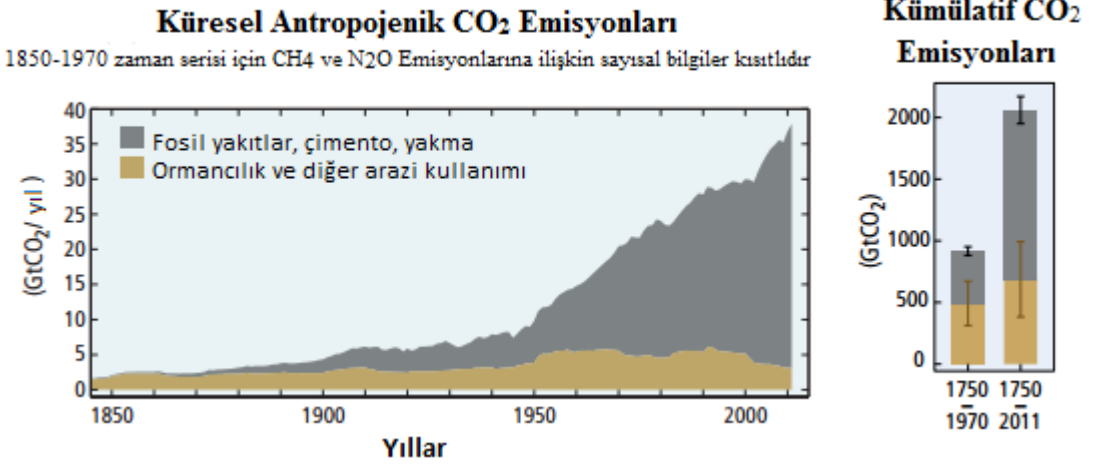
IPCC’nin 2014 yılında yayınladığı Sentez Raporunda iklim sistemi üzerinde insan faktörünün net olduğı, son dönemdeki antropojenik yani insan kaynaklı sera gazı emisyonlarının tarih boyunca en üst seviyede olduğı, insan etkisi sonucu oluşan iklim değ işikliğinin, insan ve doğal sistemler üzerinde geniş çaplı etkileri olduğı ortaya konulmuştur (IPCC, 2014b). Bununla birlikte iklim sistemindeki ısınmanın tartışmaya mahal vermeyecek ölçüde net olduğı, 1950’lerden 2000’li yılları kapsayan dönemde, daha önce görölmemiş değ işiklikler görölldüğü; atmosferin ve okyanusun ısındığı, kar ve buz miktarında azalma olduğı, deniz seviyesinin yükseldiğı belirtilmiştir. Sanayi devriminin başlangıcı olan 1850 yılından beri, yeryüzü sıcaklığının arttığı 1983-2012 yılları arasındaki dönemde, son 1400 yılın en sıcak 30 yılının yaş andığı ifade edilmiştir. Ş ekil 1’de görölleceğı üzere 1880-2012 yılları arasında karaların ve okyanusların sıcaklıklarını kapsayan küresel ortalama sıcaklık artışının 0,85 (0,65-1,06) °C olduğı belirtilmiştir (IPCC, 2014b: 2).

Şekil 1. Karaların ve Okyanusların Sıcaklıklarını Kapsayan Küresel Ortalama Sıcaklık

Kaynak: IPCC, 2014b: 3

Şekil 2. Küresel Antropojenik CO₂ Emisyonları ve Kümülatif CO₂ Emisyonları

Kaynak: IPCC, 2014b: 3

Bununla birlikte Şekil 2’de de görüleceği üzere fosil yakıtlara dayalı olan sanayi devriminin gelişimi ile sera gazı emisyonlarının artışı bir paralellik göstermektedir. Sanayi devrimi, “kömür enerjisi” ve “buhar motoruna” dayanarak başlamış zamanla “kömürden elektriğe, petrolle kullanılan ulaşım ve gazla çalışan ısıtmaya” geçiş aşamalarını kat etmiştir. Bu aşamalarda üretim için bolca fosil yakıt ve dolayısıyla enerji sarf edilmiştir, bu esnada yaşanan teknolojik ilerlemeler, fosil yakıtların yeryüzüne çıkarılmasının etkileri gibi istenmeyen sonuçlar doğurmuştur. Sanayi devriminin dolaylı sonuçları neticesinde ortalama insan ömrü uzamış ve dünyadaki ölüm yaşı ortalaması iki katına çıkmıştır, dünya nüfusu hızla artmıştır. Temelleri,

sanayi devrimi üzerine kurulu olan günümüz “sistemi” tamamıyla fosil yakıtlara dayanmakta olup sanayi devrimi temel alındığında tarihsel süreç içerisinde atmosfere salınan sera gazı emisyonlarında çok ciddi bir artış olduğu gözlenmiştir. Buradan hareketle, doğal kaynakların sömürülerek gereğinden fazla üretim yapılmasının, yani kapitalizmin, neoliberalizmin temel prensiplerinin; iklim değişikliğinin temel sebepleri arasında yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır (Neale, 2009: 312).

Diğer taraftan tüm dünyada hızlı gelişmelerin yaşandığı ve bu gelişmelerin beraberinde fazlasıyla çevresel sorunlar, ekonomik krizler getirdiği bir çağ geride kalmıştır. Bu dönemde, her ne pahasına olursa olsun kâr sağlamaya odaklanmış ve had safhada tüketen belli bir kesimin dışında kalan nüfus; yoksullukla mücadele ederek temel ihtiyaçlarını karşılama ve yaşama tutunma kaygısı içinde kıvrılmıştır.

Geçen yüzyılda gerçekleşen bu dönüşümün başrolünde, gelişmiş (Kuzey) ülkelerde hayat bulan ve faaliyetlerinin sonuçlarıyla azgelişmiş veya gelişmekte olan (Güney) ülkeleri sarsan çok uluslu şirketler yer almıştır. Günümüzde etkileri devam eden yoksulluk ve iklim değişikliği sorunlarının temelinde, Kuzey ülkelerde kurulan çok uluslu şirketlerin kâr elde etme hırısı, bu amaçla göz kırpmadan Güney ülkelerdeki insan ve doğal kaynaklarını acımasızca sömürmesi yer almaktadır (Duru, 2008). Serbestleşme ve kuralsızlaştırma gibi neoliberal politika araçlarıyla daha esnek şartlar sunularak desteklenen çok uluslu şirketler, kendilerinde doğal kaynakları sömürme hakkı görmekte ve istedikleri gibi at koşturabilmektedirler (Çoban vd., 2015: 3).

Bu bağlamda günümüzde yaşamı tehdit eden, insanlığın cebelleştiği ve etkileriyle can ve mal kaybına sebep olan iklim değişikliği sorununu “neoliberal politikaların ürünü” olarak nitelemek yanlış olmayacaktır.

Çünkü “açıktır ki, neoliberal bir iklimde kuralsızlaştırma, ekonomik etkinliklerin çevreyi yağmalayan, bozan, kirleten etkilerinin artmasına, bu etkinliklerin yönetsel ve yargısal denetimin dışında tutulmasına yol açar.” Yani neoliberal politika araçlarından kuralsızlaştırma başta olmak üzere metalaştırma ve ticarileştirme iklim değişikliği sorununun büyümesine ve farklı bir boyut almasına kaynaklık etmektedir (Çoban vd., 2015: 7).

Bununla birlikte “neoliberal politikaların ürünü” olarak tanımlanan iklim değışikliğı sorununa farklı bir yaklaşım sergilenerek sorunun göz ardı edilmesi, yok sayılması amaçlanmaktadır. Neoliberaler, sebep oldukları iklim değışikliğı sorunu yokmuş gibi davranmakta ve bu maliyeti yüksek sorunun çözölmesine yönelik politikalara yanaşmamaktadırlar. İnsan faaliyetlerinin iklim değışikliğini hızlandıran bir etken olduğı bilimsel araştırmalarla ortaya konulsa da, neoliberaler, iklim değışikliğinin, dünyanın doğal döngüsünün bir parçası olduğunu öne sürmektedir. Neoliberalerin bu tezine karşın, IPCC tarafından yapılan çalışmalarda iklim değışikliğı sorununun temelinde, antropojenik (insan kaynaklı) etkinin var olduğı, açık bir şekilde ifade edilmiştir. Bu araştırmalarla bir anlamda sanayi devrimi ile zenginliğe kavuşan ve gözünü kâr elde etme hırsı bürümüş ve bu uğurda insan hayatının varlık sebebi olan doğayı sömüren neoliberalerin suçluluğı meşruiyet kazanmıştır. Araştırmalar kapsamında IPCC’nin 2014 yılında yayınlanan Sentez Raporunda 1880-2012 yılları arasındaki dönemde yeryüzü sıcaklığının insan faaliyetleri sonucunda 0,85 °C arttığı görölmektedir. Kamuoyu ile paylaşılan Raporun sonuçları (sıcaklık artışı ve bu artıştan yaşamın tüm alanlarını etkilendiğinin, etkileneceğinin ortaya konulması) iklim değışikliğı alanında çalışan kesim başta olmak üzere toplumun birçok kesiminde endişe yaratmıştır.

Bu bağlamda insan faaliyetleri sonucu atmosferde sera gazlarının artmasıyla küresel etkilere neden olan iklim değışikliğı, etkilerinin hem çok boyutlu olması hem de uzun vadeli (geleceğimizi etkileyecek) olması nedeniyle karşılaşılan diğer çevre sorunlarından farklı bir yere sahiptir. Bu çok boyutlu sorunla mücadele etmeye kalkan ülkeler için iklim değışikliğinin tahrip etme potansiyeli yüksek, öngörölmesi zor etkileriyle savaşmak, gözleri bağı bir boksörün kendini rakibinden korumaya çalışmasından farksızdır; ülke yani boksör kendini korumak zorundadır, fakat tehlikenin boyutu ve etkileri görölememektedir. İklim değışikliğinin etkileri somut ve yıkıcı olmadığı sürece sorunla mücadeleye yönelik önlem alınmamaktadır; etkileriyle can ve mal kaybına, çevre tahribatına neden olduğunda ise artık önlem almak için geç kalınmış olur. Antony Giddens, iklim değışikliğı ile ilgili yukarıda özetlenen durumu “Giddens Paradoksu” olarak adlandırmakta ve bu paradoksun, insanların iklim değışikliğini göz önünde tutmak yerine onu kulak arkası yapmasının sebebi olduğunu vurgulamaktadır. Giddens Paradoksu “gelecek tenzilatı” anlayışını da

barındırmaktadır. Bu anlayış, bugün sunulan ufak bir hediye, gelecekte sunulması öngörülen daha büyük bir hediyeye yeğ tutulması olarak tanımlanabilir. İklim değişikliği konusunu “gelecek tenzilati” anlayışı bağlamında ele aldığımızda, etkilerinin varlığı ve olası etkileri öngörülemezse gelecekteki “ödül” için bugünden fedakârlık yapılması, davranışların kısıtlanması, tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi mantık dışıdır (Giddens, 2013: 12-13). İklim değişikliği ile mücadelede başarı sağlanamamasının nedenlerinin arasında sorunun bu anlayışın gölgesinde kalması, yani toplumun bu anlayış ile hareket etmesi, önlem almak istememesi yer almaktadır. Ancak öngörülemez etkileri olan sorun bir doğal felakete, ağır can ve mal kaybına neden olduğunda toplumda sorunun ciddiyeti algılanmakta, fakat bu aşamada da geç kalınmış, iş işten çoktan geçmiş olmaktadır.

Sanayiden turizme, ormancılıktan halk sağlığına hayatımızın her alanını etkileyen iklim değişikliği sorunu ele alınırken, sorunun büyük felaketlere yol açma potansiyelinin bulunduğu, çok boyutlu olduğu dikkate alınmalı; bu önemli sorunun çözümünün, ülkelerin neoliberalizm ile şekillenen mevcut kalkınma ve özellikle enerji politikaları ile doğrudan bağlantılı olduğunu göz önünde bulundurulmalıdır.

2.1.1 Neoliberal Politikalar Bağlamında İklim Değişikliği Müzakereleri

Önceki bölümde de ifade edildiği üzere iklim değişikliğinin temel sebebi; geçmiş sanayi devrimine dayanan ve fosil kaynakların yoğun olarak kullanıldığı günümüz kalkınma politikalarıdır. Daha da detaylandırmak gerekirse, enerji elde etmek üzere fosil yakıtların kullanılması ve atmosfere çok miktarda sera gazı emisyonunun salınması sorunun temel sebebidir.

İklim değişikliği müzakerelerinin daha iyi yorumlamak için konunun geçmişinin değerlendirilmesi, süreci bir bütün olarak ele almak açısından yararlı olacaktır. 1970’lerden itibaren iklim değişikliğine ilişkin bilimsel çalışmaların sayısının artması, iklim değişikliğinin uluslararası alanda “sorun” olarak ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu çalışmaların etkisi, 1979’da İlk Dünya İklim Konferansının gerçekleştirilmesiyle artmış olup 1980 yılı itibarıyla iklim değişikliği sorunu farklı açılardan ele alınmaya, sorgulanmaya başlanmıştır. Bilimsel çalışmalar, sorunun gündeme gelmesinde ve politikaların şekillendirilmesinde ilk adım olmuştur; bu

bağlamda “iklim değışikliğı, bilimin uluslararası politika yapımında işlevinin çarpıcı ve öğretici örneklerinden biridir” (Cerit Mazlum, 2008: 130).

Bilimsel çalışmalarla birlikte 1980 yılı, iklim değışikliğı sorunu için “siyasal algı ve ilgi” konusunda dönüm noktası olmuştur ve bu yıl itibariyle uluslararası alanda iklim değışikliğı konusunda “bilimsel kurumsallaşma döneminin” temelleri atılmıştır. 1988’de Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) ve Dünya Meteoroloji Örgütü’nün (WMO) işbirliğı ile kurulan IPCC, yayımladığı Değerlendirme Raporları ile süreci yönlendirmiş, müzakerelere bilimsel dayanak oluşturmuştur. Bu bilimsel çalışmalar sonucunda uluslararası arenada olayın vahameti (iklim değışikliğinin etkilerinin önemi) konusundaki farkındalık artmış ve iklim değışikliğine neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. İklimin “insanlığın ortak kaygısı” olarak nitelendirildiğı Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda 1988’de iklim değışikliğine ilişkin sözleşme ve protokollerin hazırlanması; 1990’da ise uluslararası sözleşmenin hazırlanması amacıyla müzakere forumunun kurulması için çağrı yapılmıştır. Sözleşmenin kapsam ve niteliğı konusu, başlangıçta müzakere forumunda yaşanan fikir ayrılıklarına sebep olsa da bir süre sonra Sözleşme ve Protokol hazırlanmasında, ozon tabakasının korunmasını amaçlayan Viyana Sözleşmesinin ve Montreal Protokolü’nün örnek alınmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte en önemli anlaşmazlık konularından biri ise “Sözleşmenin düzenleyeceği önlemlerin niteliğı” konusu olmuştur, “çerçeve” mi ya da “bağlayıcı” bir anlaşma mı olacağı konusu müzakerelerde bir süre gündemi meşgul etmiştir. Bununla birlikte bu dönem, aynı zamanda iklim değışikliğı müzakerelerinde bugün hala çözülemeyen ve sancısı çekilen bir soruna kaynaklık etmiştir; iklim değışikliğı müzakerelerine katılım düzeyini artırmak için, ülkeleri ikna etmek için ülkelerin, çok uluslu şirketlerin menfaatleri göz önünde bulundurulmuş, “eyleme zorlayıcı” bir yaklaşımdan ziyade “cesaretlendirici” bir yaklaşım benimsenmiştir. Sonuçta elde edilen iklim değışikliğı ile mücadelede sera gazı emisyonlarının azaltılmasını şart koşan, bağlayıcı bir anlaşmadan ziyade ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarını gözetken, gayet “yumuşak” hükümleri olan “iyi niyet beyanı” olmuştur (Cerit Mazlum, 2008: 131-133).

Uluslararası arenada iklim politikasının temel taşı olarak kabul edilen ve iyi niyet beyanı niteliğindeki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, amaçlandığı gibi “farklı çıkarlara sahip ülkeleri” çatısı altında toplamış ancak sera gazı emisyonlarını azaltmak bakımından kısır kalmış, etkisiz maddeleriyle bir anlamda neoliberal politikalara hizmet etmiştir.

BMİDÇS kapsamında yürütülen müzakerelerde ülkelerin tutumlarını özetlemek gerekirse, neoliberal politikalar doğrultusunda çok uluslu şirketlere ev sahipliği yapan gelişmiş ülkeler bu sorunun meydana gelmesindeki önemli rollerini, yani “tarihsel sorumluluklarını” görmezden gelmekte, kabul etmeme konusunda kararlı durmaktadır. Buna karşın gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ise sorunun oluşumunda “tarihsel sorumlulukları” olmadıklarını ve savunmasız oldukları için iklim değişikliğinden etkilenebilirliklerinin yüksek olduğunu savunarak geri planda kalmayı tercih etmektedirler. Geçmişten bu yana bu temel sav üzerine kurulu, devam eden müzakerelerde yaklaşık 20 yıldır ne yazık ki somut, elle tutulur bir sonuç elde edilememiştir. Sorunun temelinde özetle çok uluslu şirketlerin çıkarları ve gelişmiş ülkelerin süreci sabote etme çabaları yer almaktadır.

2.1.1.1 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi

1992’de Rio Zirvesinde imzaya açılan 1994 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, içeriği ve hükümleri göz önünde bulundurulduğunda, isminde de belirtildiği üzere bir “çerçeve” çizmiştir.

Bağlayıcı hükümlerin ve cezaların bulunmadığı BMİDÇS metninde amaç; “atmosferdeki sera gazı birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde tutmayı başarmaktır.” olarak tanımlamıştır. BMİDÇS metninde bu amaca ulaşılması için izlenecek yöntem ise “böyle bir düzeye, ekosistemlerin iklim değişikliğine doğal bir şekilde uyum sağlamasına, gıda üretimini tehdit etmeyecek ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir şekilde devamına izin verecek bir zaman dâhilinde ulaşılmalıdır” olarak ifade edilmektedir.

BMİDÇS Sekreteryasının kayıtlarına göre Temmuz 2015 tarihi itibarıyla 196 ülkenin taraf olduğu ve içerisinde “sürdürülebilir kalkınma” ve “kalkınmanın önceliği” gibi

ifadeler de içeren Sözleşme bir anlamda neoliberal politikalara işaret etmektedir. BMİÇDS'nin Madde 3.5'inde yer alan "iklim değişikliğine karşı alınan önlemler, tek taraflı olanlar dâhil, keyfi, haksız ayırımcı veya uluslararası ticarete gizli bir kısıtlama oluşturmak açılarından bir araç oluşturur nitelikte olmamalıdır." ifadesi ile de neoliberal politika araçlarından serbest ticarete ve küreselleşmeye örtülü bir vurgu yapılmaktadır.

Sözleşmede genel hükümlerin yanı sıra, belli taraflara yönelik yükümlülüklerin bulunduğu hükümler de yer almaktadır. "Eşitlik, ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar, gelişme yolundaki ülkelerin gereksinimlerinin ve özel koşullarının tam olarak tanınması ve gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarının ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesi gibi ilkeleri benimseyen BMİÇS, taraf ülkeleri, yüklenen sorumluluklara göre üç gruba ayırmıştır" (Öztürk vd., 2012; 306-307).

Çözüm için küresel işbirliği gerektiren iklim değişikliği sorunu ile mücadele edebilmek amacıyla hazırlanan BMİÇS kapsamında ülkelere gelişmişlik düzeylerine göre sorumluluklar verilmiş; ülkeler, adalet ve eşitlikten uzak bir yaklaşımla Ek I, Ek II ve Ek I Dışı olarak sınıflandırılmıştır. Ülkeler için yapılan bu adlandırmanın temeli, sözleşmenin eklerine dayanmaktadır.

1992 yılında OECD'ye üye olan ülkeleri ve ekonomisi geçiş sürecindeki ülkeleri kapsayan Ek I listesindeki ülkeler; (BMİÇS'nin yükümlülüklerle dair Madde 4.2.a/b'sinde belirtildiği üzere) sera gazı emisyonlarını azaltmak ve sera gazı yutaklarını, haznelerini korumak için ulusal politikalar geliştirecek ve önlem alacaklardır. Ayrıca Ek I ülkeleri, sera gazı emisyonlarını, 1990 yılı seviyelerine indirmek amacıyla aldıkları önlemlere ilişkin bilgileri (BMİÇS'nin Madde 12'sinde belirtilen politika ve önlemlere ilişkin detaylı açıklamaları, sera gazı emisyon envanteri vb. bilgileri) BMİÇS Sektretaryasına iletmekle, paylaşmakla yükümlüdür.

Bununla birlikte OECD üyesi gelişmiş ülkeleri içeren Ek II listesindeki ülkeler de emisyon azaltımını sağlayacak önlem almanın yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin, iklim değişikliği ile mücadele çabalarını desteklemek amacıyla finansman desteği sağlamak ve teknoloji transferinde bulunmakla yükümlüdür. Azgelişmiş ve gelişmekte

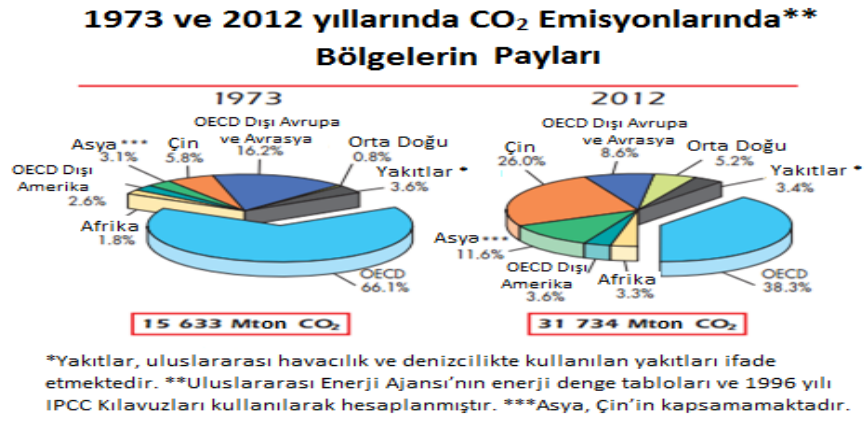
olan  lkelerden oluşan Ek I dışı ülkelerin yükümlülüklerine ilişkin ise Sözleşmede daha genel ifadeler bulunmaktadır. Ancak Sözleşmedeki hem Ek I, hem de Ek II  lkelerinin sorumlulukları bağlayıcı değildir, bu yükümlülükleri yerine getirmek için bir takvim bulunmamaktadır. Sözleşmede somut hedeflerin, yükümlülüklerin ve uygulama takviminin bulunmaması; Sözleşmenin uygulanabilirliğini zedelemektedir (Cerit Mazlum, 2008: 134).

Sözleşmenin uygulanabilirliğini zedeleyen bir diğer önemli husus ise ülkelerin, sözleşmenin oluşturulduğu 1992 yılı göstergelerine göre sınıflandırılmış olmasıdır. Örneğin Türkiye'nin kurucu  yesi olduğu OECD'ye 1994 yılında  ye olan Meksika'nın emisyon değerleri ve gelişmişlik düzeyi Türkiye'den daha yüksek olduğu halde (Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) verilerine göre 1992 yılında yakıt yanmasından kaynaklı emisyonlar Türkiye'de 134,56 Milyon ton iken Meksika'da bu değer 292,32 Milyon ton; Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) ise Türkiye'de 288,47 Milyar ABD Doları iken, Meksika'da 605,09 Milyar ABD Doları olmuştur (<http://www.iea.org/statistics/>.) Türkiye, OECD  yesi olması sebebiyle sözleşme ilk imzaya açıldığı dönemde hem Ek I hem de Ek II  lkeleri arasında yer alırken, Meksika Ek I Dışı  lkeler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla her iki ülkenin Sözleşme kapsamındaki yükümlülükleri de farklılık göstermektedir. Bu somut örnekten hareketle, 1992 yılı baz alınarak Sözleşme kapsamında ülkeler arasında yapılan sınıflandırmanın, Sözleşmenin “eşitlikçi ve adil olma yaklaşımına” gölge d ş rd ğu görülmektedir. Maddelerinde “eşitlik” ve “adalet” unsurlarına vurgu yapılan sözleşme, neoliberallerin hüküm sürdüğü müzakereler sonucunda işlevsiz hale getirilip belli ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarlarına hizmet eden bir hal almıştır. Müzakerelerde zaman zaman dile getirilmesine rağmen güncellenmeyen ve “katı” bir hal alan sözleşmenin ekleri, sözleşme metninde yer alan “eşitlik” ve “adalet” gibi temel unsurlarıyla çelişkiler barındırmaktadır. Çünkü ülkelerin sınıflandırıldığı 1992 yılındaki toplam sera gazı emisyonları, kişi başi sera gazı emisyonları, GSYH gibi göstergeler, günümüzde tamamen farklı bir seyir izlemiştir ve BM D S'nin temel unsurları olan “eşitlik” ve “adalet” için sözleşme eklerinin güncellenmesi gerekmektedir.

Örneğin Çin'in kişi başi emisyonlarına baktığımızda kişi başına CO₂ miktarı, 1992 yılında 2,11 iken; 2012 yılında bu değer 6,08 olmuştur. Çin'in sadece yakıt

yanmasından kaynaklanan CO₂ emisyonları 1992 yılı verilerine göre 2462,01 Milyon ton iken, 2012 yılı verilerine göre 8205,86 Milyon ton olmuştur. Ayrıca aşağıdaki şekilde de görüleceği üzere 1973 yılında Çin'in küresel emisyonlardaki payı % 5,8 iken, 2012 yılında bu oran % 26 olmuştur (<http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=CHINA&product=indicators&year=1992>, <http://www.iea.org/statistics/statisticssearch/report/?country=CHINA&product=indicators&year=2012>).

Şekil 3. 1973 ve 2012 Yılları CO₂ Emisyonlarında Ülkelerin ve Bölgelerin Payları

Kaynak: IEA, 2014: 45

Bu göstergelerden hareketle BMİDÇS kapsamında ülkelerin sınıflandırıldığı 1992 yılında düşük kişi başı CO₂ miktarı ve emisyonuna sahip olan Çin'in EK-I dışı listede yer aldığı görülmektedir. Ancak 1992 yılından itibaren hızla gelişen Çin'in 2012 verilerine baktığımızda sadece yakıt yanmasından kaynaklı emisyonlar baz alındığında Şekil 3'te görüleceği üzere yaklaşık 3 katı bir artış olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte Sözleşme kapsamındaki sınıflandırma temel alınarak ülkelerin emisyonlarına bakıldığında Tablo 1'de görüleceği üzere, 1990- 2012 yılları arasında Güney Afrika hariç diğer ülkelerin hem toplam sera gazı emisyonlarında hem de kişi başı sera emisyonlarında çok büyük bir artış gerçekleşmiştir. Bu artışın en büyük nedeninin, gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla iş gücünün ucuz olduğu, doğal kaynakları korumak için mevzuatın yeterli olmadığı ülkelere yatırım yapması ve gelişmekte olan ülkeleri sömürmesidir.

Tablo 1. Ülkelerin 2012 CO₂ Emisyonları (Milyon ton) ve 1990-2012 Kişi Başı CO₂ Emisyonları (ton CO₂/ kişi)

Ülkeler	Kişi başı emisyonlar						Fark '90-'12	1990-2012 Yılları Değişim %'si	1990-2012 Yılları CO ₂ Emisyonları Değişim %'si	1990-2012 Yılları Nüfus Değişim % 'si
	Emisyonlar 2012	1990	2000	2010	2011	2012				
EK-I Ülkeleri *										
ABD	5,200	19.6	20.6	17.6	17.1	16.4	-3.2	-17%	4%	25%
Avrupa Birliği	3,700	9.1	8.4	7.8	7.5	7.4	-1.7	-19%	-14%	7%
Almanya	810	12.7	10.4	9.9	9.6	9.7	-2.9	-23%	-21%	3%
İngiltere	490	10.3	9.2	8.2	7.5	7.7	-2.5	-25%	-17%	10%
İtalya	390	7.5	8.1	6.9	6.7	6.3	-1.2	-16%	-9%	7%
Fransa	370	6.9	6.9	6.2	5.8	5.8	-1.1	-15%	-5%	12%
Polonya	320	8.2	7.5	8.7	8.7	8.4	0.2	3%	3%	0%
İspanya	290	5.9	7.6	6.1	6.2	6.1	0.3	4%	26%	20%
Hollanda	160	10.8	10.9	10.7	10.0	9.8	-1.0	-9%	0%	12%
Rusya Federasyonu	1,770	16.5	11.3	11.9	12.4	12.4	-4.1	-25%	-27%	-3%
Japonya	1,320	9.5	10.2	9.7	9.8	10.4	0.9	9%	14%	4%
Kanada	560	16.2	17.9	16.2	16.3	16.0	-0.2	-1%	24%	26%
Avusturalya	430	16.0	18.5	19.4	19.4	18.8	2.7	17%	59%	35%
Ukrayna	320	14.9	7.2	6.6	7.0	7.1	-7.8	-52%	-58%	-12%
EK-I Dışı Ülkeler										
Çin	9,900	2.1	2.8	6.4	6.9	7.1	5.0	233%	293%	18%
Hindistan	1,970	0.8	1.0	1.5	1.5	1.6	0.8	110%	198%	42%
Güney Kore	640	5.9	9.8	12.2	12.9	13.0	7.1	121%	151%	14%
Endonezya	490	0.9	1.4	1.9	2.0	2.0	1.1	126%	213%	38%
Suudi Arabistan	460	10.2	12.9	15.6	15.6	16.2	6.0	58%	177%	75%
Brezilya	460	1.5	2.0	2.2	2.3	2.3	0.8	58%	109%	33%
Meksika	490	3.6	3.6	3.9	3.9	4.0	0.4	12%	58%	40%
İran	410	3.6	5.2	5.2	5.3	5.3	1.7	47%	99%	40%
Güney Afrika	330	7.3	6.9	6.4	6.3	6.3	-1.0	-14%	22%	42%
Tayvan	280	6.2	10.5	11.9	11.9	11.8	5.7	92%	121%	15%
Tayland	260	1.6	2.8	3.6	3.8	3.9	2.3	144%	189%	18%

Nüfus verisi kaynağı: UNDP, 2013 (WPP Rev.2012)

* EK-I Ülkeleri : BMİDÇSye yıllık raporlama yükümlülükleri ve Kyoto Protokolü kapsamında taahhütleri bulunan sanayileşmiş ülkelerdir. ABD, Protokolü imzalamış ancak onaylamamıştır, bu nedenden dolayı ABD'nin emisyon azaltım taahhüdü alma konusunda yasal statüsü bulunmamaktadır.

Kaynak: European Commission's Joint Research Centre, 2013: 50

Her geçen gün küresel emisyonlarda payı artan Çin'in Ek-I dışı listede yer alması her ne kadar diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından tepki toplayan bir husus olsa da BMİDÇS müzakerelerinde, gelişmiş ülkelerin ve neoliberal politikaların ürünü olan çok uluslu şirketlerin yatırım üssü konumundaki Çin'in Ek- I Dışı listeden çıkarılmasına ilişkin herhangi bir gelişme kaydedilmemektedir. Çünkü ucuz emeğin bol olduğu, çevre ile ilgili mevzuatın esnek olduğu Çin, kalkınma uğruna çevresel değerlerini hiçe sayarken, neoliberaler ve çok uluslu şirketler için amaçlarına ulaşabilecekleri bir cennete dönüşmekte, kârlarını artırmalarına katkı sağlamaktadır. Çok uluslu şirketlerin çıkarlarını, farklı hesapları barındıran müzakerelerde bu sebeple iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik somut adımlar atılmamaktadır.

Bununla birlikte 2020 yılında tamamlanacak, Kyoto Protokolünün II. taahhüt dönemi sonrasında geçerli olacak yeni bir anlaşmanın hazırlanmasına ilişkin yürütülen müzakerelerde, somut adımların atılması için çaba harcanmaktadır. Bu kapsamda 2020 yılı sonrasına yönelik BMİDÇS'nin eklerinden bağımsız bir şekilde iklim değişikliği ile mücadele amacıyla tüm ülkelerin sorumluluk alması gerektiği vurgulanmakta, tüm ülkelerin kendi kabiliyetlerine göre ortaya koyacakları “Ulusal Katkı Niyet Beyanlarını (UKNB'lerini)” 1 Ekim 2015 tarihine kadar Sekretaryaya bildirmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine müzakerelerde dikkatler sera gazı emisyonlarında büyük paya sahip ABD ve Çin üzerine yoğunlaşmıştır. ABD, 31 Mart 2015 tarihinde açıkladığı UKNB ile 2020 yılına kadar, 2005 yılı değeri üzerinden emisyonlarını % 17 oranında azaltacağını; 2025 yılına kadar ise 2005 yılı değeri üzerinden emisyonlarını % 26-28 oranında azaltacağını bildirmiştir. Bununla birlikte Çin de 30 Haziran 2015 tarihinde Sekretaryaya ilettiği UKNB ile 2030 yılına kadar emisyonlarının en üst düzeye ulaşacağını, 2030 yılında 2005 yılı GSYH/ CO₂ oranını, % 60-65 azaltacağını, birincil enerji tüketimindeki fosil yakıt tüketim oranını % 20 azaltacağını, orman alanı hacmini, 2005 yılı değerine göre 4,5 milyar metreküp artıracığını bildirmiştir (<http://unfccc.int>). Eylül 2015 tarihi itibarıyla, Avrupa Birliği ülkelerinin de dâhil olduğu 62 ülkeyi temsilen 35 tane UKNB sunulmuştur. Bu gelişmeler her ne kadar iddialı ve umut verici hedefler olarak görünse de karbon piyasaları gibi kandırmaca yollarla emisyon azaltımının sağlanacağı ve neoliberal politikalar doğrultusunda kâr elde etme uğruna doğal kaynakların sömürüleceği düzende iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik somut adımların atılacağını beklemek fazla iyimser bir yaklaşım olacaktır.

Bununla birlikte her ne kadar yeni anlaşma kapsamında tüm ülkelerin iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik sorumluluk alması gerektiği vurgulansa ve bazı ülkeler UKNB sunmuş olsa da neoliberalizmin gölgesinde kalan ve içerisinde karmaşık hesapları barındıran, 20 yılı aşkın bir süredir devam eden BMİDÇS müzakerelerinde adaletten söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu süreçten sonra da tüm ülkeleri kapsayan adil, eşitlikçi bir anlaşma oluşturulması beklentisi içerisinde belirsizlikleri barındırmaktadır. Ortak çıkarlar doğrultusunda kümelenen 133 ülkeyi bünyesinde barındıran G77 ve Çin, 28 üyesi olan Avrupa Birliği Grubu ve ABD'nin içerisinde yer aldığı Şemsiye Grup gibi müzakere grupları iklim müzakerelerinde süreci

yönlendirmekte ve çıkarlarını ön planda tutup bir anlamda dayatmalarda bulunarak adaletsizliğin devam etmesine neden olmaktadırlar. Ülkelerin kümelenerek oluşturduğu müzakere gruplarının bu duruşu; BMİDÇS kapsamında ülkelerin sorumluluklarına göre sınıflandırılırken adaletsizliğin yapılması ve bu adaletsizliğin devam ettirilmesi, ülkelerin sera gazı emisyonlarını azaltma konusunda istekliliklerini azaltan temel sorunlardandır.

BMİDÇS müzakerelerindeki temel sorunlardan bir diğeri de “tarihsel sorumluluk” meselesidir. Ülkelerin günümüze kadar atmosfere saldıkları emisyonların değerlendirilmesi amacıyla “tarihsel sorumluluk” tanımı kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, kalkınma süreçlerini tamamlamış gelişmiş ülkelerin iklim değişikliği bağlamında çok önemli tarihsel sorumlulukları olduğunu, kendilerinin de kalkınma sürecinde emisyonlara sebep olacağını, kalkınmalarını durduracak şekilde bir emisyon azaltımı yapamayacaklarını savunmakta ve gelişmiş ülkelerin bu anlamda öncü ve önemli bir rol üstlenmeleri gerektiğini öne sürmektedirler. Bu teze karşın gelişmiş ülkeler de, gelişmekte olan ülkelerin de belli bir süre sonra kalkınma süreçlerini tamamlayacaklarını ve bu süreç tamamlandığında toplamda kendilerine eş oranda tarihsel sorumlulukları olacağını savunmakta ve küresel işbirliği ve mücadele için gelişmekte olan ülkelerin de emisyonlarını azaltmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Bu konuda genel bir anlaşmazlık hüküm sürmektedir. Bu sorunun temeline baktığımızda, neoliberal politikaların ürünü olan çok uluslu şirketlere ev sahipliği yapan gelişmiş ülkelerin, kâr oranlarını düşürmek istememesi ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecini baltalaması yaklaşımının egemen anlayış olduğu görülmektedir.

Kâr hırsıyla bünyesinde barındırdıkları çok uluslu şirketlerin çıkarlarını ön planda tutan, bu uğurda çevresel değerleri, insan hayatını hiçe sayarak, doğal kaynakları metalaştıran, ticarileştiren, korumasız ülkelerdeki kuralları, yasaları kendilerine engel gören ve zamanla ortadan kaldıran “egemen güçlerin”, neoliberal ülkelerin hüküm sürdüğü iklim müzakerelerinde BMİDÇS, belli ülkelere ve çok uluslu şirketlere hizmet edecek şekilde şekillendirilmiş, işlevsiz hale getirilmiştir. BMİDÇS’nin yapısından kaynaklı bu ve bunun gibi temel sorunlar, müzakerelerde iklim değişikliği ile boğuşan, etkilenebilirlik düzeyi yüksek olan küçük ada devletleri ve az gelişmiş ülkeler başta

olmak üzere korumasız ülkeleri isyan noktasına taşıırken, gelişmiş neoliberal ülkelerin istedikleri gibi gemilerini yürütmelerini sağlamaktadır.

“Birleşmiş Milletlerin yaptığı toplantılarda iklim değişikliği ile mücadeleyi amaçlayan görüşmeler yapılmakta, sera gazı emsiyonlarının azaltılması için küresel çapta çalışmalar teşvik edilmektedir. Bu çalışmalar devam etmekle beraber çok azı somut çıktı üretmektedir. Gerçek bir eylem sürecine girmek yerine daha çok laf üretilmektedir” (Giddens, 2013: 14). 2020 yılı sonrasına yönelik yeni anlaşma metninin hazırlıkları için de çok farklı bir yaklaşım belirlenmesi beklenmemektedir. Özetle şunu söylemek yanlış olmayacaktır: kârın, hırsın, çıkar ilişkilerinin hüküm sürdüğü iklim değişikliği müzakerelerinde başarı elde edilmesi, yani gerçek anlamda iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik somut adımların atılması için ne yazık ki iklim değişikliğine bağlı acı veren felaketlerin yaşanmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Aksi takdirde iklim değişikliği müzakerelerinde Giddens’in deyimiyle bir 20 yıl daha “gerçek bir eylem sürecine girmek yerine daha çok laf üretilmektedir.”

2.1.1.1.1 Kyoto Protokolü ve Esneklik Mekanizmaları

İklim değişikliğine insan faaliyetlerinin etkisi, IPCC’nin hazırladığı 1990 ve 1995 yıllarında yayınlanan 1. ve 2. Değerlendirme Raporları ile ortaya konuldukça uluslararası arenada iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik faaliyetler artmıştır (Cerit Mazlum, 2008: 130). Bu bağlamda iyi niyet beyanı olarak şekillendirilen BMİDÇS’nin yasal olarak bağlayıcı hale getirilmesi ve iklim değişikliği ile mücadele için sayısal yükümlülüklerin belirlenmesi amacıyla “daha somut” bir anlaşma yapılması yönündeki çalışmalar hızlanmıştır.

Her ne kadar başlangıçta amaç, yasal olarak bağlayıcı, eşit, adil bir anlaşma hazırlanması ve sürece ülkelerin katılım düzeyini en üst düzeyde tutmak olduysa da, Protokolün hazırlık süreci ne yazık ki güçlü, neoliberal ülkelerin müdahalesi sonucu amacından sapmış ve Protokol, bu ülkelerin çıkarları doğrultusunda şekillenmiştir.

Başta ABD olmak üzere neoliberal ekonomi politikaları izleyen ülkelerin müzakereleri sonucunda Kyoto Protokolü, iklim değişikliği ile mücadeleyi amaçlayan diğer

uluslararası çevre sözleşmelerinden farklı bir yapıyla şekillendirilmiştir. Neoliberal politikalar doğrultusunda Protokolün temel yapısına dâhil edilen Esneklik Mekanizmaları (TKM, OY ve ET), iklim değişikliğini önlemeye yönelik 1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolünü, diğer uluslararası çevre sözleşmelerinden farklı kılan belki de en temel özelliğidir (Aküzüm, 2010).

Sera gazlarının emisyonlarını azaltacağı savı ile ortaya konulan, ancak emisyonları azaltmaktan ziyade “metalaştırma ve kapitalist pazarın büyümesini” amaçlayan Esneklik Mekanizmaları ile farklı bir niteliğe sahip olan “Kyoto Protokolü, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre ülkelere farklı yükümlülükler getirmektedir.” Ülkelerin yükümlülükleri belirlenirken çatı anlaşma niteliğinde olan BMİDÇS’nin yapısı temel alınmıştır. “BMİDÇS’nin EK-I listesinde yer alan OECD ülkeleri ve ekonomisi geçiş sürecinde olan ülkeler, Kyoto Protokolü’nde EK- B listesinde sıralanmıştır. Kyoto Protokolü, sera etkisi yaratan altı gazın emisyonlarının düşürülmesi için EK-B listesinde sıralanan ülkelere bağlayıcı yükümlülükler getirmiştir. Bu ülkeler, 2008-2012 yılları arasında sera gazı emisyonlarını 1990 yılındaki seviyelerinden en az %5,2 oranında aşağı çekme sözü vermişlerdir” (Konak, 2011: 154-157). Emisyonların indirilmesi için neoliberal politikalar doğrultusunda, Protokolün şartları bir ölçüde “esnetilmiş” ve ülkelere, sözde sera gazı emisyonlarını azaltmak için alternatif olarak proje ve piyasa bazlı mekanizmalar sunulmuştur.

Protokolün ve esneklik mekanizmalarının, neoliberal politikalara nasıl hizmet ettiğinin daha net bir şekilde görülmesi için Protokolün oluşturulması esnasındaki müzakerelerin işleyişinin ele alınmasında fayda görülmektedir. Protokol metni oluşturulurken, saldırgan emisyonlarla iklim değişikliğinin meydana gelmesinde çok büyük paya sahip olan, 1970’lerde en büyük petrol sanayiye sahip, dünyanın en büyük üç petrol ve otomobil şirketinin doğduğu ve varlığını sürdürdüğü ABD çok önemli bir rol oynamıştır. ABD, sahip olduğu zengin petrol kaynakları dolayısıyla vatandaşlarına petrol ve enerjinin tasarruflu tüketimi konusunda bir politika uygulamamış, bir sınırlama getirmemiştir, bunun sonucunda vatandaşlarının savurgan tüketim alışkanlıkları, kişi başına düşen sera gazı emisyonlarında en büyük paya sahip ülkeler sıralamasında ABD’yi ilk sıraya yükseltmiştir. Kişi başına düşen ve toplam sera gazı emisyonunda ilk sırada yer alan ve ekonomisine can veren petrol şirketlerini barındıran

ABD, Protokol şekillenirken şirketlerin ve vatandaşlarının çıkarlarını korumak ve süreci bu doğrultuda yönlendirmek için uğraş vermiştir (Neale, 2009).

Protokolün hazırlık aşamasında emisyon azaltımını amaçlayan ve yükümlülükler içeren bir anlaşmaya karşı çıkan ABD, müzakerelerde sekter davranarak Protokol metninin tamamlanmasını geciktirmiş, bununla birlikte Protokolün hükümlerini esnetmek için yoğun çaba göstermiştir. Konumu dolayısıyla azaltım taahhüdü alması ve önemli bir kaynak harcaması gereken ABD, kaynak harcamadan ziyade kendisine kâr sağlayacak çözümleri Protokolün yapısına entegre etmeye çalışmış ve başarılı olmuştur. Daha önce deneyimlediği ve kâr elde ettiği sülfür dioksit emisyonlarının “sözde” azaltımı için yapılan uygulamayı (“sülfür dioksit için uygulanan sınırla ve sat projesi”) öne süren ABD, bu örnekten hareketle karbondioksitin de metalaştırılarak emisyon azaltımından kâr elde edilmesine dair tezini müzakerelerde çok iyi bir şekilde savunmuş ve diğer neoliberal ülkelerin de çıkarlarına hitap ettiği için kabul görmüştür (Neale, 2009:194-264).

ABD’nin kendi lehine yoğurduğu Protokol, dönemin devlet başkanı olan Bill Clinton’un olumlu yaklaşımı sonucunda 12 Kasım 1998 tarihinde imzalanmıştır. Ancak ABD, konumu (dünyadaki en büyük emisyon kaynağı ülke olması) nedeniyle sera gazı emisyonlarını azaltmanın maliyetinin çok yüksek olacağını farkındaydı ve emisyon azaltım taahhüdü alması durumunda, bu maliyetin ekonomisini sarsacağını biliyordu. Bu bağlamda kâr etmek bir yana, kendisine büyük bir fatura çıkaran Protokolün altında ezilirken, Protokole göre azaltım taahhüdü bulunmayan gelişmekte olan ülkelerin yükselişini seyretmek ABD için tahammül edilecek, kabul edilecek bir durum değildi (Foster, 2002).

Emisyonlarını azaltmak için küresel pazardaki payını kaybetmeyi göze alamayan ABD, Kyoto Protokolü’nün hazırlık döneminde müzakerelerde “anlamli katkı söylemini” savunmuş ve bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerin de emisyonlarını azaltmalarına yönelik yükümlülüklerini Protokol metnine dercetmek için yoğun bir uğraş vermiştir (Cerit Mazlum, 2008: 138).

Amacına ulaşamayan ABD, gelişmekte olan ülkelere emisyon azaltımına ilişkin herhangi bir madde içermeyen Protokolü (onaylamanın, küresel rekabetteki payını

kaybettireceği korkusuyla) Senatosunda alınan karar sonucunda onaylamamıştır (Giddens, 2013: 268- 269). Bununla birlikte “2001’de Bush yönetimi Kyoto Protokolü’nün “ölümcül hatalar” taşıdığını ve iklim uzlaşmasından tek taraflı olarak çekildiğini ilan etmiştir.” Protokolün yürürlüğe konulması için sera gazı emisyonunun % 55’inden sorumlu ülkelerin Protokolün şartlarını kabul etmesi ve onaylaması şartı bulunmaktaydı. ABD, Protokolü onaylamadığı için; Protokolün onaylanması için “Japonya, Kanada ve Avusturalya’nın onayı hayati önem kazandı.” Protokolün hazırlık sürecinde öncü rol oynayan Avrupa Birliği “ABD’nin (Japonya, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda’yla birlikte) öne sürdüklerini kabul etmek zorunda kaldı.” Protokolün uygulamaya konulması amacıyla Protokol metnine esneklik mekanizmalarının dâhil edilmesi, Kyoto’nun ““Kanuni olarak bağlayıcı” özelliğinin yerine “politik olarak bağlayıcı” söyleminin yerleştirilmesine” sebep olmuştur (Foster, 2002: 95).

Diğer taraftan Kyoto Protokolünün metni hazırlanırken, Protokolün yasal olarak bağlayıcı yapısından taviz verilmesine sebep olan, metne “piyasa mekanizmalarını” dâhil eden ABD’nin müzakere ekibinde yer alan kişilerin sermayeyle bağlantıları olan insanlar olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu husus dikkate alındığında CO₂’nin metalaştırılmasını, ticarileştirilmesini ve kuralsızlaştırmayı içerisinde barındıran esneklik mekanizmalarının neoliberalizme hizmet ettiği daha net bir şekilde görülecektir. ABD’nin müzakerecileri, politikacılar ve bürokratlarla iş yapan kömür şirketlerinin yöneticileriydi ve bu kişiler Protokol metnindeki alt mesajları okuyan, iyi müzakere yapma yeteneğine sahip, deneyimli insanlardı. Deneyimledikleri ve kârlı çıktıkları sülfür dioksit ticaretinin “sözde kaldığını” onlara gerçek anlamda bir yükümlülük getirmediğini bildikleri için benzer yapıyı barındıran esneklik mekanizmalarını, karbon piyasalarını savundular (Neale, 2009:194-264).

Ayrıca karbon piyasalarının sera gazını azaltma konusundaki etkinliği ele alındığında her ne kadar TKM, OY ve ET ile azaltılan emisyon miktarı yüksek rakamlarla ifade edilse de, neoliberal politikaların yansıması olan ve içerisinde bir anlamda 3. Dünya ülkelerinin kaynaklarının sömürsünü içeren esneklik mekanizmaları ile ciddi azaltım sağlanmadığı, aksine IPCC’nin yaptığı araştırmalar sonucunda, sera gazı emisyonlarının hızla artmaya devam ettiği görülmektedir.

Kyoto Protokolünün esneklik mekanizmalarına kaynaklık eden ve ABD'nin sülfür dioksit gazını azaltmak için uyguladığı “sınırla ve sat projesinin” işleyişi incelendiğinde de esneklik mekanizmalarının gerçek anlamda emisyon azaltımı sağlamadığı daha net bir şekilde görülecektir.

İklim değişikliği ile mücadeleye “sözde çözüm” olarak sunulan ve her “şey” in bir değeri olduğu ve çevresel zararların para ile satın alınabileceği yaklaşımının ürünü olan “sınırla ve sat projesi” ile ABD, 1980’li yıllardan 2010 yılına kadar sülfür dioksit ticareti ile sadece % 35 oranında azaltım yapabilmiştir. Yani bir anlamda emisyonları salma hakkını para ile satın alıp, azaltıyormuş gibi görünerek çevreye zarar vermeye devam etmiştir. Buna karşın Almanya’da sülfür dioksitin azaltılmasına ilişkin devletin koyduğu kural ve şartlarla aynı zaman aralığında % 90 oranında azaltım sağlanmıştır (Neale, 2009:194-264).

Bu örnek incelendiğinde ABD’nin etkin bir yol olarak savunduğu “piyasa mekanizmalarının” emisyon azaltımına ve iklim değişikliği ile mücadeleye anlamlı bir katkı sunmadığı açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda fosil yakıtların terkedilmesini gerektiren iklim değişikliği ile mücadelede çalışmalarına çözüm olarak sunulan Kyoto Protokolünün esneklik mekanizmaları ile gelişmiş ülkelerin fosil yakıt tüketimini ve sera gazı emisyonlarını azaltması bir yana; neoliberalizmin sınırsız üretim ve kâr elde etme felsefesi doğrultusunda doğal kaynakları, “havayı, suyu, ormanları -yani yaşamın tümünü- kredi unsuruna dönüştürdüğü görülmektedir” (“Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü”, 2014).

Karbon dioksite değer biçerek metalaştıran, piyasada alınıp satılmasına zemin hazırlayan, çıkar uğruna gelişmekte olan ülkelerin yasalarını değiştiren ve kaynaklarını sömüren bir düzenin temelindeki Kyoto Protokolünün, sorunun çözümüne katkı sunmadığı, hatta iklim değişikliği ile mücadele sürecini uzattığı ortadadır.

Neale’e göre gerçek anlamda iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik somut adımlar atılması için; fosil yakıtların terkedilmesi, bu çabanın tüm dünyaya yaygınlaştırılması ve hükümetlerin küresel emisyonları düşürmek için istekli ve kararlı olmaları gerekmektedir (Neale, 2009: 209).

Bununla birlikte çok uluslu şirketlerin kâr oranlarını artırmak için fosil yakıtlara bağımlı olduğu bilinen bir gerçektir. Şirketlerin daha yüksek kar oranları söz konusu olmadığı sürece (yani daha ucuz bir kaynak bulunmadığı sürece) fosil kaynaklardan vazgeçmeleri mümkün görünmemektedir. Ayrıca bünyesinde çok uluslu şirketleri barındıran ABD'nin ve neoliberal ülkelerin, bu şirketlerin çıkarlarını savunduğu aşîkârdır, şirketler bu kapsamda bir anlamda sera gazlarını azaltma taahhütlerinden muaftır ve ABD'nin öne sürdüğü “piyasa mekanizmalarıyla” yani karbon piyasaları ile güvendedir. Dolayısıyla iklim değışikliğı müzakerelerinde çıkarlarını koruyan ülkeler oldukça, çok uluslu şirketlerin fosil yakıtlardan vazgeçmeleri, iklim değışikliğı ile mücadele için önlem almaları söz konusu değildir. Hükümet politikası olarak ele alındığında ise, ülkelerin enerji arz güvenliğı ve ekonomik kazanç, iklim değışikliğınden etkilenme kaygısından önemli ve öncelikli görüldüğü için, içerisinde kâr elde etmeyi barındırmadığı sürece fosil yakıtların terk edilmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması gibi önlemlerin ulusal politikalar arasında yer almasının düşünülmesi iyimser bir öngörü olacaktır.

Diğer taraftan Neale'e göre gerçek anlamda iklim değışikliğı ile mücadele için gerekli unsurlardan küresel katılımın sağlanması yani mücadele çabalarının yaygınlaştırılması ve tüm ülkeleri kapsamaması önemlidir. Oysaki Eylül 2015 tarihi itibarıyla 196 ülkenin taraf olduğı BMİDÇS kapsamında yürütölen müzakerelerde birbirinden çok farklı fiziksel, coğrafi, ekonomik ve sosyal koşullara, çıkarlara sahip ülkelerin fikir birliğıne varması, tek paydada toplanmasına ilişkin yaşanan sıkıntılar hala aşılması değildir. İklim değışikliğı sorunu hayati bir sorun olsa da, dünyada hüküm süren neoliberal politikaların getirdiğı rekabet ortamında ayakta durabilmek için çabalayan ülkeler çıkarlarını; birçok değerin üstünde tutmaktadırlar. Ortak çıkarlara dayalı müzakere gruplarının hâkim olduğı iklim değışikliğı müzakerelerinde bugün itibarıyla 2020 yılı sonrasında yürürlüğe girecek anlaşma metninin hazırlanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Ancak farklı çıkarlara sahip ülkelerin “ortak paydada buluşamaması”, iklim değışikliğı ile mücadele çabalarını zedelemektedir.

Sera gazı emisyonlarını azaltmak için gerekli olan çabaları artırma konusuna geldiğinde ise iklim değışikliğı müzakerelerinin çok karmaşık dengeler üzerine kurulu olduğı ve kalkınma politikalarıyla doğrudan alakalı olduğı göz ardı

edilmemelidir. Müzakerelerde ada ülkelerinin, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin genel beklentilerine bakıldığında sürecin başarısı için küresel emisyonlarda büyük paya sahip ülkelerin öncü olması istenmektedir. Oysaki neoliberal politikaların yaygın biçimde uygulandığı ABD ve Çin gibi ülkeler, öncü olup sürece destek olmaktan ziyade çok uluslu şirketlerin çıkarlarını gözeterek, süreci baltalayan, tüm ülkelerdeki isteklilik düzeyini azaltan konumdadırlar. Ayrıca ABD ve Avrupa Birliği'ndeki ülkeler yeri geldiğinde, kendilerinden öncülük bekleyen gelişmekte olan ülkelerin de belli bir süre sonra kalkınmasını tamamlayacağını ve bu süre içerisinde kendilerinin emisyonlarına eşit miktarda emisyonu sahip olacaklarını, yani benzer derecede tarihsel sorumluluğa sahip olacaklarını öne sürmektedir.

Yukarıda ifade edilen nedenlerle, 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü, her ne kadar gerçek anlamda iklim değişikliği ile mücadele için Neale'in gerekli gördüğü ve iklim değişikliği müzakerelerinde vurgulanan; fosil yakıtların kullanımının azaltılması, tüm ülkelerin katılımı, istekliliği ve kararlılığını içermese de; BMİDÇS'ye oranla sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik daha somut hükümleri içerdiği gerekçesiyle bazı kesimlerce önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Mercan ve Karakaya, 2013: 125). Bu yaklaşıma göre Kyoto Protokolü halen gelişmiş ülkeleri, sera gazı emisyonlarını azaltmaya yönelik somut hedefleri içeren “ilk ve tek” anlaşmadır, devrim niteliğindedir:

Kyoto Protokolü, uluslararası çevre politikasında bir “devrim” niteliği taşısa da, gerek gelişmekte olan ülkelerin protokolün dışında bırakılması gerekse ABD'nin protokolü imzalamaması, küresel anlamda başarısını olumsuz etkilemiştir. Zira sera gazlarının emisyonunun dağılımına baktığımızda Protokolde gelişmekte olan ülkeler kapsamında ele alınan Çin'in en başta olduğunu ve onu ABD, Avrupa Birliği ve Hindistan'ın takip ettiğini görürüz. Bu sıralama içerisinde Protokol ile kendisini tek bağlayan Avrupa Birliği'dir ve yakın zamana kadar Birlik uluslararası çevre politikasının oluşturulmasında lider rol oynamıştır. Ancak sıralamada yer alan ve toplam sera gazı emisyonunun neredeyse yarısını üreten diğer ülkelerin Protokol dışında kalması/ tutulması, diğer ülkelerin çabaları ne kadar üst derecede olursa olsun, istenen noktaya ulaşılmasını engellemektedir (Engin, 2010: 79).

Bununla birlikte iklim değişikliği ile m¼cadelede ilk adım olarak g¼r¼len ve yapısı esneklik mekanizmaları ile zedelenen Kyoto Protokol¼ kapsamındaki sistem ile gelişmekte olan ve belirlenen emisyon azaltım kotasını aşmış olan ¼lkelerin, sorumluluğunu yerine getirmek i¼in kendilerini daha az zorlayacak, kolay yol olan esneklik mekanizmalarına y¼neldięi, kirlettiklerine oranla ¼ok az kaynak ayırarak, kaynakların, bol ve ucuz olduğu, kuralların esnek olduğu savunmasız 3. d¼nya ¼lkelerinde “yenilenebilir enerji yatırımları yaparak doğaya h¼kmetmeyi planladıkları” g¼r¼lmektedir. Bu sistem ile ¼zetle neoliberal politikalar uygulayan gelişmiş ¼lkelerin “silah sanayi, enerji, ulaşım, sağlık vb. her t¼rl¼ sekt¼r¼n¼n ‘havayı kirletme’ faturasını, az gelişmiş ¼lkelerin doğasını ve yaşamlarını s¼m¼rerek ¼deten kapitalizm, bir başka k¼resel sermaye politikasıyla artık t¼m d¼nyanın canını okumak i¼in kolları sıvamıştır. ¼stelik bunu da ‘sertifikalandırılmış’ emisyon birimleriyle, yani sertifikalı hırsızlarının hazırladığı standartlarla yapmaktadır.” (“Zehirli Gaz Borsası-Kyoto Protokol¼”, 2014).

1997 yılında hazırlanan ve neoliberalizmin temel taşlarının sirayet ettiği Protokol¼n imzalanıp y¼r¼rl¼ęe girmesi, ancak Protokol¼n 25. Maddesi’nde belirtilen ve 1990 yılı baz alındığında emisyonların % 55’inden sorumlu ¼lkelerin Protokol¼ kabul¼ ve BMİDÇS’ye taraf en az 55 ¼lkenin onayı ile m¼mk¼nd¼.

Protokol¼n, emisyonların % 55’ini kapsamasına ilişkin ¼neri, ABD’ye aittir ve s¼reci sabote etmek amacıyla ortaya konulan bu ¼neri, ince hesaplar ¼zerine kuruludur. ¼¼nk¼ bu madde ile Protokol¼n uygulanması, ancak d¼nyadaki emisyonların % 25’inden sorumlu olan ABD’nin, payları b¼y¼k olan Avusturalya ve Rusya’nın onayı ile m¼mk¼n olacaktı. ABD, fosil yakıtlara, ¼zellikle k¼m¼re bağımlı olan ve beraber hareket ettiği Avusturalya’nın Protokol¼ onaylamayacağını biliyordu. ABD zaten ¼ok uluslu şirketlerin ¼ıkarları doğrultusunda karbon piyasaları ile esnettiği Protokole taraf olma gibi bir niyete sahip değildi. ABD’ye g¼re Rusya da Protokole taraf olmayacak ve Protokol “¼l¼ doğacak”, y¼r¼rl¼ęe girmeyecekti. Ancak başlarda s¼reci tıkayan Rusya; (ekonomik kriz dolayısıyla 1990 yılı baz alındığında emisyonları d¼řen tek ¼lke konumunda olduğu i¼in) karbon piyasasından kazan¼lı ¼ıkacaęını ¼ng¼rd¼ę¼ i¼in ABD ile siyasi ilişkilerde g¼zettiięi dengeyi bir tarafa bırakarak Protokol¼ onaylama kararı almıştır. Rusya’nın 2004 yılında Protokole taraf olması ve % 55’lik oranın

yakalanması sonucu Protokol 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Sonuç olarak Avustralya ve dayattığı esneklik mekanizmalarıyla Protokolün yapısını zedeleyen ABD hariç birçok gelişmiş ülke Protokolü onaylamıştır. Protokol, neoliberalizmin saldırısına uğrayıp tökezlese de yürürlüğe konulmuştur (Neale, 2009: 220-221).

Özetlemek gerekirse “diğer bütün uluslararası anlaşmalar gibi, Kyoto Protokolü de, dünyadaki güçler dengesinin bir yansıması” şeklindedir. Protokol, şekilsel olarak gelişmiş ülkelerin kalkınmasını “çevreci bir yaklaşımla” biçimlendirmesine ilişkin “şekilsel” hükümler içermekle birlikte bu hükümlerle, iklim değişikliği sorununun başrolündeki gelişmiş ülkelere yalnızca emisyonlarını azaltma ve geliştirmekte olan ülkelere finansal destek sağlama yükümlülükleri verilmektedir. Duru’nun (2008) belirttiği gibi:

1997 yılından beri her yıl düzenli olarak yapılan toplantılarla geliştirilmeye çalışılan Kyoto düzeneği zaman içinde o kadar çok küresel piyasanın içine girdi ki, artık gelişmiş ekonomiler parasını vererek başkalarının kirletme hakkını satın alabilecek duruma geldiler. Örneğin Protokol’ün “emisyon ticareti” düzeneğine göre, bir ülke, henüz kirletme kotasını doldurmamış bir diğer ülkenin payının bir bölümünü satın alabilecektir. Buna benzer biçimde aynı ülke, Protokol’ün gereklerini, emisyon indirimine gitmeden, yoksul bir ülkedeki temiz enerji projelerini destekleyerek de yerine getirebilecektir.

Neoliberalizme hizmet eden esneklik mekanizmalarının işleyişinin detayları incelendiğinde sera gazı emisyonlarını azaltmak amacıyla “maliyet etkin bir yöntem olarak” sunulan “zorunlu araçlar” ve “gönüllülük esasına dayanan gönüllü karbon piyasası” ile çok uluslu şirketler suya sabuna dokunmadan (çevreye verdikleri zararın bedelini ödemedi) “sözde” emisyonlarını azaltmış gibi görünmektedirler. İşi ticarete dönüştürerek, sera gazı emisyonlarını azaltmak için hazırladıkları projeler sonucunda kazanılan “sera gazı azaltım sertifikalarını” karbon piyasalarında satmakta ve bu sayede kârlarını artırmaktadırlar (Öztürk vd., 2012; 306).

Neoliberal sistemin “mevcut ‘sınırsız üretim ve tüketim’ sarfiyatından vazgeçmek yerine, sınırsız bir şekilde kâr etmek için, ‘temiz havayı’ satmayı çözüm olarak sunan bu sertifikalı kredi sistemi, uluslararası karbon ticareti hamlesiyle doruk noktasına ulaşmıştır” (“Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü”, 2014).

Neoliberaler tarafından iklim değişikliğini önlemeye yönelik “ilk önemli adım” olarak tanımlanan esneklik mekanizmaları ile soruna sebep olan ülkeler, çevreye, ekosisteme verdikleri devasa zarara oranla çok az kaynak harcayarak, sorumluluklarını yerine getirdikleri izlenimi yaratırlar. Başka bir deyişle bir kandırmacadan ibaret olan esneklik mekanizmaları ile kâr etme uğruna dünyayı mahveden, “kirleten” ülkeler, “ödeyerek” görevlerini yerine getirmiş olurlar, sera gazı emisyonlarını azaltmış gibi görünerek, çevreyi koruyor imajı oluştururlar. Oysa kendi emisyonlarını artırarak ya da en iyi ihtimalle aynı miktarda emisyon salarak, ucuza mal olduğu için yatırım yaptıkları 3. dünya ülkelerinde azalttıkları emisyonları kendilerine mal etmektedirler. Ya da “karbon dengeleme” ile kredi satın alarak sözde emisyonlarını azaltmış gibi görünmektedirler. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husus da satın alma süreçlerinde harcanan para oranında karbon piyasalarında, borsalarda kazanılan paradır. Speküasyonlarla yüksek fiyatlara satılan karbon kredilerinden şirketlerin veya ülkelerin kazandıkları paranın, zaman zaman bunu satın almak için ödedikleri paradan fazla olduğu bilinmektedir. Özetlemek gerekirse, ödüyormuş gibi görünerek (verdikleri zarar oranla başlangıçta çok az ödeyerek), ilerleyen aşamalarda fazlasıyla borsadan (“havadan”) para kazandıkları bir sistemin iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağladığını söylemek mümkün değildir. Ancak gerçek anlamda iklim değişikliği ile mücadelenin, neoliberal ülkelerin veya çok uluslu şirketlerin buna kaynak ayırarak kendi imkânları ile (temiz üretim, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, ormanlaştırma faaliyetleri, enerji verimliliği gibi önlemlerle) sera gazı emisyonlarının azaltılması sonucu mümkün olacağı bilinmektedir. Bu tür önlemler alınmadığı, eylemler gerçekleştirilmediği sürece, karbon piyasalarından sertifikalandırılmış emisyon azaltım kredisi satın alınması ile gerçek anlamda emisyon azaltımı sağlanamayacağı aşıkârdır. Bu durumda ülke veya şirket gerçek anlamda kendi üzerine düşen öncelikli sorumluluğu yerine getirmekten ziyade, kendisi için daha ekonomik sahte çözümleri kârlı ve uygulanabilir görmekte, bu kolay ve az maliyetli yollara yönelmektedir.

Her ne kadar gerçek anlamda emisyon azaltımı için gerekli olanın, ülkelerin veya şirketlerin sorumluluk alması, elini taşın altına koyarak kaynak ayırması olsa da bu durumun, neoliberalizmin doğasına, yani kendi özlerine ters olduğu ortadadır. Her ne pahasına olursa olsun kâr elde etmenin öncelikli olduğu ve insan yararına, çevre

yararına kaynak ayırmanın, kârdan vazgeçmenin hatta zarar etmenin kesinlikle yer bulmadığı bir anlayışta böyle bir beklenti içinde olmak, hayal kurmaktan öte bir şey değildir.

Bununla birlikte emisyon azaltımına çözüm olarak sunulan karbon piyasalarının (içerisinde çıkar ilişkilerine bağlı farklı hesaplar barındırdığı ve hesaplamadaki yanlışlık ve hileler göz ardı edildiği durumda bile), küresel emisyon azaltımına etkisinin olmadığı matematiksel olarak kanıtlanabilir niteliktedir. Bir sonuca ulaşılmak isteniyorsa, matematiksel anlamda bir azaltımın sağlanması (çıkartma, eksiltme işleminin yapılması) gerekiyorsa iki değişkenin (karbon piyasalarındaki biri gelişmiş biri gelişmekte olan iki ülke) de azalması gerekmektedir. İki değişkenden biri (gelişmiş ülkenin emisyonu) artış gösterirken, diğer değişkenin (gelişmekte olan ülkenin emisyonunun) azalması, yani kendi içerisinde “dengelenmesi” toplamda bir azaltım sağlamamaktadır. Buradan hareketle, karbon piyasalarında gelişmekte olan ülkelerin kaynakları sömürülerek azaltılan emisyonların, gelişmiş ülkeleri aklamadığı, bu tek taraflı, sömürü mantığına dayalı “sahte çabanın” toplamda küresel emisyonlarda bir azaltım sağlamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gerçek anlamda küresel emisyonların azaltılması, ancak gelişmiş ülkelerin kendi çabaları, politikalarında yapacakları köklü değişimler, bu amaçla canlarını yakacak ölçüde kaynak harcamaları ile sağlanacaktır, bu da neoliberal politikalar kapsamında yer bulamadığı için emisyonların azaltılmasından söz edilmesi mümkün değildir.

Esneklik mekanizmalarının oluşumundaki temel prensiplere bakıldığında, doğal kaynakların metalaştırılması, ticarileştirilmesi ve bu amaca yönelik kuralların ihlal edilmesi ilk sıralarda yer almaktadır. Çünkü neoliberallere göre doğada bulunan her şey, parasal değer biçildiği ölçüde değerlidir, neoliberaler için, doğadaki hiçbir varlığın kendi (“içkin”) değeri yoktur ve maddi karşılığı olmayan bütün varlıklar değersizdir. Ayrıca parasal değeri bulunmayan kaynaklar, zarar görmeye, yok edilmeye mahkûmdur. Bu yaklaşımın temeline bakıldığında neoliberaler, doğayı, kâr elde edilecek, sömürülecek, kendilerine hizmet edecek bir araç olarak görmektedir. Diğer taraftan neoliberaler, bu anlayıştan hareketle sınırsız üretim için gerekli olan sınırlı doğal kaynakların tükeneceğini ileri sürerek doğal kaynakların korunması ya da daha bilinçli kullanımı için metalaştırılması ya da ticarileştirilmesi gerektiğini

savunmaktadır. Böylece doğal kaynakların, CO₂ metalaştırılması sonucu; kirletme hakkı karşılığında ödenecek kaynak, neoliberallere göre daha az kirliliğin oluşmasına, daha az sera gazı emisyonuna ve bir anlamda iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlayacaktır.

Neoliberallere göre bu doğrultuda iklim değişikliği ile mücadele edilmesi isteniyorsa, sera gazlarına, CO₂'ye değer biçilmelidir, yani CO₂ bir meta olarak ele alınmalı, bir fiyat biçilmeli ve sera gazı azaltım hedefine ulaşmak için şirketler, ülkeler tarafından alınıp satılabilmelidir, ticarileştirilmelidir. Hatta bu düzenin işlemesi için yeri geldiğinde kurallar ortadan kaldırılabilirdir.

Tüm bunların yapılmasındaki temel amaç, kârın artırılmasıdır, diğer bir deyişle şirketler veya hükümetler sera gazı emisyonlarını azaltma hedeflerine ulaşmak için canlarını yakacak ölçüde bedel ödemektense, kendilerine kâr sağlayacak kandırmaca yollara yönelmektedir. Böylece politikalarındaki köklü değişiklikler (fosil kaynaklar yerine yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek, temiz üretim yapmak, enerji verimliliğine yönelik önlemler almak, binalarda yalıtım yapmak vb. temel önlemler) ile ağır bedel ödemesi gereken hükümetlerin, çok uluslu şirketlerin elini taşın altına koymasına gerek kalmayacak, bu yüklü ödemelere oranla “temiz hava pazarında” çok az ödeyerek kazanacağı hayali emisyon indirimi ile kendilerini aklayacaklardır (“Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü”, 2014).

Hatta özellikle bir taraftan çevreyi kirletmeye devam eden ve gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömüren çok uluslu şirketler, karbon piyasalarına para yatırmayı çevreci olma izlenimi yaratma aracı olarak kullanarak, piyasada “artı” değer kazanmaktadırlar. Şirketler, zorunlu veya gönüllü karbon piyasalarından sertifika satın alarak sözde kirllettiklerini nötrlemekte, karbon ayakizlerini küçültmekte ve bunu da piyasada rekabet etme aracı olarak kullanmakta ve neoliberal politikaların temel ilkesi olan daha fazla kâr elde etmek için kullanmaktadırlar.

Sözde çevreci bir imaj edinen çok uluslu şirketler Protokol kapsamında tanımlanan TKM, OY ve ET mekanizmaları ile “sera gazı azaltımına yönelik olarak yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, katı atık yönetimi, ormanlaştırma ve ağaçlandırma gibi çeşitli konularda projeler ve yatırımlar” yapmaktadır (Öztürk vd., 2012; 307-308).

Tablo 2. Esneklik Mekanizmalarının Karşılaştırılması

Esneklik Mekanizması	Proje/Piyasa temelli	Yatırımcı (Alıcı) Ülke	Ev sahibi (Satıcı) Ülke	Emisyon Birimi
Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM)	Proje Temelli	Ek-B ülkeleri	Ek-1 dışı ülkeler	CER (Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltımı)
Ortak Yürütme (OY)	Proje Temelli	Ek-B ülkeleri	Ek-B ülkeleri	ERU (Emisyon Azaltım Birimi)
Emisyon Ticareti (ET)	Piyasa Temelli	Ek-B ülkeleri	Ek-B ülkeleri	AAU (Belirlenmiş Emisyon Birimleri)

Kaynak: Öztürk vd., 2012, 308.

Esneklik mekanizmalarını, proje ve piyasa temelli araçlar olarak iki grupta toplayabiliriz. TKM ve OY Mekanizması proje temelli araçlar olarak nitelendirilirken, ET piyasa temelli mekanizma olarak sınıflandırılmaktadır.

Temiz Kalkınma Mekanizması (TKM)

Yapısı ve kuralları, Kyoto Protokolünün 12. Maddesinde tanımlanan TKM (Clean Development Mechanism-CDM)’nin amacı, “Ek-I’de yer almayan Taraflara, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek ve Sözleşme’nin nihai amacına katkıda bulunmak üzere destek sağlamak ve Ek-I’de yer alan Tarafların 3. Madde’deki sayısallaştırılmış emisyon sınırlandırma ve azaltım taahhütlerini yerine getirmelerine yardım etmektir” şeklinde belirtilmektedir.

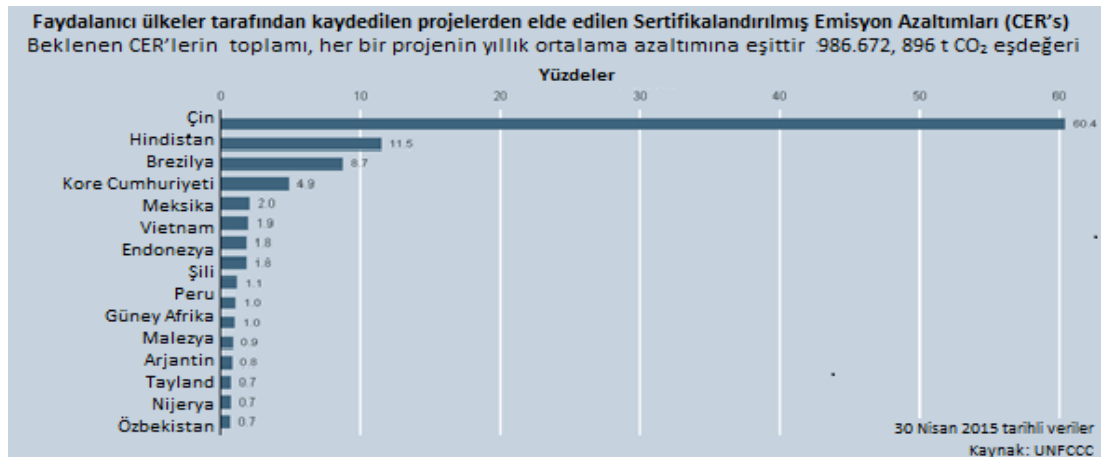
Özetlemek gerekirse TKM çerçevesinde gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere emisyon tasarrufu sağlayan yatırımlar yaparak emisyon azaltımını en maliyet etkin yöntemle sağlarken, “şekilsel olarak” tarihsel sorumluluklarının getirdiği yükten kurtulmuş olmaktadır. Bunu yaparken de kendisi için eski ama gelişmekte olan ülkeler için yeni ve daha temiz teknolojiler için yeni piyasalar oluşturmakta, gelişmekte olan ülkelere dayattıkları çözümlerle kârlarına kâr katmaktadırlar. Başka bir deyişle gelişmiş ülkeler, kendi koydukları kurallar sonucunda, ülkelerinde yüksek maliyetli yatırımlar gerektiren emisyon azaltımını, gelişmekte olan ülkelere çok daha az para

harcayarak ve kendilerine yük olan eski teknolojileri transfer ederek ve kârlarını artırarak “iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlamış oluyor gibi görünmektedirler” (“Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü”, 2014). Sözde kalan bu çabada yatırım yapılan ülkenin emisyon azaltım taahhüdünün bulunmaması şartı vardır.

TKM kapsamında sunulan projeler sonucunda emisyon azaltım taahhüdü bulunan ülke yatırımlar ve eski teknolojilerin transferi ile her biri bir ton CO₂’e eşdeğer olan sera gazı emisyon azaltımı kadar Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredileri (CER- Certified Emission Reduction) elde eder. Gelişmiş ülkenin azaltım taahhüdünden elde edilen bu krediler miktarınca bir düşüş sağlanmış olur, bu miktar gelişmiş ülkenin emisyon azaltımı olarak değerlendirilir.

Özetle gelişmiş ülkeler çok az miktarda para harcayarak, kullanmadığı teknolojileri ya da daha ucuza getirdikleri yatırımları başta Şekil 4’ te de görüleceği üzere Çin, Hindistan, Brezilya olmak üzere gelişmekte olan ülkelere transfer ederek, bu ülkelerin kaynaklarını kullanarak, ucuz iş gücünden ve mevzuatındaki boşluklardan faydalanarak; karbona para biçerek “sözde” sera gazı emisyon azaltımı sağlamaktadır.

Şekil 4. Faydalanıcı Ülke Tarafından Kaydedilen Projelerden Elde Edilmesi Beklenen CER (Sertifikalandırılmış Emisyon Azaltım Kredileri)'lerin Dağılımı

Kaynak: UNFCCC, 2015a.

Şekil 4’te de görüleceği üzere, Nisan 2015 verilerine göre TKM’ye kaydedilen projelerden beklenen emisyon azaltım miktarında Çin % 60,4 ile ilk sırada yer

almaktadır. İkinci sırada ise % 11,5 ile Hindistan bulunmakta olup Brezilya ve Meksika da % 4,9, % 1,9 ile ilk sıralarda yer almaktadır. Şekil 4'te görüleceği üzere TKM'ye kayıtlı projelerden elde edilen yıllık ortalama emisyon azaltımı yaklaşık 987 Milyon ton'dur. Bununla birlikte Ekim 2015 BMİDÇS'nin verilerine göre TKM'ye kayıtlı 1650 proje bulunmakta olup, Kyoto'nun ilk taahhüt dönemi olan 2008-2012 yılları arasında 2,9 Milyar ton azaltım sağlandığı ifade edilmiştir (<http://unfccc.int>) Bu verilerden ve Şekil 4'teki verilerden hareketle her ne kadar TKM kapsamında yürütülen projeler ile önemli ölçüde emisyon azaltımı sağlanmış gibi görünse de IPCC'nin Sentez Raporunda insan faaliyetleri sonucu oluşan küresel emisyonların, 2000-2010 yılları arasında insanlık tarihindeki en yüksek seviye olan 49 Giga ton'a ulaştığı ifade edilmektedir (IPCC, 2014b).

BMİDÇS, TKM Sekretaryası ve neoliberaler tarafından projeler ile sayısal olarak önemli miktarda emisyon azaltımı sağlandığı ortaya konulsa da IPCC tarafından açıklanan veriler TKM'nin emisyon azaltımı konusunda etkin bir çözüm olmadığını göstermektedir.

Şirketler ve hükümetler, neoliberalerin emisyon azaltımı için çözüm olarak sunduğu TKM ile kendilerine en az mal olacak yatırımlara ve ülkelere yönelmektedir. Bu kapsamda gelişmekte olan Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkeler, kalkınmak için doğal kaynaklarını ve işgücünü kullanıma sunarak, gelişmiş ülkelere sözde azaltım sağlamak için ucuz alternatifler sunmak zorunda bırakılmaktadır. Dünya Bankası ve IMF gibi neoliberallere hizmet eden kuruluşların ön anlaşmaları ile çevrenin korunması ve iş dünyasında emeğin karşılığını bulması amacıyla konulan kurallar yerle bir edilmekte, engeller (kurallar) kaldırılmakta ve ülkeler her anlamda sömürülmeye hazır hale getirilmektedir. Kuralsızlaştırmanın uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, kâr etmenin öncelikli olduğu neoliberalizm doğrultusunda, kaynaklar ve ucuz iş gücü sömürülmekte, ekonomik, çevresel, sosyal alanda pek çok soruna sebebiyet verilmekte olup, gelişmiş olan ülkeler çok az kaynak kullanarak metalaştırdıkları, ticarileştirdikleri CO₂ ile emisyon azaltım hedeflerine ulaşmaktadırlar.

TKM, her ne kadar “çift taraflı kazanç getiren” bir uygulama olarak ortaya konulsa da bu uygulama, gelişmiş ülkelerin sera gazı azaltım hedeflerine ulaşma yolunda yardımcı bir araçtan, kandırmacadan, bir kurgudan ibarettir. Bu uygulamanın

gelişmekte olan ülkelere getirdiği ise, kaynaklarının, iş gücünün sömürülmesidir (Giddens, 2013: 271).

Bununla birlikte alternatif çözüm olarak sunulan TKM ile gelişmiş ülkeler “bir yandan ‘temiz’ teknolojilerini pazarlamak için yeni pazarlar açarken, diğer yanyla sıcaklığını yitiren parayı yeni alanlara yönlendirerek pazarı hareketlendirmektedir. Bu hareketlendirmeyi ise ‘az gelişmiş ülkelerin’ sürdürülebilir kalkınmalarına yardımcı olmak adı altında yaparak, faturayı yine ezilenlere kesmekte, bunu da şirket ve devlet ortaklığıyla katlettikleri doğayı ‘yeşillendirmek’ için son çare olarak yaşamlarımıza saldırarak yapmaktadır” (Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü, 2014).

Ortak Yürütme (OY) Mekanizması

İkinci olarak Ortak Yürütme-OY (Joint Implementation -JI) ele alındığında, Protokolün 6. Maddesinde amacı ve uygulanmasına ilişkin esaslar belirtilen mekanizma ile sera gazı emisyon azaltım taahhüdü bulunan iki ülke, emisyon azaltma projesi yürütmektedir. Projeler kapsamında emisyon azaltımının maliyet etkin yöntemle sağlandığı ülkelere yatırım yapılmakta, proje sonucunda elde edilen 1 ton CO₂’e denk gelen “Emisyon Azaltma Birimleri-Emission Reduction Unit (ERU)”, yatırım yapan ülkenin emisyon azaltım taahhüdünden düşürülmektedir.

Daha düşük maliyetlerle emisyonların azaltılmasını amaçlayan projelerin faydalanıcıları, 1990’lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden, sanayisi, ekonomisi zarar gören “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecindeki Ülkeler” olarak adlandırılan ülkelerdir. Bu ülkelerin, yatırımlardan elde ettiği kâr; aynı zamanda Rusya’nın Kyoto Protokolüne taraf olmasının altındaki esas sebeptir. Rusya, sanayisinin sekteye uğramasından kaynaklı dezavantajın, Protokol kapsamında avantaja dönüşeceğini öngördüğü için taraf olmuştur. Düşük emisyonların avantaj sağlayacağını öngören Rusya, Protokole taraf olmakla, emisyonların % 55’inden sorumlu ülkelerin çoğunluğunun Protokole katılımını sağlamış ve Protokolün yürürlüğe girmesini sağlayan ülke olmuştur.

OY Mekanizmasının temelini oluşturan, dağılan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin durumu Tablo 3 incelendiğinde daha net bir şekilde görülmektedir. Faydalanıcı, ev sahibi ülke olarak adlandırılan yatırımın yapılan ülkelerin birçoğu,

“Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecindeki Ülkeler” olup, bu ülkelerde neoliberal politikalar doğrultusunda OY Mekanizması kullanılarak gelişmiş ülkelerde çok yüksek maliyet ve gelişmiş ve pahalı teknolojiler ile mümkün olacak emisyon azaltımı, görece çok düşük maliyetle gerçekleştirilmekte ve kâr sağlanmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu esnada bahse konu ülkelere eski teknolojilerini transfer etmekte, bu ülkelerin doğal kaynaklarını ve ucuz işgücünü kullanmaktadır.

Tablo 3. Ortak Yürütme Proje Sahibi Ülkeler ve Emisyon Azaltım Birimleri (Emission Reduction Units- ERU) (2008-2015)

Faydalancı Ülke	Emisyon Azaltım Birimi (ERU)
Bulgaristan	8.458,382
Çek Cumhuriyeti	4.413,134
Estonya	1.083,490
Finlandiya	971,926
Fransa	8.583,333
Almanya	13.586,162
Macaristan	8.266,284
Letonya	8.289,852
Yeni Zelanda	2.506,887
Polonya	20.057,876
Romanya	9.224,421
Rusya Federasyonu	266.214,900
İspanya	851,416
İsveç	1.339,899
Ukrayna	517.377,636
Letonya	44,248
Belçika	400,034
Toplam	871.651,880

Kaynak: UNFCCC, 2015b.

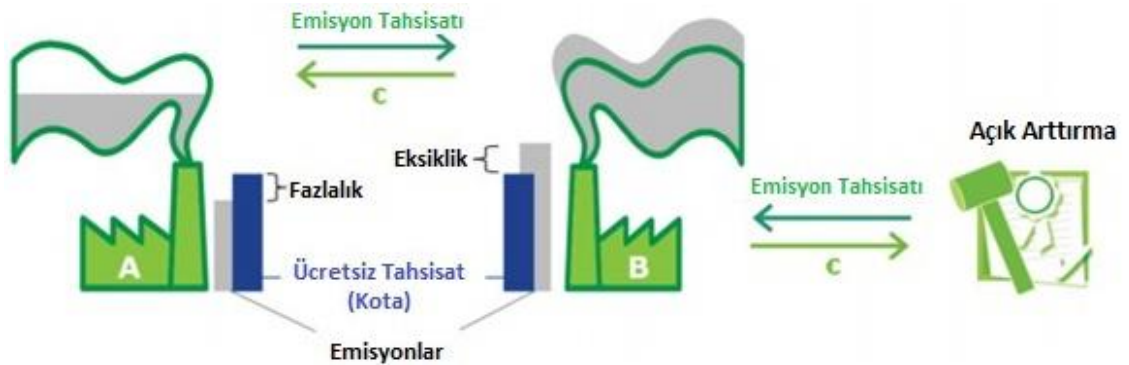
TKM'nin işleyişindeki ilkelere benzer ilkelerle düzenlenen OY Mekanizması kapsamında, yatırımcı ülke ve yararlanıcı ülkenin her ikisinin, Kyoto kapsamında taahhüdünün bulunması şartı, bu mekanizmayı TKM'den ayıran temel özelliktir. Başka bir deyişle, her iki mekanizma; neoliberalizmin metalaştırma, ticarileştirme, kuralsızlaştırma prensiplerini temel almakta olup, her iki mekanizma arasındaki temel

fark ise sömürülen, hedef alınan ülkelerdeki farklılıktır. TKM’de gelişmekte olan Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika gibi ülkeler hedef alınırken, OY’da ise öncelik hedef, sömürülen ülkeler; 1990’lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden, sanayisi, ekonomisi zarar gören “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecindeki Ülkeler”dir (Mercan ve Karakaya, 2013: 135).

Emisyon Ticareti (ET)

Neoliberallerin sera gazı azaltımı için alternatif olarak sunduğu ve tek piyasa mekanizması olan ET incelendiğinde ise neoliberal politikaların işleyişi, kâr elde etme amacı daha net bir şekilde görülmekte, CO₂ bir meta, emtia olarak; oluşturulan yerel, ulusal ve bölgesel pazarlarda alınıp satılmaktadır. Sistem şu şekilde işlemektedir; ülkelere, eyaletlere, işletmelere vb. emisyon azaltım kotası, üst sınırı (cap) dağıtılmaktadır. Bazı taraflar verilen bu kotanın altına inerek, kotanın altındaki miktardaki emisyonları ticarileştirirler (CO₂’yi ticarileştirerek ve bir fiyat biçerek satışa çıkarırlar). “cap and trade” olarak da isimlendirilen sistem çerçevesinde bazı taraflar her ne kadar verilen kotayı aşmamak için çaba harcasa da (kendi şartlarını çok zorlamadan, kendini yaralamayacak miktarda azaltımı kendi imkanları dahilinde gerçekleştirse de) emisyon azaltım maliyetinin yüksek olması nedeniyle bu miktarı düşük tutarak, kâr elde etmek için daha düşük bir fiyat ödemek suretiyle piyasada satılan emisyon azaltım miktarını satın alır.

Şekil 5. Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminin İşleyişi

Kaynak: European Commission, 2015: 16.

Şekil 5’te 2005 yılında kurulan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminin işleyişi şematize edilmiş olup, A ve B firmalarına “ücretsiz tahsisat” olarak belirtilen kota, emisyon azaltımı tahsis edilmiştir. A firması yaptığı üretim ile kendisine tahsis edilen kotanın altında emisyon azaltımı sağlamıştır ve bu emisyon azaltım fazlalığını (kotanın altında kalan miktarla kota arasındaki farkı) satma hakkı elde etmiştir. B firması ise üretimi sonucunda tahsis edilen kotayı aşmıştır ve aradaki farkı (kotanın üstünde kalan miktarla kota arasındaki farkı) kapatmak zorunda kalmıştır. A firması fazla emisyon azaltım miktarlarını (Assigned Amount Units- AAUs) açık artırma ile satışa çıkarmış ve B firması emisyon azaltım kotasını tutturmak için bu miktarı satın almıştır.

Bu sistemin işleyişindeki temel prensip, neoliberalizmin temelinde bulunan kâr elde etme dürtüsüdür. Bu doğrultuda doğayı emtia olarak gören, bunu ticarileştirerek piyasalara, borsalara süren neoliberaler, emisyon azaltımı için kendi canlarını yakacak ölçüde kaynak ayırmak bir yana, “havadan para kazanarak” kârlarına kâr katmaktadırlar.

Bununla birlikte ET ile “kendini aklayan”, hatta çevreci, doğa dostu olma prestiji elde eden, iklim değişikliği ile mücadele konusunda hassasiyetinin olduğunu ileri süren şirketler, hükümetler; yatırım yaptıkları ülkelerde, yerlerde sebep oldukları çevresel, ekonomik, sosyal, ahlaki pek çok sorunu örtbas etmektedirler. Başka bir deyişle insan, çevre yararına kaynak ayırmanın mümkün olmadığı neoliberalizm çerçevesinde gelişmiş ülkeler, 3. dünya ülkeleri başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynaklarını, işgücünü kendi hedeflerine (az para harcayarak, piyasalarda, borsalarda çok kâr getiren azaltım hedeflerine) ulaşma yolunda basamak gibi görmektedirler. Ama bunu yaparken de sömüren, yok eden, zarar veren yaklaşımlarını, piyasada kendilerine prestij ve para kazandıracak “çevreci” bir şekilde yansıtmaktadırlar.

Neoliberal politikalar doğrultusunda şekillenen karbon piyasaları veya ET kapsamında, ticareti yapılan CO₂’nin fiyatı, dağıtılan kotalara, talebe göre dönem dönem farklılık göstermektedir. Bu kapsamda ET ilk örneği olan ve 2005 yılında kurulan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminde dağıtılan kotalara bağlı olarak çeşitli sorunlar yaşansa da Kyoto Protokolünün II. Taahhüt Dönemi olan 2013-2020 yıllarını kapsayan 3. Fazında elde edilen deneyimlerle sistemin yapısı değişmiştir.

Avrupa Birliğinin 28 üyesi, İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç'in dahil olduğu 31 ülkeyi ve 11.000 enerji santralini kapsayan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi, ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Ancak şu bir gerçektir ki, neoliberal politikaların, iklim değişikliği siyasetine yansımasının ürünü olan ET sisteminin ve karbon piyasalarının temeli; CO₂'nin metalaştırılması, ticarileştirilmesi, yani bir anlamda doğanın sömürülmesi, neoliberalleştirilmesi mantığına dayanmakta olup “serbest piyasa numarasıdır” (Neale, 2009: 262).

Bununla birlikte bu “serbest piyasa numarasının” yani karbon piyasalarının ve Kyoto'nun iklim değişikliği ile mücadeleye “katkısının” değerlendirilmesi amacıyla Kyoto Protokolünün 2008-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt Döneminin ele alınması, ülkelerin hedeflerine ulaşmadaki durumunun gözden geçirilmesi faydalı olacaktır.

Tablo 4. Kyoto Protokolü I. Taahhüt Döneminde Ülkelerin Hedefleri ve Durumları

Ek-B Ülkeleri- 1997				
Ek-B Ülkeleri-2012				
PEGSÜ Ülkeleri Dışındaki Ek-B Ülkeleri				
AB 15	Avusturya	-13.0	3.2	-16.2
	Belçika	-7.5	-13.9	6.4
	Danimarka	-21.0	-17.3	-3.7
	Finlandiya	0.0	-5.5	5.5
	Fransa	0.0	-10.5	10.5
	Almanya	-21.0	-24.3	3.3
	Yunanistan	25.0	11.5	13.5
	İrlanda	13.0	5.1	7.9
	İtalya	-6.5	-7.1	0.6
	Lüksemburg	-28.0	-9.3	-18.7
	Hollanda	-6.0	-6.2	0.2
	Portekiz	27.0	3.5	23.5
	Birleşik Krallık	-12.5	-23.4	10.9
	İspanya	15.0	20.0	-5.0
	İsveç	4.0	-18.3	22.3
AB 15		-8.1	-13.2	5.1
JANZ	Avusturalya	8.0	3.2	4.8
	Japonya	-6.0	-2.5	-3.5
	Yeni Zelanda (NZ)	0.0	-2.7	2.7
	JANZ	-1.7	-0.8	-0.9
Diğer Ek-B Ülkeleri- 2012	İzlanda	10.0	10.0	0.0
	Lihtenştayn	-8.0	2.5	-10.5
	Monaco	-8.0	-12.5	4.5
	Norveç	1.0	8.2	-7.2
	İsviçre	-8.0	-4.0	-4.0
	Diğer Ek-B Ülkeleri- 2012	-3.2	2.2	-5.4
PEGSÜ Ülkeleri Dışındaki Ek-B Ülkeleri		-6.1	-9.2	3.1
PEGSÜ	Bulgaristan	-8.0	-53.5	45.5
	Hırvatistan	-5.0	-10.9	5.9
	Çek Cumhuriyeti	-8.0	-30.6	22.6
	Estonya	-8.0	-54.2	46.2
	Macaristan	-6.0	-43.7	37.7
	Litvanya	-8.0	-57.9	49.9
	Letonya	-8.0	-61.2	53.2
	Polonya	-6.0	-29.5	23.5
	Romanya	-8.0	-57.0	49.0
	Rusya Federasyonu	0.0	-36.4	36.4
	Slovakya	-8.0	-37.5	29.5
	Slovenya	-8.0	-9.7	1.7
	Ukrayna	0.0	-57.2	57.2
	PEGSÜ	-1.9	-40.6	38.7
	Ek-B Ülkeleri-2012		-4.1	-24.3
ABD & Kanada	ABD	-7.0	9.5	-16.5
	Kanada	-6.0	18.5	-24.5
	ABD & Kanada	-6.9	10.3	-17.2
	Ek-B Ülkeleri- 1997		-5.1	-11.8

Kaynak: CDC Climat Research, 2014b: 33.

Tablo 4'te yer alan Kyoto Protokolünün I. Taahhüt Döneminde ülkelerin hedefleri ve hedeflerine ulaşmadaki durumları ele alındığında, Kyoto Protokolünün 2008-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt Döneminde 36 gelişmiş ülke (Ek-B Ülkeleri- 2012), 1990 yılını baz alarak emisyonlarını % 4,1 oranında azaltmayı hedeflemiştir. Bu dönemde ülkeler aldıkları % 4,1'lük hedefi aşarak % 24,3'lük bir azaltım sağlamıştır (Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecindeki Ülkeleri (PEGSÜ) dışındaki Ek- B Ülkelerinin ise

azaltımının % 9,2 olduğu görülmektedir.). Buradan hareketle bu sahte “başarının”, düşüşün temeline bakıldığında zaten önceden elde edilen emisyon azaltımın etkili olduğu; daha açık bir ifade ile PEGSÜ’lerin 1997 yılı öncesinde yaşadıkları ekonomik bunalımın, bu sahte başarıda çok büyük bir role sahip olduğu görülmektedir. PEGSÜ’lerin, I. Taahhüt Dönemindeki % 1,9 olan hedefleri, daha önceki dönemde yaşanan krize bağlı olarak % 40, 6 ile aşılmıştır ve bu azaltım, baz yıla göre belirlenmiş toplam emisyonların % 18.5’ine denk gelmektedir (CDC Climat Research, 2014b: 1).

Bununla birlikte Tablo 4 daha detaylı incelendiğinde 15 AB ülkesinin % 8,1 olan emisyon azaltım hedefinin, % 13,2 ile aşıldığı görülmektedir. Bu her ne kadar başarı olarak görülse de burada ihmal edilmemesi gereken husus, karbon piyasalarının bu hedefi aşmadaki katkısıdır. Her ne kadar CDC Climat Research (2014b) Raporunda ülkelerin enerji kaynaklarını çeşitlendirerek, sanayide enerji yoğunluğunun düşürülmesi gibi önlemler alarak emisyonlarını azalttığı ve esneklik mekanizmalarına çok ihtiyaç duyulmadığı ifade edilse de, bu azaltımda karbon piyasalarının çok büyük role sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü taahhütlerin yerine getirilmesinde ülkeler, azaltım hedefinin ortalama % 13,6 oranında CER ve ERU kullanma hakkına sahiptir. Ayrıca neoliberele sunulan maliyet etkin alternatif ile rafineri, çimento, çelik gibi önemli gelir getiren ve azaltım maliyeti yüksek sektörler için aynı oran olan ortalama % 13,6’lık oran ile neoliberele kredi kullanma hakkı bulunmaktadır (CDC Climat Research, 2014a: 4). Neoliberelelerin kâr sağlamasına hizmet eden ortalama % 13,6’lık bu esneklik oranı dikkate alındığında, “başarı” olarak yansıtılan emisyon azaltım miktarı, içerisinde kandırmacayı ve yüksek kârları barındırmaktadır.

Diğer taraftan hedeflerine ulaşmak için çaba harcamasalar da, % 6 hedef alıp Kyoto Protokolü I.Taahhüt Döneminden çekilen Kanada ve % 7 hedef alan ancak Kyoto Protokolünü onaylamayan ABD’nin de dâhil olduğu 38 Ek- B ülkesinin, 2010 yılı küresel emisyonların % 39’undan sorumlu olduğu dikkate alındığında, bu 38 ülkenin toplamda sağladığı % 11,8’lik azalmanın, % 60’dan fazlası hesaba katılmayan küresel emisyonlar açısından çok da anlamlı bir etki yaratmayacağı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sıcaklık artışının ortalama 2 °C ile sınırlandırılmasını sağlayan toplam küresel sera gazı emisyonunun (karbon bütçesi) yaklaşık 2/ 3’ünün sanayi döneminde tüketildiği dikkate alındığında, % 60 emisyonu sahip ülkelerin hesaba katılmadığı,

karbon piyasaları gibi “sahte çözümlerle” azaltımdan ziyade artışın görüldüğü ve neoliberallerin kâr sağlandığı bir ortamın karbon bütçesini tükettiği ve iklim değişikliğini körüklediği ortadadır (WWF&İPM, 2015: 29).

Bu bağlamda, iklim değişikliği ile mücadeleye gerçek anlamda katkı sağlamayan Kyoto Protokolünün I. Taahhüt Döneminin değerlendirilmesi ve 2020 sonrasında uygulanacak olan Paris Anlaşmasına yönelik hazırlıklara katkı sağlaması amacıyla CDC Climat Research Raporunda ilk dönemde elde edilen deneyimler ele alınarak yeni iklim rejimine ilişkin dört önemli öneri sıralanmaktadır (CDC Climat Research (2014b).

Ele alınan dört önemli çıkarımdan biri, yukarıda da değinildiği gibi kapsama alınan emisyonlarla ilgilidir ve Kyoto Protokolü I. Taahhüt Dönemine konu olan emisyonların, iklim değişikliği ile mücadeleye yeterince katkı sağlamadığı yönündedir. Bu bağlamda yeni iklim rejiminde I. Taahhüt Döneminde küresel emisyonların % 39’una tekabül eden emisyonların kapsamının genişletilmesinin öncelikli olduğu ifade edilmektedir. Kısaca yeni anlaşma tüm ülkeleri ve küresel emisyonların tamamını kapsamalıdır.

Bununla birlikte yeni anlaşmaya ilişkin öneriler arasında, ülkelerin sera gazı emisyon azaltımlarının azaltmak için uyguladıkları yöntemlerin ve faydalanılan esneklik mekanizmalarının şeffaf ve güvenilir bir şekilde raporlanması için BMİDÇS tarafından İzleme Raporlama ve Doğrulama (Monitoring Reporting and Verification-MRV) Sistemlerinin kurulması da yer almaktadır. Bu sistemlerin kurulması ve tüm ülkelerde uygulanması sonucunda ülkeler arasında daha şeffaf ve güvenilir bir ortamın tesis edileceği ve bunun da ülkelerin azaltım konusundaki çabalarına, sürece katılmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Raporda ele alınan bir diğer öneri ise sera gazı emisyonlarını sınırlama konusunda bağlayıcı olan Kyoto Protokolünün uygulamada sınırlı ve etkili olmayan uygulaması üzerinedir. Bu bağlamda müzakerelerin uygulamaya yönelik araçlar üzerine yoğunlaşmasının isabetli olacağı vurgulanmaktadır (CDC Climat Research, 2014b: 1). Çünkü “müzakerelerde emisyonların azaltılmasına ilişkin araçların “nasıl” elde

edileceğinden çok bu işlemlerin “ne” olduğu, emisyonların ne boyutlara ne vakit ulaşacağına daha fazla vurgu yapılıyor” (Giddens, 2013: 280).

Bunun yanı sıra raporda sıralanan sonuncu öneri ise anlaşma metninin yapısına odaklanmaktadır. Anlaşma metninin içerisinde ve onaylama süreçlerinde esneklik sağlanması gerektiği, bunların iki aşamada yürütülmesi gerektiği, Paris’te öncelikle Kyoto Protokolüne benzer çerçeve bir anlaşma yapılması gerektiği, uygulamaya ilişkin detaylarınsa ilerleyen yıllarda ve aşamalarda ele alınması gerektiği ifade edilmektedir (CDC Climat Research, 2014b: 1).

Bu öneriler dikkate alındığında, hala iklim değişikliği alanındaki tek anlaşma olan Kyoto Protokolünü yapısında ve işleyişinde sorunlar bulunduğu, 2020 yılı sonrasında uygulanacak olan iklim rejiminin sağlıklı yürütülebilmesi, iklim değişikliği ile mücadeleye gerçek ve anlamlı katkı sağlaması için Kyoto Protokolünün ilk taahhüt döneminde elde edilen deneyimlerden faydalanması gerektiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra neoliberallerin kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri Protokolün esneklik mekanizmaları ile içinde sera gazı emisyonları konusunda kandırmaca ve hileler barındırdığı, neoliberallere kâr sağladığı, kapsamının sınırlı olduğu ve göstergelerden yola çıkarak elde edilen azaltımın iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarına anlamlı katkı sağlamadığı görülmektedir.

2012 yılında I. Taahhüt Dönemi tamamlanan Kyoto Protokolüne ilişkin düzenlemeler yapılmış olup, Doha Düzenlemeleri ile Kyoto Protokolünün II. Taahhüt Döneminin 1 Ocak 2013 itibariyle başlayıp, 2020 yılı itibariyle tamamlanmasına, NF₃ gazının da Kyoto kapsamına alınmasına karar verilmiştir.

Neoliberallerin çabalarıyla II. Taahhüt Döneminde de esneklik mekanizmalarının kullanımına devam edilmesine ve I. Taahhüt döneminden kalan kredilerin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu da kredilerin ucuz olduğu dönemde neoliberal ülkelerin kredileri alıp, II. Taahhüt dönemi için depolamasına ve II. Dönemdeki taahhütlerin daha “maliyet etkin” bir şekilde yerine getirilmesine olanak sağlamaktadır.

2.2 Neoliberalizmin Unsurları Açısından İklim Değişikliği Sorununun Değerlendirilmesi

Neoliberal politikaların ana hedefi kâr oranının artırılmasıdır ve bu hedefe ulaşmak için bu uğurda her yolun kullanılması mubahtır. Kamu sektöründe verimliliğin, etkinliğin, dolayısıyla kâr oranlarının artırılması gerekçe gösterilerek devletin yetkileri sınırlandırılmakta, kamu hizmetleri ve “yaşamsal öneme sahip alanlar” özel sektöre devredilmekte yani özelleştirilmektedir. Hızla devam eden özelleştirme yaklaşımı neoliberal politikalara temel teşkil etmektedir.

Şöyle ki, neoliberal politikalar ile sömürülmeye hazır hale getirilen doğal kaynaklar özel sektöre devredilmekte, böylece “önceden kamuya ait olan ve kamunun yasa ve düzenlemelerine tabi olan, yaşamsal öneme sahip alanlar özel sektörün piyasa mantığına göre düzenlenmekte kârı maksimize etme güdüsüne teslim edilmektedir.” Hava, diğer doğal kaynaklardan farklı bir yapıya sahip olduğu için, iklim değişikliği sorunu ile mücadele için neoliberallerin ortaya attığı çözüm ile metaya dönüştürülemez havanın “kirletme hakkı” piyasaya sunulmuştur. Böylece gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler, kirletmeye devam etmekte, verdikleri zarara oranla karbon piyasalarında çok az ödeyerek, kandırmaca bir yol olan karbon piyasaları ile çevreci bir imaj çizmekte ve hatta bu yolla daha fazla kâr etmektedirler. Neoliberaler tarafından çözüm olarak sunulan karbon piyasalarında “hava artık herkese ait olmaktan çıkıp, onu kirletme hakkı satılabilir alınabilir bir mala dönüştürülmüştür” (“Kyoto Havayı Kirletme Hakkını Pazara Sunuyor”, 2007).

İklim değişikliği sorununun en büyük sorumlularından olan gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler, karbon piyasaları yani bu sözde çözüm ile kendilerini aklarken, gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürmekte, Dünya Bankası, IMF gibi neoliberalizme hizmet eden kuruluşların dayattığı düzenlemeler ile gelişmekte olan ülkeleri kendilerine bağımlı hale getirmekte, “modern kolonyalizm” politikaları yürütmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin korumasız doğal kaynaklarını ucuz iş gücünü sömüren çok uluslu şirketlerin ekonomileri, bu ülkelerin omuzları üstünde yükselmektedir, iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik sundukları sözde çözümlerini öne sürerek gelişmekte olan ülkelerin gelişimini engellemeyi amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda iklim değişikliği müzakerelerinde gelişmiş ülkeler,

gelişmekte olan ülkelerin de sera gazı azaltımına yönelik sorumluluk alması gerektiğini öne sürmekte, büyük miktarda sera gazı emisyonuna sebep olan ağır sanayi tesislerini geliştirmekte olan ülkelere ihraç etmektedir. Böylece geliştirmekte olan ülkelerin, esnekleştirme uygulamaları sonucu elde edilen ucuz iş gücü ve kurlsızlaştırmalar sonucu korunmasız hale getirilen doğal kaynakları üzerinden kâr elde eden gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler, aynı zamanda geliştirmekte olan ülkelere yatırım yaparak, çimento gibi ağır sanayi tesislerini yönlendirerek emisyonlarını da azaltmakta; kâr elde ederken, kirliliği geliştirmekte olan ülkelerin omuzlarına yüklemektedirler.

Sonuç olarak iklim değışikliğı sorununun, enerji ve kalkınma politikalarından yani günümüzün ana akımı olan neoliberal politikalarından bağımsız düşünmenin mümkün olmadığı açıktır. Bu bağlamda neoliberallerin kâr elde etmek için talebi göz ardı eden üretim politikaları ve neoliberal araçlarla topluma entegre edilen aşırı tüketim alışkanlığı temelde iklim değışikliğine neden olan temel etmenlerdir. Bu döngü yani sermaye birikimi gerçekleşirken, neoliberaller, bağımlı oldukları “doğadaki varlıkları yağmalayıp yok etmektedirler” (Çoban vd., 2015: 5). Bu tahribat iklim değışikliği gibi hayati sorunlara sebep olmakta ancak neoliberaller, verdikleri hasarı, maliyetini ödeyerek onarmak yerine, kendilerine kâr sağlayacak karbon piyasaları gibi sahte, sanal çözümlere başvurmaktadır. Bu kapsamda CO₂ metalaştırılmakta, “kirlilme hakkı” piyasaya sunulmakta, ticarileştirilmektedir. Aşağıda ele alacağımız üzere neoliberallerin çözüm olarak sunduğı karbon piyasaları ile yapılan sözde azaltımın anlamlı olmadığı; atmosferdeki sera gazı emisyon konsantrasyonunun hızla artmaya devam ettiğı, iklim değışikliğinin etkilerinin, felaketlerin aralıksız hissedilmeye devam ettiğı ortadadır.

2.2.1 İklim Değışikliğı Sorununun Çözümünde Piyasa Tabanlı Araçların Gelişimi

Üretim için gerekli olan enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla ucuz fosil yakıtların kullanılmasının iklim değışikliğinin sebeplerinin başında yer aldığı bilinmektedir. Yani iklim değışikliğine sebep olan sera gazı emisyonlarının birinci ve en önemli kaynağının, neoliberallerin kâr oranını artıran enerji kaynaklı emisyonlar olduğu ortadadır. Bu kapsamda gerçek anlamda iklim değışikliği ile mücadele edilmesi

hedefleniyorsa, yenilenebilir enerji kaynaklarına öncelik verilmesi, enerji verimliliğinin sağlanması ve üretimde temiz teknolojilerin kullanılması gibi realist yöntemlere başvurulması gerekmektedir. Ancak neoliberal politikalar kapsamında gelişmiş ülkeler ve çok uluslu şirketler için kâr elde etmenin temel amaç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, fosil yakıtlara ve eski teknolojilere oranla maliyetli olan yenilenebilir kaynakların ve temiz teknolojilerin kullanımına bütçe ayrılmasını beklemek hayal kurmaktan öteye gitmeyecektir. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerin ucuz fosil yakıtlar varken, bu aşamada maliyeti yüksek olan yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin kullanımını ertelediği ancak gelecekteki pazar payını düşünerek bu konulardaki araştırma-geliştirme çalışmalarına önem verdiği, kaynak ayırdığı göz ardı edilmemesi gereken hususlardandır.

Diğer taraftan iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarında kullanılan ve yukarıda değinilen çözümleri, iktisadi olmayan ve iktisadi olan araçlar olarak iki grupta toplayabiliriz. Üretim esnasında çevreye verilen zararları (dışsallıkları) telafi etmek (içselleştirmek) için kullanılan “iktisadi olmayan araçlar olarak, yeni ve temiz teknolojilerin kullanılması ile geliştirilmesi, ormanlar ve okyanuslar gibi yutak alanların geliştirilmesi ve CO₂’in yakalanarak ayrıştırılması” gibi yöntemler sıralanabilir. Bununla birlikte neoliberallerin buluşu olan iktisadi olan yöntemler ise, sera gazı emisyonlarını sözde azaltmak için ortaya atılan Fevzi Özlüer’in “gökyüzünü piyasaya açan yöntemler” olarak nitelendirdiği karbon piyasaları başta olmak üzere “vergi, sübvansiyon uygulaması vb. piyasa tabanlı araçlardır” ve neoliberaller dışsallıkların içselleştirilmesi için iktisadi araçların kullanılmasını savunmaktadır (Çabuk, 2011:132; Özlüer, 2007).

İklim değişikliği sorunu her ne kadar hayati bir sorun olsa da ve aynı zamanda sermaye birikiminin bağımlı olduğu doğal kaynaklara zarar verse de çevreye verdikleri zararlar (negatif dışsallıklar) için neoliberallerin kaynak ayırması; yenilenebilir enerji, enerji verimliliği teknolojilerinin geliştirilmesine ve bu kaynakların kullanımına yönelim sağlanmasını beklemek gerçekçi değildir.

Başka bir deyişle “kapitalist üretim ilişkileri içerisinde, hele neoliberal yorumun hegemonyasında, insanlığın iklim değişikliğinin tasavvur edilemez ekolojik

maliyetinin önüne set çekilebileceğine inanmak için fazla iyimser olmak gerekir” (Kozanoğlu vd., 2008: 241).

İklim değişikliği ile mücadelenin, kamu yararı sağlayacak bir faaliyet olarak algılanması sebebiyle, bu konuda harekete geçilmesine ve kaynak ayrılmasına karşı çıkmaktadır. Çünkü neoliberal politikalar kapsamında kamu yararına kaynak ayrılmasını kabul etmek, neoliberal politikalarla çelişen bir durumdur (Neale, 2009:156). Bu bağlamda kamu yararı gözetilen ama maliyeti yüksek olan kaynakların ve teknolojilerin kullanılması yerine neoliberaler kendilerine daha ucuza mal olacak piyasa tabanlı çözümlere başvurmaktadır.

Bununla birlikte neoliberalerin piyasa tabanlı çözümlere başvurmalarının gerekçelerinden bir diğeri de kamu düzenlemeleriyle sorunun çözilemeyeceği varsayımdır. Daha açık bir ifade ile neoliberalere göre devlet doğal kaynakları korumakta yetersiz kalmaktadır, korunması için doğal kaynakların özelleştirilmesi ve bir fiyat biçilmesi, metalaştırılarak piyasaya sunulması gerekmektedir. Çünkü parasal değeri olmayan kaynaklar, değersizdir ve sömürülmeye açıktır. Ticarileştirilen doğal kaynaklara erişim hakkı kısıtlanmakta ve bir anlamda korunmaktadır.

Neoliberaler tarafından bu yaklaşım öne sürülerek (havanın özelleştirilmesi söz konusu olmadığı için) iklim değişikliği ile mücadelede piyasa tabanlı yani parasal araçlar, kirletme kotalarının pazarlanması çözüm olarak sunulmaktadır (Akbaş Yarpuzlu: 2014). ABD’nin, gelişmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin çıkarları gözetilerek Kyoto Protokolünün yapısına entegre edilen karbon piyasaları ile gelişmiş ülkelerin, çok uluslu şirketlerin canını acıtacak derecede kaynak harcamasının önüne geçilmesi ve kâr oranının artırılması amaçlanmıştır. Neoliberalerin düşük maliyetle kendilerini aklayabilecekleri hatta kendilerine kâr sağlayacak çözümler, Kyoto Protokolünü diğer çevre anlaşmalarından ayıran temel farktır.

İktisadi araçlar, ilk defa İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nin eki olan Kyoto Protokolü’nde, esneklik mekanizmaları aracılığıyla sorunun daha düşük maliyetle çözümlenmesinin yolu olarak sunulmuş ve daha önce Rio Bildirgesi’nde ortaya atılan sürdürülebilir kalkınma kavramına dayanılarak, piyasa mekanizması içinde çevreye verilen zararların ya da neoliberal ifadeyle

dışsallıkların fiyatının kirleticiye ödetilmesi şeklinde kullanılmaya başlanmıştır (Çabuk, 2011: 4).

Devletin uygulayabileceği düzenlemelerin neoliberal politikalar ile askıya alındığı, kuralsızlaştırıldığı sistemde neoliberaler, ürettikleri sözde çözümler ile sera gazı emisyonlarının azaltılması, dışsallıkların içselleştirilmesi bir yana, sağladıkları kârlarla iklim değişikliğine “katkı sağlamakta”, iklim değişikliğine bağlı gelişen seller, sıcak hava dalgaları gibi insan hayatını tehdit eden felaketlerin artmasına sebep olmaktadır.

Bu bağlamda “neoliberal politikalar ile dayatılmaya çalışılan özel mülkiyetin sağlanması ve dışsallıkların içselleştirilmesi için kullanılan iktisadi araçlar ile şirketler kâr etmeye devam ederlerken de çevre değerlerinin korunacağı savının ne kadar doğru olduğu önemli bir tartışma konusudur” (Çabuk, 2011:126).

2.2.2 Neoliberal İktisat Politikaları Kapsamında Sorunun Çözümü Amacıyla Kullanılan İktisadi Araçlar

Neoliberallerin çevre yönetiminde iktisadi araçlara yönelmesinin sebebi, kıt olan doğal kaynakların korunmasının sağlanmasıdır. İklim değişikliği ile mücadele kapsamında sermaye birikiminin can damarı olan doğal kaynakların varlığını tehdit eden sorunun çözümü için iktisadi araçlar kullanılmasının nedeni ise kendilerine daha ucuza mal olacak yöntemleri tercih etmeleridir (Çabuk, 2011:133).

Başka bir deyişle neoliberaler için “dikkat edilmesi gereken tek kuralın, kârlılıktan ödün vermemek” olduğu göz önünde bulundurulduğunda, iklim değişikliği sorununun çözümünde kendilerine büyük bir fatura çıkarmayacak, ucuz ve sahte iktisadi araçların kullanılması daha anlaşılır bir hal almaktadır (Çoban vd.,2015: 28).

“Günümüzde kullanılan iktisadi araçlar, karbon vergileri, harçlar gibi çevresel maliyetleri içselleştiren fiyat tabanlı araçlar ve çevresel kaynakların kullanım hakları, kirletme izinleri ve ET gibi yetki tabanlı araçlar olarak iki başlık altında toplanabilir” (Akday Yarpuzlu: 2014).

Her ne kadar neoliberal politikalar kapsamında “sera gazları nedeniyle ortaya çıkan dışsallıkların içselleştirilmesi için vergi, sübvansiyon uygulaması vb. piyasa tabanlı

iktisadi araçların kullanılması” savunulsa da “dışsallıkların fiyatının ödenerek çevre tahribatının devam ettirilmesi sonucunu getirdiği yönüyle eleştiri konusu olmaktadır” (Çabuk, 2011: 46-132).

Neale’e göre iktisadi çözümler, iklim değişikliği sorununu “çözemez.” Çünkü bu çözümlerin temelinde şirketlerin kâr elde etme isteği bulunmaktadır. Şirketlerin bu kâr elde etme hırsına karşın, ülkeler, kâr kaygısı içermediği için yasal düzenlemelerle daha anlamlı çözüm önerileri sunabilirler (Neale, 2009: 61).

Buna karşın birçok insanın neoliberalizmin temelinde eşitsizlik olduğuna inanmaması, piyasa araçlarının her sorunu çözeceğine ve zenginleştireceğine dair düşünceleri, kısacası piyasanın belli kesimler tarafından kabul görmesi, iklim değişikliği sorununda da neoliberallerin sunduğu iktisadi çözümlerin çare olarak algılanmasının nedenleri arasındadır (Neale, 2009:162-163).

Bu bölümde iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik kullanılan fiyat tabanlı araçlardan karbon vergileri ve yetki tabanlı iktisadi araçlardan karbon piyasaları ele alınacaktır.

2.2.2.1 Neoliberalizm Ekseninde Karbon Vergileri

Karbon vergisi ile fosil yakıtların fiyatının artırılması sonucu tüketici alışkanlıklarının değiştirilmesi, fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve daha az sera gazına sebep olan yakıt ve teknolojilerin, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi ve böylece fosil yakıtlardan kaynaklı sera gazı emisyonlarının azaltılması amaçlanmaktadır (Yılmaz ve Çorak: 2011).

Başka bir deyişle “Karbon vergisiyle, “negatif dışsallıkların” azaltılması için “kirletenin ödemesi” esasına dayalı bir vergileme sistemi yoluyla zararlı gazların azaltılması hedeflenmektedir”(Çabuk, 2011:134).

Karbon vergisi, temel olarak, karbon emisyonu gerçekleştiren herhangi bir üretim biriminin, çevreye vermiş olduğu zarar dolayısıyla ortaya çıkarmış olduğu emisyon miktarı başına vergiye tabi tutulmasını içermektedir ve karbon yoğun ürünlerin fiyatlarını artırmasıyla ilişkilidir. Esasen bu vergi, işletmelerin kullandıkları enerji kaynaklarını yenilemeleri ve doğaya daha az

zararlı enerji türlerine geçmelerini planlayan bir amaçla ortaya çıkmıştır. Örneğin doğalgaza göre daha ucuz olan kömür, doğa için daha zararlı olsa da, daha ucuz olması işletmelerin kömür kullanmalarına neden olmaktadır. Oysa karbon vergisi sayesinde, aradaki fiyat farkının vergi ile dengelenmesi ve bu sayede daha az sera gazı emisyonunun sağlanması amaçlanmıştır. (Alıcı ve Yıldız, 2012: 56).

Neoliberal politikalar bağlamında karbon vergilerini ele alırsak, neoliberal ülkelerin enerji politikalarının çeşitli dengeler üzerine kurulu olduğu, bu ülkelerin küresel rekabetteki payını düşürmemek için en ucuz, yerli kaynakların kullanımına öncelik verdiği, bu kaynakların da kömür gibi karbon yoğun kaynaklar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir taraftan küresel rekabetteki payın artırılması, ya da en azından bu payın kaybedilmemesine yönelik önlemlerin alınması hedeflenirken, diğer taraftan emisyonların azaltılması için karbon vergisi ile kendilerine avantaj sağlayan kömür, petrol gibi karbon yoğun kaynakların fiyatlarının artırılması ve böylece kullanımının azaltılması birbiri ile çelişen durumlardır. İklim değişikliği ile mücadele çalışmalarında neoliberallerin duruşu da bu ve buna benzer çelişkileri barındırmaktadır.

Bununla birlikte karbon vergileri her ne kadar sera gazı emisyonlarının azaltılmasında “yasaklamadan sonra daima en iyi ikinci” yol olsa da, neoliberallerin müdahalesi veya yorumları ile “daha esnek” ve kendi çıkarları doğrultusunda yorumlanacak hale gelmekte ve amacına ulaşmakta yetersiz kalmaktadır (Neale, 2009: 260).

Örneğin karbon vergisini uygulayan Danimarka, Hollanda, Norveç, Finlandiya ve İsveç’te uygulama sırasında küresel rekabet göz önünde bulundurularak “enerji yoğun sanayilere ya da uluslararası rekabette duyarlı sanayi kesimlerine” esneklik, kolaylık sağlanmakta olduğu, bu sektörlerin vergiden muaf tutulduğu görülmektedir (Hotunluoğlu, 2007: 66).

Oysaki Kyoto Protokolünün sera gazlarını azaltmaya yönelik politika ve önlemlerin bulunduğu 2. Maddesinde yer alan ifadede vergi muafiyetlerinin kaldırılmasına ilişkin “Sera gazı emisyonlarına yol açan tüm sektörlerde, Sözleşme’nin amacına ve piyasa araçlarının uygulanmasına aykırı olan piyasa uyumsuzluklarının, mali teşviklerin, vergiler ile gümrük istisnalarının ve sübvansiyonların, kademeli olarak azaltılmaları

ya da ortadan kaldırılmaları” ifadesi yer almakta olup “vergi istisnalarının” kaldırılması gerektiği belirtilmiştir.

Bununla birlikte vergilendirme sisteminin sağlıklı işlemesi için gerekli olan tüm karbon emisyonlarını kapsamı şartı, vergilendirme sistemini kullanan hiçbir ülkede uygulanmamakta, vergi sistemi, “enerji kullanımı sonucu ortaya çıkan tüm karbon emisyonunu tamamıyla homojen bir şekilde kapsamamaktadır.” Bu eksiklik, karbon vergisinin amacına ulaşmasını engelleyen faktörlerin başında yer almaktadır. Çünkü “tüm dünyada uygulanacak homojen bir karbon vergisi ile tüm dünyadaki fosil yakıtlardaki fiyat artışı aynı düzeyde olacak ve sektörler rekabet kaybına uğramayacaktır. Böylece rekabet kaybı yaşanacağı görüşüyle bazı sektörlerle muafiyetler tanınmak zorunda kalınmayacaktır” (Hotunluoğlu, 2007: 67).

Diğer taraftan fosil yakıtların birçok alanda yoğun olarak kullanılması nedeniyle karbon vergilerinin, ülkelerin bütçeleri için önemli bir kaynak teşkil ettiği göz ardı edilmemelidir. Ülkeler, birçok alandan alınan bu vergiyi amacını (yeni ve temiz teknolojilerin yaygınlaştırılması için yatırım yapılması, Ar-Ge çalışmaları vb. yapılması) bir tarafa bırakarak, sadece gelir getiren bir bütçe kalemi olarak görmekte ve genel amaçlarla kullanmak üzere tahsis etmektedirler (Hotunluoğlu, 2007: 66). Oysaki karbon vergisinin amacına ulaşmasını sağlamak için elde edilen gelirlerin, iklim değişikliği ile mücadele için kullanılması gerekmektedir (Neale, 2009: 261). Karbon vergisinden elde edilen gelirlerin amacına uygun kullanılmaması da işlerliğini azaltan etkenlerdendir.

Ayrıca, karbon vergisi miktarının belirlenmesi hususunun da kritik bir husus olduğu bilinmektedir. “Vergi miktarı belirlenirken, bir taraftan vergilendirilen faaliyetin gerçekleşme oranının belli bir miktarda azaltılması hedefleniyor, diğer taraftan ise faaliyetin devamını önlemek için vergi miktarı çok yüksek tutulmuyor.” Neoliberal ülkelerin vergi fiyatlarının belirlenmesindeki bu yaklaşımı, verginin amacına ulaşmasını engelleyen diğer bir faktördür (Neale, 2009: 262).

Özetle karbon vergisi, üretilen ürünün maliyetine etki ederek fiyat mekanizması yoluyla bu ürünlerin kullanım maliyetini artırır ve fosil yakıtların daha az kullanılmasını teşvik eder. Üretici çevreye saldıgı karbondioksit gazı miktarında bir vergiye tabi tutulur. Böylece vergi borçlusu

durumunda olan üretici firma, ürünün toplam maliyetine sosyal maliyeti ekleyerek negatif dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamaktadır. Vergi alacaklısı durumuna gelen devlet ise gelir elde etmekte ve vergi mükellefi olan işletmelere ekstra bir gider yüklemektedir. Bu şekilde uygulanan karbon vergisi hem çevreye salınan zararlı karbondioksit gazını azaltırken hem de devlet bütçesine ek bir gelir sağlamaktadır (Organ ve Çiftçi, 2013: 93).

Karbon vergisinin, tüketicilerin davranış sergilemesinde kısmen etkili olduğu söylenebilir, örneğin uçak yakıtlarına eklenen vergi sonucunda bilet fiyatlarının artması nedeniyle yolculuk yapan insan sayısı azalıyor, ya da yollara konulan vergiler nedeniyle insanlar kendi arabalarından ziyade toplu taşımaya yöneliyorlar. Sanayide vergi yükü daha az olan teknolojiler tercih ediliyor, ya da konut sektöründe çimentodaki vergi yükünden kurtulmak için yapılarda başka malzemeler kullanılıyor. Özetle karbon vergisi ile gelen “ilave yük” tüketicileri, ekonomik olanı seçerek, daha çevreci yaklaşıma yöneltebiliyor, “insanları ve şirketleri iyi yaşam tarzı kararları vermeye zorluyor” (Neale, 2009: 260).

Her ne kadar karbon vergisi, sera gazlarının azaltılmasında, üreticinin ürün ve teknoloji kullanımında dönüşüm sağladığı, tüketicinin davranış değişikliği sergilediği gerekçesiyle etkin bir yöntem olarak sunulsa da küresel rekabet gözetilerek bazı sektörlerle muafiyet ve istisnalar tanınması, verginin tüm kaynakları kapsamaması ve vergi gelirlerinin amacına uygun kullanılmaması ve en önemlisi vergilerin tüm ülkelerde uygulanmaması, verginin sağlıklı işleminin önündeki engellerdendir. Bu engeller göz önünde bulundurulduğunda, karbon vergisinin sera gazı emisyonlarını azaltmada tam anlamıyla amacına ulaştığını söylemek yanlış olacaktır (Hotunluoğlu ve Tekeli, 2007: 116).

Karbon vergilerinin, neoliberalizmin getirisi olan “adaletsizliği” barındırdığı, bir anlamda fakirlerin ezilmesine sebep olan bir araç olduğu da göz ardı edilmemelidir. Örneğin “bir uçaktaki bir tek birinci sınıf yolcu, normal bir yolcunun beş katı yer kaplıyor. Birinci sınıfta yolculuk eden bir adam beş defa daha fazla vergi verse bile ki vermeyecektir, bu vergiyi ekonomi sınıfının kötü koltuklarında yolculuk eden bir kadının daha az olan vergisinden hissettiği sıkıntıdan daha az hissedecektir”. Bununla birlikte İngiltere’de ısınmak için ikiye katlanmış vergilerin altında ezilen, binlerce

yaşlı, yoksul insanın soğuktan ölmesi de karbon vergisinin, neoliberallerin, zenginlerin tarafında olduğunu gösterir niteliktedir (Neale, 2009: 260-261). Bu bağlamda “vergiye katlanılabildiği ölçüde çevrenin kirletilebilmesi sağlıklı bir sonuç oluşturmazken, zaten düşük gelirli olan ve kömür gibi arzı fazla ve görece ucuz olan fosil yakıtları kullanmak zorunda olanlar için de adil bir çözüm gibi görünmemektedir” (Yılmaz ve Çorak, 2011: 22).

2.2.2.2 Neoliberalizm Ekseninde Karbon Piyasaları

Karbon piyasaları, zorunlu ve gönüllü piyasalar olarak iki gruba ayrılmaktadır, bu bölümde zorunlu piyasalara yer verilecek olup, gönüllü piyasalar ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Neoliberaller, iklim değişikliği ile mücadele için ilk gereklilik olan sınırsız üretimin ve kâr hırsının sorgulanmasını, terk edilmesini örtbas ederek, kendilerini aklamak amacıyla ortaya attıkları kandırmaca yöntem olan karbon piyasaları ile metalaştırılan, “emtia” haline getirilen ve ticareti yapılmak üzere sertifikalandırılan karbonu alıp satmaktadır (Yılmaz ve Yılmaz, 2011). “Karbon piyasaları, sera gazı azaltımı karşılığında elde edilen karbon kredilerinin diğer bir deyişle karbon sertifikalarının alınıp satıldığı piyasayı ifade etmektedir” (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2011a: 11)

Piyasaya konu olan karbon kredileri veya karbon sertifikalarını tanımlamak gerekirse, üretim sürecinde oluşan emisyonları telafi etmek için şirketlerin yüksek harcamalar yapmasına alternatif olarak sunulmuş ve çevresel zarara oranla çok az bir maliyetle satın aldıkları “kirletme hakları” olarak ifade edilebilir. Daha açık bir ifade ile karbon sertifikası, “belirli bir zaman diliminde, tanımlanmış olan sera gazlarının sayısal olarak belirlenmiş miktarlarının salınması hakkı” veya gelişmiş ülkelerin neoliberal politikalar doğrultusunda sömürdükleri gelişmekte olan ülkelerdeki proje faaliyetleri (TKM ve OY) sonucu elde edilen emisyon azaltım miktarının karşılığıdır” (Arı, 2010: 56). Yani piyasaya konu olan sertifikalar ülkelerin, şirketlerin azaltım çabaları sonucu elde edilen azaltımlar sonucu kazanıldığı gibi TKM ve OY’den elde edilen krediler de olabilmektedir.

Zorunlu Emisyon Ticareti Sisteminin işleyişine bakıldığında, sadece Kyoto Protokolü kapsamında emisyon azaltım taahhüdü almış ülkeler için “kirletebileceği maksimum miktarı gösteren “Tahsis Edilmiş Emisyon Miktarı (Assigned Amount-AA)” belirlenir” (Saruç ve Karakaya, 2008: 206). Bu miktar paylara ayrılarak, “üst sınır” yani “cap”ler Avrupa Birliğinde olduğu gibi ülkeler arasında veya ülke içerisinde sektöre ve şirketlere dağıtılır (Arı, 2010: 57).

Taahhüt veren şirket veya ülkelerin emisyonlarını azaltarak bu hedefe ulaşmaları gerekir. Bunu gerçekleştirirken ülkelerin yöneleceği; orman alanlarının artırılması, enerji verimliliğin sağlanması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, temiz teknolojilerin tercih edilmesi gibi maliyeti yüksek “doğrudan emisyonları azaltacak önlemlere” alternatif olarak, neoliberaler tarafından Kyoto Protokolü kapsamında maliyeti görece çok düşük, içerisinde doğal kaynakların ve gelişmekte olan ülkelerin sömürülmesini içeren karbon piyasaları sunulmuştur. Bu piyasada emisyonlarını azaltma hedefini gerçekleştirme konusunda başarılı ve başarısız olan ülkeler, şirketler arasında karbon piyasaları kapsamında “emisyon azaltım birimleri” yani “kirletme hakkı birimleri” ticareti yapılır.

Kyoto Protokolüne iklim değişikliği ile mücadele amacıyla çözüm olarak sokulan ET, başka bir deyişle karbon piyasaları, çözümden ziyade neoliberalerin çıkarlarını savunan, onlara borsalar yardımıyla para kazandıran ve sorunun devam etmesine neden olan bir mekanizmadır. “ET her ne kadar ülkeleri, belirlenenden fazla miktarda gerçekleştirdikleri emisyon azalımını satarak gelir elde etme özelliği sayesinde, emisyon azaltımına teşvik ediyor gibi olsa da başka bir ülkeye sınırdan fazla emisyon hakkı sağlaması yönüyle pek de fosil enerji bağımlılığını ortadan kaldıracakmış gibi görünmemektedir” (Yılmaz ve Çorak, 2011: 22).

Karbon piyasaları, çevreye verilen zararın ödenmesine alternatif olan, ucuz, kandırmaca yöntem olmakla beraber, bu sürecin devamlılığına da katkı sağlayan, neoliberalerin ucuz fosil kaynaklar kullanarak, harcama yapmasını engelleyen, verdikleri zarara oranla ceza, bedel ödemek bir yana kârlarını katlayan mekanizma rolündedir (Konak, 2011:154). Bu mekanizma kapsamında Tezgâh Üstü Piyasa olarak da ifade edilen ve piyasada alıcı ve satıcının, bir aracı kuruluş olmaksızın anlaşma yaparak sertifika alış-verişi yapmasına imkân sağlayan birincil piyasalar faaliyette

olduğu gibi, karbon sertifikalarının asıl sahiplerinin işlem yapmadığı, onun yerine neoliberallerin işlem yaptığı ve “havadan” çokça para kazandığı ikincil piyasalarda da işlemler devam etmektedir (Kadırlar, 2010).

Bununla birlikte “Karbonun sermaye payı (hisse senedi) olarak işlem gördüğü” karbon piyasalarının sadece emisyon azaltım sertifikalarının sahiplerinden ve alıcılardan oluşmadığı; bu pazara, ticareti kolaylaştıran aracılık yapan danışmanlık firmalarının, pazarın büyümesine katkı sağlayan “uluslararası komisyoncuların ve finansal kuruluşların” da dahil olduğu ve bu pazardan pek çok kişinin para kazandığı görölmektedir (Arı, 2010: 57).

Karbon piyasaları kapsamında yeni ve temiz teknolojilere yatırım yapan şirketler azalttıkları ve piyasaya sürdükleri emisyonlar karşılığında tezgâh üstü piyasadan para kazanabildikleri gibi hiçbir şey yapmadıkları halde, ikincil piyasaya, borsaya para yatıranlar ve borsa bankerleri de spekülasyonlar sayesinde onlar kadar “kirli havadan” para kazanır (Neale, 2009: 266). Ancak hayati bir sorun olan iklim değışikliğı sorununa neoliberallerin çözüm olarak sunduğu karbon piyasalarında “kirlenme hakkı” üzerinden spekülasyonların yapılması, çözümün işlerliğinin sorgulanmasına sebep olmakta ve neoliberallerin bile piyasalara bakış açısını etkilemektedir. Spekülasyonlara bağılı olarak karbonun fiyatının düşmesi, kâr oranlarının azalması neoliberallerin sözde emisyon azaltma çabalarını engelleyen ve motivasyonlarını düşüren bir faktör olmaktadır (Konak, 2011:163).

Spekülasyonlarla birlikte karbon fiyatlarının dönemsel farklılıklar göstermesi, iklim değışikliğı müzakereleri, daha açık bir ifadeyle ülkelerin emisyonlarını azaltma konusundaki çabaları başta olmak üzere karbon piyasaları, fosil yakıtların fiyatları, hava şartlarının yenilenebilir enerji fiyatlarını etkilemesi, arz-talep dengesi gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Arı, 2010: 61).

Sonuç olarak spekülasyonlar barındıran, neoliberallerin ceplerini parayla dolduran ve bu kadar hassas bir yapıya sahip olan karbon piyasaları, “emisyon azaltımına değil, emisyonun bir yerden başka yere transferinin gerçekleşmesine aracılık etmektedir” (Yılmaz ve Çorak, 2011: 22).

2.2.2.2.1 Karbon Ticareti Sistemleri

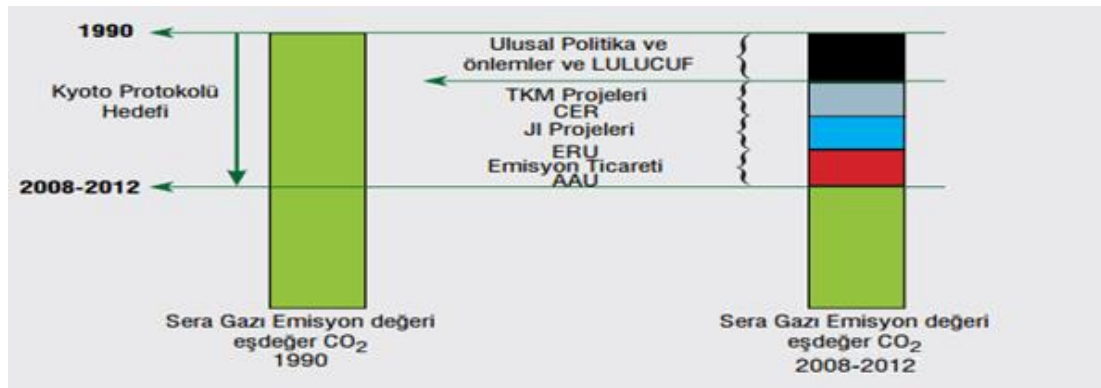
Neoliberallere göre “karbon piyasası ve ticarete konu olan karbondioksitin bir fiyatının olması, emisyonları azaltmada önemli bir enstrüman olarak görülmektedir.” Bu anlayışa göre mülkiyet hakkı ve fiyatı bulunmayan her şey sömürülmeye ve zarar görmeye mahkûmdur, neoliberaler bu yaklaşımı öne sürerek, özelleştirilemeyen havanın “kirletme hakkını” ticarileştirir. Karbon piyasaları bu yaklaşım doğrultusunda oluşturulmuş olup, “maliyet etkin” bir alternatif olarak sunulan bu piyasalar ile neoliberaler kendilerini aklarken aynı zamanda borsada kâr sağlarlar. Ancak bu yöntemin ödül-ceza mantığına göre işlediğini öne sürülmektedir, şöyle ki emisyonlarını hedeflerinin altına inerek azaltanlar, piyasalarda kredilerini, sertifikalarını satarak para kazanıp, ödüllendirilirler, hedeflerinin üstünde emisyon salanlar ise, aradaki farkı piyasadan sertifika alarak temin eder ve para ödemiş, cezalandırılmış olurlar (Saruç ve Karakaya, 2008: 214). Ticarete konu olan bu sertifikalara AAU-Assigned Amount Unit (Belirlenmiş Emisyon Azaltım Birimi) adı verilir.

Oysaki karbon piyasalarının temelindeki gerçek bu ödül-ceza sisteminden tamamen farklı bir şekilde işlemekte, içerisinde doğal kaynakların metalaştırılmasını, gelişmekte olan ülkelerin her anlamda sömürülmesini barındırmakta ve neoliberal ülkeler “hayali” olan “kirletme hakkını” satarak, özetle doğayı metalaştırarak kârlarını katlamaktadırlar.

Bununla birlikte karbon piyasalarının işleyişinde her ne kadar “ödül-ceza” veya “kirleten öder” mantığı bulunduğu ileri sürülse de karbon piyasalarından düzenlerini bozmadan çok az maliyetle kendilerini aklayan, emisyonlarını azaltıyormuş görünen neoliberal ülkeler, şirketler ödedikleri parayı borsada hayali bir ürün üzerinden telafi etmektedir. Özetle “sistemin mantığı “kirleten öder” şeklinde kurgulandığı ve lanse edildiği halde, kirleten gerçekte hiçbir şekilde ödeme yapmamaktadır.” Kendilerini aklayan neoliberaler, bu pazar sayesinde para ödemek bir yana, tam aksine para kazanırken bir taraftan da çevreye verdikleri inanılmaz zarara rağmen “çevreci bir imaj” çizmektedir (Yılmaz ve Yılmaz, 2011).

Bu kapsamda neoliberallerin “kandırmaca yöntem” olarak Kyoto Protokolüne dâhil ettikleri karbon piyasalarının işleyişine, esneklik mekanizmalarının kullanımına bakılmasında fayda görülmektedir.

Şekil 6. Kyoto Protokolü Yükümlülükleri Kapsamında Esneklik Mekanizmalarının Kullanımı

Kaynak: Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008: 18.

Şekil 6’da Kyoto Protokolünün esneklik mekanizmalarının kullanımı sergilenmektedir. Neoliberallerin ileri sürdüğü yöntem ile ülkeler, kendilerine verilen emisyon azaltım hedeflerine ulaşmak için ulusal çabalarının (ulusal politika- önlemler ve ormancılık faaliyetleri (Arazi Kullanımı- Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık- Land Use- Land Use Change and Forestry (LULUCF))) yanı sıra “maliyet etkin” olan karbon piyasalarından yararlanabilir. Hedeflerine ulaşmak için neoliberal ülkeler piyasadan görece çok daha ucuza temin edecekleri ve Bölüm 2.1.1.1.1’de açıklanan CER, ERU ve AAU kredileri ile çevreye verdikleri paha biçilmez zararı telafi ediyormuş imajı çizeceklerdir. “Maliyet etkin” olma özelliği ile ön plana çıkan bu yöntem, ulusal politikalarla emisyon azaltım maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelerde daha çok rağbet görmektedir.

Ulusal politikalarında; enerji verimliliğinin artırılmasına ve diğer iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik önlemlerin önemli bir yer tuttuğu ve sera gazı azaltım maliyetinin yüksek olduğu Japonya örneğini ele alırsak, Kyoto Protokolün I. Taahhüt Döneminde % 6 olan emisyon azaltım taahhüdünün yerine getirilmesi için Japonya, karbon piyasalarına konu edilen AAU kredilerinin en büyük alıcılarının başında yer almıştır.

Daha az maliyet ile bu işten sıyrılmak isteyen Japonya devleti ve Japonya'daki özel sektör en önemli alıcılar arasında birinci sırada yer alırken, AAU kredisi satan ülkeler sıralamasında, Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Ukrayna'nın ilk üç sırada yer alması şaşırtıcı değildir (Point Carbon, 2012: 16). 1990'lı yıllardaki ekonomik çöküş sonucu sanayileşme ve dolayısıyla sera gazı emisyon seviyesi düşük bu ülkeler elinde kalan sertifikaları, emisyon ticareti ile azaltım hedefini tutturmaya çalışan Japonya'ya satmıştır.

Bununla birlikte Ocak 2014 verilerine göre CER kredilerinin % 90'ı, Çin, Hindistan, Güney Kore, Brezilya ve Meksika'dan sağlanmakta, ERU kredilerinin ise % 90'ının Rusya ve Ukrayna'dan sağlandığı görülmektedir (CDC Climat Research, 2014b: 20). Bu veriler, neoliberaler ülkelerin iklim değişikliği sorunundan kendilerini aklamak için gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürdüklerinin göstergesidir. Şöyle ki kendi ülkelerinde yüksek maliyetli azaltım faaliyetlerini; gelişmekte olan ülkelere düşük maliyetle kredi alarak dengelemektedir. Bu dengeleme işleminde göz ardı edilmemesi gereken atmosfere salınan sera gazlarının miktarında gerçek anlamda bir azaltımın sağlanamamasıdır. Bu sadece bir “serbest piyasa numarasıdır” ve doğaya zarar veren ve büyük miktarda emisyonu sahip ülkelerin emisyonlarının, az emisyon yayan ülkelerin emisyonları ile belli bir noktada dengelenmesidir.

Karbon piyasalarının tarihsel gelişimine bakıldığında, temelinde asit yağmurlarının önlenmesi amacıyla 1990 yılında ABD'de uygulanan “sınırlama ve alım-satım” (cap-and-trade) programı kapsamında elde edilen deneyimlerin bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte karbon piyasasında ilk deneyimlerden biri, Avusturalya'daki New South Wales eyaletinde, fazla enerji tüketen fabrikaların ve tüketicilerin kişi başına emisyonlarını % 16 azaltmalarına ilişkin zorunluluk getirilmesi ve Sera Gazı Azaltma Programını (Greenhouse Gas Abatement Scheme-GGAS) uygulanması ve hedeflerini tutturamayanların “proje bazlı pazarlanabilir kredilere (NGAC)” yönlendirilmesi ile elde edilmiştir. İlk deneyimlerden bir diğeri ise karbona fiyat biçen ABD'deki bir firmanın borsadaki uzantısı ile sağlanmıştır. Katılımın gönüllü olduğu Şikago İklim Borsası (Chicago Climate Exchange –CCX)'nda “tüm kamu ve özel sektör şirketlerini gönüllü olarak 2010'da emisyonlarını 2002'ye kıyasla % 6 azaltmaya davet etmekte ve bunun için CFI (Carbon Financial Instrument- Karbon Ekonomi Aracı), adı verilen

izinleri alıp satmalarını tavsiye etmektedir.” CCX’in yaklaşımına göre katılım isteğe bağlıdır, ancak gönüllü olarak sisteme katılan firmaların azaltıma ilişkin beyanları taahhüt niteliğindedir ve gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Kadılar, 2010: 39- 45).

Katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu ve faaliyetlerine Aralık 2010’da son verilen CCX’de “yoğun miktarda para akışı elde” edilmiştir. Ancak borsadaki işlemler sonucu elde edilen sera gazı azaltım miktarı belli değildir. Miktar belli olmasa da CCX sayesinde emisyonların bir miktar sınırlandırıldığı düşünülmektedir (Giddens, 2013: 288).

Diğer taraftan azaltım faaliyeti “nerede gerçekleşirse gerçekleşsin” atmosferde homojen bir şekilde dağılan sera gazları üzerinde aynı küresel etkiyi göstereceği teziyle ortaya konulan karbon piyasaları ile neoliballer, hedeflerine ulaşmak için bu uğurda azaltım maliyetlerinin ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını sömürmeyi kendilerince haklı kılmaktadır (Kadılar, 2010: 24).

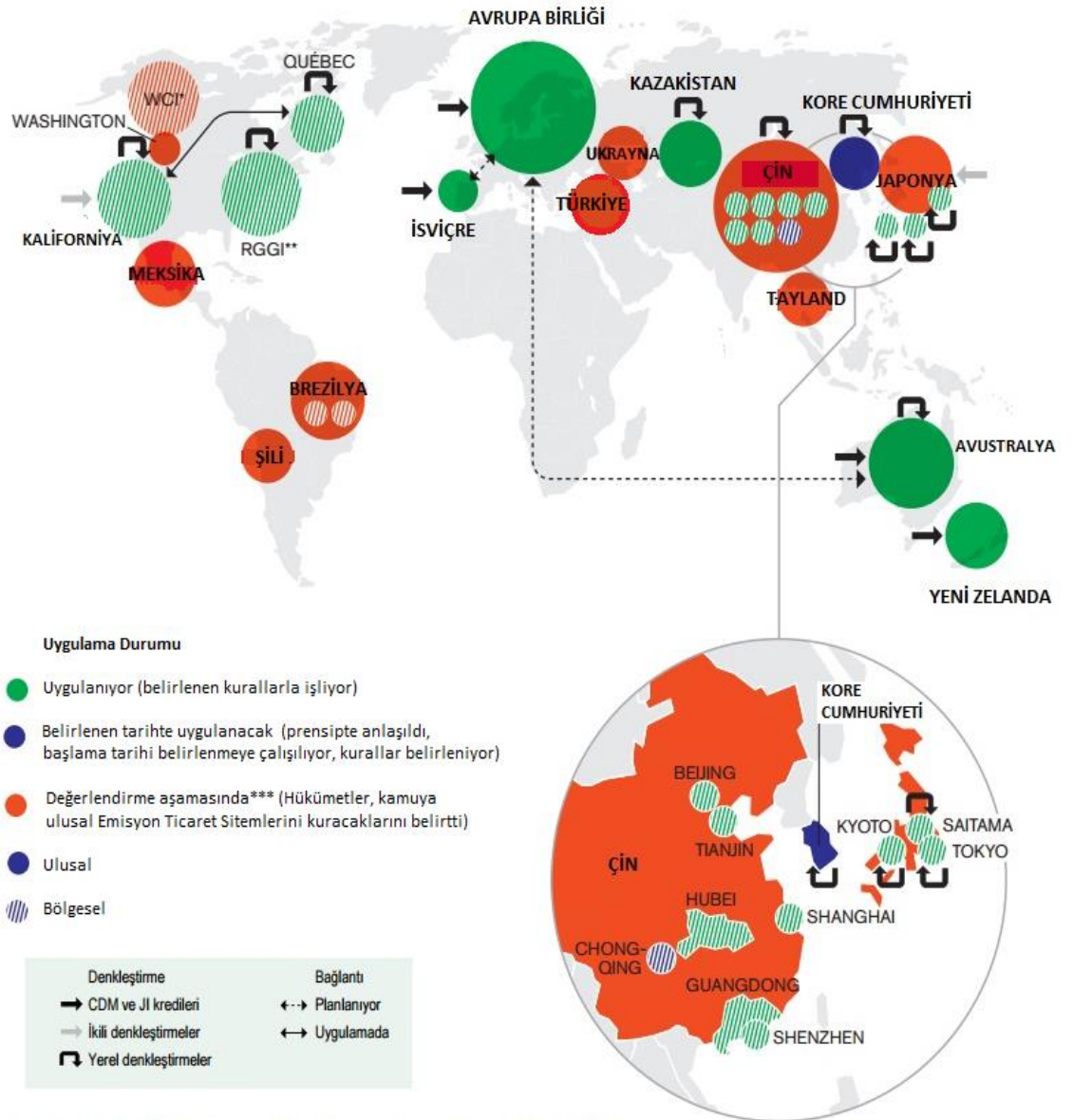
Gelişmekte olan ülkelerde emisyon azaltım faaliyetlerinin maliyetinin daha düşük olması sebebiyle, bu ülkelerin piyasalara dahil edilmesi için uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülüklerin yanı sıra “teşvik” olarak sunulan yaptırımlar da önem kazanmıştır. Bu teşvikler, genellikle borçlandırılmış ülkelerin, piyasaya dâhil olması veya kurallarını esnekletirmeleri karşılığında borçlarının silinmesi şeklindedir. “Silinen borç miktarının karbon emisyonlarını azaltacak yatırımlarda kullanılması şartıyla yapılacak bir borç silme işleminin çok tercih edilebilecek ve ülkeyi karbon ticaretine dolaylı olarak angaje edecek bir girişim olarak görüldüğü açıktır” (Yılmaz ve Yılmaz, 2011).

Neoliballerin, kendilerine ucuza mal olacak hatta kâr sağlayacak, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını ve işgücünü pazara dâhil etmek amacıyla borçlu ülkelere Dünya Bankası gibi neoliberalizmin aracı kuruluşlarıyla çeşitli yaptırımlar uyguladığı, kuralları esnetmeye çalıştığı görülmektedir. Dünya Bankası’nın pazarı genişletmek amacıyla uyguladığı PHO Programı da bu uygulamalardan biridir. Karbon piyasalarına giriş için “zemin hazırlamak” ve bu amaçla gelişmekte olan ülkelerde “teknik ve kurumsal kapasitenin artırılmasının amaçlandığı” program Türkiye ve

Brezilya, Çin, Hindistan ve Meksika gibi birçok gelişmekte olan ülkede uygulanmakta olup, bu programın detayları ileriki bölümlerde ele alınacaktır.

Kyoto Protokolü kuralları esas alınarak oluşturulmuş ve ulusal yada bölgesel bazda hizmet veren emisyon ticaret sistemleri mevcuttur. Bu sistemlerin dünyadaki dağılımı ve durumu Şekil 7'deki haritada görülmektedir.

Şekil 7. Mevcut, Geliştirilen, Potansiyel Emisyon Ticaret Sistemlerinin Haritası

*Batı İklim Girişimi (Western Climate Initiative- WCI). Katılım, British Columbia, Kaliforniya, Manitoba, Ontario ve Quebec ile sınırlıdır.

**Bölgesel Sera Gazı Girişimi (Regional Greenhouse Gas Initiative-RGGI)

***Değerlendirilmekte olan planlar, sürecin farklı aşamalarında.

Kaynak: World Bank & Ecofys, 2014: 50.

Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi, bu yapının temelini oluşturmaktadır. 2005 yılından beri bölgesel olarak hizmet vermektedir, bu sisteme ilişkin detaylı bilgiler ilerleyen b6l6mlerde ele alınacaktır. Avrupa Birliği'nin 6nc6l6k ettiği ve şekil 7'de ele alınan, haritalandırılan karbon ticaret sistemlerinin durumuna bakıldığında, gelişmekte olan 6lkelerin sisteme katılacaklarını ifade ettikleri belirtilmiştir. Bu ifadenin temelinde kâr hırsı ile hareket eden neoliberallerin gelişmekte olan 6lkeleri sisteme entegre etmek için “teşvik sunarak” borçlarını silmesi veya baskı yapması bulunmaktadır. Bu baskı altında ezilen, T6rkiye'nin de içerisinde yer aldığı gelişmekte olan 6lkelerin bir6đunun aynı zamanda D6nya Bankası'nın PHO Programı'nın uygulandığı 6lkeler olması şaşırtıcı değildir.

Bununla birlikte PHO Programı'nın uygulandığı Çin'de 7 tane pilot Emisyon Ticareti Sistemi uygulaması mevcut olup, Çin'de ulusal emisyon ticareti sisteminin 2017 yılında kurulması planlanmaktadır. Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi ise kapsadığı 2 Giga ton CO₂ eşdeğeri emisyon ile d6nyadaki en 6nemli uluslararası pazar olarak sistemde 6nc6 rol oynamaktadır. D6nyada 2015 yılı itibariyle 21'i ulusal bazda, 22'si bölgesel d6zeyde hizmet veren toplamda 43 emisyon ticareti sistemi vardır ve Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi, k6resel emisyonların %8'ini kapsamaktadır (World Bank & Ecofys, 2015: 10, 22, 40).

D6nya pazarlarındaki karbon fiyatları, 1-130 Dolar/ ton aralığında çok b6y6k farklılık g6stermektedir (karbon vergileri kapsamındaki fiyatlar da buna dâhil edilmiştir). Emisyonların % 85'inin fiyatı ise 10 Dolar/ ton CO₂ eşdeğeri olarak fiyatlandırılmaktadır (World Bank & Ecofys, 2015: 13).

Bununla birlikte 2008-2012 yılları arasındaki Kyoto Protokol6n6n I. Taahh6t D6neminde AAU kredilerinin fiyatı 14 Euro/ ton ile sonlara doğru d6ř6şle 2 Euro/ ton arasında farklılık g6stermiştir. AAU kredilerin fiyatlarındaki bu dalgalanma, CER ve ERU fiyatlarını da etkilemiştir. Karbon fiyatlarındaki bu dalgalanmada Avrupa'da yaşanan ekonomik krizin, buna bağlı olarak sanayi faaliyetlerindeki d6ř6ř6n ve azalan emisyonların etkisi b6y6kt6r (Point Carbon, 2012: 14-15).

Ekonomik krizle birlikte iklim değişikliği m6zakereleri, savaşlar, doğal afetler (Japonya'da 2011 yılında yaşanan tsunami felaketi, radyasyon sızıntısı ve bunun,

Ülkelerin enerji kaynakları tercihine ve emisyonlara etkisi vs.) gibi çok çeşitli ve birbiri ile bağlantılı sebeplerin karbon piyasalarındaki emisyon fiyatlarına etki ettiği ve fiyatlarda dalgalanmalara sebep olduğu bilinmektedir.

Bununla birlikte yapılan spekülasyonlar sonucu karbon borsalarında fiyatların artırılıp, azaltılması da göz ardı edilmemesi gereken bir diğer husustur. Bu açıdan değerlendirildiğinde, iklim değişikliği ile mücadeleye çözüm olarak sunulan karbon piyasalarının iklim değişikliğine hizmet etmekten, sera gazı emisyonlarının azaltılmasından ziyade neoliberal ülkelere ve şirketlere kr sağlayan bir araçtan ibaret olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “karbon ticaretinin sonucu, toplam emisyonların kaçınılmaz olarak artmasıydı. Kyoto’da tartişmaları ve pazarlıkları yapanlar bunu önceden biliyorlardı. ABD delegasyonu karbon ticaretinde ısrar etti çünkü kaçış noktaları olmasını istiyordu” yorumunun haklılığı açıktır (Neale, 2009: 219).

2.2.2.2.1.1 Avrupa Birliği Karbon Piyasası

Avrupa Birliği, iklim değişikliği ile mücadele alanında çözüm olarak ortaya konulan karbon piyasasının kurulmasında öncü rol oynamıştır ve 2005 yılında Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi kurulmuştur. Bu sistem kuruluş aşamasında her ne kadar neoliberal ülkeler ve şirketler tarafından “rekabet gücünü azaltacağı” gerekçesiyle itirazlarla karşılansa da sağlanan esneklikler (elik ve imento sektörünün büyük bir kısmına muafiyetler tanınmış ve “kömür yakıtlı elektrik santrallerinde karbon fiyatları üzerinden önemli indirimler yapılmıştır”) sonucunda Avrupa Birliği lkeleri tarafından kabul grmştir (Giddens, 2013: 270-284).

Neoliberallerin rekabet gücünün azalmasını önlemek için verilen tavizlerin ardından 2005 yılında kurulan ve ülkeler arasında Yük Paylaşım Anlaşmasına (Burden Sharing Aggrement) göre her bir ülkenin kotasının belirlendiği Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sisteminin birinci dönemi, 2005-2007 yıllarını kapsamıştır. Sistemin ikinci ve üçüncü dönemi ise Kyoto Protokolünün I ve II. Taahhüt Dönemi ile uyumlu olacak şekilde sırasıyla 2008-2012 ve 2013-2020 yıllarını kapsamaktadır (Arı, 2010: 84-85).

Sistemin 2005-2007 yıllarını kapsayan Kyoto’dan önceki dönemi “ğrenme periyodu” olarak nitelendirilmiş, bu dönemde ülkeler, ilk kez şirketlere verilen emisyon azaltım

kotası ve kotaların dağıtılacağı yönteme (bedava veya açık artırma yöntemi) i li kin bilgileri içeren “Ulusal Taahhüt Planı (National Allocation Plan-NAP)” hazırlamı lar ve onay için Avrupa Komisyonuna sunmuşlardır. Avrupa Komisyonunun onayı üzerine ba layan birinci dönemde, sistemin ET birimi olan EUA (European Union Allowance- Avrupa Birliği Emisyon İzni) için başlangıç fiyatı 8 Euro/ ton olarak belirlenmiş, çok kısa sürede bu fiyat 29-30 Euro civarına ulaşmıştır. Kotaların cömertçe şirketlere dağıtıldığı, şirketlerin elinde fazladan EUA’lar bulunduğu anlaşılınca fiyatlar hızla d  m   dibe vurmuştur (Saruç ve Karakaya, 2008: 207-209). Sistemdeki “arz fazlası, emisyon azaltımı yerine düşük fiyatlarla emisyon sertifikası satın almayı cazip kılmıştır” (Arı, 2010: 85). Özetle, bu dönem sera gazı emisyonlarının azaltılması konusunda başarı sağlanması bir yana neolib rallerin k r sağladıkları bir dönem olmuştur. Bununla birlikte Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi kapsamında “bazı enerji üreten şirketler, ücretsiz dağıtılan karbon kredilerinin bedelini tüketicilere yükleyerek muazzam k rlar elde etmişlerdir”. Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi “dahilinde tonla para el deği tirmi  ancak program amaçları bakımından epey etkisiz kalmıştır. Olu turulduğu dönemde karbon fiyatı ton başına 31 Euroya ulaşmıştır. Sonrasında bu değer toplamda ton başına 0,001’e kadar d  m  t r” (Giddens, 2013:286-287).

Kyoto Protokolünün birinci döneminde yaşanan sorunlar, ET’ye olan güveni sarsmı , “eleştirilere ve   phelere neden olmuştur.” Bu dönem içerisinde, emisyon birimlerinin fiyatı “piyasada arz-talebe göre belirleneceği için” kota dağıtılırken sağlam temelli piyasanın ve rekabet koşullarının oluşturulması gerektiği konusunda deneyimler elde edilmiştir (Saruç ve Karakaya, 2008: 210). Bu kapsamda “karbon fiyatı belirlenmiş, izleme ve raporlama işlemleri ile ilgili altyapı oluşturulmuş, nispeten rahat ulaşılabilecek kotalar ve geçici istisnalar getirilmiş ve karbon piyasasının yeni uluslararası finans kurumları ve aracı brokerleri oluşmaya ba lamı tır” (Mercan ve Karakaya, 2013:136).

Birinci dönemde “bol keseden dağıtılan kotaların” sebep olduğu güvensiz ortamın değişmesi amacıyla, 2008-2012 yıllarını kapsayan sistemin ikinci döneminde bu deneyimlerden yola çıkarak kotalar daha dikkatli bir şekilde dağıtılmış ve “veriler daha iyi derlenmiş ve geliştirilmiş, izleme sistemi olgunla tırılmı tır.” Bu kotaların

aşılması için CER ve ERU birimlerinin kullanılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmış, kotaların aşılması yani taahhütlerin yerine getirilmesinde ülkelerin CER ve ERU kullanımının, taahhüt edilen azaltım miktarına oranı ortalama % 13,6 ile sınırlandırılmıştır (CDC Climat Research, 2014a: 4).

2008-2012 yıllarını kapsayan ikinci dönemde Avrupa Birliğine 2004 yılı öncesinde üye olan 15 ülke emisyonlarını 1990 yılına göre % 8,1 azaltmayı taahhüt etmişlerdir. Avrupa Birliğine 2004 yılından sonra üye olan ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde (PEGSÜ) olarak tanımlanan 13 ülke ise % 1,9'luk bir azaltım taahhüdü almışlardır. Avrupa Birliği, 1990 yılı baz alınarak 2008-2012 yılı emisyonlarını, toplamda % 10 oranında düşürmeyi hedeflemiştir (Bu hedefe ulaşmak için Yük Paylaşım Anlaşmasına göre her bir ülkeye bir kota verilmiş, Almanya, Danimarka gibi ülkeler % 21 oranında azaltım hedefi alırken, Fransa ve Finlandiya emisyonlarını % 0 azaltım oranıyla sabitlemeyi hedeflemiştir, Yunanistan ve İrlanda ise bu paylaşım kapsamında emisyonlarını artıracığını beyan etmiştir.) AB 15 ülkeleri, % 13,2 azaltım yaparak, % 8,1 olan hedeflerini yerine getirmede başarılı olmuşlar, hatta hedeflerinin üzerinde bir başarı sergilemişlerdir. PGSÜ'ler ise, 90'lı yıllarda yaşadıkları ekonomik krizden dolayı, çaba harcamadan sera gazı emisyonlarını % 40,6 oranında azaltarak çok büyük bir azaltım yapmışlardır (CDC Climat Research, 2014b: 33). PGSÜ ülkelerinin emisyonlarındaki bu düşüş, OY Mekanizması kapsamında değerlendirilerek diğer ülkelerin açıklarını kapatan ERU kredilerine kaynaklık etmektedir.

Diğer taraftan Kyoto kabul edildiğinden beri iklim değişikliği konusunun enerji politikalarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapan AB ülkeleri, 2008 yılında “Enerji ve İklim Paketini” kabul etmişlerdir. AB ülkeleri 2020 yılına kadar 1990 yılına göre emisyonlarını % 20 azaltmayı, yenilenebilir enerji kaynakları kullanım payını % 20 çıkarmayı, enerji verimliliğini % 20 oranında artırmayı hedeflediğini bildirmiş olup, bu hedefini 20:20:20 olarak tanımlamıştır.

Her ne kadar Avrupa Birliği, iklim değişikliği ile mücadelede öncü olmak için 20:20:20 gibi iddialı hedefler ortaya koysa da, AB 15 ülkelerinin emisyonlarının azaltılmasında % 13 oranında CER, ERU kullanma hakkı bulunduğu dikkate alındığında, “% 13,2 oranındaki azaltım başarısının” ardında iklim değişikliği ile

mücadeleye gerçek anlamda önemli bir katkı sağlanmadığını ve bu amaçla kaynak ayrılmadığını, işin kolayına kaçıldığını ve ERU, CER satın almak gibi “maliyet etkin” yönetime başvurulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda Kyoto Protokolünün II. Taahhüt Dönemini kapsayan 2008-2012 yılları arasında, Avrupa Birliği ülkeleri ve şirketlerinin, uluslararası piyasadan % 64’ü CER ve % 36’sı ERU olmak üzere 1,059 Milyon kredi kullandığı görülmektedir. Kullanılan bu kredilerin, Avrupa Birliği Emisyon Ticareti kuruluşlarının maliyetlerini 4-20 milyar Euro arasında azalttığı tahmin edilmektedir. Neoliberallerin sağladığı bu kâr, gelişmekte olan ülkelerdeki kaynakların sömürülmesine dayanan piyasadaki kredi (CER ve ERU) fiyatlarının düşük olmasından kaynaklanmaktadır (World Bank & Ecofys, 2014: 72, CDC Climat Research, 2014a: 8).

Bunun yanı sıra Avrupa Komisyonu 2008-2012 yılları arasında, Emisyon Ticaret Sistemi sayesinde, Kyoto kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilmesi için maliyetleri % 35 azaltmayı ve taahhüt dönemi boyunca her yıl 1,3 Milyar Euro fayda sağlamayı hedeflemiştir (Freestone ve Streck, 2005: 418, Aktaran, Arı, 2010: 86).

Şu anda Avrupa Birliği’nin 28 üyesi ile İzlanda, Lihtenştayn ve Norveç’in dâhil olduğu 31 ülkeyi ve 11.000 enerji santralini kapsayan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi, özellikle enerji ve sanayi sektörlerine odaklanmış ve bu sektörlerden kaynaklanan emisyonların yarısını barındırmaktadır Bununla birlikte 2012 yılında havacılık sektörünün, Avrupa Birliği’nin hava sahasını kullanan hava yolu şirketlerinin de sisteme dâhil olmasıyla birlikte, Sistem Avrupa Birliği’nin toplam emisyonlarının % 45’ini kapsamıştır (World Bank, Ecofys, 2014: 52).

Ancak havayolu şirketlerinin itirazı ve baskısı üzerine Avrupa Birliği komisyonu esneklikler sağlamış, Mayıs 2014’te yürürlüğe giren “stop the clock” adlı düzenleme ile bu emisyonların 2016 yılına kadar Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemine dâhil edilmesini geciktirmiştir. Bu kapsamda Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (International Civil Aviation Organization (ICAO)) ile yapılan görüşmeler neticesinde, 2016 yılında havacılık sektörü için bir piyasa mekanizması oluşturulmasına ve bu mekanizmanın ve emisyonların da 2020 yılı sonrasında devreye alınmasına, yani neoliberallerin, çıkarları doğrultusunda havacılık sektörüne “geçiş

süreci” tanınmasına karar verilmiştir. Özetle, iklim değişikliği ile mücadelede öncü rol oynama iddiasında olan Avrupa Birliği Komisyonu, zaten “serbest piyasa numarası” olan karbon piyasalarını kullanarak gerçek anlamda azaltım sağlamazken, havacılık sektörüne ilişkin yaptığı düzenleme ile de sera gazı emisyonlarını azaltmak bir yana neoliberallerin uygulamaları sürdürmeyi öncelikli hedef olarak gördüğünü ortaya koymaktadır (World Bank, Ecofys, 2014: 107; Kıvılcım, 2014: 5).

Avrupa Birliği, 2014 yılı başında iklim ve enerji paketini yenilemiş ve Emisyon Ticareti Sistemini kullanarak 2030 yılına kadar emisyonlarını 1990 yılı seviyesinin % 40 altına indirmeyi hedeflediğini ilan etmiştir. Bu hedef doğrultusunda şekillenen UKNB’inde bu hedefe ulaşmadaki araçlara, azaltım yapacağı sektörlerle ve yöntemlere ilişkin daha detaylı bilgilere yer vermiş ve Avrupa Birliği, yeni iklim rejimine ilişkin hedefini içeren UKNB’sini 6 Mart 2015 tarihinde BMİDÇS Sekretaryasına sunmuştur. Avrupa Birliği, UKNB’sinin temelini oluşturan iklim ve enerji paketi ile Emisyon Ticareti Sistemi doğrultusunda sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik kotalarını 2020’den sonra arttırarak, emisyon azaltım kapsamını Avrupa Birliği ülkeleri ile sınırlandırılacağını belirtmiştir (World Bank& Ecofys, 2014: 55).

2.2.2.2.1.2 REDD- Ormansızlaşma ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması

Ormanlar, atmosferdeki sera gazı emisyonlarının azaltılmasında en etkili olan yutak alanların başında gelmekle birlikte ormansızlaştırma, orman alanlarının azalması, iklim değişikliğinin hızlanmasına yol açmaktadır. Atmosferdeki CO₂’i O₂’ye dönüştüren ormanların korunması ve ağaçlandırma faaliyetleri ile orman alanlarının genişletilmesi iklim değişikliği ile mücadele çabalarına büyük bir katkı sağlamaktadır. İklim değişikliği ile mücadele için ulusal politika ve önlemler arasında yer alan ormancılık faaliyetlerine ilişkin hususlar, Kyoto Protokolünün 3. 3. Maddesinde de aşağıdaki şekilde ele alınmıştır:

“Her taahhüt döneminde, karbon stoklarında doğrulanabilir değişiklikler olarak ölçülen, 1990 yılından itibaren doğrudan insan etkisiyle arazi kullanımındaki değişim ve ormanlaştırma, yeniden ormanlaştırma ve

ormansızlaşma ile sınırlı ormancılık etkinlikleri sonucu sera gazı emisyonları ve yutaklarca uzaklaştırılmasındaki net değişiklikler, Ek-I'de yer alan Tarafların her birinin işbu Madde'deki taahhütlerini karşılamada kullanılacaktır.”

Bu bağlamda kapitalist etkinliklerin çevreye verdikleri zararları büyük bir ölçüde telafi eden orman alanları, aynı zamanda “içkin” değerleri, biyoçeşitliliğin ana kaynağı ve ekosistemin vazgeçilmez parçası olma özellikleri göz ardı edilerek, neoliberallerin iklim değişikliği ile mücadeledeki sahte çabalara konu olmakta ve karbon piyasalarına dâhil edilmektedir. Bu bağlamda Arazi Kullanımı, Arazi Kullanım Değişikliği ve Ormancılık (AKAKDO-LULUCF) sektörü tarafından uzaklaştırılan emisyonlar metalaştırılarak ve sertifikalandırılarak “uzaklaştırılan birimler (Removal Unit-RMU)” olarak ticarete konu edilir.

Neoliberal ekonomilerde önceleri odun ve “odun dışı orman ürünleri üretimi ve bu ürünlerin satışından elde edilecek gelirler üzerine” odaklanılırken, karbon piyasalarında ormancılık faaliyetleri üzerinden “havadan para kazanılması” BMİDÇS kapsamına sokularak, orman alanlarının sertifikalandırılarak da sömürülmesine başlanmıştır. Her ne kadar bu durumun, bir taraftan “karbon depolama kapasitesi yüksek olan orman alanlarının” orman ürünleri elde edilmesi için kullanılmasının önüne geçerek ormanların korunmasına katkı sağladığı ileri sürülse de bu çalışmaların neoliberallerin kârlarını arttırdığı ve ormanların metalaştırılarak, orman alanlarından kaynaklanan emisyonların ticarileştirildiği bilinmektedir (Başsüllü, 2014:8-9). Bu bağlamda neoliberallerin kâr oranlarını artırmak için ormanların yapısını değiştireceği ve karbon tutma potansiyeli yüksek ağaç türlerinin tercih edilerek, doğanın, ekosistemin yapısına onarılmaz zararlar vereceği ihtimali göz ardı edilmemesi gereken hususların başında yer almaktadır.

Ormancılık sektörüne ilişkin konular ilk olarak 2005 yılında iklim değişikliği müzakerelerinde ele alınmıştır. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 16. Taraflar Konferansında yapılan müzakereler sonucu “Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması ve Ormanların Koruyucu Rolü, Ormanların Sürdürülebilir Yönetimi ve Orman Karbon Stoklarının Artırılması” yani REDD+ süreci çerçevesinde;

- Ormansızlaşmadan kaynaklanan emisyonların azaltılması,
- Orman bozulmasından kaynaklanan emisyonların azaltılması,
- Orman karbon stoklarının korunması,
- Ormanların sürdürülebilir yönetimi,
- Orman karbon stoklarının geliştirilmesi

konularında gelişmekte olan ülkelere destek sağlanmasına ilişkin karar alınmıştır (UNFCCC, 2011: 12). Bununla birlikte, gelişmekte olan bu ülkelerin REDD+ kapsamındaki çalışmalarına Yeşil İklim Fonu aracılığıyla finansal destek sağlanmasına ilişkin müzakereler devam etmektedir (Başsüllü, 2014: 60).

Diğer taraftan ormancılık sektörüne ilişkin belirsizlikler ve sınırlamalar, zorunlu piyasalarda ormancılık faaliyetlerinden kaynaklı sertifikalara yönelik talepleri azaltmaktadır. Zorunlu piyasalarda TKM kapsamında çok yer bulamayan ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkelerin orman kaynaklarının sömürülmesi mantığını içeren ormancılık faaliyetleri sertifikaları, % 50 oranla gönüllü piyasalardaki talebin yarısını karşılamakta ve en çok rağbet gören sertifikaların başında yer almaktadır (Ecosystem Marketplace, 2015: 12).

Gönüllü karbon piyasalarında talebin yarısını karşılayan ağaçlandırma faaliyetleri her ne kadar orman alanlarının korunması açısından umut verici gibi görünse de, piyasada alıcı bulan sertifikalara ödenen paranın gerçekten orman alanlarının korunması amacıyla kullanılıp kullanılmadığı merak edilen bir konudur. Ayrıca sonuçta birinci amaç kâr elde etmekse, orman alanlarının artırılmasında dikkat edilecek husus “dikilen ağaçların hızla büyüyen ve büyürken de çevresindeki suları tüketen, altındaki bitki örtüsünü yok eden ve on yıl içinde biyoyakıt olmak üzere veya kerestesi için kesilecek olan okaliptüs ağacı olması olacaktır” (Neale, 2009: 268). Bu çerçevede, ormancılık faaliyetlerinin piyasaya dâhil edilmesi her ne kadar “masum” ve faydalı gösterilmek istense de neoliberaler için kârlarını artırmalarının öncelikli olduğu dikkate alındığında, durumun yansıtılmak istenenden farklı olduğu görülecektir.

2.2.2.2 Gönüllü Karbon Piyasaları

Önceki bölümlerde ele alınan ve ülkelerin Kyoto Protokolü kapsamındaki azaltım hedeflerine ulaşmada “maliyet etkin” yol olarak kullandıkları zorunlu piyasaların yanı sıra neoliberalizmin gölgesinde büyüyen şirketlerin, iklim değişikliği ile mücadele “çabalarında” kendilerini aklamalarına ve çevreci bir imaj çizerek kâr sağlamalarına hizmet eden gönüllü karbon piyasaları da işlev görmektedir.

Yapı ve işleyiş olarak zorunlu piyasalara benzerlik gösteren gönüllü karbon piyasaları ile zorunlu piyasalar arasındaki fark, yapılan “dengeleme” işleminin, ulusal sera gazı azaltım hedeflerinden bağımsız yürümesi ve “gönüllülük esasına” dayalı olmasıdır. Sistem şöyle işlemektedir; sera gazı emisyonlarını “sözde” azaltmak için gönüllü olan bireyler, kamu kurum ve kuruluşları, firmaları, sivil toplum örgütleri, sebep oldukları sera gazı emisyonlarını yani “karbon ayak izlerini” hesaplayarak bu emisyonları “dengelemek” için gönüllü piyasaların esaslarına göre hazırlanmış sertifikalardan alırlar (ÇŞB, 2011a: 13-14).

Böylece sertifika alan şirketler, “karbon nötr olarak” bir taraftan kamu baskısından kurtulup, kendini aklarken, diğer taraftan satın aldığı sertifikayı “çevre dostu imaj” sahibi olma ve rekabette “artı değer” elde etme aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu kapsamda neoliberaler, doğal kaynakları sömürmeye devam ederken, kandırmaca bir yolla, ağaçlandırma, yenilenebilir enerji, enerji verimliliği vb. projelere destek sağladıklarını ve emisyonlarını azalttığını iddia ederek kâr elde etmektedir.

Bu piyasadan kâr elde eden kesim sadece gönüllü karbon piyasasından sertifika alan ve “sosyal sorumluluk ilkesi kapsamında faaliyet gösterdiklerini” iddia eden şirketler değildir. Gönüllü karbon piyasası sertifikaları, alıcı ve satıcının anlaşmasıyla işleyen tezgâh üstü piyasalarda alıcı bulmakta ve bu piyasadan, karbon sertifikası satan, proje sahibi şirketlerin yanı sıra, piyasanın prosedürlerini kolaylaştıran danışmanlık şirketleri, toptancılar, perakendeciler ve komisyoncular da kâr elde etmektedir. “Proje sahipleri ile perakendeciler piyasanın başlıca aktörleri olmakla birlikte ikincil piyasaların komisyoncular, bankacılar, toptancılar ve diğer aracı kurumlar ile geliştiği gözlenmektedir” (Arı, 2010: 67-70).

Bununla birlikte gönüllü piyasalara, Kyoto Protokolü kapsamında azaltım hedefi almamış ülkeler rağbet göstermekte olup, bu piyasalarda hedef alınan sektörler, Protokolün Ek-A'sı dışında kalan sektörlerdir. Azaltım hedefi bulunmayan yani gönüllü karbon piyasasına katılma şartı taşıyan ülkeler, Ek-A'da belirtilen sektörlerin dışındaki sektörlerde sera gazı emisyonlarını “dengelemek” için projeler üretirler ve proje sonucunda elde ettikleri “sözde azaltımı” gönüllü piyasalara konu olan VER (Voluntary Emission Reduction-Gönüllü Emisyon Azaltımı) olarak satışa sunarlar. Bu piyasanın ilk örneği, “Şikago (Chicago) İklim Borsası, gönüllülük esasına dayanan ulusal ölçekte belirlenmiş hukuki bağlayıcılığı olan ilk gönüllü borsadır” (Çabuk, 2011:175-177).

Gönüllü karbon piyasası kapsamında aktörler, 2015 yılı itibariyle son on yılda, sera gazı emisyonlarını dengelemek için ormansızlaşmayı önleme, yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliğinin yaygınlaştırılması, temiz yakıt tüketen ocakların yaygınlaştırılması gibi amaçlarla yapılan projelere destek sağlayarak 4,5 Milyar Dolar harcamışlardır. Diğer taraftan gönüllü karbon finansmanından faydalanan yani bu piyasanın gelirinden en çok payı birkaç ülke almıştır. ABD, 656 Milyon Dolarlık toplam işlem hacmiyle ilk sırada yer almakta olup, Kyoto Protokolünü onaylamayan ABD'nin diğer piyasalardan tecrit edilmiş gönüllü piyasasında, yerli alıcılar, ABD'de yürütülen projelerden elde edilen sertifikaların büyük bir kısmını satın almaktadır. Aynı zamanda ABD'nin gönüllü piyasası, sertifikaların en yüksek fiyata satıldığı ve işlemlerin ülke sınırları içerisinde gerçekleştirilmesi özelliği ile diğer piyasalardan farklı bir özelliğe sahiptir. Küresel ölçekte değerlendirildiğinde ise Brezilya (233 Milyon Dolar), Türkiye (207 Milyon Dolar), Hindistan (205 Milyon Dolar), Kenya (154 Milyon Dolar), Çin (153 Milyon Dolar) gönüllü piyasalara sertifika arz eden ve en fazla gelir elde eden ülkelerin başında yer almaktadır (Ecosystem Marketplace, 2015: 2).

Kendini aklamaya çalışan ABD dışında gönüllü piyasada büyük paya sahip diğer ülkelerin tamamının; gelişmiş ülkelere kaynakları sömürülmek istenen, IMF gibi aracı kuruluşlarca borçlandırılmış, Dünya Bankası gibi kuruluşlarca kuralsızlaştırılan gelişmekte olan ülkeler olması dikkat çekici bir husustur.

Deneyim elde edilmesi için gönüllü piyasaların dayatıldığı bu ülkeleri ileri aşamada zorunlu piyasalar beklemektedir. Gönüllü piyasalardan sonraki adım ise Dünya Bankası'nın uyguladığı ve gelişmekte olan ülkelerin zorunlu piyasalara alışmalarını kolaylaştırmayı amaçlayan PHO Programı'dır. Zorunlu piyasalara yönelik alt yapının oluşturulduğu gelişmekte olan ülkeler böylece emsiyon azaltım hedefi almak için hazır hale getirilecek ve kaynaklarının sömürülmesini hiçe sayarak zorunlu piyasalarda neoliberal ülkelerin açıklarını kapatacak duruma gelecektir. Bununla birlikte neoliberaler sera gazı hedefi almasına ilişkin bu alt yapıyı oluştururken, küresel rekabetteki payını kaybetmemeyi amaçlamaktadır. Çünkü neoliberaler için, emisyon azaltım yükünün altında ezilirken, Kyoto'nun I. ve II. Taahhüt döneminde hedef almayan gelişmekte olan ülkelerin yükselişini seyretmek, küresel rekabetteki payını kaybetmek kabul edilir bir durum değildir. Bu nedenle neoliberaler, gönüllü piyasalar ve PHO Programları ile gelişmekte olan ülkelerin "piyasaya ısınmasına destek olmaktadır". Bu desteklerle gelişmekte olan ülkelerdeki kaynakların sömürüldüğü, yıldan yıla hacmi artan gönüllü piyasalarının durumuna bakılmasında fayda görülmektedir.

Tablo 5. Gönüllü Karbon Piyasası Hacmi ve 2013-2014 Yılları Ortalama Fiyat Karşılaştırması

	2014	2013	Değişim	Tüm Yıllar
İşlem Hacmi	87 Milyon Ton	76 Milyon Ton	+ % 14	0,93 Milyar Ton
Değeri	395 Milyon Dolar	379 Milyon Dolar	+% 4	4,4 Milyar Dolar
Ortalama Fiyatı	3,8 Dolar/ Ton CO ₂ e	4,9 Dolar/ Ton CO ₂ e	-% 22	5,8 Dolar/ Ton CO ₂ e

Kaynak: Ecosystem Marketplace, 2015: 2.

İşlem hacmi ile küresel emisyonların % 1'ini kapsayan 2014 yılında bir önceki yıla göre % 14 büyüme gösteren gönüllü karbon piyasaları, kuruluşundan beri Tablo 5'te görüldüğü üzere toplamda 0,93 Milyar ton işlem hacmine ulaşmıştır. Gönüllü karbon piyasasında 2014 yılı itibariyle işlem hacminde ve değerinde önceki yıla göre artış olurken, karbonun ortalama satış fiyatı 3,8 Dolar/ Ton CO₂e ile % 22 değer kaybetmiştir. Kuruluşundan beri gönüllü piyasalarda karbonun ortalama değeri ise 5,8 Dolar/ Ton CO₂ olmuştur.

Diğer taraftan zorunlu piyasalarda olduğu gibi gönüllü piyasalarda karbon dengelemek amacıyla yürütülen projeler sonucu kazanılan sözde emisyon azaltımları, danışmanlık şirketlerinin fazlaca para kazandıkları bir iş kolunun oluşmasını sağlayan standartlara göre belgelenir ve satışa sunulur. Prosedürleri ve belgelenme süreçleri uzun olan sertifikalandırma sistemleri kapsamında, gönüllü piyasalarda en fazla tercih edilen dört sertifika bulunmaktadır. Bunlar, Doğrulanmış Karbon Standardı (Verified Carbon Standard -VCS), Altın Standart (Gold Standard- GS), Amerikan Karbon Sicil Standardı (The American Carbon Registry-ACR) ve İklim Eylemi Rezerv Standardı (Climate Action Reserve -CAR)'dır. Bununla birlikte projelendirilen sera gazı azaltımlarının kaynaklarına bakıldığında, ormancılık ve arazi kullanım projelerinden kaynaklanan emisyon azaltımları, “ormansızlaştırmayı azalttıkları gerekçesiyle” % 50'den fazla bir oranla gönüllü piyasadaki işlem hacminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Rüzgâr enerjisi ile yenilenebilir enerji projeleri de gönüllü piyasalarda en çok rağbet gören projelerdir (Ecosystem Marketplace, 2015: 3).

Özetle, şirketlerin “çevre duyarlılığını nakde dönüştürme çabasının” ürünü olan gönüllü karbon piyasalarında, emisyon azaltımı değil, “karbon dengelemesi” yapılmaktadır, yani ortada yapılan net bir azaltım söz konusu değildir. Ayrıca karbon dengelemesi amacıyla desteklenen ağaçlandırma, enerji verimliliği gibi projelerin de amacına ulaşip ulaşmadığı, gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılması gereken bir diğer konudur (Kozanoğlu vd., 2008:241; Neale, 2009:267-269)

2.2.3 İklim Değişikliği Sorununun Çözümünde Bireysel Önlemler

BMİDÇS, Madde 1’de insan hayatını tehdit eden iklim değişikliği sorununu tanımlarken “insan faaliyetlerine” vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte IPCC’nin ve diğer araştırma kuruluşlarının yaptığı araştırmalarda sanayi devrimi sonrasında, kapitalizmle birlikte emisyonlarda ciddi bir artış olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda aslında kapitalist ekonomilerde kârları artırmak uğruna dünyanın dengesinin değiştirilmesi bir tarafa bırakılarak, iklim değişikliğinin vebali “insana” yüklenmektedir. Piyasada talepten ziyade arz tarafıyla ilgilenen ve insanı da daha fazla tüketmeye, doğal kaynakları sömürmeye iten ve bundan kâr sağlayan neoliberal sistem sorgulanmazken bu yükün sıradan insanların omuzlarına yüklenmesi doğru değildir (Yılmaz ve Yılmaz, 2011).

Daha açık bir ifade ile neoliberaler, kapitalizmin sebep olduğu iklim değişikliği sorunundan, kolayca, rekabet gücünü azaltmayacak, hatta karbon piyasaları gibi kâr sağlayacak yöntemlerle sıyrılmaya çalışırken, kurdukları sisteme bağımlı hale getirip, tüketim canavarına dönüştürdükleri insanlardan emisyonlarını azaltmalarını beklemektedirler.

Şu bir gerçektir ki hayatımızı tehdit eden sorunla mücadele için bireysel olarak çaba harcamamız, tüketim alışkanlıklarımızı değiştirmemiz, günlük yaşamda alacağımız basit önlemlerle “karbon ayak izimizi” küçültmemiz gereklidir. Ancak bizi kendi çarkında döndüren ve bizi sarıp sarmalayıp her halükarda daha fazla tüketmeye yönelten sistem değişmeden, tüketim alışkanlıklarımızın değişmesini beklemek zordur.

Diğer taraftan irade gösterip tüketim alışkanlıklarını değiştiren ve günlük yaşamında önlemler alarak karbon ayak izini minimuma indiren bireylerin çabasının ne kadar anlamlı olacağı da tartışılması gereken bir konudur. Çünkü neoliberaler, fosil yakıtlar üzerinden elde ettikleri kârlardan, talebe bağlı olmayan üretimden ve küresel rekabetten vazgeçmedikçe, bireylerin yaptığı çabalar denizde damla kadar küçük bir yere sahip olacaktır. “Küresel rekabet, küresel ısınmaya karşı hareket etmenin karşısındaki engellerden birisidir” (Neale, 2009:192).

Ancak neoliberal sistemin iklim değişikliği sorunundaki payını göz ardı edersek de, 1990 yılında kişi başına düşen 19,9 ton CO₂ ile sera gazı emisyonlarında en büyük paya sahip olan ABD'nin ve diğer gelişmiş ölkelerin, vatandaşlarını “çevre dostu, iklim dostu” faaliyetlere yönlendirerek ölkeler arasında öncü rol oynaması gerektiği düşünölmektedir (European Commission's Joint Research Centre, 2013: 50). “Köresel iklim sisteminin korunması ve iklim değişikliğinin önlenmesi açısından önemli olan, köresel emisyonların artışındaki büyük tarihsel sorumlulukları ve şimdiki katkıları dikkate alındığında, gelişmiş ölkelerin yaşam tarzlarında önemli değişiklikler yaparak, sera gazlarının azaltılmasında önceliği yerli etkinliklere ve önlemlere vermeleridir” (Türkeş vd., 2000: 83).

Bununla birlikte, köresel veya ulusal emisyonların azaltılması için önlemlerin öncelik sırasında iklim değişikliği ile mücadelede bireylerin alacağı önlemler son sıralarda yer almalıdır. Çünkü köresel emisyonları ele alırsak, emisyonların azaltılması için, köresel çaba, işbirliği, BMİDÇS ve Kyoto Protokolü yerine neoliberalizmin etkisinden kurtulmuş anlamlı ve bağlayıcı, yaptırımı sert olan anlaşmaların hazırlanması ve bunların titizlikle uygulanması öncelikli olmalıdır. Ölkelerin ulusal emisyonlarını azaltmaları için ise neoliberalizmin etkisinden arınmış bir çerçeve politika, yasalar, teşvikler ve yaptırımlar, bunların uygulanması, iklim değişikliği ile mücadelede öncelikli olmalıdır. Dolayısıyla iklim değişikliği sorunuyla mücadelede bireylere düşen görevler son sıralarda yer almaktadır, bundan önce yapılması gerekenler vardır ve bireysel çözümleri öne sürmek iklim değişikliği ile mücadeleye yanlış yerden başlamak demektir.

Ancak bu yükün bireylerin omuzlarına yüklenmesi, neoliberal iktisadi sistemin payını örtbas etmesini sağlayan ve iklim değişikliği ile etkin mücadele edilmesini engelleyen bir yöntemdir. Neoliberaler tarafından desteklenen bu yöntem “kişisel yaşam tarzı değişikliğinden” ziyade, bireyleri, neoliberallere kâr sağlayan ve bir kandırmacadan ibaret olan gönüllü karbon piyasalarına, “karbon dengelemeye”, “karbon karnesine” yönlendiriyor (Neale, 2009: 260).

2.2.3.1 Karbon Ayak izi

Karbon ayak izinin hesaplanması ile başlayan ve iklim değışikliğı ile mücadele için bireysel çözüm ile kastedilen, kârları engelleyecek ve doğrudan tüketim alışkanlıklarını etkileyen davranış değışikliğinden ziyade, bireylerin sebep oldukları emisyonları hesaplayarak, bunları dengelemek için piyasaya dâhil olmasıdır. Bu bağlamda gönüllü karbon piyasasına dâhil edilmek istenen bireylerin, ilk yapması gereken; enerji tüketimini, ulaşımda, ısınmada yakıt kullanımını, satın aldığı ürünlerin ne kadar sera gazı emisyonuna sebep olduğunu hesaplamasıdır. Bu hesaplamanın yapılmasına ilişkin bilgisayar yazılımları veya yöntemler birçok internet sitesinde veya kitaplarda yer almaktadır (Neale, 2009: 252).

Karbon ayak izi hesaplanmasından sonra ikinci basamakta bu sera gazı emisyonlarının nasıl “dengeleneyeceğı” vardır. Bu aşamada neoliberalizmin “serbest piyasa numarası” kendisini daha net bir şekilde göstermektedir.

Neoliberaller, kâr elde etmek için doğal kaynakları umursamaz bir biçimde tüketirken, iklim değışikliğine sebep oldukları gerekçesiyle bireyleri vicdan muhasebesine sevk ederler. Ancak karbon ayak izinin hesaplanmasıyla başlayan bu süreç, küresel çapta ya da ulusal olarak yapılması gereken ama yapılmayan pek çok şey varken çözüme yanlış yerden başlamaktır (Neale, 2009:253).

2.2.3.2 Karbon Dengeleme

Karbon piyasalarının temelini oluşturan karbon dengeleme, pahalıya mal olacak “etkili eylemleri” örtbas etmek için insanların yönlendirildikleri bireysel çözümlerin ikinci basamağını oluşturmaktadır.

Karbon ayak izinin hesaplanmasının ardından ikinci basamakta, sebep olunan emisyonların “nötrlenmesi” için karbonun dengelenmesi yani karbonun fazlalığının üstünün örtülmesi için dışardan kredi alınması yer almaktadır.

Her ne kadar emisyonları azalttığı gerekçesiyle ortaya konulsa ve neoliberaler tarafından desteklense de kandırmaca bir yöntem olan karbon dengelemesinin işleyişinde bazı sorunlar vardır. Öncelikle, karbonun dengelenmesi için desteklenen

projelerin amacına ulaşp ulaşmadığını, “sözde sera gazı azaltımı sağlandığını” belgeleyen bir sistem yoktur. Şöyle ki, bir ağaçlandırma projesi desteklendiğinde, gerçekten ağaç dikilip dikilmediğini ölçmek çok zordur, çünkü bu işin yasal bir dayanağı yoktur, uluslararası arenada bu konuya ilişkin ülkeleri bir paydada buluşturan ortak yasalar, yaptırımlar yoktur, dolayısıyla ağaç dikilmesi amacıyla gönüllüler tarafından ödenen paranın kesinlikle amacına ulaştığını söylemek zordur.

Diğer taraftan amacına ulaştığı varsayılsa bile, yani gerçekten ağaç dikiliyorsa, neoliberal sistemde kâr elde etmek öncelik olduğu için, dikilen ağacın sadece karbon azaltmak amacıyla dikilmeyeceğini hesaba katmak gerekir. Dikilen ağaç türü; muhtemelen hızla büyüyen, büyürken fazla su tüketen, o bölgedeki yerel bitki örtüsüne zarar veren ve farklı amaçlarla da kullanılıp kısa sürede para kazandıracak bir tür olacaktır. Bununla birlikte temiz yakıt kullanımına yönelik projeleri ele aldığımızda ise, bunu yapan şirketler zaten kâr elde ettikleri, ya da uzun vadede kâr elde edecekleri için bu yakıt dönüşümünü gerçekleştirmişlerdir. Bu şirketlerin kendi kârlarını düşünerek gerçekleştirdikleri bu tür projeler ve sera gazı emisyonlarındaki “hayali bir artıştan azaltımlar”, bu yöntemin aslında gerçekte sera gazı emisyonlarını azaltmadığını aksine emisyonların artmasına neden olduğunu göstermektedir. Neoliberallerin teşvik ettiği karbon dengelemesine inanan, inanmak isteyen ya da “çevreci imaj” için tercih eden bireyler ve şirketler, bu piyasalara kaynak ayırdıkları için iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik etkin çözümleri engellemekte, neoliberallerin kurduğu düzenin olduğu gibi işlemlerini sağlamakta ve sera gazı emisyonlarının artmasına neden olmaktadır (Neale, 2009: 266-269).

2.2.3.3 Karbon Karnesi

Karbon karnesi, karbon dengeleme gibi neoliberallerin dayatması sonucu ortaya çıkan bir yöntemden ziyade iklim değişikliğiyle mücadele ve “sosyal adaleti desteklemek” amacıyla İngiliz Yeşiller Partisi üyesinin önerisiyle ortaya konulan bir yöntemdir. İklim değişikliği ile mücadele amacıyla önerilen bu yönteme göre insanlara yıl boyunca salabilecekleri eşit miktarda emisyonların yüklü olduğu bir karne verilir ve bireylerin faaliyetleri sonucu ortaya çıkan emisyonlar bu karneden düşülür. Bu karne ile fazla emisyonu sebep olan bireylerin kendilerini sınırlayacağı, yoksulların da

emisyollarını ya çok az arttıracacağı ya da sabit tutacağı ve toplamda bir azaltım olacağı iddia edilse de içerisinde piyasa oyunları barındırdığı için bu çözümün tam olarak amacına ulaşacağını söylemek zordur.

Çünkü herkese eşit miktarda kota verildiği için adil gibi görünen karbon karnesi, eksik veya fazla olan karnedeki emisyonların alışverişe konu olması; daha açık bir ifadeyle çok fazla seyahat eden zengin bir iş adamının, kotasını tutturmak için yoksul birinden karne iznini satın alabilmesi seçeneği dikkate alındığında içerisinde adaletten, eşitlikten ziyade piyasa numarasını barındırdığı görülmektedir. Piyasadaki fiyatı ödeyerek her şeyden sıyrılan zenginlerin işine gelen sistemde yoksullar ezilecektir, böylece adalet anlayışından yola çıkarak ortaya konulan çözüm, adaletsizliği daha yaygın hale getirecektir. Bununla birlikte mantık olarak bireysel olarak alınacak önlemleri vurgulayan çözümlerden biri olan karbon karnesi, adaletsizliğe rağmen, sera gazı emisyonlarının azalmasına katkı sağlasa da, temelindeki mantık doğru değildir ve yetersizdir. Çünkü bireysel çözümler, “hükümet düzenlemelerinin, harcamalarının yerine geçmez” (Neale, 2009: 269-272).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 NEOLİBERALİZM BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE UYGULANAN İKLİM POLİTİKALARI

Türkiye, “sosyo-ekonomik göstergeleri, sera gazı emisyon profili, tarihsel sorumluluğu, kişi başı emisyon miktarı, kişi başı GSYH ve kişi başı enerji tüketim göstergeleri, İnsani Kalkınma Endeksindeki yeri dikkate alındığında” “orta gelirli gelişmekte olan ülkeler” kategorisinde yer almaktadır (ÇŞB, 2010: 16).

Doğal kaynakların metalaştırılıp ticarileştirildiği, özelleştirmelerle tüm alanlarına müdahale edildiği, tüm kuralların ortadan kaldırılarak ulusal sistemin alaşağı edildiği, esnekleştirmelerle çalışanların emeğinin sömürüldüğü, bir anlamda neoliberallerin kendi yaptıklarının bedelini başkalarına ödettiği neoliberal sistemden “gelişmekte olan ülke” sınıfındaki Türkiye de nasibini almaktadır.

Yeryüzünde hâkim olan neoliberal sistemin çarkına kapılan ve bağımsız olarak ayakta duramayan Türkiye’ nin bu bağımlılığı, iklim değişikliğinden etkilenebilirliği en yüksek olan bölgelerden olan Akdeniz Havzasında yer almasına rağmen (ÇŞB, 2010: 5) iklim değişikliği ile mücadele politikalarına da yansımaktadır.

Bu bağlamda iklim değişikliği sorununun; çok boyutlu, kalkınma ve enerji politikalarıyla doğrudan bağlantılı olduğu dikkate alındığında Türkiye’nin enerji politikalarının ve bu politikaların sera gazı emisyonlarına etkisinin değerlendirilmesinde fayda görülmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye’nin iklim değişikliği politikalarının daha iyi yorumlanabilmesi için iklim değişikliğinin en önemli sebeplerinden olan fosil yakıtlara bağımlılığının ve sera gazı emisyonlarının artışının incelenmesi gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı 2014 İnsani Gelişme Raporunun verilerine göre 69. sırada yer alan Türkiye’nin birincil enerji kaynakları içerisinde fosil yakıtlara bağımlılığı % 89,5’ tir ve Türkiye birincil enerji talebinin sadece % 10,3’ünü yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılamaktadır (UNDP, 2014: 213).

Bununla birlikte kalkınması fosil yakıtlara bağlı olan Türkiye, enerji talebinin büyük bir kısmını, 3/ 4’ ünü ithal etmektedir. Neoliberal sistem içerisinde bağımlı hale

getirilen Türkiye, 2013 yılı itibariyle birincil enerji tüketiminde % 73,5 oranında ithal kaynak kullanırken, yerli kaynak kullanımı % 26,5 ile sınırlı kalmıştır (Türkyılmaz, 2015:7).

Diğer taraftan Türkiye'nin sera gazı emisyonlarının seyrine bakıldığında BMİDÇS'ye iletilen verilere göre Türkiye, % 133,4 ile (ormancılık sektörü hariç) 1990-2012 yılları arasında sera gazı emisyonları en fazla artan ülke konumundadır (UNFCCC, 2015d).

Bu verilerden hareketle her ne kadar ulusal kalkınma politikalarında, yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması, enerji verimliliği gibi konulara öncelik verildiği belirtilse de “Türkiye'nin birincil enerji kaynakları bakımından dışa bağımlılığının yüksek olması, enerji arz güvenliğinde yaşanan sorunlar” dikkate alındığında, hedef alınan yüksek büyüme oranlarına ulaşılması için kömür gibi yerli fosil kaynakların kullanımının öncelikli ve önemli olduğu görülmektedir. Neoliberal politikalar bağlamında şekillenen, küresel rekabetteki yerini kaybetmemek amacıyla belirlenen kalkınma ve enerji politikaları sonucu fosil yakıtların yoğun olarak kullanıldığı Türkiye'de sera gazı emisyonlarının da artışı kaçınılmazdır (Arı, 2010: 107).

Küresel rekabette daha fazla paya sahip olmak için doğal kaynakların yok edilmesini önemsemeyen “Türkiye gibi, daha uzun yıllar yüksek hızda ekonomik büyüme planlayan ülkelerin şu anki durumları itibariyle emisyon azaltımı gerçekleştirmeleri, yenilenebilir enerji ve enerji tasarrufunu başarıyla uygulamasalar dahi uzak bir olasılıktır” (Ok, 2007).

Neoliberal sistemde tutunmaya çalışan diğer gelişmekte olan ülkeler gibi doğal kaynakların kalkınmaya “kurban edildiği” Türkiye'deki iklim değişikliği politikaları, özetle, tarihsel sorumlulukları dikkate alan, gelişmiş ülkelerin öncülük ettiği ve sorunla mücadeleyle yönelik gelişmekte olan ülkelere destek sağlandığı küresel bir düzen beklentisi ile şekillenmiştir.

Bu kapsamda Türkiye'nin sera gazı emisyonlarındaki artışının; gelişme, kalkınma süreci ile doğrudan ilişkilendirilmektedir. Ayrıca mevcut durumda “Türkiye'nin kişi başına emisyonları OECD, AB ve Dünya ortalamasının altında olup, tarihsel açıdan emisyonlara katkısı ihmal edilebilecek bir düzeydedir. Türkiye'nin yıllık

emisyollarının, BMİDÇS ve Kyoto Protokolü kapsamında emisyon azaltma sorumluluğu bulunmayan Çin, Hindistan, Güney Afrika Cumhuriyeti, Güney Kore, Brezilya, İran, Endonezya, Suudi Arabistan ve Arjantin'den daha az olduğu görölmektedir” gibi tezler öne sürölerek (Arı, 2010: 165), iklim değışikliğı ile mücadele için ciddi adımların atılması geciktirilmektedir.

BMİDÇS ve Kyoto'nun neoliberal politikaların gölgesinde oluşturulduğu dikkate alındığında, bu tezlerin öne sürölmesinde haklılık payı vardır. Şöyle ki tarihsel sorumluluk ve kişi başı sera gazı emisyonları gibi göstergeler dikkate alındığında ve kendi konumundaki diğer ölkelerle kıyaslandığında Türkiye, iklim rejimindeki haksız konumu nedeniyle sürece itiraz etmek bakımından haklıdır. Ayrıca neoliberal gelişmiş ölkelerin, bu sorunun ortaya çıkmasındaki paylarını göz ardı ederek, gelişmekte olan ölkelerden fedakârlık yapmalarını istemeleri de bu haklılığı artıran bir husustur. Ancak her ne kadar mevcut iklim rejimi, neoliberallerin çıkarları gözetilerek adaletsiz bir şekilde oluşturulduysa ve bu adaletsizlik nedeniyle mağdur ve tepkili olan Türkiye gibi ölkelerin politikaları “pasif direniş” mantığıyla şekillense de hayati bir sorun olan iklim değışikliğıyle mücadele için tüm ölkelerin çaba harcamasının hayati öneme sahip olduğu bilinmektedir.

Uluslararası ilişkilerde, ölkelerin çıkarlarını yerkürenin yok olması gibi küresel bir tehlike karşısında bile sonuna kadar çetin müzakereler yaparak koruyacakları gerçeğı, iklim değışikliğı diplomasisi yoluyla en iyi şekilde teyit edilmiştir. Bu durum, sorunu çözmek için harekete geçme ve sonuç elde etmenin yavaşlamasına neden olmaktadır. 2006 yılında düzenlenen BMİDÇS taraflar konferansında bir sivil toplum örgütü mensubunun yaptığı konuşma sırasında katılımcıları ‘iklim turistleri’ olarak nitelendirmesi ve Nairobi’de sonuca odaklanmış şekilde müzakere etmektense geleneksel çıkar amaçlı bir tarz sergilenmesi de, bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede iyimser bir yaklaşım, gelecekte ölkeleri sera gazı emisyon azaltımına gitmeleri için teşvik edecek yöntemlerin çoğalması ve bu vesileyle uluslararası konferanslarda bir satırda günlerce kilitlenen ve fazla sonuç doğurmayan müzakerelerin yerine pratik ve yapıcı çözümlerin oluşmasıdır (Ok, 2007).

3.1 Türkiye’deki İklim Değişikliği Politikaları ve BMİDÇS Kapsamındaki Konumu

BMİDÇS kapsamında ülkeler, imzaya açıldığı 1992 yılının göstergeleri kullanılarak sınıflandırılmış ve ülkelerin iklim değişikliği bağlamındaki sorumlulukları, dâhil oldukları Ek I, Ek II ve Ek I Dışı listelerine göre belirlenmiştir.

Serbest piyasa yaklaşımının aracı kuruluşlarından olan, 1960 yılında kurulan OECD’nin kurucu üyesi olan Türkiye, bu özelliği nedeniyle, BMİDÇS kapsamında gelişmiş ülkelerin yer aldığı hem Ek I hem de EK II listelerinde yer almıştır. Gelişmekte olan ülke şartlarına sahip olan Türkiye, gelişmiş ülke kategorisinde yer almış ve BMİDÇS kapsamındaki yükümlülükleri de bu kapsamda belirlenmiştir.

Oysaki OECD’ye 1994 yılında üye olan Meksika’nın emisyon değerleri ve gelişmişlik düzeyi Türkiye’den daha yüksek olduğu halde (IEA verilerine göre 1992 yılında yakıt yanmasından kaynaklı emisyonlar Türkiye’de 134,56 Milyon ton iken Meksika’da bu değer 292,32 Milyon ton; GYSH ise Türkiye’de 288,47 Milyar ABD Doları iken, Meksika’da 605,09 Milyar ABD Doları olmuştur (<http://www.iea.org/statistics/>).) OECD kurucu üyesi olan Türkiye, BMİDÇS’nin hem Ek I hem de Ek II listesinde yer alırken, Meksika Ek I Dışı ülkeler arasında yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye, bu adaletsiz sınıflandırmadan dolayı 1994 yılında yürürlüğe giren BMİDÇS’ye uzun yıllar taraf olmamıştır.

“Sözleşmenin amacını ve genel prensiplerini desteklemekle birlikte, haksız konumundan dolayı BMİDÇS’ye taraf olmayan Türkiye, bu konumunu değiştirmek üzere uzun süre mücadele vermiştir” (ÇŞB, 2014a: 5). 2001 yılında alınan kararla “özel koşulları” tanındıktan sonra Türkiye, BMİDÇS’ye taraf olmuştur. Türkiye’nin “özel koşulları” ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

BMİDÇS’nin hükümlerini daha bağlayıcı hale getirmek amacıyla hazırlanan ve aynı zamanda esneklik mekanizmaları ile neoliberal bir yaklaşım ortaya koyan Kyoto Protokolü 1997 yılında imzaya sunulmuştur ve 1997 yılı itibariyle BMİDÇS’ye taraf olmayan Türkiye, Protokolün sera gazı emisyon azaltımı hedefi bulunan EK-B listesinde yer almamıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin Kyoto Protokolü’nün 2008-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt döneminde sera gazı azaltım yükümlülüğü

bulunmamaktadır. 1 Ocak 2013 tarihi itibarıyla başlayan Kyoto Protokolü II. Taahhüt döneminde de Türkiye sera gazı azaltım hedefi almamıştır.

24 Mayıs 2004 tarihinde BMİDÇS'ye taraf olan ve 26 Ağustos 2009 tarihinde Kyoto Protokolü'nü imzalayan Türkiye, iklim değişikliği müzakerelerinde genel özellikleriyle diğer gelişmekte olan ülkeler gibi konumlanmaktadır. Özetle, BMİDÇS'nin "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" prensibine dayanarak tarihsel sorumlulukları yüksek olan gelişmiş ülkelerin bu sürece öncülük etmesi gerektiğini savunmakta, finansman ve teknoloji yardımı sağlanması halinde iklim değişikliği ile mücadele çabalarına "göreceli kabiliyetleri" kapsamında katkı sağlayacağını vurgulamaktadır (ÇŞB, 2010). Ancak iklim değişikliği müzakerelerinde herhangi bir müzakere grubuna dâhil olmayan ve genel olarak iklim değişikliği konusunda pasif bir tutum sergileyen "Türkiye'nin iklim politikaları "özel koşullar politikası" olarak tanımlanabilir" (Şahin, 2014:7). Türkiye'nin iklim değişikliği müzakerelerindeki tutumu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Türkiye'de iklim değişikliği politikaları, İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK)'nda alınan kararlar doğrultusunda belirlenir. İDHYKK'nın başkanlığını Çevre ve Şehircilik Bakanı yürütmekte olup üyelerini ilgili diğer bakanlıkların ve kurumların müsteşarları, üst düzey yöneticileri oluşturmaktadır. 20 üyesi bulunan İDHYKK'da özel sektörü temsilen Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türk Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)'nin temsilcileri bulunmaktadır. İDHYKK'nın temelini, 2001/ 2 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kurulan ve BMİDÇS kapsamındaki yükümlülükler dikkate alınarak, iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarının koordine edilmesini amaçlayan İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu oluşturmaktadır.

"İklim değişikliğinin zararlı etkilerinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması, yapılacak çalışmaların daha verimli olabilmesi, kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon ve görev dağılımının sağlanması ve bu konuda ülkemizin şartları da dikkate alınarak uygun iç ve dış politikaların belirlenmesi amacıyla" 2001/2 sayılı Genelge ile oluşturulan İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu, zaman içinde 2004/13, 2010/18, 2012/2, 2013/11 sayılı Başbakanlık

Genelgeleri ile yeniden yapılandırılmış ve İDHYKK'ya dönüşmüştür (Resmi Gazete, 2004).

BMİDÇS'ye taraf olmadan önce kurulan ve mevcut hali ile İDHYKK ismini almış Kurul'da uzunca bir süre Türkiye'nin "özel şartlarının" savunulmasına ilişkin çalışmalar yürütülmüştür.

3.1.1 Türkiye'nin Özel Koşulları ve Politika Dokümanları

Neoliberal politikaların iklim değişikliği müzakerelerine yansımalarının sonuçlarından olan BMİDÇS kapsamındaki sınıflandırma ile Ek I, Ek II ve Ek I Dışı listeye dâhil edilen ülkeler, "gelişmiş" veya "gelişmekte" ülke tanımlaması olmadan, somut, elle tutulur göstergeler kullanılmadan kategorize edilmiştir. BMİDÇS metninin içerisinde her ne kadar iklim değişikliği ile mücadele için "eşitlik" "adalet" temelinde "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ilkelerine vurgu yapılsa da objektif olmayan sınıflandırma, BMİDÇS'nin yapısına ve amacına zarar vermiş ve ülkelerin azaltma konusundaki motivasyonunu zedelemiş, mağdur ülkelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye de bu süreçte mağdur olan ülkelere biridir. Gelişmekte olan ülkeler olarak nitelendirilen ve Ek I Dışı listede yer alan birçok ülke ile benzer göstergelere sahip olan Türkiye, BMİDÇS'nin her iki ekinde (Ek I ve Ek II) yer aldığı için sera gazı emisyonlarını azaltmanın yanı sıra gelişmekte olan ülkelere finansman ve teknoloji alanlarında destek sağlamakla yükümlüdür. Ancak gelişmekte olan, gelişmiş ülke kategorisinde yer alan Türkiye'nin, objektif olmayan sınıflandırmanın beraberinde getirdiği sorumlulukları yerine getirebilecek imkânları bulunmuyordu. Bu kapsamda diğer gelişmekte olan ülkelere destek sağlamak bir yana, kendi emisyonlarını azaltmak için kapasite geliştirme, teknoloji ve finansman desteğine ihtiyaç duyduğu gerekçesiyle bu haksız konumundan kurtulmak için çaba harcamıştır. Bu çabaları kapsamında konuyu müzakere etmiş ve BMİDÇS Sekreteryasına durumunu yansıtan birçok bildirim sunmuştur.

Türkiye, özellikle 2 Aralık 1997 tarihinde BMİDÇS Sekreteryasına ilettiği bildirim ile durumunu ilk defa net bir şekilde ortaya koymuştur. Nüfus, GSYH, işsizlik oranı,

enerji tüketimi gibi sosyo ekonomik göstergeleri ve sera gazı emisyonları, projeksiyonlarını içeren bildirimde, Türkiye'nin göstergelerinin OECD, Avrupa Birliği ve IEA ülkeleri ile kıyaslandığında çok düşük olduğu (örneğin 1996 yılında 1500 kWt olan kişi başı enerji tüketiminin, OECD'nin 1/ 5'ine, AB ülkelerinin 1/ 4'üne, dünya ortalamasının ise yarısına denk olduğu; 1995 yılında 2,60 ton olan kişi başı CO₂ emisyonunun, 11 ton CO₂/ kişi olan OECD ortalamasının, 3,92 ton CO₂/ kişi olan dünya ortalamasının çok altında olduğu) ifade edilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak Türkiye, göstergelerinin; içerisinde yer aldığı Ek I ve Ek II ülkelerinden ziyade EK I Dışı ülkelere benzerlik gösterdiğini ortaya koymuş ve BMİDÇS'nin her iki ekinden çıkarılmayı talep etmiştir. Bununla birlikte bu haksız konumlandırmanın ortadan kalkması durumunda, Ek I Dışı ülke olarak iklim değişikliği ile mücadeleye “ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları” ve “göreceli kabiliyetleri” doğrultusunda katkı sağlamaya hazır olduğunu vurgulamıştır (UNFCCC, 1997).

Türkiye'nin BMİDÇS'nin her iki ekinden isminin çıkarılmasına ilişkin talebi 2001'de Fas'ta gerçekleştirilen 7. Taraflar Konferansında değerlendirilmiş ve “Türkiye'nin isminin Ek-II'den silineceği ve özel şartları tanınarak diğer EK-I ülkelerinden farklı bir konumda Ek-I'de yer alacağı” yönündeki kararın ardından Türkiye 24 Mayıs 2004 tarihinde BMİDÇS'ye taraf olmuştur” (UNFCCC, 2013b: 4).

“2001'de Türkiye'nin gelişmekte olan ülkelere mali yardım yapması öngörülen Ek II'den çıkarılması ve Ek I üyeleri arasındaki “özel koşullarına” vurgu yapılmasının ardından Sözleşme onaylanmış, ancak bundan sonraki süreçte de aktif bir tutum benimsenmemiştir” (Şahin, 2014: 7).

BMİDÇS'ye taraf olmasının ardından Türkiye, haksız konumundan kurtulmak için verdiği mücadelesini, “konumunu sağlamlaştırmak” için devam ettirmiştir. Bu bağlamda müzakerelerde Türkiye, isminin Ek I listesinden de çıkarılmasını ve Ek I Dışı ülkeler gibi finansman, teknoloji transferi ve kapasite geliştirme desteği alma talebini savunmuştur (Şahin, 2014: 54).

Bu kapsamda 2010 yılında Meksika'da düzenlenen 16. Taraflar Konferansı'nda alınan 1/CP 16 sayılı kararla Türkiye'nin 2001'de tanımlanan özel koşulları kabul edilmiş ve desteklenmeye uygun bir ülke olduğu (gelişmekte olan ülkelere sağlanan finansman,

teknoloji transferi ve kapasite geliştirme desteği sağlanabilecek kriterlere sahip olduğu) karara bağlanmıştır (UNFCCC, 2011: 24).

Bununla birlikte 2012’de Katar’da düzenlenen 18. Taraflar Konferansında alınan 1/CP 18 kararıyla, BMİDÇS’nin Ek II ülkeleri, uluslararası finans kurumları, çok taraflı araçlar tarafından, özel şartları tanınan Türkiye’ye, iklim değişikliğiyle mücadele çabalarını (strateji ve eylem planlarıyla düşük karbonlu kalkınma eylem ve planlarını) uygulayabilmesi için finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği sağlamasına yönelik çağrı yapıldı. Ayrıca Konferansta BMİDÇS Sekreteryasının, özel koşulları tanınan Türkiye’nin en az 2020 yılına kadar azaltım, uyum, teknoloji, kapasite geliştirme ve finans erişimi fırsatlarının tanımlanmasına, değerlendirilmesine ilişkin bir teknik belgeyi hazırlaması talep edilmiştir (UNFCCC, 2013a: 17).

BMİDÇS Sekreteryası tarafından hazırlanan ve 30 Mayıs 2013’te yayınlanan FCCC/TP/2013/3 sayılı teknik belgede Türkiye’nin ulusal koşullarına ve iklim değişikliği ile mücadele çabalarına yer verilmiştir. Ayrıca söz konusu belgede Türkiye’nin BMİDÇS kapsamında oluşturulan kurum, kuruluşlar ve diğer ilgili kuruluşlar tarafından desteklenmesine ilişkin olanaklar ele alınmıştır. Belgede son olarak ise Türkiye’ye azaltım ve uyum faaliyetlerinin desteklenmesi için iletilen yardımlara yer verilmiştir. Belgede özetle, göstergelerine bakıldığında Türkiye’nin üst orta gelir kümesinde yer alan, hızla gelişen ve OECD Kalkınma Yardımları Komitesi listesi altında resmi kalkınma yardımına uygun olan bir ülke olduğunu ifade etmiştir (UNFCCC, 2013b).

Son olarak 2014’te Peru’da gerçekleştirilen 20.Taraflar konferansında alınan 21 CP/ 20 sayılı karar ile en azından 2020’ye kadar Türkiye’nin azaltım, uyum, teknoloji, kapasite geliştirme ve finansman kaynaklarına erişimini geliştirmek için Sözleşme kapsamında kurulan ilgili organlardan ve diğer ilgili organlar ve kurumlardan sağlanan desteklerden yararlanmasına yönelik imkânların sağlanması onaylanmıştır. Ayrıca söz konusu karar ile BMİDÇS’nin Ek II’sinde yer alan ülkeler, Küresel Çevre Fonu (GEF), ilgili hükümetler arası organizasyonlar, uluslararası finans kuruluşları vb. kuruluşlar, Türkiye’nin azaltım ve uyum konularına ilişkin çabalarına (ulusal stratejileri, eylemleri ve planları) finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği sağlaması için teşvik edilmiştir (UNFCCC, 2015c: 42).

Sonuç olarak BMİDÇS metninin içerisinde her ne kadar “eşitlik” ve “adalet” unsurları bulunsa da ve müzakerelerde sık sık bu iki konu vurgulansa da Türkiye’nin diğer Ek I ülkelerinden farklı olarak “özel koşullarının” tanınmasına yoğun çabalar sonucunda karar verilmiş ve 2014’te Peru’da gerçekleştirilen 20. Taraflar Konferansında en az 2020 yılına kadar Türkiye’nin iklim değişikliği çabalarına destek sağlanmasına ilişkin “tarihi bir karar” alınmıştır. Böylece Türkiye’nin “özel koşullarına” ilişkin konunun müzakere edilmesi sona ermiştir.

2015’te Paris’te gerçekleştirilen 21. Taraflar Konferansında ise Türkiye, “özel koşullarını” anlaşma metnine sokmak ve ayrıcalıklar elde etmek için müzakerelere devam etmiş ancak diğer ülkelerin itirazları sonucu başarılı olamamıştır. Dönem başkanı olan Fransa ile yapılan ikili görüşmelerde Türkiye’nin “özel koşullarının” ileride yapılacak müzakerelerde ele alınacağına dair söz alınmıştır. 21. Taraflar Konferansında istediğini alamayan Türkiye, 2020’ye kadar 21 CP/20 sayılı karara dayanarak GEF, ilgili hükümetler arası organizasyonlar, uluslararası finans kuruluşları, diğer ortaklıklar ve girişimler, iki taraflı ajanslar ve özel sektörden finansal, teknolojik, teknik ve kapasite geliştirme desteği elde etmek için girişimlerini sürdürecektir.

Özetle neoliberallerin hâkimiyetini sürdürdüğü iklim değişikliği müzakerelerinde küresel sera gazı emisyonlarında yaklaşık % 1 oranında tarihsel sorumluluğu bulunan Türkiye’nin “özel şartlarını” kabul ettirmesi zorlu olmuştur, yıllarca oyalanan Türkiye’yi bekleyen, bir başka sınav ise, muğlak ifadeler barındıran 21 CP/20 kararına dayanarak söz edilen “destek imkânlarını” aktif hale getirmek için görüşmeler ve müzakereler yapmaktır.

Türkiye’nin Politika Dokümanları

İklim değişikliği ile ilgili ifadelerin bulunduğu Sekizinci, Dokuzuncu ve Onuncu Kalkınma Planları incelenmiş olup, Onuncu Kalkınma Planı’nda iklim değişikliğine uyum konusuna ağırlık verildiği ve tezin konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için, 2014-2018 yıllarını kapsayan söz konusu Kalkınma Planı’nın detayları ele alınmayacaktır.

İklim değışikliğı konusu ilk olarak 2000 yılında yayınlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer almıştır. 2001-2005 yıllarını kapsayan Kalkınma Planında iklim değışikliğı konusuna 1456. maddede yer verilmiş olup “sektörde, iklim değışikliğıne neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik politikalar geliştirilecek, ulaştırmaya bağı emisyon envanterleri çıkarılacaktır” şeklinde genel ifadelerle iklim değışikliğı politikalarına temel oluşturmuştur. Ayrıca Planın 1806. ve 1822. Maddelerinde BMİDÇS’ye taraf olunmasına ve sürece, “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ve “göreceli kabiliyetleri” çerçevesinde katılımına ilişkin çalışmalara devam edileceğı belirtilmiştir. Planda ulusal politikaların detaylarına da 1823. maddede “ulaştırma, enerji, sanayi ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması yönünde düzenlemeler yapılacaktır.” ifadesiyle yer verilmiştir (DPT, 2000).

Bunun yanı sıra 2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planının 162. Maddesinde ise Türkiye’nin 2004 yılında BMİDÇS’ye taraf olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Planın 461. Maddesinde “ölkemiz şartları çerçevesinde ilgili tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim Değıışikliğı Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlölükler yerine getirilecektir” ifadesine yer verilmiştir (DPT, 2006).

Temeli, Kalkınma Planlarına dayanan Türkiye’nin iklim değışikliğı politikaları, 2009 yılında Kyoto Protokolüne taraf olması ve aynı yıl Avrupa Birliğı müzakerelerinde çevre faslının açılmasıyla uygulanmaya başlanmış ve iklim değışikliğı ile mücadele çalışmaları hız kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye’deki iklim politikalarına, neoliberal ölkeleri çatısı altında birleştiren Avrupa Birliğı üyelik sürecinin etki ettiğı, üyelik sürecinin, politika oluşturma sürecini tetikleyen bir etken olduğu söylenebilir. Ayrıca Dünya Bankası gibi neoliberalizmin aracı kuruluşları tarafından, uluslararası sermayenin hareket alanlarının genişletilmesi için serbestleştirme ya da kurlsızlaştırma amacıyla ortaya konulan “Ölke Programları” veya şartlı hibeler de Türkiye’de iklim değışikliğı politikalarına tesir etmektedir.

Bu bağlamda Dünya Bankası’nın öncölüğünde, “İklim değışikliğinin etkileri ile mücadele sürecinde, düşük-karbon odaklı kalkınma stratejilerinin benimsenmesi ve

gerekli yatırımların finanse edilebilmesini sağlamak amacıyla” kurulan ve ilk olarak Türkiye’nin faydalandığı CTF’in de iklim politikalarının yönlendirilmesine hizmet ettiği söylenebilir. Dünya Bankası’nın, CTF kaynaklarını, Türkiye’de, sera gazı emisyonlarının en önemli kaynağı olan enerji sektöründe yapılacak yatırımlar; temel olarak enerji verimliliği ile yenilenebilir enerji projeleri için kullanmasına yönelik çalışmalar yaptığı belirtilmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2008: 55).

Özetlemek gerekirse, neoliberalizmin aracı kuruluşlarından olan Dünya Bankası finansman kaynağı sağlarken, yerine getirilmesini istediği çalışmaların da reçetesini vermektedir. Dolayısıyla bu kaynakların kullanılması isteniyorsa, politikalar Dünya Bankası’nın isteklerini yerine getirmek amacıyla oluşturulmalıdır. Dünya Bankası ile yaşanan bu durum Avrupa Birliği için de geçerlidir. Bazen borçlandırarak, bazen de hibe vererek Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde istedikleri düzeni kuran neoliberalizmin aracı kuruluşları, pek çok alana müdahale ettikleri gibi iklim değişikliği politikalarına da müdahale etmekte ve bir anlamda bu politikaları şekillendirmektedirler (CTF Committee, 2009: 3).

Türkiye’de bu çerçevede şekillenen iklim değişikliği politikaları, 2009 yılından bu yana ilgili bakanlıklar tarafından, dokümanlar, iklim değişikliğiyle doğrudan ve dolaylı olarak ilgili stratejiler ve eylem planları ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Bu bölümde Türkiye’de iklim değişikliği alanındaki üç temel politika dokümanına ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir, ilerleyen bölümde ise detaylara yer verilecektir.

Türkiye’nin iklim değişikliği alanında üç temel dokümanı; 2010-2020 yıllarını kapsayan ve Türkiye’nin iklim değişikliği alanındaki yol haritası niteliğindeki Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi, 2011-2023 yıllarını kapsayan Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı ve 2011 yılında yayınlanan İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planıdır (Şahin, 2014: 39-51).

Kyoto’nun imzalanması ve çevre faslının açılmasının ardından hız kazanan iklim değişikliği ile mücadele sürecinin ilk adımı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da belirtilen iklim değişikliği konusunda Türkiye’nin gerçekleştireceği faaliyetlere ilişkin hedef ve stratejileri içeren Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesinin 2010 yılında hazırlanmasıyla atılmıştır. Neoliberalizmin aracı kuruluşlarından olan Dünya

Bankası'nın Temiz Teknoloji Fonunun (Clean Technology Fund-CTF) Yatırım Programında sera gazı emisyonlarının azaltılması için enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji konularına öncelik verildiği dikkate alındığında; fonun 1. fazı için ayrılan 800 Milyon ABD Doları tutarındaki kaynağın kullanılması için enerji sektörüne ilişkin iddialı hedefler içeren Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesinin hazırlanması sürecinin hızlandırılması şaşırtıcı değildir (CTF Committee, 2009: 22).

Bununla birlikte Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında hedef olarak belirtilen ve Strateji Belgesinin detaylandırılmış hali olan İklim Değişikliği Eylem Planı (İDEP) ise 2011 yılında hazırlanmıştır. Stratejide yer alan hedeflerin detaylandırılarak, eyleme dönüştürüldüğü ve eylemden sorumlu kurumların, süre ve çıktılar- göstergelerin yer aldığı İDEP'te sera gazı azaltımı ve uyum bölümlerine birlikte yer verilmiştir. İklim değişikliğine uyuma yönelik amaç, hedef ve eylemleri içermesi nedeniyle İDEP'in 2012'de yayınlanan İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nı kapsadığı söylenebilir, bu nedenle ve konuyla doğrudan ilgisi olmaması nedeniyle İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı detaylı olarak ele alınmayacaktır.

3.1.1.1 İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı

İlgili tüm resmi kurumların ortak çabası sonucu oluşturulan İklim Değişikliği Strateji Belgesi 2010 yılında yayınlanmıştır. İçeriğine bakıldığında, Türkiye'nin nüfus, enerji tüketimi, kişi başı sera gazı emisyonu gibi temel göstergelerini temel alarak "özel şartlara" vurgu yapan Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesinde "temel ilkeler", "Türkiye'nin iklim değişikliğiyle küresel mücadele kapsamında temel amacı, insanlığın ortak kaygısı olan iklim değişikliğini önlemeye yönelik uluslararası taraflarla işbirliği içerisinde, tarafsız ve bilimsel bulgular ışığında ortak akılla belirlenmiş küresel çabalara, sürdürülebilir kalkınma politikalarına uygun olarak, ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar prensibi ve Türkiye'nin özel şartları çerçevesinde katılmaktır" şeklinde ifade edilmiştir (ÇŞB, 2010:8).

Bununla birlikte 3 Mayıs 2010 tarihinde Başbakanlık Yüksek Planlama Kurulu tarafından onaylanan ve 2010-2020 yıllarını kapsayan Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesinde sera gazı emisyon kontrolü (enerji, ulaştırma, sanayi, atık, arazi kullanımı,

tarım ve ormancılık sektörlerinde alınacak önlemlerle emisyonların kontrolü), iklim değişikliğine uyum, teknoloji geliştirme, teknoloji transferi, finansman, eğitim, kapasite artırımı ve kurumsal altyapı konularında kısa (1 yıl), orta (1-3 yıl) ve uzun vadeli (10 yıl) hedefler yer almaktadır (ÇŞB, 2010). Bu hedefler, Strateji Belgesinin yayınlandığı dönemde yayınlanan Enerji Verimliliği Kanunu ve Enerji Verimliliği Strateji Belgesi gibi ilgili mevzuat, strateji ve ilgili bakanlıkların politikaları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Ayrıca Stratejide yer alan “Türkiye’nin ekonomik ve demografik gelişimi göz önüne alındığında, herhangi bir geçmiş yıl referans verilerek sera gazı emisyon azaltım taahhüdü vermesi mümkün değildir. Türkiye emisyon sınırlamasını, sürdürülebilir kalkınmasını ve yoksullukla mücadele çabalarını olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde alacağı önlemler yoluyla gerçekleştirmeyi planlamaktadır” ifadesi dikkat çekicidir (ÇŞB, 2010: 16).

Dikkat çekici bir diğer husus ise, finansman başlığı altında yer alan gönüllü piyasalara ilişkin ifadelerdir. Strateji Belgesinde karbon piyasalarının özendirilmesinin amaçlandığı ve gerekli altyapının oluşturulacağı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda orta vadede “gönüllü karbon piyasalarına şimdiden üye olan şirketlerin gelecekteki mevzuattan olumsuz etkilenmemeleri sağlanarak bu piyasalara girmeleri teşvik edilecektir” hedefi bulunmaktadır (ÇŞB, 2010: 37).

Bu kapsamda Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi değerlendirildiğinde, her ne kadar içerisinde yenilenebilir enerji kaynaklarına, enerji verimliliğine, toplu taşıma sistemlerinin yaygınlaştırılmasına, orman alanlarının artırılması vb. konulara ilişkin iddialı hedefler bulunsa da Türkiye’den gelişmekte olan bir ülke olarak kalkınmasını durduracak ölçüde bir azaltım beklenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye’nin, küresel iklim değişikliği mücadelesine, ancak BMİDÇS’nin “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar” ve “göreceli kabiliyetler” ilkesi doğrultusunda katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.

Ayrıca Kyoto Protokolü kapsamında sera gazı azaltım hedefi bulunmayan Türkiye, neoliberal bir politika aracı olarak “maliyet etkin” bir seçenek sunan karbon

piyasalarını özendirmeye çalışarak, gönüllü piyasalara erken tarihte üye olan şirketleri koruma altına almayı ve muafiyetler tanımayı vaat etmektedir.

Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi doğrultusunda hazırlanan İDEP incelendiğinde ise içerisinde eylemlerin gerçekleştirilmesinden sorumlu ve ilgili kuruluşların, eylemlerin gerçekleştirileceği zaman aralığının, yan faydalar- çıktılar ve performans göstergelerinin yer aldığı 541 eylemin bulunduğu görülmektedir (ÇŞB, 2011b). İDEP’te enerji sektörüne ilişkin eylemler incelendiğinde her ne kadar “temiz enerjinin üretim ve kullanımdaki payının artırılması” amacı ile yenilenebilir enerji kullanımına vurgu yapılsa da “temiz kömür teknolojileri ve verimlilik artırıcı önlemler uygulanarak elektrik üretiminde kömür kullanımından kaynaklanan sera gazı emisyonunun sınırlandırılması” amacı, “iklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş” Türkiye için kalkınmanın öncelikli olduğunu, bu amaçla yerli kömür kullanımının vazgeçilmez olduğunu kanıtlar niteliktedir (ÇŞB, 2011b: 9-10).

Bununla birlikte İDEP’in enerji sektöründe yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasına ilişkin eylemler ise “doğa tahribatının önemli nedenlerinden biri olan hidroelektrik santrallerinin” kurulumuna ilişkin yatırımların artırılmasını teşvik eden, bu konuya “meşruiyet” kazandıran özelliğe sahiptir. Özellikle İDEP’te yer alan “hidroelektrik enerji teknik ve ekonomik potansiyelinin tamamının, ekonomik, çevresel ve sosyal koşullar göz önünde bulundurularak havza bazında değerlendirilmesi” eylemi ele alındığında neoliberraller tarafından hidroelektrik enerji potansiyelinin tamamı değerlendirilirken, ekonomik, çevresel ve sosyal koşulların ne ölçüde, nasıl değerlendirileceği, denetleneceği merak edilen bir konudur. Türkiye’nin dört bir tarafında kurulan küçük ölçekli hidroelektrik santrallerinin doğaya verdiği zararlar dikkate alındığında, “çevresel koşulların” göz ardı edildiği ve iyi değerlendirilmediği ortadadır. Özetle İDEP’te yer alan hidroelektrik enerjinin kullanımına ilişkin söz konusu eylem ve hedefler, ekosisteme verilen olağanüstü zararın göz ardı edilerek neoliberrallerin kâr sağlamasını destekler niteliktedir (Talu, 2015: 339). Bu eylemler ile ekosistemin, insan hayatının ana kaynağı olan ve tüm canlıların ortak malı olan su kaynaklarının kullanım hakkı, özel sektöre devredilmekte, suyun “içkin” değeri gözardı edilerek, su, metalaştırılmakta, ticarileştirilmekte ve

neoliberaler için kâr getirecek bir emtiaya dönüştürülmektedir. Ancak bu dönüşüm devam ederken doğaya verilen olağan üstü zararların yanı sıra su kaynaklarına bağımlı olan yöre halkının yaşadığı sosyo-ekonomik sorunların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Diğer taraftan İDEP'teki 541 eylemden karbon piyasalarına ilişkin eylemler dikkat çekicidir ve incelenmeye değerdir. Strateji Belgesinde olduğu gibi karbon piyasalarının kurulması amacıyla alt yapının oluşturulması, projelerin desteklenmesi, teşvikler sağlanması, müzakerelerde bu konunun savunulması olmak üzere özetle karbon piyasalarının özendirilmesine ilişkin eylemler bulunmaktadır. Daha da detaylandırmak gerekirse, orman alanlarının karbon yutma potansiyellerinin belirlenmesi, karbon piyasalarına ilişkin mevzuatın Orman Kanununa entegre edilmesi, Türkiye'nin 2012 sonrası yeni mekanizmalarda ev sahibi ülke olarak görev alması için müzakerelerin yürütülmesi, Ulusal Karbon Piyasası'nın kurulmasına yönelik olarak sektörel karbon stoklarının analiz edilmesi, yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması ve karbon piyasaları konusunda farkındalığın artırılmasına ilişkin eylemler bulunmaktadır (ÇŞB, 2011b: 93-108).

İDEP'te yer alan eylemlere ilişkin gerçekleştirme oranlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla 2012 yılında ÇŞB tarafından online bir izleme sistemi oluşturulmuştur.

İDEP yapısal olarak incelendiğinde (ÇŞB, 2011b), her bir eylemin sera gazı azaltım potansiyeline ve eylemin gerçekleştirilmesi için gerekli finansal kaynağa ya da bütçeye ilişkin bilgilerin bulunmadığı görülmektedir. Bunun çok büyük bir eksiklik olduğu açıktır. İçerik açısından incelendiğinde ise eylemlerin sayısal ifadelerden ziyade sözel, ağdalı, anlaşılmaz bir dille ifade edildiği; referans bir bilgi içermediği, konulan hedeflerin, çıktılar ve performans göstergelerinin ölçülebilir, raporlanabilir, sayısal değerler içermediği görülmüştür. Ayrıca eylemlere yönelik çoğu çıktı ve performans göstergesinin eylemleri doğru yansıtmadığı, sayısal değerlendirmeye imkân verebilecek niteliğe sahip olmadığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak “kabul edilen strateji ve eylem planları azaltım sağlamaktan uzaktır. Kömüre ve diğer fosil yakıtlara bağımlı enerji politikalarını daha da artırmayı hedefleyen Türkiye’de, hazırlık çalışmalarına, söylem düzeyinde iklim değişikliği tehdidine yapılan vurguya ve bürokrasideki kapasite artışına rağmen iklim

değişikliğiyle mücadele için gerçek anlamda bir siyasi irade bulunduğu söylenemez” (Şahin, 2014: 7)

Bununla birlikte İklim Değişikliği Strateji Belgesinde ve İDEP’te yer alan karbon piyasalarına ilişkin hedef ve eylemler dikkate alındığında “karbon finansmanından” faydalanmak için Türkiye’nin kaynaklarının, neoliberal bir büyüme politikası çerçevesinde sömürülmesine, ticarete konu edilmesine sıcak bakıldığı ve politika olarak kısa vadeli gelir için geri döndürülemez doğa tahribatının göze alındığı görülmektedir.

Ancak dünyada da politikalar bu doğrultuda yönlendirilirken, emeğin ucuz olduğu ve TKM kapsamında ev sahibi ülke olarak “karbon finansmanından” en fazla kaynak elde eden ülkelerin başında yer alan Çin’de günde 4 bin kişinin, hava kirliliğinin sebep olduğu hastalıklardan öldüğü göz ardı edilmemelidir (“Çin’de Günde 4 Bin Kişi Hava Kirliliğinden Ölüyor”, 2015). Yani Çin’in ve diğer ülkelerin karbon finansmanından aldığı paya talip olan Türkiye’nin, kısa vadede elde edeceği finansman kaynağının uzun vadede ne tür sorunlara sebep olacağına dikkat edilmesi gerekmektedir.

3.2 Türkiye’nin Sera Gazı Emisyonları

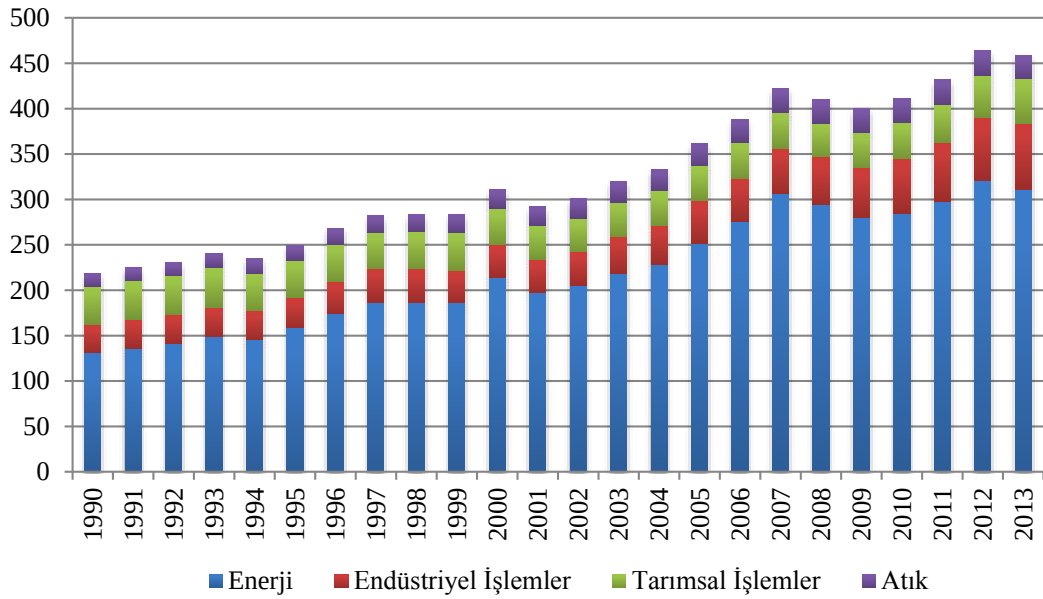
BMİDÇS’nin 4. maddesinde yer alan yükümlülükler bölümünde tüm tarafların, “Taraflar Konferansı’na uygun bulunacak, karşılaştırılabilir metodolojiler kullanarak, Montreal Protokolü ile denetlenmeyen tüm sera gazlarının ve yutaklar tarafından uzaklaştırılanlara ilişkin ulusal envanterlerini” hazırlamakla yükümlü olduğu belirtilmektedir.

Bu bağlamda Türkiye’nin sera gazı emisyon envanter raporu Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) koordinasyonunda diğer ilgili kurumların işbirliği ile oluşturulup, BMİDÇS Sekreteryasına sunulmaktadır. Türkiye’nin ilk envanter raporu 2006 yılında sunulmuştur.

“2015 yılına kadar 1996 IPCC Rehberleri kullanılarak hesaplanırken, 2015 yılında 2006 IPCC Rehberlerine göre 1990-2013 dönemi emisyonları hesaplanmış ve 1990-2012 dönemi verileri revize edilmiştir. Emisyon envanteri, enerji, endüstriyel işlemler

ve ürün kullanımı, tarımsal faaliyetler ve atıktan kaynaklanan, doğrudan seragazları olan karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), diazotmonoksit (N₂O) ve F-gazları ile dolaylı seragazları azotoksitler (NO_x), metan dışı uçucu organik bileşikler (NMVOC), karbonmonoksit (CO) ve kükürtdioksit (SO₂) emisyonlarını kapsamaktadır” (TÜİK, 2015a).

Şekil 8. Türkiye'nin 1990-2013 Yılları Ulusal Sera Gazı Emisyonları

Kaynak: TÜİK, 2015a.

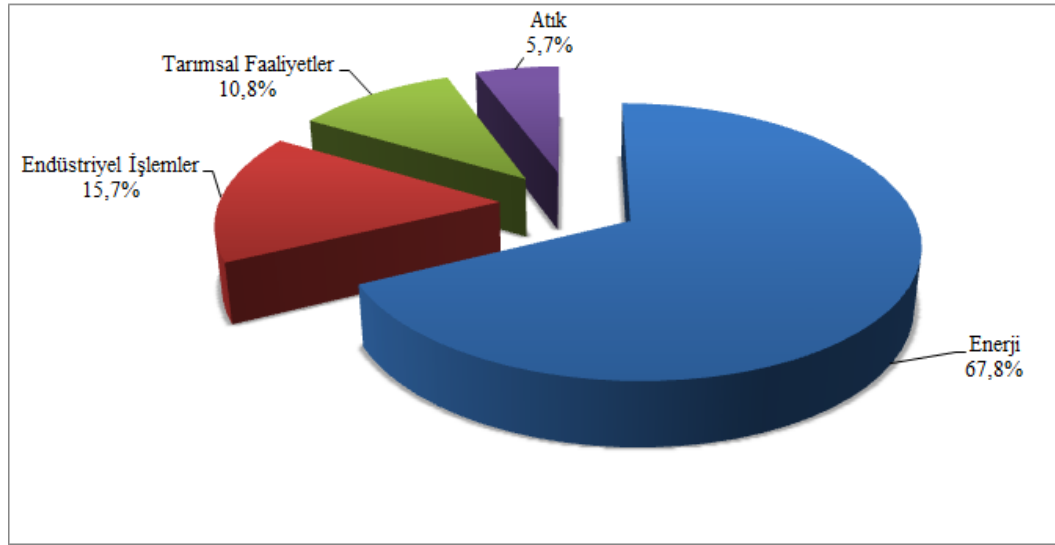
2006 yılı IPCC Rehberine göre hesaplanan ve 25 Mayıs 2015’te yayınlanan 2013 sera gazı emisyon envanteri incelendiğinde fosil yakıtlara bağımlı olan Türkiye’nin toplam emisyonları (Arazi Kullanımı ve Arazi Kullanım Değişikliği hariç) 459,1 Milyon tondur. Şekil 8’de görüleceği üzere, geçmiş yıllara oranla hızlı bir artış söz konusudur. 2006 IPCC Rehberlerine göre revize edilen 1990-2012 dönemi ve hazırlanan 2013 envanteri göz önünde bulundurulduğunda CO₂ eşdeğeri olarak 2013 yılı toplam sera gazı emisyonu 1990 yılına göre % 110,4 artış göstermiştir. Bununla birlikte 1990 yılında kişi başı emisyonu 3,96 ton/ kişi olarak hesaplanırken, bu değer 2013 yılında 6,04 ton/ kişi olarak hesaplanmıştır (TÜİK, 2015a).

Bununla birlikte yutak alanların, sera gazı emisyonlarına etkisine bakıldığında Arazi Kullanımı, Arazi Kullanımı Değişikliği ve Ormancılık (AKAKDO) sektörü, 58,7 Milyon tonluk emisyonu uzaklaştırmakta, yutmaktadır (AKAKDO sektörü dâhil olduğunda 459,1 Milyon ton olan toplam sera gazı emisyonları 400,4'e inmektedir). 1990 yılında bu değer 30.18 Milyon ton iken 2013 yılında bu değer neredeyse ikiye katlandığı görülmektedir (TÜİK, 2015b:10)

Buna karşın BMİDÇS'nin yayınladığı bilgilere göre, Türkiye, 1990-2012 yılları arasında, % 133,4 ile 43 Ek I ülkesi arasında sera gazı emisyonları artış oranı en yüksek olan ülkedir. Arazi Kullanımı, Arazi Kullanımı Değişikliği ve Ormancılık faaliyetleri sonucu yani yutak alanlardan kaynaklı emisyonlar düşüldüğünde ise sera gazı emisyonları artış oranında, 43 Ek I ülkesi arasında Türkiye bu kez daha büyük bir oran olan % 163,3'lük artışla yine ilk sırada yer almaktadır (Bu değerler sırasıyla, 2013 yılı emisyonları ve geçmiş yıllara ait emisyon serileri, IPCC 2006 rehberine göre revize edildiği için % 133,4'ten, % 110,44'e; % 163,3'ten % 113 gerilemiştir ancak ülkelerin 2013 yılı emisyonlarını kıyaslayan bir doküman bulunamadığı için 2012 yılı hesaplarını yansıtan doküman kullanılmıştır). Bu veriler dikkat çekicidir, çünkü Türkiye'de orman alanlarının artırılması için her ne kadar 2007 yılında başlayan, 2,3 Milyon hektar alanın ağaçlandırılmasını ve rehabilite edilmesini amaçlayan Ağaçlandırma Seferberliği ile 2,42 Milyon hektarlık alanın ağaçlandırıldığı ve hedeflenen değer üzerine çıkıldığı ifade edilse de diğer Ek I ülkelerinin ağaçlandırma çalışmalarıyla kıyaslandığında bu çabaların çok yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu durumun pek çok sebebi olabileceği gibi, temel sebebin orman alanlarının tahrip edilerek, kentleştirilmesi ve neoliberallerin hizmetine sunulması sanayi alanlarına dönüştürülmesi olduğu söylenebilir (UNFCCC, 2014: 9; TÜİK, 2015b: 9-10).

Bunun yanı sıra sera gazı 2006 IPCC Rehberine göre revize edilen emisyonlar incelendiğinde 218,2 Milyon ton olan 1990 yılı sera gazı emisyonlarının kaynaklara göre dağılımı, 2013 yılına göre farklılık göstermektedir ve bu farklılık incelenmeye değerdir. 1990 yılı emisyonlarına bakıldığında, emisyonların % 60'ı enerji, % 14'ü endüstriyel işlemler, % 19'u tarımsal faaliyetler, % 7'sinin ise atık kaynaklı olduğu görülmektedir.

Şekil 9. 2013 Yılı Sera Gazı Emisyonlarının Sektörlere Göre Dağılımı

Kaynak: TÜİK, 2015a.

Bununla birlikte Şekil 9’da da görüleceği üzere 2013 yılı emisyonlarında en büyük payı, % 67,8 ile enerji kaynaklı emisyonların aldığı, bunu sırasıyla % 15,7 ile endüstriyel işlemlerin ve ürün kullanımının, % 10,8 ile tarımsal faaliyetlerin ve % 5,7 ile atıklardan kaynaklı emisyonların takip ettiği görülmektedir (TÜİK, 2015a).

Bu verilerden yola çıkarak enerji emisyonlarının 1990 yılında % 60 olan payının, 2013’te % 67,8’e yükseldiği görülmüştür. Bu da enerji üretim ve tüketiminde fosil yakıtlara olan bağımlıdaki artışın en bariz göstergesidir. Çünkü enerji sektörü emisyonlarının büyük çoğunluğu yakıtların yanmasından kaynaklanmakta olup bunun % 24,8’i enerji sanayi, % 15’i ulaştırma, % 13,6’sı sanayi sektörü ve % 12,8’i konut ve hizmetler alt sektörlerinde yakıtların yanmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan tarımsal faaliyetlerden kaynaklı emisyonların 1990 yılında % 19 olan payı, 2013’te % 11’e gerilemiştir. Bu düşüş, iyi tarım uygulamaları ile açıklanabileceği gibi, içerisinde neoliberalizmin etkisini barındıran Türkiye’deki yanlış kentleşme ve tarım politikaları, tarım alanlarının imara açılması, tarımla uğraşan kişi sayısının azalması gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda, ikinci ihtimalin daha yüksek olduğu ileri sürülebilir. Atık emisyonlarının toplam emisyonlar içerisindeki payına bakıldığında ise % 7 olan oranın % 5’e düştüğü görülmektedir (TÜİK, 2015a). Bu olumlu gelişme ise Türkiye’de atık yönetimi konusunda atılan adımların; kurulan katı

atık düzenli depolama tesislerinin, atık su arıtma tesislerinin sayısındaki artışıyla yorumlanabilir.

3.2.1 Türkiye’de Sera Gazı Emisyonlarının Kontrolüne Yönelik Mevzuat

Türkiye’de sera gazı emisyonlarının sektörlere göre dağılımına bakıldığında %70’e yakın oranla, enerji sektörünün, enerji üretimi ve tüketiminden kaynaklı emisyonların ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda emisyonların azaltılması amacıyla enerjinin verimli kullanılmasının ve yenilenebilir enerji kaynaklarının, enerji kaynakları içerisindeki payının artırılmasının büyük bir öneme sahip olduğu ortadadır. Bu kapsamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi ve enerji verimliliğinin sağlanması amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü tarafından mevzuat çalışmaları yürütülmektedir. Sera gazı emisyonlarının azaltılmasını amaçlayan ve bir anlamda Türkiye’de gönüllü karbon piyasalarının gelişimini teşvik eden mevzuat çalışmalarının ilgili kısmına yer verilmesinde fayda görülmüştür. Bunlar:

- Elektrik Piyasası Kanunu, (Kanun No: 6446, Resmi Gazete: 30.3.2013/28603),
- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, (Kanun No: 5346, Resmi Gazete: 18.05.2005/25819),
- Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, (Resmi Gazete: 23.03.2016/29662),
- Elektrik Enerjisi Üretimine Yönelik Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanlarının Belirlenmesi, Derecelendirilmesi, Korunması ve Kullanılmasına İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik, (Resmi Gazete: 27.11.2013/ 28834),
- Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik, (Resmi Gazete: 01.10.2013/ 28782),
- Güneş Enerjisine Dayalı Lisans Başvurularının Teknik Değerlendirilmesi Hakkında Yönetmelik, (Resmi Gazete: 01.06.2013/ 28664),
- Rüzgâr Kaynağına Dayalı Elektrik Üretimi Başvurularının Teknik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, (Resmi Gazete: 20.10.2015/29508)’dir.

Diğer taraftan, sera gazı emisyonlarının takibi ile ilgili olarak İDEP’te yer alan ve öne çıkan hedef ve eylemlere aşağıda verilmiştir:

- Tüm sektörlerde sera gazı emisyonlarının izlenmesine ve değerlendirilmesine yönelik ölçülebilir, raporlanabilir, doğrulanabilir standartta veriler üretilmesini, toplanmasını ve veri tabanında kayıt altına alınmasını sağlayacak altyapının oluşturulması (2012-2014),
- Sera gazı emisyonlarının izlenmesi ve envanter hazırlanması konusunda yasal düzenleme yapılması (2012-2014),
- Tüm sektörlerdeki sera gazı emisyonlarının izlenmesi ve raporlanması (2012-2016).

İDEP’te yer alan, ÇŞB’nin sorumluluğundaki eylemlerin gerçekleştirilmesi amacıyla, ayrıca 2009 yılında açılan Avrupa Birliği çevre faslı kapsamında çalışmalar yürütülmekte, projeler yapılmaktadır. Sera gazı emisyonlarının izlenmesi amacıyla yapılan çalışmaların tamamı neoliberal araç olan olan “maliyet etkin” seçeneğin, yani karbon piyasalarının kurulmasına yöneliktir. Yapılan mevzuat çalışmaları da karbon piyasasının oluşturulması için altyapının oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Bu bağlamda “ET konusunda Avrupa Birliği İzleme Mekanizması’na (EU Monitoring Mechanism) gelecekte uyum sağlamak üzere bazı faaliyetler yürütülmekte”; “sanayi tesislerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenmesi, raporlanması ve doğrulanmasına ilişkin” AB Emisyon Ticareti Sistemi direktifi ile uyumlu olacak şekilde mevzuat çalışmaları yapılmaktadır” (ÇŞB, 2013:101-102).

3.2.1.1 Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik

“Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik”, 25 Nisan 2012 tarihli ve 28274 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bir dizi maddesinde yapılan değişiklikler ile Yönetmelik 17 Mayıs 2014 tarihli ve 29003 sayılı Resmi Gazete’de revize edilerek yayımlanmıştır. Yönetmelik’te yer alan izleme ve raporlama yükümlülüklerine ilişkin ““Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliği” 22 Temmuz 2014 tarihli ve 29068 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece, sera gazı emisyonlarını izlemesi ve

raporlaması gereken işletmeler için detaylı mevzuat oluşmuş bulunmaktadır” (ÇŞB, 2015a: 6).

Yönetmeliğin amacı, Ek-1’deki listede yer alan faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenmesine, doğrulanmasına ve raporlanmasına dair usûl ve esasları düzenlemektir. Yönetmelik kapsamında ulusal sera gazı emisyonlarının önemli bir kısmını teşkil eden elektrik ve buhar üretimi, petrol rafinasyonu, petrokimya, çimento, demir-çelik, alüminyum, tuğla, seramik, kireç, kâğıt ve cam üretimi gibi sektörlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının tesis seviyesinde izlenmesi ve düzenli olarak ÇŞB’ye raporlanması sağlanacaktır. Yönetmelik kapsamına giren tesisler tarafından her yıl düzenli olarak, bir önceki yılda gerçekleştirilen faaliyetler için hazırlanan sera gazı emisyon raporlarının ÇŞB’ye iletilmesi gerekmektedir.

Bunun yanı sıra Yönetmeliğe ilişkin hazırlanan “Sera Gazı Emisyonlarının İzlenmesi ve Raporlanması Hakkında Tebliği” ise Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmeliğin Ek 1’inde yer alan faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının ve ilgili faaliyet verilerinin izlenmesine ve raporlanmasına dair usul ve esasları düzenlemektedir.

Ayrıca “Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik” kapsamında tesislerce oluşturulacak sera gazı emisyon raporlarının doğrulanması ve bu işlemleri yapacak doğrulayıcı kuruluşların özelliklerine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla, “Sera Gazı Raporlarının Doğrulanması ve Doğrulayıcı Kuruluşların Yetkilendirilmesi Tebliği” (2 Nisan 2015 tarih ve 29314 sayılı Resmi Gazete) yürürlüğe girmiştir. Böylece Yönetmelik kapsamında oluşturulan doğrulama sistemi ile tesis bazında hazırlanmış olan emisyon raporlarının ÇŞB’ye gönderilmeden önce bağımsız kuruluşlarca yerinde inceleme yapılarak doğruluğunun kontrolü sağlanacaktır.

Bu mevzuat çalışmaları kapsamında, Yönetmeliğin Ek-1’inde yer alan faaliyetleri gerçekleştiren tesisler, her yıl düzenli olarak izleme, raporlama ve doğrulama süreçlerine tabi olmaktadır. Tebliğ kapsamında hazırlanacak olan İzleme Planları, ÇŞB’nin Çevre Bilgi Sistemi aracılığı ile Bakanlığa sunulmaktadır. İzleme Planlarının onaylanmasını takiben, tesisler 1 Ocak - 31 Aralık 2015 tarihleri arasında

gerçekleşecek emisyonlarını içeren doğrulanmış Emisyon Raporlarını 30 Nisan 2016 tarihine kadar Bakanlığa sunacaklardır.

Bu bağlamda “Sera Gazı Emisyonlarının Takibi Hakkında Yönetmelik”in uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyen her iki tebliğ incelendiğinde, neoliberal politikalar kapsamında kuralsızlaştırma yaklaşımının sergilendiği; devletin yetkilerinin kısıtlandığı, danışmanlık hizmeti verilmesi amacıyla yeni iş kollarının oluşturulduğu görülmektedir. Şöyle ki yeterli teknik kapasiteye sahip olmayan tesislerin emisyonlarının hesaplanmasına ve izleme raporlamaların hazırlanmasına ilişkin danışmanlık hizmeti verilmesi ve izleme raporlarının doğrulanması amacıyla şirketlerin yetkilendirilmesi alanlarında özel sektöre para kazandırmak üzere düzenlemeler yapılmaktadır. Bu bağlamda devlet neoliberal sistemde üzerine düşen görevi yerine getirmekte, emisyon izleme raporunun hazırlanma ve bu raporların doğrulayıcı kuruluşlara onaylatılmasına ilişkin sorumlulukları yüklediği işletmeleri; teşvik ettiği, kurulmasına ön ayak olduğu ve yetkilerini kısıtlayan danışmanlık firmalarına ve doğrulayıcı kuruluşlara yönlendirmekte ve piyasadan çekilmektedir. Özetlemek gerekirse bu mevzuat çalışmaları ile belirlenen sektörlerde belli bir kapasitenin üzerinde üretim yapan tesislerin emisyonlarının tespit edilmesi, neoliberal politikalara hizmet edecek yeni bir pazarın kurulması, yeni iş kollarının oluşturulması, karbon piyasalarının temelini atılması planlanmaktadır. Türkiye’nin ilerleyen aşamalarda sera gazı emisyonu azaltım hedefi alması durumunda kayıt altına alınan tesislere kotalar dağıtılarak, ulusal karbon piyasası kurulacaktır.

3.3 Türkiye’nin BMİDÇS Kapsamındaki Yükümlülükleri ve Karbon Piyasaları

Türkiye, 2009 yılında imzaladığı Kyoto Protokolü’nün 2008-2012 ve 2013-2020 yıllarını kapsayan I. ve II. Taahhüt döneminde sera gazı emisyonu azaltım hedefi almamıştır. 2020 yılı sonuna kadar sera gazı azaltım yükümlülüğü bulunmayan Türkiye’nin iklim değişikliği konusunda uzun vadeli tutumu, Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesinde “ulusal vizyon” ile ifade edilmiştir.

Buna göre “Türkiye’nin iklim değişikliği kapsamındaki ulusal vizyonu; iklim değişikliği politikalarını kalkınma politikalarıyla entegre etmiş; enerji verimliliğini yaygınlaştırmış; temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmış; iklim değişikliğiyle mücadeleye özel şartları çerçevesinde aktif katılım sağlayan ve yüksek yaşam kalitesiyle refahı tüm vatandaşlarına düşük karbon yoğunluğu ile sunabilen bir ülke olmaktadır” (ÇŞB, 2010:8).

İklim değişikliği ile küresel mücadele çalışmalarına “özel şartları çerçevesinde aktif katılım” sağlamayı hedefleyen Türkiye, BMİDÇS kapsamında Ek I ülkesi olarak yer almakta olup, “özel şartları” tanınsa da Ek I ülkelerinin sorumluluklarını da taşımaktadır. Bu kapsamda BMİDÇS’nin “Uygulamayla İlgili Bilginin İletişimi” ilgili yükümlülüklerin belirtildiği 12. Maddesi gereği tüm Ek I ülkeleri, Ulusal Bildirim (National Communication)’lerini hazırlayıp, Taraflar Konferansınca belirlenen zaman aralıklarında BMİDÇS Sekreteryasına iletmekle yükümlüdür. Ulusal Bildirimler, özetle Ek I ülkelerinin BMİDÇS altındaki yükümlülüklerini uygulamak için benimsediği politikaların ve önlemlerin ayrıntılı tanımını içermektedir.

Bu bağlamda Türkiye, 1. Ulusal Bildirimini 2007 yılında; 5. Ulusal Bildirimini (2, 3, 4 ve 5. Bildirimler tek bir başlık altında toplanarak) 2013 yılında BMİDÇS Sekreteryasına sunmuştur. Şu anda ÇŞB’nin koordinasyonunda, 9/ CP 16 kararı ile 1 Ocak 2014 tarihinde BMİDÇS Sekreteryasına sunulması gereken 6. Ulusal Bildirimin hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Türkiye, Aralık 2015 tarihi itibarıyla 6. Ulusal Bildirimini sunmayan tek Ek I ülkesi konumundadır. Oysaki BMİDÇS’nin 12. Maddesinin 2. bendinde “Her gelişmiş ülke Tarafı ve Ek-I’de yer alan her bir Taraf, Sözleşme’nin kendileri için yürürlüğe girmesinden sonra altı ay içinde, ilk bildirimini sunacaktır.” ifadesi yer almakta ve Türkiye’nin Ek- I ülkesi olarak, Sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarih olan 24 Mayıs 2004 tarihinden 6 ay sonra ilk bildirimini sunması beklenmekteydi.

Ancak Türkiye, 1. Ulusal Bildirimi BMİDÇS Sekreteryasına geç sunmanın yanı sıra, daha sonraki diğer Ulusal Bildirimlerini de Taraflar Konferansının belirlediği sürede sunmamış, süreci hep geriden takip etmiştir. BMİDÇS Sekreteryası tarafından Ulusal Bildirimleri gözden geçirip, uygunluğunu denetleyen teknik ekibin Türkiye’nin 5. Ulusal Bildirimini gözden geçirmek amacıyla yaptığı değerlendirmeleri içeren

“Report of the Technical Review of the Fifth National Communication of Turkey-Türkiye’nin 5. Ulusal Bildirimin Teknik Gözden Geçirme Raporunda” da bu husus dile getirilmiştir. Türkiye’nin Ulusal Bildirimlerinin zamanında sunulmadığına dikkat çekilmiş ve Taraflar Konferansınca belirlenen zamanlamaya uyması konusunda Türkiye’ye önerilerde bulunulmuştur.

Ayrıca söz konusu Raporda, Ulusal Bildirimde yer alması gereken sera gazı emisyon projeksiyonlarının eksik olduğu ve tamamlanması gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Raporda, ÇŞB tarafından 2010-2011 yılları arasında bir projeksiyon çalışması yapıldığı, bu çalışmanın sonuçlarının 5. Ulusal Bildirimin ilk versiyonlarında bulunmasına rağmen son versiyonundan çıkarılmasına karar verildiği belirtilmiştir. Türkiye’de yapılan projeksiyon çalışmalarının sonuçlarına, emisyon azaltım hedefi almaması nedeniyle, “özel şartlar” öne sürülerek 5. Ulusal Bildirimde yer verilmemiştir. Bunun üzerine, Raporu hazırlayan Gözden Geçirme Ekibi tarafından BMİDÇS’ye sunulan sera gazı envanter raporları ve 10. Kalkınma Planındaki veriler kullanılarak 2018 yılı için projeksiyon çalışması yapılmıştır. Bu projeksiyon çalışmasında kullanılan “önlemler gözetilen senaryoya” göre Türkiye’nin 2018 yılı emisyonları herhangi bir önlem alınmadığı takdirde 510,300 Milyon tona ulaşacak bu değer de 1990 yılı kıyaslandığında % 170 oranında bir artış anlamına gelmektedir (UNFCCC, 2015e: 17-19).

Raporda vurgulanan bir diğer husus da iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik alınan önlemlerin, Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi ve İDEP gibi politika dokümanlarının vurguladığı emisyon azaltımının hesaplanmaması ve Ulusal Bildirimlerde yer alması gereken hususlara (politika ve önlemlerin sağladığı emisyon azaltımına) yer verilmemesidir. 5.Ulusal Bildirimde politika ve önlemlerin sağladığı emisyon azaltımına yer verilmediği halde Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda 2012 yılında hazırlanan “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporunda” bu konu temellendirilmemiş bir hesaba dayandırılarak ifade edilmiş, özetle 1990 yılından iklim değişikliği ile mücadelede alınan önlemler ve politikalar ile emisyonların azaltıldığı vurgulanmıştır. Kalkınma Bakanlığının koordinasyonunda hazırlanan Raporun 97. Maddesinde “Türkiye 1990-2007 yılları arasında iklim değişikliğiyle mücadele için doğrudan ve dolaylı olarak sanayi, ulaştırma, enerji ve atık yönetimi gibi sektörlerde

uyguladığı politikalarla ve tamamen kendi imkânlarıyla sürece katkı sağlamıştır. Türkiye eğer 1990 yılındaki politikalarını uygulamaya devam etmiş olsaydı, 1990-2007 yılları arasında kümülatif olarak 1,4 milyar ton daha fazla sera gazı emisyonuna neden olacaktı. Diğer bir ifadeyle, Türkiye 17 yıllık bir dönemde hiçbir önlem almama durumuna göre yüzde 20 oranında bir emisyon azaltımı sağlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin GSYH'sinde yüzde 171 oranında artış sağlanırken emisyon yoğunluğu 0,36' ya düşmüştür.” ifadesine yer verilmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2012:24).

Bununla birlikte Türkiye’de iklim değişikliği politikalarıyla azaltım yapıldığı hususu, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon’un iklim değişikliği konusuna dikkat çekmek amacıyla 23 Eylül 2014 tarihindeki New York İklim Zirvesinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın konuşmasında da yer almıştır. Cumhurbaşkanı konuşmasında Türkiye’nin “artıştan % 21 oranında azaltım” sağladığını yani iklim değişikliği ile mücadelede alınan önlemler ve politikalar ile yıl itibariyle daha yüksek olması gereken emisyonlarını azalttığını, 1990 yılına oranla “olağan senaryo” üzerinden % 21 oranında düşürdüğünü belirtmiştir (Şahin, 2014: 39).

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Türkiye’deki iklim değişikliği konusundaki açıklama ve bildirimlerdeki tutarsızlıktır. Ulusal Bildirimlerin formatı gereği belirtilmesi gereken politika ve önlemlerin sağladığı emisyon azaltımı, 5. Ulusal Bildirimde yer almazken, söylemlerde temellendirilmemiş, hesaba dayanmayan “artıştan % 21 oranında azaltımın” vurgulanması tutarsızlığın bir göstergesidir.

Diğer taraftan “artıştan azaltıma” neden olan iklim değişikliği ile mücadele alanındaki politikaların ve önlemlerin neler olduğunun ele alınmasında da fayda görülmektedir. Bu bağlamda “Türkiye’nin 1990’dan bu yana, aslında hiçbiri iklim değişikliğiyle mücadele ile ilgili olmayan gelişmeler sonucunda (enerji üretimi ve ısıtmada doğal gazın kullanılması gibi nedenlerle) yapıldığı varsayılan “artıştan azaltım” ön plana çıkmaktadır. Bu yaklaşım, UNFCCC nezdinde “azaltım” olarak görülmesi zor olsa da, Türkiye’nin azaltım konusundaki politikalarının nasıl bir akıl yürütmeye dayandığını göstermesi açısından önemlidir” (Şahin, 2014: 39). Amacı doğrudan iklim değişikliği ile mücadele olmayan, zamanında farklı amaçlarla ortaya konulan veya ihtiyaç sonrası ortaya çıkan ısıtmada kömür yerine doğal gaz kullanılması gibi politika ve önlemlerin, iklim değişikliği ile mücadele amacıyla yapıldığının ortaya konulması, Türkiye’nin

“iklim değişikliği ile m¼cadeleye y¼nelik politika ve ¼nlemlere” bakış a¼ısını ortaya koymaktadır.

¼zetlemek gerekirse iklim değişikliği ile m¼cadele ¼alıřmalarındaki tutarsız, ¼zensiz ¼alıřmaların, T¼rkiye’nin hazırlamakla y¼k¼ml¼ olduğu Ulusal Bildirimlerine de yansıdığı g¼r¼lmektedir. Ayrıca Ulusal Bildirimlerin zamanında teslim etmediği, teslim edilenlerin ise eksik ve şeffaflıktan uzak olduğu, amacına hizmet etmediği ařık¼ardır (UNFCCC, 2015e: 28).

Ulusal Bildirimlerin yanı sıra Ek I ¼lkelerinin hazırlayıp BMİDÇS Sekretaryasına sunmakla y¼k¼ml¼ olduğu bir diğer dok¼man ise “İklim Değişikliği İki Yıllık Raporları (Biennial Reports)” dır. T¼rkiye Ek I ¼lkesi olarak, 17. Taraflar Konferansında alınan 2/CP 17 kararı gereğince iki yılda bir İki Yıllık Raporların hazırlayıp BMİDÇS Sekretaryasına sunmakla y¼k¼ml¼d¼r. ¼lkelerin iklim değişikliği alanında yaptığı ¼alıřmaları, y¼k¼ml¼l¼klerini yerine getirmek i¼in g¼sterdikleri ¼abaları daha sık bir zaman aralığında izlemek amacıyla İki Yıllık Raporların hazırlanmasına; s¼z konusu raporların ilkinin ise 1 Ocak 2014 tarihinde BMİDÇS Sekretaryasına sunulmasına karar verilmiştir. Bundan sonraki d¼nemde ise, ¼lkelerin Ulusal Bildirimlerini sunmadıkları yıllarda, iki yılda bir, İki Yıllık Raporlarını BMİDÇS Sekretaryasına sunulmasına ilişkin karar alınmıştır. Ulusal Bildirimin ¼zeti şeklindeki İki Yıllık Raporlarla Ek I ¼lkelerinin, sera gazı azaltım hedeflerine ulaşma yolundaki ilerlemelerini ve Ek I Dışı ¼lkelere sağladıkları finansman, teknoloji ve kapasite geliştirme desteklerine y¼nelik bilgileri istenilen formatla iletmeleri istenmiştir.

T¼rkiye’nin İki Yıllık Raporları sunma zamanlaması konusundaki durumu, Ulusal Bildirimlerden farklı değildir. ¼¼nk¼ Aralık 2015 tarihi itibariyle, T¼rkiye, 1. İki Yıllık Raporunu sunmayan tek Ek I ¼lkesi durumundadır.

Bu ¼rneklerden yola ¼ıkarak, T¼rkiye’nin BMİDÇS kapsamındaki raporlama y¼k¼ml¼l¼klerini “¼zel şartlarını” ¼ne s¼rerek, kapasite geliştirmeye ihtiya¼ duyduğunu vurgulayarak gecikmeli ve istenen formata uygun olmayan bir bi¼imde yerine getirdiği s¼ylenebilir.

Raporlama yükümlülüklerinin yanı sıra 2020 yılında sona erecek Kyoto'nun II. Taahhüt Döneminin ardından tüm ülkelere, 2020 yılı sonrasına ilişkin UKNB sunma yükümlülüğü getirilmiştir. 2013 yılında Polonya'nın Varşova kentinde yapılan 19. Taraflar Konferansında alınan 1/ CP.19 kararı uyarınca; BMİDÇS'nin amacına ulaşması için tüm taraflar, 2020 yılı sonrasına yönelik UKNB sunmak için hazırlıklarını başlatmaya veya yoğunlaştırmaya davet edilmiştir. Tüm tarafların, 2015'in ilk çeyreğinde UKNB'lerini açık, şeffaf ve anlaşılır bir biçimde BMİDÇS Sekreteryasına sunmalarına karar verilmiştir. Aralık 2014'te Peru'da gerçekleştirilen 20. Taraflar Konferansı'nda bu tarih güncellenerek 2020 sonrasına yönelik olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ülkelerin UKNB'lerini en geç 1 Ekim 2015 tarihine kadar sunmaları kararı alınmıştır.

Bu bağlamda Türkiye, 30 Eylül 2015 tarihinde BMİDÇS Sekreteryasına sunduğu UKNB ile emisyonlarını 2030 yılına kadar olağan senaryo üzerinden % 21'e kadar azaltmayı, yani artıştan azaltım yapmayı planladığını bildirmiştir. Türkiye'nin UKNB'sine ilişkin detaylar ve değerlendirmeler ilerideki bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır, ancak şunu söylemekte fayda vardır, Türkiye, UKNB sunma konusundaki yükümlülüğü ve sorumluluğunu da özetle şeklen yerine getirmiştir ve eleştirilere maruz kalmıştır. İlerideki bölümlerde bu değerlendirmenin detaylarına ve gerekçelerine yer verilecektir.

3.3.1 Türkiye'de Karbon Piyasaları

Türkiye, Kyoto Protokolünün I. ve II. Taahhüt Döneminde sera gazı azaltım hedefi bulunmadığı için, 2020 yılına kadar zorunlu karbon piyasalarından faydalanamamaktadır. Şu an itibariyle gönüllü piyasalardan faaliyet yürüten Türkiye'nin 2020 yılı sonrasında sürece hazırlıklı olması için; mevcut esneklik mekanizmalarından ve 2020 sonrasına yönelik oluşturulabilecek yeni mekanizmalardan faydalanabilmesi için alt yapının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu amaçla karbon piyasalarına ilişkin İDEP'te yer alan eylemlerin gerçekleştirilmesi için, kapasite geliştirme çalışmaları ve mevzuatın hazırlanmasına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus Dünya Bankası ile

yürütölmekte olan PHO Programı'dır. Türkiye'de sera gazı emisyonlarının izlenmesini ve karbon piyasalarının kurulması için analiz yapılmasını amaçlayan PHO Programı ile neoliberalizmin aracı kuruluşlarından olan Dünya Bankası Türkiye'ye 3 Milyon ABD Doları hibe etmiştir. Dünya Bankası ile Hazine Müsteşarlığı tarafından yapılan "Pazara Hazırlık Ortaklığı (PHO) için Uygulama Fonu TF015591 Hibe No'lu Hibe Anlaşması", 11 Şubat 2014 Tarihli ve 28910 Sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu tür teşviklerle gelişmekte olan ölkelerin kaynaklarını sömürölmeye hazır hale getiren Dünya Bankası gibi kuruluşlar, alt yapıyı oluşturmaktadır.

ÇŞB'nin koordinasyonunda PHO Programı kapsamında çalışmalar başlamıştır. Özetle Program kapsamında aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilecektir:

- Elektrik sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerde gönüllü şirketler ve paydaşlara yönelik olarak sera gazı emisyonu izleme planlarının hazırlanması, İzleme, Raporlama ve Doğrulama (Monitoring, Reporting, and Verification- MRV) prosedürlerinin uygulanması için pilot çalışma yapılması,
- Piyasa temelli mekanizmaların kullanılmasına ilişkin karar vericilerin bilgilendirmesi amacıyla analitik çalışmalar (elektrik sektörü için emisyon ticareti sisteminin kullanılmasına yönelik çalışma yapılması, piyasa temelli mekanizmaların seçimi için sera gazı piyasa modellemesi çalışması) yapılması,
- Karbon piyasalarına ilişkin kamuda farkındalık yaratma faaliyetlerinin (Paydaş eğitimlerinin, danışma/görüşme, konferanslar ve çalıştaylar düzenlenmesi) yapılması,
- MRV ve Piyasa temelli mekanizmaların faaliyetlerinin yürütölmesinin koordinasyonu ve desteklenmesi için proje yönetim biriminin kurulması (ÇŞB, 2015d).

Dünya Bankası'nın neoliberal ekonomilere pazar açmak amacıyla Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Endonezya, Meksika, Fas, Güney Afrika, Tayland, Ukrayna,

Vietnam, Hindistan, Peru, Ürdün ve Tunus gibi korumasız, kendilerine “mahkûm” ülkeleri tercih etmesi şaşırtıcı değildir. Zorunlu karbon piyasalarına katılıp bu piyasadan pay almak uğruna doğal kaynaklarının sömürülmesini göze alan Türkiye de hedeflenen bu ülkeler arasında yer almakta olup, neoliberal açıdan “maliyet etkin” bir alternatif sunma konusunda istekli görünmektedir (World Bank, 2015).

3.3.1.1 Emisyon Azaltımına Yönelik Gönüllü Karbon Piyasaları

İleriye yönelik planlarında, stratejilerinde zorunlu piyasalardan faydalanma hedefi bulunan Türkiye, bu hedefe ulaşmak amacıyla gönüllü piyasaları araç olarak görmektedir. Gönüllü karbon piyasalarının oluşturulmasına yönelik mevzuat ve kapasite geliştirme çalışmaları başlatmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 2010 yılında hazırlanan “Sera Gazı Emisyon Azaltımı Sağlayan Projelere İlişkin Sicil İşlemleri Tebliği” 07 Ağustos 2010 tarih ve 27665 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tebliğ ile Gönüllü Karbon Piyasalarına yönelik geliştirilen ve yürütülen projelerin kayıt altına alınması hedeflenmiştir. Tebliğ bünyesinde oluşturulan Sicil, Türkiye sınırları içerisinde Sera gazı emisyonlarının bir veya bir kaçının azaltılmasını ve yutak alanların artırılmasını amaçlayan doğrulanmış emisyon azaltım sertifikası elde etmiş veya elde etmek amacıyla Gönüllü Karbon Piyasasında geliştirilmekte olan veya geliştirilmiş projeleri kapsamı altına almıştır. Mülga Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde oluşturulan elektronik kayıt sistemi ile bu projelerin kayıt altına alınması amaçlanmıştır. “Geleceğin karbon piyasalarına yönelik olarak Türkiye’nin attığı ilk adım olan Sicil sistemi ile projeler sonucu azaltılan sera gazı emisyonlarının kayıt altına alınması ve izlenmesi, tüm taraflar için 2012 sonrasına ve olası zorunlu piyasa için hazırlık (yaparak öğrenme), karbon piyasa mekanizmalarına ilişkin farkındalığın artması, Türkiye’de üretilen karbon sertifikaların güvenilirliğinin artırılması projelere dair bilgi paylaşımının artması ve iyi uygulamaların teşvik edilmesi amaçlanmıştır” (ÇŞB, 2013: 100).

İlerleyen dönemlerde gönüllü karbon piyasalarına ilişkin mevzuatta bazı değişiklikler yapılmış, “Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği” 9 Ekim 2013 Tarihli ve 28790 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve “Sera Gazı Emisyon

Azaltımı Sağlayan Projelere İlişkin Sicil İşlemleri Tebliği” yürürlükten kaldırılmıştır. Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliği ile gönüllü karbon piyasasına yönelik projelerin kayıt altına alınması ve bu projelerden elde edilen karbon sertifikalarının kayıt altına alınması, takibinin yapılması amaçlanmıştır. Tebliğ ile projelerin elektronik kayıt sistemi ile kayıt altına alınması amaçlanmış ve bu bağlamda hazırlanan elektronik kayıt sistemi, Çevre Bilgi Sistemi’ne dâhil edilmiştir.

Türkiye, zorunlu piyasalardan “bağımsız olarak işleyen, çevresel ve sosyal sorumluluk ilkesi çerçevesinde kurulmuş Gönüllü Karbon Piyasası kapsamında işlem gören sertifikaların geliştirildiği projelere 2005 yılından bu yana ev sahipliği yapmaktadır. Gönüllü Karbon Piyasası, Dünya Karbon Piyasası içerisinde çok küçük bir yüzdeyi temsil etmesine rağmen bu piyasayı hali hazırda etkili biçimde kullanmakta olan Türkiye’nin ileri dönemde karbon piyasalarına katılımı açısından önemli bir fırsat sunmaktadır” (ÇŞB, 2014b).

Tablo 6. Türkiye’de Gönüllü Karbon Piyasalarında İşlem Gören Projelerin Türü ve Yıllık Emisyon Azaltımı

Proje Türü	Sayısı	Yıllık Emisyon Azaltımı (tCO ₂ /yıl)
Hidroelektrik Santrali	159	8.747.634
Rüzgar Santrali	106	7.951.391
Atıktan Enerji Üretimi/Biyogaz	27	3.069.273
Enerji Verimliliği	10	432.081
Jeotermal	6	405.309
TOPLAM	308	20.605.688

Kaynak: ÇŞB, 2014b.

Tablo 6’da Türkiye’de Gönüllü Karbon Piyasasında 18 Nisan 2014 tarihi itibarıyla işlem gören ve ÇŞB’nin elektronik kayıt sistemine kayıt edilen 308 adet projeye ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu projeler sayesinde yıllık 20 Milyon ton CO₂ eşdeğerinin

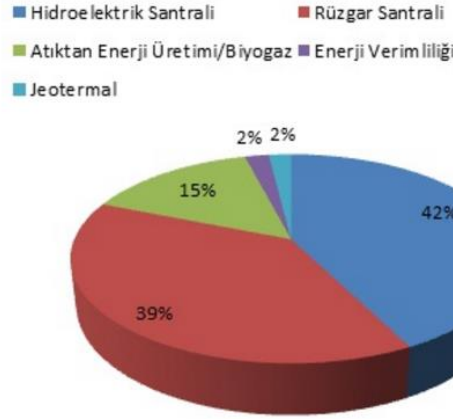
üzerinde sera gazı emisyon azaltımı gerçekleştirilmesinin beklendiği ifade edilmektedir. Gönüllü karbon piyasasındaki projelerden elde edilecek tahmini emisyon azaltımları hesaplanırken, proje kapsamında elde edilecek veya tasarruf edilecek enerjinin fosil yakıt kullanılarak üretilmesi durumunda sebep olacağı emisyon değerinden yola çıkılarak hesap yapılır. Örneğin bir etkinlik için gerekli olan enerji eğer fosil yakıtlar kullanılarak elde edilseydi atmosfere büyük miktarda emisyon verilirdi ancak aynı miktarda enerji yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak elde edildiği için emisyonu sebep olmuyor tezi öne sürülmektedir. Dolayısıyla ihtimaller ve varsayımlar üzerine kurulu bu sistem ile hayali emisyonlar üzerinden azaltım yapıldığı savunulmaktadır.

Türkiye’de gönüllü karbon piyasasında işlem gören projelere ilişkin bu bilgiler, sadece ÇŞB’nin kayıt sistemine dâhil olan projelere ait bilgilerdir. Gönüllü Karbon Piyasası Proje Kayıt Tebliğinde, kayıt işlemlerine ilişkin bir zorunluluk veya yaptırım bulunmamakta olup sadece “gerekir” gibi ifadelerle yer verilmiştir. Yani Bakanlığın kayıt sistemine projelerin kayıt edilmesi gönüllük esasına dayanmaktadır denilebilir. Bu nedenden dolayı, ÇŞB’nin kayıt sisteminden elde edilen gönüllü karbon piyasalarındaki projelere ilişkin verilerin çok sağlıklı olmadığı ileri sürülebilir.

Gönüllü karbon piyasasına sahip ülkelerin 2007-2014 yılları arasında geliştirdikleri projelerin emisyon azaltımı ve elde edilen gelirleri incelendiğinde Türkiye’nin 31,7 Milyon ton emisyon azaltımı ve karşılığında aldığı 207 Milyon ABD Doları gelir ile, ABD (136 656 Milyon ABD Doları gelir) ve Brezilya (39.5 Milyon ton ve 233 Milyon ABD Doları gelir)’dan sonra 3. Sırada yer aldığı görülmektedir (Ecosystem Marketplace, 2015:2).

Diğer taraftan ÇŞB’nin kayıt sisteminden elde edilen bilgiler doğrultusunda, Türkiye’de gönüllü karbon piyasalarında işlem gören, emisyon azaltımı sağlayan projelerin sektörel dağılımı ele alınabilir:

Şekil 10. Türkiye'de Gönüllü Karbon Piyasalarında İşlem Gören Projelerin Yıllık Emisyon Azaltımı Değerlerine Göre Sektörel Dağılım Oranları

Kaynak: ÇŞB, 2014b.

Şekil 10'da görüleceği üzere gönüllü piyasada işlem gören projelerin % 80'inden fazlası yenilenebilir enerji projeleridir. Özellikle hidroelektrik santrallerden ve rüzgâr enerjisi santrallerinden elde edilen projelerin büyük paylarla ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Türkiye'deki yenilenebilir enerji projelerinden, özellikle hidroelektrik santrallerinin doğaya ve ekosisteme verdiği zararlar dikkate alındığında Türkiye'nin izlediği yol; paha biçilmez zararları göz ardı ederek; doğal varlıklarının yok edilmesidir.

“Karbon, düşük karbon ekonomisinin büyümesi için gerekli fiyat sinyallerini sağlayan global bir emtia haline gelmeyi vaat etmektedir. Karbon, günümüzde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Antlaşması (UNFCCC) kapsamında özellikle de Kyoto zirvesinden sonra artık yenedünya düzeninin üzerine inşa edilmesi planlanan çok önemli bir emtia olarak karşımıza çıkıyor. Artık ürün ve servislerin, sektörlerin ve hatta ülke ekonomilerinin özellikleri, maliyetleri ve rekabet gücü değerlendirilirken karbon emisyonu maliyeti denklemde yeni yeni yerini alan en önemli girdilerden birisi olmaya başlıyor” ifadeleri, Türkiye'nin “karbona” bakış açısını özetler niteliktedir (Kadırlar, 2010: 34,181). Gönüllü piyasaları, zorunlu piyasalara entegre olmak için ilk adım olarak gören Türkiye'nin karbon piyasalarından pay almak uğruna bu düşüncelerden yola çıkarak yok pahasına, paha biçilmez hasarlara davetiye çıkarmanın eşliğinde olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan çok uluslu şirketlerin kendi hatalarından çok az maliyetle sıyrılmasına ve “çevreci” bir imaj çizmelerine katkıda bulunan gönüllü piyasalar ve dolayısıyla Türkiye’de yürütülen, bir anlamda doğayı sömüren projeler, neoliberal politikalara denk düşmektedir. Türkiye, diğer gelişmekte olan ülkeler gibi “serbest piyasa numarasına” malzeme olmaktadır (Neale, 2009: 262).

Türkiye’de sera gazı azaltımı ve gelir sağladığı gerekçesiyle desteklenen gönüllü karbon piyasalarındaki projelerin büyük bir kısmı içerisinde “sürdürülebilir kalkınmaya katkı”, “projenin onay sürecinde halkın katılımı” gibi “çevreci kriterleri olan” Gold Standarda göre sertifikalandırılmaktadır. Böylece projeler ile azaltımdan ziyade “sera gazı emisyon dengelemesi” sağlayan projeler, Gold Standardın “çevreci” imaj süsüyle daha cazip hale getirilmekte ve kendilerini “iklim değişikliği ile mücadele eden, çevreci, doğa, iklim dostu” olarak tanıtan neoliberallere kâr; onlara kananların gözünde ise itibar kazandırmaktadır.

3.4 Türkiye’nin İklim Değişikliği Müzakerelerindeki Tutumu

Her ne kadar iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik politika dokümanlarında çevre ve kalkınma politikaları arasında denge kurulmasının ve iklim değişikliği politikalarının kalkınma politikalarıyla entegre edilmesinin amaçlandığı belirtilse de; gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de kalkınma politikaları önceliklidir. İklim değişikliği müzakerelerindeki duruşu da bu öncelik doğrultusunda belirlenmiş “ulusal vizyonuna” göre şekillenmektedir (ÇŞB, 2010:8).

Türkiye’nin bugüne kadar iklim değişikliği müzakerelerindeki tutumu, daha önce de belirtildiği gibi, pasif “özel şartlar” politikasıdır. Ancak “özel şartlar söylemine sıkışmış bir iklim politikası Türkiye’yi olumlu bir noktaya taşıyamamıştır.” Türkiye, neoliberal politikaların hâkim olduğu müzakerelerde, ülkelerin sınıflandırılmasındaki adaletsiz yaklaşıma dikkat çekmek istese de başarılı olamamış, kendi durumuna ilişkin alınan kararlarla; pozisyonu değiştirilerek ulaşmayı amaçladığı yardımları alabilecek ya da karbon finansmanından yararlanabilecek noktaya gelememiş, resmen oylanmıştır (Şahin, 2014: 188).

Bununla birlikte Türkiye'nin ulusal politika dokümanlarına bakıldığında ise ulusal anlamda iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik kendi çabalarıyla etkin, yapıcı adımlar atılmadığı, “kaynak sağlanırsa yapılabilir mantığıyla hareket edildiği” görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de “kabul edilen strateji ve eylem planları azaltım sağlamaktan uzak” olduğu, “kömüre ve diğer fosil yakıtlara bağımlı enerji politikalarını daha da artırmayı” hedeflediği görülmekle birlikte iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarının bilimsel temele dayanmadığı ve öngörülü bir şekilde belirlenmediği ortadadır (Şahin, 2014: 7).

Burada, 2020 yılı sonrasında yürürlüğe girecek olan yeni iklim rejimine ilişkin Türkiye'nin tutum ve beklentileri kısaca ele alınacaktır. Türkiye, 2013 yılında BMİDÇS Sekreteryasına ilettiği ve yeni iklim rejimine ilişkin beklentilerinin yer aldığı bildirimde; küresel sıcaklık artışını 2 derece ile sınırlandırmak için adil bir iklim rejimine katkı sunacağını belirtmiş, ancak bu hedefe tüm ülkelerin ortak çabası ile ulaşılabileceğinin altını çizmiştir. Bununla birlikte yeni iklim rejimi şekillenirken son 20 yılda yaşanan ekonomik gelişmelerin dikkate alınarak, bilimsel ve objektif göstergelere dayanarak ülkelerin sınıflandırılması gerektiği, BMİDÇS kapsamında 1992 yılında yapılan sınıflandırmanın günümüzün mevcut durumunu yansıtmadığı, BMİDÇS'nin eklerinin dinamik olması gerektiği, ülkelerin sorumluluklarının ortak fakat farklı sorumluluklar, göreceli kabiliyetler bağlamında ve adil ve eşit bir temelde belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yeni rejimin tüm ülkeleri kapsamaması gerektiği, bu yeni süreç içerisinde tüm ülkelerin yapacaklarının, önceliklerine göre kendi inisiyatifleri ile belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye özetle yeni iklim rejiminden beklentilerini; adil, eşit, tüm ülkeleri kapsayan, sürece katılımın en üst düzeye taşındığı, ülkelerin yükümlülüklerinin belirlenmesi konusunda esnek, dinamik, günün şartlarına göre güncellenebilecek, sağlam bir şekilde uygulanabilecek, uygulaması izlenecek bir anlaşma talebi ile belirtmektedir (UNFCCC, 2013c).

Türkiye'nin yeni anlaşmaya yönelik beklentileri incelendiğinde, özellikle adaletsizliğe vurgu yaptığı, kendi durumuna, mustarip olduğu “sınıflandırma” ve BMİDÇS'nin eklerine dikkat çekmek istediği görülmektedir. Bununla birlikte bildirimde yer alan “göreceli kabiliyetler” ifadesi ile vurgulanmak istenen neoliberal gelişmiş ekonomilerin öncü rol oynaması, diğer ülkelerin ise kapasiteleri dâhilinde sürece dâhil

olması hususudur. Ancak egemen oldukları iklim müzakerelerinde, her ne kadar gelişmiş ülkeler, riskli grubun içinde yer alıyormuş gibi görünse de (fedakârlık yapmak doğalarında olmadığı için ya da iklim değişikliğini tehditten ziyade fırsat olarak nitelendirdikleri ve kârlarını korumak için “B planına” sahip oldukları için) bunların iklim sorununun gereklerine uygun olarak öncü rol oynayacaklarını düşünmek hayal kurmaktan öte değildir.

Diğer taraftan Türkiye’nin 2020 yılı sonrası iklim rejimine yönelik attığı somut adımlara bakıldığında, her ne kadar gelişmekte olan ülke olduğunu ve sürece katılım için desteğe ihtiyaç duyduğunu savunsa da Avrupa Birliği üyelik süreci ve özellikle 1 Aralık 2014 tarihi itibarıyla başlayan G-20 Dönem Başkanlığı, Türkiye üzerinde iklim değişikliği alanında adım atılması konusunda beklentilerin yükselmesine ve baskı oluşmasına neden olmuştur.

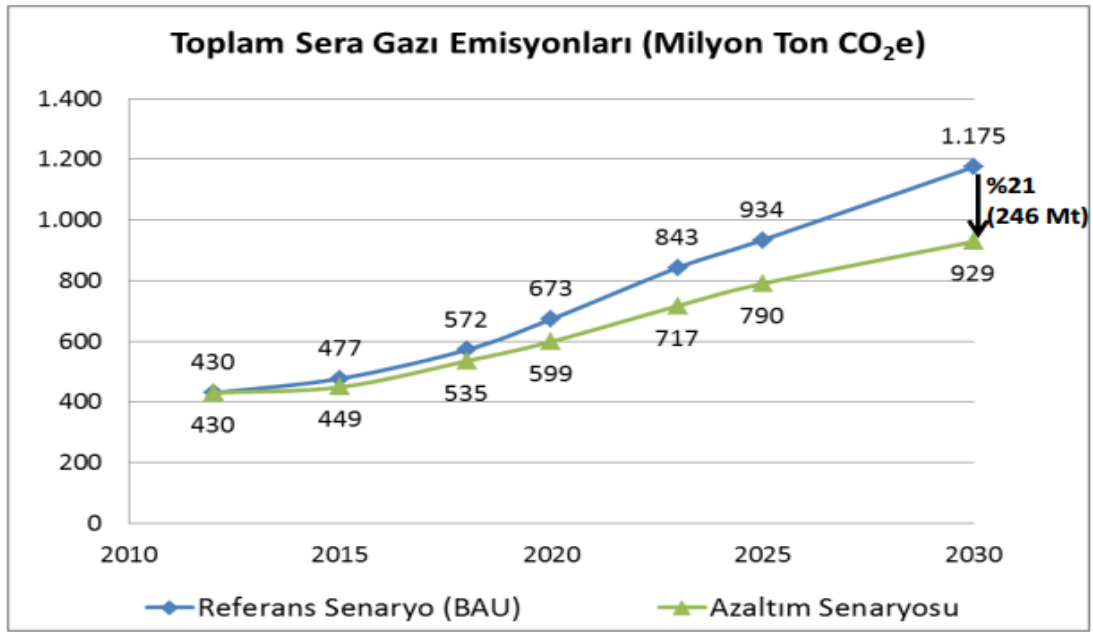
Paris’te düzenlenen BMİDÇS 21. Taraflar Konferansından iki hafta önce, 15-16 Kasım 2015 tarihlerinde Antalya’da gerçekleştirilen G-20 Liderler Zirvesinde de iklim değişikliği konusuna vurgu yapılmış, gelişmekte olan ülkelerin desteklenmesi amacıyla “iklim finansmanı çalışma grubu” kapsamında çalışmalar yürütülmüştür. Ancak Suriye’de devam eden savaşı ve Fransa’da 13 Kasım 2015’te meydana gelen IŞİD saldırısı G-20 Zirvesinin gündemine damga vurmuş ve iklim değişikliği konusu hak ettiği yeri bulamamıştır. En fazla emisyonu sebep olan ilk 20 ülkeden 17’sini çatısı altında barındıran G20’nin sonuç bildirgesinin 23 ve 24. Maddesinde yer bulmuş, somut bir karar alınmadan konu, 21. Taraflar Konferansına havale edilmiştir, bir anlamda hayal kırıklığı yaratmıştır (“G20 Leaders’ Communiqué”, 2015: 5-6).

G-20 Dönem Başkanlığı, Avrupa Birliği üyelik süreci nedeniyle artan beklentileri karşılamak amacıyla Türkiye’de yeni iklim rejimine ilişkin katkının sunulması için çalışmalar yürütülmüştür.

Türkiye’nin yeni iklim rejimine ilişkin tutumuna bakıldığında; 30 Eylül 2015 tarihinde gerçekleştirilen 2015/ 5 sayılı İDHYKK toplantısında alınan karar ile Türkiye’nin UKNB’si kabul edilmiş ve BMİDÇS Sekreteryasına sunulmasına karar verilmiştir. Kararda “ülkemizin UKNB’sinin, 2030 yılına kadar Olağan Senaryo’ya (Business As Usual- BAU) göre % 21’e kadar sera gazı emisyon azaltımı sağlayacak şekilde

onaylanmasına ve Türkiye'nin UKNB'sinin, ÇŞB tarafından BMİDÇS UKNB portalı üzerinden; Dışişleri Bakanlığı tarafından ise resmi yazı ile BMİDÇS Sekreteryasına iletilmesine karar verilmiştir" ifadesine yer verilmiştir (ÇŞB, 2015b).

Şekil 11. Türkiye'nin 2020 Yılı Sonrasına Yönelik Ulusal Katkı Niyet Beyanı (Türkiye'nin UKNB'si)

Kaynak: ÇŞB, 2015c.

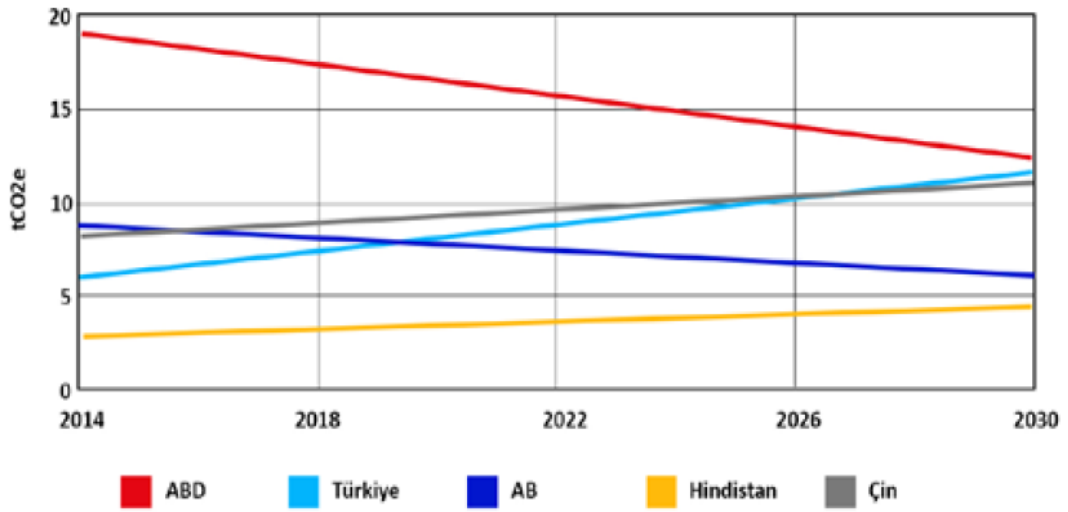
Türkiye'nin UKNB'si incelendiğinde, ekonomi genelinde, uyum hariç tüm sektörlerde (enerji üretimi, sanayi, tarım, atık, binalar, ulaştırma ve ormancılık) gerçekleştireceği plan ve politikalar ile Şekil 11'de görüleceği üzere 2030 yılında 246 Milyon ton (1,175 Milyon tondan 929 Milyon tona indirileceği); 2012-2030 arasında ise toplam 1 Milyar 920 Milyon ton sera gazı emisyonunun önlenmiş olacağı ifade edilmektedir (ÇŞB, 2015c).

Her ne kadar Şekil 11'de görülen "artıştan azaltım" şeklindeki UKNB'sini zamanında sunması Türkiye için bir başarı olarak nitelendirilse de, UKNB içerik olarak incelendiğinde 1990'da 218.2 Milyon ton olan emisyonlarını, 2011'de 432.5 Milyon ton ile yaklaşık ikiye katlayan Türkiye'nin "referans emisyon senaryosuna baktığımızda bu artış hızını koruyacağını yani 2012'den 2030'a (464,2 MtCO₂

eşdeğeri; 1.175 MtCO₂ eşdeğeri) kadar sera gazı emisyonlarını iki kattan daha fazla arttıracığı ön görülmektedir” (Ekmekçi, 2015). Dolayısıyla Türkiye’nin emisyon artış hızını sınırlandırmadan hedef alınan yıllarda “artıştan azaltım” yapacağına ilişkin UKNB’sinin küresel iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarına etkili ve anlamlı katkı sağlayacağı düşünülmemektedir.

UKNB ile belirtilen toplam emisyon azaltım hedefinin yanı sıra kişi başı sera gazı emisyon azaltım hedefine bakılmasında da fayda görülmektedir. “Artıştan azaltım” olarak belirtilen UKNB ile “küresel ölçekte sanayi devriminden bu yana kümülatif emisyonların sadece % 0.7’sinden sorumlu” olan Türkiye’nin 2030 yılı itibari ile kişi başı emisyon değerinin, 13,3 tondan 10,5 tona düşeceği vurgulanmaktadır (ÇŞB, 2015c).

Şekil 12. Kişi Başına Düşen Emisyonlar UKNB'ler Doğrultusunda Nasıl Değişecek?

Kaynak: Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 22.

Türkiye’nin 2030 yılında ulaşmayı hedeflediği 10,5 ton olan kişi başı sera gazı emisyonu, Şekil 12’de görüleceği üzere “diğer ülke projeksiyonları ile karşılaştırıldığında, Türkiye’yi 2030 yılında ABD’den sonra 2. sıraya yerleştirecektir. Bu bağlamda 2030’da kişi başı sera gazı emisyonları değerlendirildiğinde,

Türkiye'nin; Çin, Hindistan gibi ülkeleri geride bırakacağını göstermektedir (Ekmekçi, 2015; Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 22).

Özetlemek gerekirse, Türkiye'nin UKNB ile emisyonlarını azaltmak bir yana toplam sera gazı emisyonlarının kabaca ikiye katlayacağı ve 2030'daki sera gazı emisyonlarıyla şu anda hızla gelişmekte olan, neoliberallerin kâr kaynağı olan gelişmekte olan ülkeleri geride bırakacağı ortadadır. Bununla birlikte UKNB içerik olarak değerlendirildiğinde ise sektörlerin altında bulunan ve büyük bir kısmı sözel olan hedeflerin çoğunun, zaten resmi strateji belgelerinde veya eylem planlarında yer alan, “herhangi bir ek çaba öngörmeyen ve hatta öncekilerle çelişen yapıya” sahip olduğu görülmektedir. Hedeflerdeki çelişkilere örnek vermek gerekirse, 2013 yılında BMİDÇS Sekreteryasına sunulan 5. Ulusal Bildirim’de yer alan “2023 yılı itibari ile rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 20 GW’a çıkarılması” hedefi, UKNB’de revize edilerek, daha düşük değerlerle “2030 yılı itibari ile rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 16 GW’a çıkarılması” şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra UKNB’de Türkiye’nin hedefine ulaşmak için karbon piyasalarından faydalanacağını belirtmesi, artıştan azaltım yapabilmek için bile “serbest piyasa numarasına” başvurarak kredi satın alacağını göstermektedir (Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 20).

Bu bağlamda Türkiye, UKNB sunma konusundaki yükümlülüğü ve sorumluluğunu daha önce belirtildiği gibi sadece şeklen yerine getirmiş, içerik konusunda yetersiz olan UKNB’si ile tarihsel sorumluluğunun az olmasını öne sürerek, sera gazı emisyonlarını azaltmak yerine, artış hızının olduğu gibi devam edeceğini, bir anlamda emisyonlarını artırmaya devam edeceğini ilan etmiştir.

Bu kapsamda Paris’te düzenlenen BMİDÇS 21. Taraflar konferansında, 950’den fazla kuruluşu bünyesinde bulunduran İklim Eylem Ağı (Climate Action Network-CAN) tarafından “kömür odaklı enerji politikaları ile gündeme gelen” Türkiye’ye UKNB’si nedeniyle “günün fosili ödülü” verilmiştir. Ödül, “Türkiye’nin emisyonlarını artırmayı taahhüt ettiği ve bu emisyon artış hızının, küresel ısınmayı 2°C’nin altında tutma çabasıyla bağdaşmadığı” gerekçesiyle verilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin “müzakerelerde iklim finansmanından pay almaya çalışırken emisyonlarını artırmaya devam edecek olması”, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından en çok eleştirilen

başlıklar olarak ön plana çıkmaktadır” (“İklim Zirvesi'nde Türkiye Günün Fosili Seçildi”, 2015).

Özetle, “Türkiye, ekonomi ve kalkınma politikalarıyla iklim politikalarını uzlaştırmayı başaramamış, azaltım yerine uyum politikalarına verdiği önemi artırmış bir ülke olarak yoluna devam etmektedir.” Bununla birlikte genel olarak “iklim değişikliğiyle mücadele için ön koşul olan siyasi kararlılık, resmi konuşmalarda sorunun önemini vurgulayan güzel sözlerin ötesine geçebilmiş değildir” (Şahin, 2014: 188). Ancak Türkiye’yi kalkınma politikalarına öncelik veren, gelişmekte olan, iklim değişikliği konusunda “siyasi kararlılık” gösteremeyen bir ülke olarak görmek mümkün değildir. OECD ve G20 üyesi olan ve Avrupa Birliğine üyelik süreci devam eden Türkiye’nin küresel iklim değişikliği ile mücadele çabalarındaki rolü “kendine biçtiğinden çok daha fazlası” olmalıdır (Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 22).

Bu kapsamda Türkiye, içerisinde bulunduğu konumun bilinciyle ve bulunduğu coğrafi konum itibariyle, etkilerine karşı daha hassas olduğu hayati bir sorun olan iklim değişikliği ile mücadele çabalarını bilimsel temele dayandırarak kararlılıkla yerine getirmelidir. Yani kısaca Türkiye’nin iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları “sözde kalmamalı, öz, gerçek ve uygulanabilir olmalıdır.”

3.4.1 BMİDÇS 21. Taraflar Toplantısındaki Gelişmeler

İklim değişikliği müzakerelerinde Kyoto Protokolü’nün amacına ulaşmadığı, ülkelerin katılımının sınırlı olduğu ve çabaların, küresel iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarına gerçek, anlamlı katkı sunmadığı, küresel ısınmanın devam ettiği ortamda Kyoto Protokolü’nün II. Taahhüt Döneminin 2020’de sona ermesi nedeniyle 2020 sonrası devreye girecek yeni bir anlaşmanın oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 30 Kasım- 12 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris’te düzenlenen BMİDÇS’nin 21. Taraflar Konferansına çok umut bağlanmıştı.

Anlamlı küresel bir mücadele için tüm ülkeleri kapsayan, adil, eşit, sürdürülebilir ve hukuken bağlayıcı bir anlaşmanın oluşturulması beklentisinin yüksek olduğu 21. Taraflar Konferansı kapsamında müzakereler yapılmış ve Konferans sonucunda ekinde 12 sayfalık, 29 maddeden oluşan Paris Anlaşmasını içeren 32 sayfalık

Konferans Sonuç Metni kabul edilmiştir. 13 Kasım 2015'te meydana gelen IŞİD saldırısı sonrasında yüksek güvenlik önlemleri alarak Konferans'a ev sahipliği yapan Fransa, Konferans sonucunda bir anlaşma elde edilmesi için yoğun bir çaba sarf etmiştir. 22 Nisan 2016'da üst düzey imza töreni yapılacak ve 21 Nisan 2017 tarihine kadar imzaya sunulacak Anlaşma ile "küresel ortalama sıcaklık artışının 1,5 ile 2 derece arasında sınırlandırılması, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı hazırlıklı olunması ve sera gazı emisyonlarını azaltan çevreci ve sürdürülebilir ekonomilerin desteklenmesi gibi birçok önemli konu üzerinde anlaşma sağlandı. Ayrıca anlaşmanın hukuken bağlayıcı olması ve gelişmekte olan ülkelere iklim değişikliğiyle mücadele için yılda en az 100 Milyar Dolar destek aktarılacak olması da önemli bir noktaları"(Kötek, 2015).

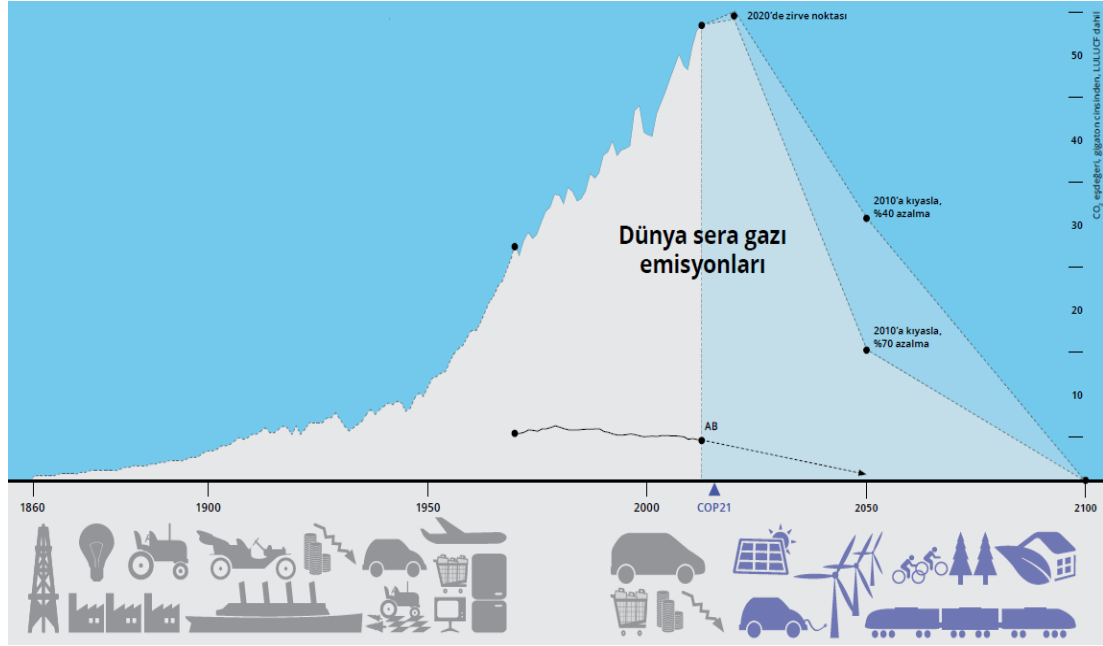
Ancak Konferans Sonuç Metni (FCCC/CP/2015/L.9/Rev.1) incelendiğinde, metnin içerisindeki netlikten uzak, muğlak, tutarsız ifadeler ve tanımlamalarda eksikler (gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tanımlamasının yapılmaması gibi) bulunduğu görülmekle birlikte Anlaşmanın uygulanması ve amacına ulaşması konusundaki belirsizlikler dikkat çekicidir. Şöyle ki küresel sera gazı emisyonlarının azaltılması amacıyla her bir ülkenin kendi inisiyatifi ile belirlediği UKNB'lerin değerlendirildiği ve 30 Ekim 2015'te yayınlanan Sentez Raporunda (Yeni anlaşma metninin hazırlanması amacıyla Paris'te düzenlenen 21. Taraflar Konferansında değerlendirilmek üzere, BMİDÇS Sekreteryası tarafından, 1 Kasım 2015 tarihine kadar, taraflarca 1 Ekim 2015'e kadar iletilen UKNB'lerin toplam etkisini ortaya koyan bir Sentez Raporunu hazırlamasına karar verilmiştir.) içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu 147 ülke adına 119 UKNB sunulduğu, bu ülkelerin BMİDÇS'ye taraf ülkelerin % 75'ini temsil ettiği; emisyonların ise, 2010 yılı küresel emisyonların % 86'sını kapsadığı belirtilmiştir. Birbirinden farklı formatta (sayısal hedef alınarak azaltım, olağan senaryoya göre azaltım, politika ve önlemlerle azaltım, karbon yoğunluğunun düşürülmesi, pik hedef alınarak azaltım gibi) ve 1990, 2000 ve 2010 gibi birbirinden farklı baz yıllar seçilerek sunulan UKNB'lerin uygulanması durumunda, küresel emisyonların 2025'te 55,2 Giga ton, 2030'da ise 56,7 Giga ton olacağı hesaplanmıştır. Ancak UKNB'ler sonucu ulaşılabilecek küresel emisyon seviyesinin, küresel sıcaklık artışının 2°C ile sınırlandırılması için IPCC tarafından yapılan projeksiyon çalışmasına göre gerekli emisyon seviyesinden, 2025'te ortalama

9 Giga ton; 2030'da ise ortalama 15 Giga ton fazla olacağı ortaya konulmuştur. Yani tüm taraflar UKNB'lerini tam anlamıyla uygulasa bile, bu çabaların, sıcaklık artışını iki derece ile sınırlandırmak için yetersiz olacağı vurgulanmıştır (UNFCCC, 2015f).

Bununla birlikte 21. Taraflar Konferansının devam ettiği 3 Aralık 2015 tarihi itibarıyla, UKNB'lerin kayıt edilmesi amacıyla BMİDÇS Sekretaryası tarafından oluşturulan kayıt sistemi incelendiğinde, taraf ülkelerin % 95'ini, 185 ülkeyi temsilen 157 UKNB sunulduğu görülmüştür. Her ne kadar sunulan UKNB'lerin sayısındaki artış umut verici olsa da, UKNB'lerde piyasa mekanizmalarına yer verilmesi, katkıların emisyon azaltımına sebep olacağı inancını zedelemekte ve neoliballerin egemen olduğu iklim müzakerelerinde somut, bağlayıcı ve etkili bir anlaşmanın oluşturulmasındaki beklentileri düşürmektedir.

Bu durumda Konferans sonuç metninde yer alan 1,5 -2 °C arasındaki sıcaklık artışının sağlanması mümkün görünmemektedir ki bu husus zaten metnin 17. Paragrafında belirtilmiştir. Şöyle ki mevcut haliyle 2025 ve 2030 yıllarını hedef alan UKNB'lerin 2100 yılındaki sıcaklık artışını 2 derece ile sınırlandırmak için yeterli olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca UKNB'lerdeki hedeflere ulaşılması durumunda bile 2030'da küresel emisyon değerinin 55 Giga tonun üzerine çıkacağı; küresel ortalama sıcaklık artışının, sanayi öncesi döneme göre 2 derece ile sınırlandırılması, yani küresel emisyonların 40 Giga tona düşürülmesi (ya da 1,5 derecelik artışla sınırlandırılması amacıyla IPCC'nin yapacağı çalışma sonuçlarına göre emisyon seviyesinin düşürülmesi) için, UKNB'lerde belirtilen çabalardan daha fazla çaba gösterilmesi, emisyonların daha düşük seviyeye indirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (UNFCCC, 2015g: 3).

Şekil 13. Küresel Emisyonların Seyri ve Sıcaklık Artışının Sınırlandırılması İçin Küresel Emisyonlardaki Gerekli Azaltım

Kaynak: Avrupa Çevre Ajansı, 2015: 60-61.

Şekil 13'te görüleceği üzere Paris Anlaşmasında belirtilen “ortalama sıcaklık artışını 2°C ile sınırlandırma şansımızı artırmak için, bilimsel çalışmalara göre küresel emisyonlar 2020 yılında zirve noktasına ulaşmalı ve ardından düşüşe geçmelidir. 2050’de küresel emisyonlar, 2010’daki rakamlardan % 40 ila 70 oranında daha düşük olmalıdır ve 2100 itibarıyla sıfıra yakın ya da daha altı bir değere düşmelidir” (Avrupa Çevre Ajansı, 2015: 61). Küresel emisyonların bu değerlere ulaşmasının sağlanması için ise ülkelerin emisyonlarını azaltma konusunda istekli olması ve çabalarını artırması gerekmektedir.

Bu husus, Konferans sonuç metninin 19. Maddesinde belirtilmiştir. Şöyle ki 1 Ekim 2015’e kadar sunulan UKNB’lerin değerlendirildiği Sentez Raporunda, mevcut hedefler ve çabalar ile küresel ortalama sıcaklık artışını 2°C ile sınırlandırmanın mümkün olmadığı, bu çabaların artırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda BMİDÇS Sekreteryası tarafından UKNB Sentez Raporunun güncellenmesine; 1 Ekim 2015 tarihinden sonra, 4 Nisan 2016 tarihine kadar sunulan Ulusal Katkı Beyanlarını (UKB’lerini) de içeren bir Sentez Raporunun 2 Mayıs 2016’e kadar hazırlanmasına ve

yayınlanmasına karar verilmiştir (UKNB ile ifade edilen “ulusal katkı” terimi, Paris Anlaşma metninde Ulusal Katkı Beyanı (National Determined Contribution) olarak da ifade edildiği için Paris Anlaşması ile ilgili kısımlarda “ulusal katkı” için UKB kısaltması da kullanılacaktır.).

Ayrıca bahse konu sonuç metninin 20. Maddesinde, tüm tarafların uzun vadeli hedeflerine yönelik ilerlemelerin ele alınması ve UKB’lerin hazırlanmasına ilişkin bilgilendirme yapılması amacıyla 2018 yılında süreci kolaylaştırıcı bir diyalog toplantısı yapılmasına karar verilmiştir.

Diğer taraftan IPCC tarafından, 2018 yılında küresel sıcaklık artışının sanayi öncesi dönemin 1,5 °C üzerine çıkması durumunda iklim değişikliğinin etkileri ve bu durum için gerekli olan emisyon azaltım yol haritasını ortaya koyan özel bir raporun hazırlanmasına karar verilmiştir (UNFCCC, 2015g: 4).

Bununla birlikte birbirinden farklı formatta (sayısal hedef alınarak azaltım, olağan senaryoya göre azaltım, politika ve önlemlerle azaltım, karbon yoğunluğunun düşürülmesi, pik hedef alınarak azaltım gibi) ve 1990, 2000 ve 2010 gibi birbirinden farklı yıllar baz alınarak sunulan UKNB’lerin belli bir formata yakınlaştırılması, standardize edilmesi için çaba harcanmaktadır. 2025 ve 2030 yılı hedef gösterilerek iletilen UKNB’lerin 2020 yılı baz alınarak 5 yıllık periyotlara göre yeniden düzenlenmesi karara bağlanmıştır. Böylece farklı formatlara göre sunulan UKNB’lerin bir standarda ulaştırılarak Paris Anlaşmasının 14. Maddesinde belirtildiği üzere 2023 yılından itibaren 5 yıllık sürelerle izlenmesinin, gözden geçirilmesinin, güncellenmesinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. UKNB’lerin güncellenmesi ile tüm ülkelerin hedeflerini yükseltmeleri, daha ileri hedefler almaları, güncellenen tarihte geriye adım atılmasının önlenmesi, geri adım atılmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Ancak müzakereler esnasında Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler, ekonomilerinin istikrarlı olmadığını savunarak, gelecekteki ekonomik koşulları öngöremedikleri ve küresel rekabetteki paylarını kaybetmek istemedikleri gibi gerekçelerle iklim değişikliği konusundaki hedeflerini kararlılıkla yerine getirememeye durumlarının olabileceğini ve hedeflerini aşağı yönlü revize etme ihtiyacının olabileceğini dile getirmiştir. Bu kapsamda başta Hindistan olmak üzere gelişmekte olan ülkeler bu çekincelerinden dolayı UKB’lerdeki hedeflerin

düşürülmemesi ve harfiyen yerine getirilmesi konusundaki kararlılığa yapılan vurguya karşı çıkmaktadır (UNFCCC, 2015g: 29).

Ancak şu açık bir gerçektir ki Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin ortak kaygısı olan küresel rekabet, iklim değişikliği ile mücadele edilmesini engelleyen unsurların başında yer almaktadır. Neoliberal gelişmiş ülkeler, kâr elde etmek için sürekli yatırım yapma yaklaşımını benimserken ve doğaya verdikleri olağanüstü zararların telafisi için gerekli fedakârlığın gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılmasını beklemektedirler. Ancak bu hayati sorunla gerçek anlamda mücadele edilmesi isteniyorsa, sorunun küresel bir sorun olduğu kabul edilerek, “birbiriyle rekabet eden güçlerin anlaşması”, tüm ülkelerin ortak çaba göstermesi gerekmektedir (Neale, 2009:192).

Diğer taraftan BMİDÇS 21.Taraflar Konferansı sonuç metninin UKB'lere ilişkin bölümü incelendiğinde, mevcut durumda yetersiz olan ülkelerin UKB'lerinin geliştirilmesine, hedeflerinin artırılması için önümüzdeki dönemde çalışmalar yapılmasına, bununla birlikte UKB'lerin izlenebilmesi için mümkün olduğunca “ortak bir dil” oluşturulmasına yönelik çalışmalar yürütülmesine karar verilmiştir. Bu çalışmaların da, (BMİDÇS 17. Taraflar Konferansında 2020 yılı sonrasına yeni iklim rejiminin şekillendirilmesine yönelik çalışmaların yapılması amacıyla oluşturulan Durban Geçici Çalışma Grubunun görevi sonlandırılarak oluşturulan) Paris Anlaşması Geçici Çalışma Grubu kapsamında yürütülmesine karar verilmiştir.

BMİDÇS 21.Taraflar Konferansı sonuç metninin finansman ile ilgili kısmı incelendiğinde 54. Maddede net olmayan, esnek, muğlak bir ifade kullanıldığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin, azaltım çalışmalarının desteklenmesi ve azaltım çalışmalarının şeffaf olarak uygulanmasının sağlanması amacıyla 2025 yılına kadar (daha önce alınan kararlar uyarınca) 100 Milyar ABD Doları kaynağın gelişmiş ülkelere toplanıp, gelişmekte olan ülkelere aktarılmasının devamına karar verilmiştir. Ayrıca 2025'te düzenlenecek Taraflar Konferansı öncesinde gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç ve öncelikleri dikkate alınarak bu kaynağın miktarının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir. Bunlara ek olarak Konferans sonuç metninin 58. Maddesinde belirtildiği üzere BMİDÇS'nin Bilimsel ve Teknolojik Danışma Yardımcı Organı (SBSTA) tarafından gelişmiş ülkeler tarafından sağlanan ve gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan finansal desteklerin

hesaplanması amacıyla 24. Taraflar Konferansı (Kasım 2018) öncesinde bir yöntem geliştirilmesine karar verilmiştir (UNFCCC, 2015g: 8).

Tüm bunların yanı sıra BMİDÇS 21.Taraflar Konferansı sonuç metninde en dikkat çeken husus; Paris Anlaşma Metninin 6. Maddesinin 4. Paragrafında belirtilen sıcaklık artışının sınırlandırılması için gerekli olan sera gazı emisyon azaltımının sağlanması amacıyla yeni bir mekanizmanın kurulması konusudur. Anlaşma metninin 6. Maddesinin 4. Paragrafında yeni piyasa mekanizmasına ilişkin aşağıdaki ifadeler yer almaktadır:

“Paris Anlaşması, Taraflar Konferansı’nın yetkisi ve rehberliğinde, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına katkıda bulunmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek amacıyla Tarafların gönüllülük esasına göre kullanabilecekleri bir mekanizma oluşturulmuştur. Bu mekanizma, Paris Anlaşması kapsamında Taraflar Konferansınca belirlenen bir organ tarafından gözetilir ve aşağıdakileri amaçlar:

- (a) Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederken, sera gazı emisyonlarının azaltımını desteklemek;
- (b) Bir Tarafça yetkilendirilen kamu kurumları ve özel kuruluşlar tarafından sera gazı emisyonlarının azaltımına katılımı teşvik etmek ve kolaylaştırmak;
- (c) Ulusal katkısına ulaşmak için başka bir Tarafça da kullanılabilecek emisyon azaltımlarıyla sonuçlanan azaltım faaliyetlerinden yararlanacak ev sahibi Tarafın emisyon seviyelerinin azaltılmasına katkı sağlamak;
- (d) Küresel emisyonlarda genel bir azaltım sağlamak.”

Mevcut piyasa mekanizmalarından (TKM, OY ve ET) elde edilen deneyimlerden faydalanılarak oluşturulacak, neoliberal politikaların bu yeni “serbest piyasa numarasına” katılım gönüllü olduğu için kaynakların ve emeğin ucuz olduğu,

kuralsızlaştırmanın kolay olduğu, korumasız yeni pazara ulaşılması sağlanacaktır. Kuralları, yöntemi ve süreci konusundaki detayları bir sonraki Taraflar Konferansına kadar netleştirilecek bu yeni mekanizma ile özellikle çok uluslu şirketlerin çıkarlarının düşünöldüğü ortadadır. UKB'ler kapsamındaki azaltım hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanılacak bu yeni mekanizmadan elde edilecek gelirin bir kısmı; gelişmekte olan, etkilenebilirliğı yüksek ölkelerin uyum masraflarının karşılanması ve gelişmekte olan ölkelere danışmanlık hizmeti verilmesi için kullanılacak olsa bile esas itibariyle bu yeni mekanizmanın da daha öncekilerle benzer sonuçlar doğurması beklenmektedir. Hatta katılım için sınırın tanınmadığı ve katılımın gönüllölük esasına dayandığı bu yeni mekanizma ile belki bir adım daha öteye gidileceğı, doğal kaynakların daha fazla sömüröleceğı düşünölmektedir (UNFCCC, 2015g: 6- 24).

21 yıldır süren ve bir arpa boyu bile yol alınamayan, neoliberal politikalarla biçimlenen, insanlığın ve gezegenin geleceğinin göz ardı edildiğı iklim müzakereleri, Paris İklim Zirvesinin sonuçları bir zafer olarak ilan edilse de hayal kırıklığı yaratmıştır. 2020 yılı sonrasına yönelik hazırlanan Anlaşma metni incelendiğinde sıcaklık artışının, metinde belirtildiğı üzere 1,5- 2 °C ile sınırlandırılmasına yönelik umudun kalmadığı, neoliberallerin yeni mekanizmalar ile süreçten kazançlı çıkacağı görölmektedir.

Nitekim yapılan değerlendirmeler de bu yöndedir: “Toplam sera gazı içindeki karbondioksitin (CO₂) dörtte üçünden sorumlu olan fosil yakıt (kömür, petrol, doğal gaz) tüketimini kesme yönünde radikal bir kararın alınmamış olması, ulusal iklim hedeflerinin 5 yılda bir kontrolünü öngören revizyon mekanizması başlangıç yılının 2023'e sarkıtılması, yoksul ölkelere sağlanacak mali yardımın nasıl artırılacağı konusunu belirsiz bırakılması gibi noktalar her şeyin yolunda gitmeyeceğini gösteriyor. Bu temel gerçeğin dışında, iklim değışikliğine her ölkenin yaptığı katkının çok çeşitli ve eşitsiz olması, küresel sera gazı emisyonlarının azaltılması ve böylece iklim değışikliği tehdidini önleme amacına ulaşmanın da en zorlu engellerinden birisidir” (Kötek, 2015).

Gerçekten de, “karbon emisyonlarının küresel düzeyde sürekli artmasına bakılırsa, uluslararası müzakerelerin kaplumbağa hızında ilerlemesi ile iklim değışikliğinin yatıştırılması güç yapısı arasında ciddi bir mesafe vardır” (Giddens, 2013:280).

2020 yılı sonrasında küresel emisyonların azaltılması için fosil yakıtların kademeli olarak terk edilmesinin, yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının ikamesinin, enerji verimliliğinin bir üretim ilkesi haline gelmesinin, tüm tüketim alışkanlıklarının değişmesinin ve israfın bertaraf edilmesi ile ormanlaştırmanın hızlandırılmasının gerekli olduğu dikkate alındığında; 21. Taraflar Konferansı sonucunda elde edilen esnek, dinamik, ülkelerin kendi yükümlülüklerini kendilerinin kararlaştırdığı, kendi kendilerini farklılaştırdıkları ve yeni bir mekanizmayı içeren bir yapıyla başarı elde edilemeyeceği açıktır.

Oysaki “uzun dönemde kapitalist büyüme dinamiği iklim değişiminin oluşturduğu sınırlara ulaşacaktır. İşte bu aşamada neoliberaler karbon piyasaları gibi kandırmaca yöntemleri bir tarafa bırakıp, iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik gerçek çözümleri uygulayacaklardır. Bu çözümler, kendilerini bekleyen daha acı bilançolara oranla kısmen daha az maliyetli, ama canlarını yakacak ve kârlarına zarar verecek ölçüde maliyetli yollar olacaktır” (Neale, 2009: 197).

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-mun’un Paris İklim Zirvesindeki konuşmasında kullandığı “artık bütün dünyanın çıkarını düşünürsek ulusal çıkarların daha iyi korunacağını hepimizin daha iyi anlaması gerekir” cümlesi iklim değişikliğinin, küresel rekabete kurban edilmemesi gerektiğini vurgulayan, iklim değişikliğinden uzun vadede neoliberalerin de çıkarlarının zarar göreceğini en iyi şekilde belirten ifadedir.

BMİDÇS 21. Taraflar Konferansında Türkiye’ye ilişkin gelişmeleri ele aldığımızda; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın katılımıyla, en üst düzeyle temsil edilen ve 147 kişiden oluşan en kalabalık 27 heyetle Konferansa katılan Türkiye’nin tutumunda bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Müzakerelerde daha önce olduğu gibi “özel koşullarını” savunmayı terk etmeyen Türkiye’nin özetle “gelişmekte olan bir ülke olarak” finansman ve teknoloji desteğinden yararlanma temelinde müzakereler yürüttüğü görülmektedir (Gündoğan ve Turhan, 2015).

Ancak UKNB’si ile 2030 yılına kadar % 21’e kadar “artıştan azaltım” hedefleyen, “özel koşullarını” müzakere metnine derç etmeye yönelik çabalarına karşılık bulamayan Türkiye, bu hali ile Paris Anlaşması’ndan beklediğini alamamıştır.

Paris Anlaşması'nın kabul edildiği BMİDÇS 21. Taraflar Konferansının genel oturumunda Türkiye'nin iklim değişikliği baş müzakerecisi Mehmet Emin Birpınar söz alarak Sözleşmeye taraf olmasından bu yana sürekli dillendirilen ve Anlaşma metnine ilave edilmek istenen ama kabul görmeyen “Türkiye'nin özel koşullarına” vurgu yapmıştır. Ayrıca konuşmada, Türkiye'nin “specific issue- özel sorunu”olarak ifade edilen “özel koşullarına dair konunun” Fransa ile yapılan ikili görüşmelerde söz verildiği üzere çözülmemesi durumunda Türkiye için anlaşmanın onaylanmasının çok zor olacağını belirtmiştir. Buna cevaben BMİDÇS 21.Taraflar Konferansının başkanlığını yürüten Fransız Dışişleri Bakanı Laurent Fabius da Türkiye ve Afrika'nın özel durumlarının görüşülmesi için 2016'da Fas'ta gerçekleştirilecek 22. Taraflar Konferansına kadar istişareler yapacağını belirtmiştir. Bu bağlamda mevcut haliyle kapasite geliştirme ve teknoloji transferi adına Türkiye'yi kapsayan Paris Anlaşması, Türkiye'ye “özel koşullara” ve ayrıcalıklara dair bir kazanım getirmemiştir (Gündoğan ve Turhan, 2015).

Diğer taraftan 2020 yılı sonrasına yönelik oluşturulacak yeni esneklik mekanizmasından da faydalanmayı şiar edinen Türkiye için mekanizmaya katılımın “şartlı olmaması”, “gönüllülük esasına dayanması”, Kyoto kapsamında taahhüt almadığı için faydalanamadığı TKM ve OY gibi mekanizmalarla kıyaslandığında avantaj içermekte, Türkiye'nin karbon finansmanına ulaşma konusundaki iştahını kabartmaktadır.

Önceliği, Paris Anlaşması kapsamında en iyi şekilde konumlanmak ve ulusal menfaatlerinin korunması olan Türkiye, karbon piyasalarından faydalanma konusundaki kararlılığı ile kısa vadeli kazanımlar için olağanüstü zararlara davetiye çıkarmaktadır. Bu bağlamda, neoliberal politikaları benimseyen Türkiye'nin “ulusal menfaatlerinin” korunamayacağı ortadadır. Esas olarak küresel rekabetteki payını artırmayı, bu amaçla fosil yakıtlara odaklı büyümeyi ve iklim müzakerelerindeki her türlü finansman kaynağına ulaşmayı amaçlayan Türkiye, her ne kadar iklim değişikliği ile mücadelede üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeyi, çözüme ortak olmayı hedeflediğini dile getirse de bu duruşuyla çözüme ortak olmaktan ziyade, soruna ortak olmaktadır.

SONUÇ

İklim değışikliğı, hayatımızın her alanını etkileyen, insanlığın ve gezegenin geleceğini tehdit eden en önemli sorunların başında yer almaktadır. İklim değışikliğine bağı olarak yarı kurak bölgeler çölleşirken diğr bölgelerde görülen aşırı yağmurlar ve seller; ciddi ekin zararları, buzulların erimesiyle deniz seviyesinin yükselmesi ve adalarla deltaların sular altında kalması, ekosistemlerin tahrip olması ve bazı türlerin, genetik çeşitliliğin yok olması gibi etkiler, tüm ülkeleri tehdit etmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, ilerleyen yıllarda iklim değışikliğinin nedeniyle çevre koşullarının tamamen değışmesi ve bugün de şahit olduğumuz afetlerin şiddetlenerek artması şaşırtıcı olmayacaktır. Şu bir gerçektir ki iklim değışikliğinin etkileri, bu tehditler, insan yaşamını ve hatta gezegenin varlığını tehlikeye atmaktadır.

ABD’de 2016 yılının başında yaşanan, hayatı felç eden ve onlarca insanın ölümüne neden kar fırtınası, Hindistan’da 2015 yazında yaşanan ve binlerce kişinin ölümüne neden olan sıcak hava dalgaları gibi aşırı hava olayları iklim değışikliğinin acımasız etkilerini ortaya koyan, yakın tarihte şahit olduğumuz afetlerin başında yer almaktadır.

IPCC’nin yaptığı çalışmalar, önlem alınmadığı takdirde iklim değışikliğine bağı felaketlerin devam edeceği gerçeğini destekler niteliktedir. Sanayi öncesi döneme kıyasla sıcaklıklardaki 0,85 °C’lik artışın, yaşanan bu felaketlerin önemli bir işareti olduğu ve sıcaklık artışına neden olan sera gazı emisyonlarının azaltılmaması durumunda da bu felaketlerin şiddetlenerek artacağı ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda gezegenin ve insanlığın geleceğini tehdit eden, mevcut durumda bile etkilerini derinden hissettiğimiz iklim değışikliği sorununa acil çözüm bulunması gerekliliğı inkâr edilemez bir gerçektir. Soruna çözüm üretilebilmesi için, sorunun kökenine inilmesi, sebeplerine bakılması gerekmektedir. Bu hayati sorunun meydana gelmesindeki etkenler sorgulandığında, mevcut kapitalist sistemin ve neoliberal politikaların bu sorunun esas kaynağını teşkil ettiği görülmektedir.

Bu bağlamda Talu’nun söylemiyle “iklim değışikliğiyle mücadelenin, doğrudan kapitalizmle -neoliberal ideolojiyle- mücadele etmek olduğunu baştan kavramak önemlidir”(Talu, 2015:160).

Çünkü günümüzün egemen politika ve ekonomi anlayışı olan neoliberalizm kapsamında kâr elde etmek temel amaçtır ve “kâr etmek öncelikli amaç olarak kabul edildiğinde, bunun çevre üzerinde oluşturduğu olumsuz etkiler kaçınılmazdır.” Bununla birlikte gezegenin ve insanoğlunun varlığını tehdit eden iklim değişikliği sorunu da “bu “biricik” amaç için oluşturulan üretim sisteminin” sonucudur (Cleaver, 2002: 56).

Özetle iklim değişikliğinin temel sebebi, devlet, birey, doğa ve tüm yaşamı piyasanın, pazarın hizmetine sunan neoliberal sistemdir ve neoliberalerler, küreselleşme ve serbestleştirme, metalaştırma, ticarileştirme, özelleştirme, esnekleştirme ve kurlsızlaştırma araçlarını, toplumun tüm kesimlerindeki dönüşümü sağlamak amacıyla kullanmaktadır.

Bu bağlamda neoliberalizm bu araçlarıyla, “fiyat düşüşlerini, konut yardımlarını, eğitime yatırım yapmamayı, toprakları çitlemeyi, düşük ücretleri, yüksek kârları, ithal ikameci kalkınma yerine ihracata yönelik kalkınmayı, sermayenin serbest dolaşımını, göçmenlere yönelik sindirme politikalarını, vurgulu bir ırkçılığı ve anti-feminist bir karşı saldırıyı, köylülere karşı şiddetlendirilmiş düşük yoğunluklu savaşı ve hızlandırılmış bir ivme ile doğa tahribatını içerir” (Cleaver, 2002: 56).

Bu egemen, acımasız sistemin; çevreye, doğaya verdiği zararları ve dolayısıyla tetiklediği iklim değişikliği sorununu, neoliberallerin iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik sundukları sözde çözümleri ele almak amacıyla hazırlanan bu tez üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde neoliberalizmin, toplumun tüm kesimlerindeki dönüşümü sağlamak ve mevcut sistemi sinsice kabul ettirmek amacıyla ortaya koyduğu araçlar (küreselleşme ve serbestleştirme, metalaştırma, ticarileştirme, özelleştirme, esnekleştirme ve kurlsızlaştırma) ele alınmıştır. Bu bağlamda değinilen neoliberal politika araçları vasıtasıyla neoliberallerin özellikle doğaya, doğal kaynaklara bakış açısına, etkilerine ilişkin bazı bulgulara ulaşılmıştır.

Örneğin, birçok hedefinin yanı sıra çok uluslu şirketlerin kâr oranlarını artırmak ve hareket alanlarını genişletmek amacıyla ortaya konulan “küreselleşme ve serbestleşme” ile geliştirmekte olan savunmasız ülkelerdeki doğal kaynaklar

sömürülmektedir. Ucuz ve bol doğal kaynağa daha kolay ulaşarak kâr oranlarını artırma isteği ile sermaye, yeni yatırım alanları olarak doğal çevrenin daha az tahribata uğradığı ve sıkı çevre politikalarının uygulanmadığı ülkelere yönelmektedir.

Bununla birlikte doğayı alınıp satılabilen bir mal haline getiren metalaştırma ile doğal kaynakların içkin değeri göz ardı edilmekte, doğa insanlık için obje (nesne) ve kullanım değeri haline getirilmektedir. Böylece doğanın, insan hayatının devamlılığını sağlayan bir güç olduğu algısı yerle bir edilerek, parasal değeri ön plana çıkarılmakta, bu da kâr uğruna doğal varlıkların sömürülmesinin önünü açmaktadır. Metalaştırma savunulurken ileri sürülen gerekçe, doğal kaynakların sınırlı olduğu ve parasal değeri olmayan yani meta haline getirilmeyen kaynakların tükeneceği yaklaşımına dayanmaktadır. Bu kapsamda kâr uğruna doğal kaynakları sömüren neoliberallerin, doğayı korumak teziyle ortaya koyduğu metalaştırma yaklaşımı çelişkiler içermektedir. Özetlemek gerekirse, metalaştırma ile insanlığın varoluşunun kaynağı olan doğa, doğal kaynaklar, doğal yaşam, sadece neoliberallerin kâr oranlarının artmasına “hizmet eden” araçlara dönüştürülmektedir.

Bunun yanı sıra neoliberalizmin temel unsurlarından ticarileştirme ile parasal değer biçilen doğal kaynaklar, piyasaya dâhil edilmekte ve piyasada neoliberallerin kâr oranlarını artırdığı ölçüde kıymet görmektedir. Ticarileştirme, beraberinde eşitsizliği, adaletsizliği getiren bir araçtır. Şöyle ki insanlığın ortak malı olan doğal kaynaklar piyasaya sunulurken, bu kaynaklara erişim hakkı kısıtlanmakta, özelleştirilen kaynaklara sadece parası olan kesim ulaşabilmektedir.

Ayrıca kâra yönelik üretim dışında kalan alanların sermaye birikiminin hizmetine sunulmasını hedefleyen neoliberalizmin özelleştirme aracı ile kamu yararı göz ardı edilmekte, devletin yetkileri kısıtlanmaktadır. Kâra yönelik üretimin yapılmadığı alanlarda verimliliğin, etkinliğin artırılması teziyle ortaya konulan bu araç ile devletin vatandaşlarına hizmet vererek kamunun yaralandığı alanlar özelleştirilmekte, kamunun elde ettiği yarar belli bir kesime “vakfedilmekte”, diğer taraftan insanlar bir anlamda “kaderlerine terk edilmekte”, “başlarının çaresine bakmaya zorlanmaktadırlar.” Özelleştirme ile kamu yararı göz ardı edildiği gibi, “verimliliğin ve etkinliğin artırılması adına” doğal kaynakların varlığı da tehdit edilmektedir.

Bununla birlikte özelleştirmenin, kâr oranlarının artırılması ve maliyetlerin en aza indirilmesi amacıyla emek sömürsünü, esnekleştirmeyi de içerdği söylenebilir.

Kâr oranlarının artırılması için her yolun mubah olduğu neoliberal sistemde, bu uğurda sermayenin hareket kabiliyetini kısıtlayacak, ek maliyet çıkaracak unsurların bertaraf edilmesi, bu unsurlara ilişkin yasaların esnetilmesi amaçlanmaktadır. Esnekleştirme ile neoliberallere “ayak bağı” olan yasal düzenlemeler, neoliberallerin istekleri doğrultusunda sorun çıkarmayacak şekilde değiştirilmektedir. Böylece neoliberallerin çıkarları doğrultusunda şekillendirilen düzenlemeler ile doğanın, özellikle emek sömürsünün önü açılmakta, dünya daha adaletsiz ve acımasız bir ortama dönüşürken, şirketler doğal kaynakları ve emeği sömürerek servetlerini artırmaktadırlar.

Dünya Bankası, DTÖ, IMF gibi kuruluşlar tarafından dayatılan “yapısal uyum programları” ile gelişmekte olan, borçlu, bağımlı hale getirilen ülkelerde neoliberal politikalar için uygun ortam yaratılmaktadır. Kurationsızlaştırma ile devletlere “sermaye dostu” yaklaşımlar sergilemesi görevi verilerek; çevrenin, doğal/ kültürel değerlerin korunmasını amaçlayan veya kamu yararını gözetten toplumsal içerikli düzenlemelerin ortadan kaldırılması sağlanmaktadır. Kurationsızlaştırma ile kalkınma yolunda emekleyen gelişmekte olan ülkeler, borçlandırılarak veya hibeler vaad edilerek sermayeye kâr sağlayacak bazı varlıklarından vazgeçmeye, yeri geldiğinde doğal kaynakların sömürülmesine göz yummaya mecbur edilmektedir.

Özetlemek gerekirse, birbirini destekleyen, bir bütünün parçası olan niteliğindeki neoliberal politika araçlarıyla, dünya “hırsın, sıcak paranın, dar ve sınırlı bir görme gücünün ve ulaşabildiği herkesi ve her şeyi yıkıp yutmakla tehdit eden canavarca bir şiddetin baş döndürücü bir girdabına” çekilmekte, hayat her geçen gün daha acımasız bir hal almaktadır (Cleaver, 2002: 60). Doğal kaynaklar da, gezegenin ve insanlığın varlığını tehdit ettiği göz ardı edilerek bu girdapta yok olmaya mahkûm edilmektedir. Bu kapsamda dünyanın dengesini alt üst eden iklim değişikliği sorunu da, kâr elde etmenin tek amaç olarak görüldüğü bu sistemin gezegene ve insanlığa verdiği zararın faturası niteliğindedir.

Tezin ikinci bölümünde, iklim değişikliği sorunu, neoliberalizmin özellikle metalaştırma, ticarileştirme ve kurationsızlaştırma unsurları açısından değerlendirilmiştir.

Ayrıca iklim değışikliğı sorununa çözüm bulmak amacıyla uluslararası arenada yürütölen iklim değışikliğı müzakereleri, Kyoto Protokolü, neoliberal politikaların bu süreçteki rolü incelenmiştir. Bununla birlikte, neoliberallerin çözüm olarak sundukları iktisadi araçlar, verdikleri zararı bireylerin omuzlarına yüklemek amacıyla ortaya koydukları bireysel çözümler ve neoliberallerin kendilerini aklamak için sundukları Kyoto Protokolü kapsamında “maliyet etkin” bir yöntem olan karbon piyasaları ele alınmıştır. Bununla birlikte “serbest piyasa aracı” olan karbon piyasalarının temelini oluşturan Avrupa Birliğı Emisyon Ticareti Sistemi incelenmiş, bu örnekten yola çıkarak karbon piyasalarıyla iklim değışikliğı ile mücadele çalışmalarına gerçek anlamda katkı sağlanıp sağlanmadığı sorgulanmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda aşğıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Neoliberal politikaların temel stratejisinin sermayenin kâr oranlarının artırılması olduğı dikkate alındığında, bu politikaların uygulanması sonucunda çevresel değerlerin bu uğurda sömürölmesi ve büyük felaketlere yol açan iklim değışikliğı sorununun baş göstermesi şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, IPCC’nin 2014 yılında yayınlanan sentez raporunda yer alan, sanayi devrimi ile başlayan ve neoliberallerin servetine kaynaklık eden faaliyetlerin sebep olduğı emisyonların iklim değışikliğine kaynaklık ettiğine dair incelemenin sonucu bu düşüncayı destekler niteliktedir. Bu inceleme ile ayrıca sanayi devriminin başlangıcı olan 1850 yılından beri, fosil yakıtların kullanımı ve buna bağlı olarak atmosferdeki emisyonların artışına paralel olarak yeryüzü sıcaklığının artığı, 1983-2012 yılları arasındaki dönemde, son 1400 yılın en sıcak 30 yılının yaşandığı ifade edilmiştir. Yakın geçmişte şahit olduğumuz, iklim değışikliğine bağlı ABD’de ve Hindistan’da yaşanan felaketler, neoliberallerin sebep olduğı iklim değışikliğı sorunun öneminin ve soruna yönelik acil çözüm bulunması gerektiğinin göstergesidir.

Ancak dünyanın dengesini bozan bu hayati sorun; gelişmekte olan ölkeler, ada ölkeleri gibi hassas ölkeleri ve fakirler, kadınlar, çocuklar, engelliler gibi birinci dereceden dezavantajlı durumdaki insanları tehdit ederken, ortaya koydukları sahte çözümlerle neoliberallerin kâr etmesine katkı sağlamaktadır. Çünkü neoliberalizm, her ekolojik krizi, kendisi için yeni üretim alanları oluşturacak, kâr sağlayacak bir duruma dönüştürme yaklaşımına sahiptir. Bu yaklaşım, iklim değışikliğı sorununa çözüm

bulmak amacıyla uluslararası arenada yürütölmekte olan iklim değışikliği müzakerelerine yön vermektedir.

Ölkelerin, 1992 yılı göstergeleri baz alınarak, adaletsiz bir yaklaşımla sınıflandırılıp, yükümlölüklerinin belirlendiğı BMİDÇS kapsamında günümüzün şartları çok değıştiğı halde ölkelerin konumlarının değışmemesi, neoliberal yaklaşımın bu müzakerelere hakimiyetinin göstergesi niteliğindedir. Çünkü gelişmiş ölkeler, kendi emisyonlarını azaltmak amacıyla kandırmaca yollara başvurmakta, Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi kuruluşlarca dayatılan yapısal uyum programları sonrasında gelişmekte olan ölkelerin kaynaklarını, ucuz iş gücünü sömürmektedirler. Bu amaçla müzakerelerde mevcut sistemin devamı için çaba harcamakta, süreci tıkayarak, servetlerinin kaynağı olan Çin, Brezilya, Hindistan gibi ölkelerin az gelişmiş konumlarının sürmesine yol açmaktadırlar. Ancak neoliberaler, aynı zamanda bu ölkelerin doğal kaynaklarını ve insan emeğinin sömürmesini göz ardı eden hızlı yükseliş karşısında, bu ölkelerin de bedel ödemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Sonuç olarak iklim değışikliği müzakereleri; neoliberallerin egemenliğinde, gelişmekte olan ölkelerin, gelişmiş neoliberal ölkelerden öncü rol alması beklentisi ve gelişmiş ölkelerin rekabet kaygısı ile kaplumbağa hızı ile ilerleyen ama sonuç alınamayan bir süreç halini almıştır.

Bu süreçte karbon piyasalarını unutmamak gerekir. Sebep oldukları iklim değışikliği sorununun faturasını gelişmekte olan ölkelere ödetmek isteyen, bu krizden de kâr elde etmeyi planlayan neoliberal yaklaşımlar, metalaştırma, ticarileştirme ve kuralsızlaştırma araçlarını kullanarak oluşturulan karbon piyasaları ile iklim değışikliği ile mücadeleye katkı sunduklarını öne sürmektedirler. Neoliberaler tarafından su, toprak vb. doğal varlıklar gibi yapısı nedeniyle özelleştirilemeyen hava ve dolayısıyla atmosferdeki sera gazı emisyonları için düşünülen yöntem, maksimum bir kirletme düzeyinin belirlenerek, belirlenen kirletme miktarının paylara ayrılması ve bu payların kirletme hakkı olarak pazarlanması olmuştur (Çabuk, 2011;122-123).

Bu temele dayanarak oluşturulan karbon piyasaları ile karbon, ticarileştirilerek piyasaya dâhil edilmekte ve bu sistemde her şeyin yolunda gitmesi için kuralsızlaştırmaya başvurularak “ayak bağı” olan kurallar ortadan kaldırılmaktadır. Sera gazı azaltımı sağlamaktan ziyade bir “dengeleme” aracı olan ve kandırmacadan

ibaret olan karbon piyasaları ile soruna sebep olan ülkeler, çevreye, ekosisteme verdikleri devasa zarara oranla çok az kaynak harcayarak, sorumluluklarını yerine getirdikleri izlenimi yaratırlar. Neoliberal yaklaşım, bu amacına ulaşmak için kalkınma yolunda emekleyen, kalkınmasını sürdürmek için doğal kaynaklarını bu uğurda feda etmeye zorlanan, kuralları kolaylıkla alaşağı edilebilecek korumasız gelişmekte olan ülkeleri tercih etmektedir, Dünya Bankası, IMF, DTÖ gibi kuruluşların dayattığı “yapısal uyum programları” ile devre dışı bırakılan gelişmekte olan ülkelerin iradeleri de bu oyunun bir parçası niteliğindedir. TKM kapsamında neoliberal ülkelerin çok az miktarda para harcayarak, kullanmadığı teknolojileri ya da daha ucuza mal olan yatırımları Çin, Hindistan, Brezilya olmak üzere gelişmekte olan ülkelere transfer etmesi ve böylece bu ülkelerin kaynaklarını kullanarak, ucuz iş gücünden ve mevzuatındaki boşluklardan faydalanarak; karbona para biçerek “sözde” sera gazı emisyon azaltımı sağlaması bu yaklaşımın en bariz göstergesidir.

Bu bağlamda TKM’ye kaydedilen projelerden beklenen emisyon azaltım miktarında Çin % 60,4 ile ilk sırada, Hindistan % 11,5 ile ikinci sırada bulunmakta olup Brezilya ve Meksika da % 4,9, % 1,9 ile ilk dörtte yer almaktadır. TKM’ye kayıtlı projelerden elde edilen yıllık ortalama emisyon azaltımı yaklaşık 987 Milyon ton’dur. Bununla birlikte Ekim 2015’teki BMİDÇS’nin verilerine göre TKM’ye kayıtlı 1650 proje bulunmakta olup, Kyoto’nun ilk taahhüt dönemi olan 2008-2012 yılları arasında 2,9 Milyar ton azaltım sağlandığı ifade edilmiştir (<http://unfccc.int>). Bu verilerden hareketle her ne kadar TKM kapsamında yürütülen projeler ile önemli ölçüde emisyon azaltımı sağlanmış gibi görünse de IPCC’nin Sentez Raporunda insan faaliyetleri sonucu oluşan küresel emisyonların, 2000-2010 yılları arasında insanlık tarihindeki en yüksek seviye olan 49 Giga ton’a ulaştığı ifade edilmektedir (IPCC, 2014b). Bu bağlamda BMİDÇS, TKM Sekreteryası tarafından projeler ile sayısal olarak önemli miktarda emisyon azaltımı sağlandığı ortaya konulsa da IPCC tarafından açıklanan veriler, TKM’nin emisyon azaltımı konusunda etkin bir çözüm olmadığını göstermektedir.

Bununla birlikte doğal kaynakların ve emeğin sömürülmesi, kuralların ortadan kaldırılması temeline dayanan karbon piyasalarının OY mekanizmasında da TKM’ye benzer bir durumun olduğu görülmektedir. TKM’de Çin, Hindistan gibi gelişmekte

olan ülkeler hedef alınırken, OY mekanizmasında da benzer bir yaklaşımla 1990'lı yıllarda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden, sanayisi, ekonomisi zarar gören “Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecindeki Ülkeler” olarak adlandırılan ülkeler hedef alınmıştır. OY mekanizmasında Bulgaristan ve Çek Cumhuriyeti, yapılan yatırımlar sonucunda en fazla “sözde emisyon azaltımı” sağlanan ülkelerin başında yer almaktadır. Bu mekanizma ile gelişmiş ülkelerde çok yüksek maliyet ve gelişmiş ve pahalı teknolojiler ile elde edilebilecek emisyon azaltımı, görece düşük maliyetle gerçekleştirilmekte ve kâr sağlanmaktadır.

Diğer taraftan piyasa temelli tek mekanizma olan ET mekanizması incelendiğinde ise, temeli karbonun bir meta, emtia olarak görüp; oluşturulan yerel, ulusal ve bölgesel pazarlarda alınıp satılmasına dayanan sistem ile ülkelere, eyaletlere, işletmelere vb. verilen emisyon azaltım kotası, üst sınırı (cap) dağıtılmaktadır. Bazı taraflar verilen bu kotanın tamamını kullanmayarak, kotanın altındaki miktardaki emisyonları ticarileştirirler. Buna karşın, bazı taraflar ise emisyon azaltım maliyetinin yüksek olması nedeniyle verilen kotayı aşmakta, bunu telafi etmek amacıyla daha düşük bir fiyat ödemek suretiyle piyasada satılan emisyon azaltım kredilerini satın alırlar. Neoliberal yaklaşımın çözüm olarak sunduğu ET mekanizmasının işlerliğinin değerlendirilmesi amacıyla, tezde, 2005 yılında kurulan Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Sistemi ele alınmıştır. Bu sistemin, iklim değişikliği ile mücadeleye “katkısının” değerlendirilmesi amacıyla Kyoto Protokolünün 2008-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt Dönemi incelendiğinde, 36 gelişmiş ülkenin (Ek-B Ülkeleri-2012), 1990 yılını baz alarak emisyonlarını % 4,1 oranında azaltmayı hedeflediği ve bu ülkelerin aldıkları % 4,1'lük hedefi aşarak % 24,3'lük bir azaltım sağladığı görülmüştür. İlk bakışta büyük bir başarı olarak algılansa da bu azaltımın, taahhüt döneminden önce var olan ve ekonomisi çökmüş olan PEGSÜ ülkelerinden kaynaklandığı görülmüştür. Çünkü PEGSÜ'lerin, I. Taahhüt Dönemindeki % 1,9 olan hedefleri, daha önceki dönemde yaşanan krize bağlı olarak % 40, 6 ile aşılmıştır ve bu azaltım oranı, baz yıla göre belirlenmiş toplam emisyonların % 18,5'ine denk gelmektedir (CDC Climat Research, 2014b: 1). Bununla birlikte % 24, 3'lük sözde azaltım sağlanmasında karbon piyasalarının payı da ihmal edilmemelidir. Çünkü taahhütlerin yerine getirilmesinde ülkeler, azaltım hedefinin ortalama % 13,6 oranında CER ve ERU kullanma hakkına sahiptir. Ayrıca neoliberallere sunulan maliyet etkin

alternatif ile rafineri, çimento, çelik gibi önemli gelir getiren ve azaltım maliyeti yüksek sektörler için aynı oran olan ortalama % 13,6'lık oran ile neoliberaler kredi kullanma hakkı sunulmaktadır (CDC Climat Research, 2014a: 4). Neoliberalerin kâr sağlamasına hizmet eden ortalama % 13,6'lık bu esneklik oranı dikkate alındığında, “başarı” olarak yansıtılan emisyon azaltım miktarının, içerisinde kandırmacayı ve yüksek kârları barındırdığı görülmektedir.

Diğer taraftan Kyoto Protokolünün I. Taahhüt Döneminde taahhüt alan 38 Ek- B ülkesinin, 2010 yılı küresel emisyonların % 39'undan sorumlu olduğu ve bu 38 ülkenin toplamda % 11,8'lik azaltım sağladığı dikkate alındığında, % 60'dan fazlası hesaba katılmayan küresel emisyonlar açısından çok da anlamlı bir etki yaratmayacağı görülmektedir. Bu bağlamda sıcaklık artışının ortalama 2 °C ile sınırlandırılmasını sağlayan toplam küresel sera gazı emisyonlarının (karbon bütçesi) yaklaşık 2/ 3'ünün sanayi döneminde tüketildiği dikkate alındığında, emisyonların % 60'ından sorumlu ülkelerin hesaba katılmadığı, karbon piyasaları gibi “sahte çözümlerle” azaltımdan ziyade artışın görüldüğü ve kâr sağlandığı bir ortamda iklim değişikliği ile mücadelenin kandırmacadan ibaret olduğu ortadadır (WWF&İPM, 2015: 29).

Ancak şu da bir gerçektir ki, “kirleten” neoliberal ülkeler “ödeyerek” görevlerini yerine getirmiş olduklarını iddia ederek ve sera gazı emisyonlarını azaltmış gibi görünerek, çevreyi koruyor imajı oluşturmaya çalışırlar. Bir taraftan hedeflerini yerine getiriyor gibi görünen ve çevreci imaj edinen ülkeler aynı zamanda ucuza mâl olan krediler ile süreçten kâr elde etmektir. Çünkü karbon borsalarında spekülasyonlarla yüksek fiyatlara satılan karbon kredilerinden şirketlerin veya ülkelerin kazandıkları paranın, zaman zaman bunu satın almak için ödedikleri paradan çok fazla olduğu bilinmektedir. Ayrıca çizdikleri “çevre dostu, iklim dostu” imajı “artı değer” unsuru olarak gösteren çok uluslu şirketler, daha fazla alıcıya hitap ederek piyasadaki rekabette bir adım öne çıkmaktadırlar.

Diğer taraftan, özetlenen neoliberal iktisat politikaları kapsamında sorunun çözümü amacıyla kullanılan karbon piyasaları, karbon vergileri gibi iktisadi araçlarla beraber, kapitalizmin oluşturduğu zararları bireylerin omuzlarına yüklemek amacıyla ortaya koydukları bireysel çözümlerin de ele alınmasında fayda vardır. Şirketler, bir taraftan kâr oranlarını artırmak amacıyla üretime devam ederken, diğer taraftan neoliberal

mevcut sistemin devamlılığı için tüketim makinası haline getirilmiş olan insanlardan tüketim alışkanlıklarını değiştirmeler, fedakârlık yapmaları beklenmektedir. Kendilerinin doğaya verdikleri zararın telafisini, sistemin esiri haline getirdikleri insanlar vasıtasıyla sağlamaya çalışmaktadırlar. Oysaki iklim değişikliği sorunu, neoliberal politikaların, mevcut sistemin ürünüdür ve bunun için fedakârlık yapması gereken tarafın öncelikle bu soruna sebep olan sermaye cephesi olması gerektiği açıktır.

Özetlemek gerekirse, kaplumbağa hızında devam eden ve sonuç alınamayan iklim değişikliği müzakereleri kapsamında neoliberal yaklaşımlarca sunulan karbon piyasaları gibi kandırmaca yöntemlerle sera gazı emisyonlarının azaltılmadığı ortadadır. Bu sahte çözümler, tek amaçları her durumda kâr elde etmek olan neoliberalleri de tehdit eden iklim değişikliği sorununa çare olmaktan ziyade süreci geciktiren, gerçek çözüm yollarının bulunmasını engelleyen, süreci tıkayan faktörlerdir.

Tezin üçüncü bölümde ise Türkiye’de neoliberalizm bağlamında şekillenen ve küresel rekabet kaygısı ile oluşturulan iklim değişikliği ile mücadele politikaları ve Türkiye’nin iklim değişikliği müzakerelerindeki tutumu değerlendirilmiş, müzakerelerdeki son durumu ve Paris Anlaşması ele alınmıştır.

Şu bir gerçektir ki doğal kaynakların metalaştırılıp ticarileştirildiği, özelleştirmelerle tüm alanlarına müdahale edildiği, tüm kuralların ortadan kaldırılarak ulusal sistemin alaşağı edildiği, esnekleştirmelerle çalışanların emeğinin sömürüldüğü, bir anlamda şirketlerin kendi yaptıklarının bedelini başkalarına ödettiği neoliberal sistemden “gelişmekte olan ülke” sınıfındaki Türkiye de nasibini almaktadır. Neoliberal politikalar doğrultusunda dayatılan “yapısal uyum programları” ile Türkiye kaynaklarının, insan emeğinin sömürülmesine, kuralların ortadan kaldırılmasına zorlanmaktadır.

Kalkınma yolunda emekleyen Türkiye’nin öncelikleri bu hedefe ulaşma yolunda bu dayatmaların etkisiyle şekillenmiş ve bu yaklaşım iklim değişikliği politikalarına da yansımıştır. Türkiye’nin, iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik ulusal politika dokümanları incelendiğinde fosil yakıt kullanımının devamına ve hidroelektrik enerji

potansiyelinin tamamının değerlendirilmesine ilişkin hedefler bu düşünceyi destekler niteliktedir. Türkiye’de “kabul edilen strateji ve eylem planları azaltım sağlamaktan uzak” olduğu, “kömüre ve diğer fosil yakıtlara bağımlı enerji politikalarının daha da artırılmasının” hedeflendiği görülmekle birlikte iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarının bilimsel temele dayanmadığı ve öngörülü bir şekilde planlanmadığı ortadadır (Şahin, 2014: 7). Bu açıdan bakıldığında Türkiye’nin kalkınma politikalarının öncelikli olduğu, küresel rekabet kaygısı ile hayatın devamlılığını sağlayan doğal kaynakların korunmasının göz ardı edildiği, iklim değişikliği ile mücadeleye gerçek anlamda katkı sağlanmadığı görülmektedir.

Diğer taraftan iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik küresel çabalar incelendiğinde her ne kadar içerisinde adalet, eşitlik kelimeleri bulunsa da BMİDÇS kapsamında yürütülen adaletten ve eşitlikten uzak, neoliberal yaklaşımlarla hâkimiyetindeki iklim değişikliği müzakerelerinin, ülkelerin 1992 yılı göstergeleri kullanılarak yapılan sınıflandırmanın ve yükümlülüklerin, kutuplaşmalara, ülkelerin mağdur olmasına neden olduğu görülmektedir. Türkiye, bu sürecin “mağdurlarından” biri olup, “özel şartlarıyla” ve her geçen gün artan emisyonları ile pasif bir tutum sergilemektedir. Kyoto Protokolünün 2007-2012 yıllarını kapsayan I. Taahhüt Döneminde ve 2012-2020 yıllarını kapsayan II. Taahhüt Döneminde “özel koşulları” nedeniyle sera gazı emisyon azaltım taahhüdü almayan Türkiye’de ulusal çabalarla iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik etkin, yapıcı adımlar atılmadığı, “kaynak sağlanırsa yapılabilir mantığıyla hareket edildiği” görülmektedir (Şahin, 2014: 7).

Ayrıca 2020 yılına kadar sera gazı azaltım taahhüdü bulunmayan ve dolayısıyla zorunlu karbon piyasalarından faydalanamayan Türkiye şu anda sadece gönüllü karbon piyasalarında faaliyet göstermektedir. Ancak neoliberal politikalar doğrultusunda dayatılan “yapısal uyum programlarının” bir parçası olan ve Dünya Bankası ile yürütülen “(PHO) Programı” ile Türkiye’de zorunlu karbon piyasalarının temelinin atıldığı, mevzuatın da bu bağlamda şekillendiği görülmektedir.

Bununla birlikte Türkiye’nin 2020 yılı sonrasına yönelik tutumuna bakıldığında, 2020 yılı sonrasında da önceki tutumunu sürdürmeye niyetli olan Türkiye’nin bu niyetini BMİDÇS’ye sunduğu UKNB ile ortaya koyduğu görülmektedir. 2030 yılına kadar Olağan Senaryo’ya (Business As Usual- BAU) göre % 21’e kadar sera gazı emisyon

azaltımı sağlamayı hedeflediğini bildiren Türkiye'nin emisyon artış hızını sınırlandırmadan hedef alınan yıllarda "artıştan azaltım" yapacağına ve bunu yaparken de karbon piyasalarından yararlanacağına ilişkin UKNB'sinin, küresel iklim değişikliği ile mücadele çalışmalarına etkili ve anlamlı katkı sağlamayacağı ortadadır (Ekmekçi, 2015). Bununla birlikte "küresel ölçekte sanayi devriminden bu yana kümülatif emisyonların sadece % 0,7'sinden sorumlu" olan Türkiye'nin, UKNB'si ile 2030 yılında kişi başı emisyon değerini, 13,3 tondan 10,5 tona düşeceği vurgulanmaktadır (ÇŞB, 2015c). Ancak diğer ülke projeksiyonları ile karşılaştırıldığında, kişi başı sera gazı emisyonları, Türkiye'yi 2030 yılında ABD'den sonra 2. sıraya yerleştirecektir. Bu bağlamda 2030'da kişi başı sera gazı emisyonları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin; Çin, Hindistan gibi ülkeleri geride bırakacağını göstermektedir (Ekmekçi, 2015; Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 22).

Türkiye, UKNB sunma yükümlülüğünü sadece şeklen yerine getirmiş, içerik konusunda yetersiz olan UKNB'si ile tarihsel sorumluluğunun az olmasını öne sürerek, sera gazı emisyonlarını azaltmak yerine, artış hızının olduğu gibi devam edeceğini, bir anlamda emisyonlarını artırmaya sürdüreceğini ilan etmiştir. Türkiye, bu duruşuna karşılık olarak 2015 yılının sonunda Paris'te gerçekleştirilen BMİDÇS 21. Taraflar Konferansında "günün fosili ödülünü" almıştır. Ancak OECD ve G20 üyesi olan ve Avrupa Birliğine üyelik süreci devam eden Türkiye'yi sadece kalkınma politikalarına öncelik veren, gelişmekte olan, iklim değişikliği konusunda "siyasi kararlılık" gösteremeyen bir ülke olarak görmek mümkün değildir. Çünkü Türkiye'nin küresel iklim değişikliği ile mücadele çabalarındaki rolü "kendine biçtiğinden çok daha fazlası" olmalıdır (Gündoğan ve Cerit Mazlum, 2015: 22).

Son olarak iklim değişikliği müzakerelerindeki son duruma bakıldığında, Kyoto Protokolü'nün II. Taahhüt Döneminin 2020'de sona ermesi nedeniyle 2020 sonrası devreye girecek yeni bir anlaşmanın oluşturulması ihtiyacı ortaya çıktığı ve bu amaçla 30 Kasım- 12 Aralık 2015 tarihleri arasında Paris'te düzenlenen BMİDÇS'nin 21. Taraflar Konferansına çok umut bağlandığı görülmektedir.

Ancak Konferans sonucunda elde edilen Paris Anlaşmasının hayal kırıklığı yarattığı düşünülmektedir. Şöyle ki Anlaşma metninin içerisinde netlikten uzak, muğlak, tutarsız ifadeler ve tanımlamalarda eksikler (gelişmiş ve gelişmekte olan ülke

tanımlamasının yapılmaması gibi) bulunduğu görülmekle birlikte Anlaşmanın uygulanması ve amacına ulaşması konusundaki belirsizlikler de dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra BMİDÇS 21.Taraflar Konferansı sonuç metninde en dikkat çeken husus; Paris Anlaşma Metninin 6. Maddesinin 4. Paragrafında belirtilen sıcaklık artışının sınırlandırılması için gerekli olan sera gazı emisyon azaltımının sağlanması amacıyla yeni bir mekanizmanın kurulması konusudur. Mevcut piyasa mekanizmalarından (TKM, OY ve ET) elde edilen deneyimlerden faydalanılarak oluşturulacak, neoliberal politikaların bu yeni “serbest piyasa araçlarına” katılım gönüllü olduğu için kaynakların ve emeğin ucuz olduğu, kuralsızlaştırmanın kolay olduğu, korumasız yeni pazara ulaşılması sağlanacaktır.

Bununla birlikte mevcut durumda 0,85 °C olan sıcaklık artışının, 2100 yılına kadar 2 °C ile sınırlandırılması amacıyla ülkeler tarafından sunulan katkıların yetersiz olduğu ve bunun da Anlaşma metnine yansıdığı görülmektedir. 1 Ekim 2015 tarihi itibarıyla sunulan UKNB’lerin değerlendirildiği Sentez Raporunda, Türkiye’nin de içerisinde bulunduğu 147 ülke adına 119 UKNB sunulduğu, bu ülkelerin BMİDÇS’ye taraf ülkelerin % 75’ini temsil ettiği; emisyonların ise, 2010 yılı küresel emisyonların % 86’sını kapsadığı belirtilmiştir. Birbirinden farklı formatta (sayısal hedef alınarak azaltım, olağan senaryoya göre azaltım, politika ve önlemlerle azaltım, karbon yoğunluğunun düşürülmesi, pik hedef alınarak azaltım gibi) ve 1990, 2000 ve 2010 gibi birbirinden farklı baz yıllar seçilerek sunulan UKNB’lerin uygulanması durumunda, küresel emisyonların 2025’te 55,2 Giga ton, 2030’da ise 56,7 Giga ton olacağı hesaplanmıştır. Ancak UKNB’ler sonucu ulaşılabilecek küresel emisyon seviyesinin, küresel sıcaklık artışının 2°C ile sınırlandırılması için IPCC tarafından yapılan projeksiyon çalışmasına göre gerekli emisyon seviyesinden, 2025’te ortalama 9 Giga ton; 2030’da ise ortalama 15 Giga ton fazla olacağı ortaya konulmuştur (UNFCCC, 2015f).

Diğer taraftan 21. Taraflar Konferansının devam ettiği 3 Aralık 2015 tarihi itibarıyla, UKNB’lerin kayıt edilmesi amacıyla BMİDÇS Sekretaryası tarafından oluşturulan kayıt sistemi incelendiğinde, taraf ülkelerin % 95’ ini, 185 ülkeyi temsilen 157 UKNB sunulduğu görülmüştür. Her ne kadar sunulan UKNB’lerin sayısındaki artış ve kapsamının geniş olması umut verici olsa da, UKNB’lerde piyasa mekanizmalarına

yer verilmesi, katkıların emisyon azaltımına sebep olacağı inancını zedelemekte ve neoliberal yaklaşımın egemen olduğu iklim müzakerelerinde somut, bağlayıcı ve etkili bir anlaşmanın oluşturulmasındaki beklentileri düşürmektedir.

21 yıldır süren ve bir arpa boyu bile yol alınamayan, neoliberal politikalarla biçimlenen, insanlığın ve gezegenin geleceğinin göz ardı edildiği iklim müzakereleri, Paris İklim Zirvesinin sonuçları bir zafer olarak ilan edilse de hayal kırıklığı yaratmıştır. 2020 yılı sonrasına yönelik hazırlanan Anlaşma metni incelendiğinde sıcaklık artışının, metinde belirtildiği üzere 1,5- 2 °C ile sınırlandırılmasına yönelik umudun kalmadığı, neoliberal yaklaşımın yeni mekanizmalar ile süreci belirlediği görülmektedir.

Nitekim yapılan değerlendirmeler de bu yöndedir: “Toplam sera gazı içindeki karbondioksitin (CO₂) dörtte üçünden sorumlu olan fosil yakıt (kömür, petrol, doğal gaz) tüketimini kesme yönünde radikal bir kararın alınmamış olması, ulusal iklim hedeflerinin 5 yılda bir kontrolünü öngören revizyon mekanizması başlangıç yılının 2023’e sarkıtılması, yoksul ülkelere sağlanacak mali yardımın nasıl artırılacağı konusunu belirsiz bırakılması gibi noktalar her şeyin yolunda gitmeyeceğini göstermektedir” (Kötek, 2015).

Özetle 2020 yılı sonrasında küresel emisyonların azaltılması için fosil yakıtların kademeli olarak terk edilmesinin, yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının ikamesinin, enerji verimliliğinin bir üretim ilkesi haline gelmesinin, tüm tüketim alışkanlıklarının değişmesinin ve israfın bertaraf edilmesi ile ormanlaştırmanın hızlandırılmasının gerekli olduğu dikkate alındığında; 21. Taraflar Konferansı sonucunda elde edilen esnek, dinamik, ülkelerin kendi yükümlülüklerini kendilerinin belirlediği, kendilerini farklılaştırdıkları ve yeni bir mekanizmayı içeren bir yapıyla başarı elde edilemeyeceği açıktır.

İklim değişikliğinin çözümüne yönelik bu umutsuz manzara dikkate alındığında, sorunun kaynağı olan kapitalist düzenin, neoliberal politikaların, iklim değişikliğinin oluşturacağı enkazın sınırına git gide yaklaştığı ortadadır. Neoliberaller, sınıra vardıklarında ve olayın vehametini kavradıklarında, karbon piyasaları gibi sahte piyasa çözümlerini bir tarafa bırakıp, en fazla servetlerini etkileyecek iklim değişikliği

sorununa gerçek çözümler bulma çabasına gireceklerdir. Ancak yirmi yıldan fazla bir suredir çözüme engel olan neoliberaler için servetlerini korumak amacıyla bulacakları çözümler, karlarını direcek, ekonomik olmayan yollar olacaktır.

Başka bir deyişle, talebi göz ardı ederek kr uğruna sınırsız üretimin amaçlandığı neoliberal sistemin ürünü olan iklim değişikliği sorununun, insanlık ve gezegen için büyük bir tehdit oluşturduğu, beraberinde getirdiği afetlerle insanlar için can ve mal kaybına sebep olacağı, kalkınmanın önünde büyük bir engel oluşturacağı ve özellikle neoliberallerin servetlerine zarar vereceği açıktır.

Sonuç olarak insanoğlu, kendi ve gezegenin geleceğini tehdit eden bu soruna karşı iki seçenek arasından tercih yapmak zorundadır. İlk seçenek, gerçekleri görmezden gelip, yaşananlara tepkisiz kalarak neoliberallerin sebep olduğu sorunun, geri dönüşü olmayan, yıkıcı faturasının altında ezilmek, yok olmaya adım adım ilerlemek; ikinci seçenek ise sorunun kaynağı neoliberal yaklaşımın yıkıcı gücünün farkına vararak, doğayla insan toplumunun uyumunu temel alan adil, eşitlikçi sosyal düzende yaşamak için çaba harcamaktır. Bu seçim insanoğlunun kaderini değiştirecek öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Akbay Yarpuzlu, Ayşegül, 2015, “Çevre ve Neoliberal Çözüm”, *Milliyet Blog Web Sayfası*, Erişim: <http://blog.milliyet.com.tr/cevre-ve-neo-liberal-cozum/Blog/?BlogNo=444313>, Erişim tarihi: 7 Ekim.

Akdoğan, Levent, 2009, “Neoliberalizmin Yerelleştirme Projesi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Aksoy, Sevgi, 2006, “Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmeler Çerçevesinde Türkiye’de Özelleştirme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Alıcı, Birgül ve Yıldız, Habib, 2012, “Küresel Kamusal Bir Mal Olan Çevrenin Korunmasında Karbon Vergisi ve Etkinliği”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4/1, 55-64.

Amin, Samir, 2008, ““Piyasa Ekonomisi” mi Oligopol- Finans Kapitalizmi mi?”, *Neoliberalizm ve Kriz*, W. K. Tabb (Der.), (Çev. B. Baysal vd.) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 123-136.

Arı, İ., 2010, *İklim Değişikliği ile Mücadelede Emisyon Ticareti ve Türkiye Uygulaması*, DPT Yayınları, Ankara.

Atılgan, Ahmet, 2013, “Neo-Liberal Köle Pazarları”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 85-117.

Avrupa Çevre Ajansı, 2015, “Değişen Bir İklimde Yaşamak”, Erişim: <http://www.eea.europa.eu/tr/publications/aca-isaretler-2015-degisen-bir>, Erişim tarihi: 15 Aralık.

Başsüllü, Çağlar, 2014, “Ormancılıkta Karbon Ekonomisi ve Borsası” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.

Castree, Noel, 2010, “Neoliberalism and the Biophysical Environment: A Synthesis and Evaluation of the Research”, *Environment and Society: Advances in Research 1*, Sayı 1, 5-45.

CDC Climat Research, 2014a, “Appendices & Methodologies- Use of Kyoto Credits by European Industrial Installations: From An Efficient Market to A Burst Bubble”, No.43, Erişim: <https://hal.archives-ouvertes.fr/CPT/hal-01123087v2/file/14-01%20Climate%20report%20n%C2%B043%20Appendices%20and%20methodologies%7BC3E6A03A-CA75-4444-8BFF-2B773408BBEC%7D.pdf>, Erişim tarihi: 10 Kasım.

CDC Climat Research, 2014b, “Ex-Post Evaluation of the Kyoto Protocol: Four Key Lessons for the 2015 Paris Agreement”, No.44, Erişim: [http://www.cdcclimat.com/IMG/pdf/14-05_climate_report_no44 -
_analysis_of_the_kp-2.pdf](http://www.cdcclimat.com/IMG/pdf/14-05_climate_report_no44_-_analysis_of_the_kp-2.pdf), Erişim tarihi: 3 Kasım.

Cerit Mazlum, Semra, 2008, “Uluslararası İklim Politikası: Adalet ve Sürdürülebilirlik Ekseninde Bir Değerlendirme”, *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi*, E. Karakaya (Der.) içinde, Bağlam Yayınları, İstanbul, 129-167.

Cleaver, Harry, 2002, “Doğa, Neoliberalizm ve Sürdürülebilir Kalkınma Charybdıs ve Scylla Arasında” (Çev. M. Bayazıt), *Özgür Üniversite Forumu Dergisi*, Sayı 19, 54-73.

Çabuk, Semiha Özlem, 2011, “Küresel Isınmaya Yol Açan Sera Gazı Emisyonlarındaki Artış İle Mücadelede İktisadi Araçların Rolünün Değerlendirilmesi: Enerji Sektörü Örneği” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Çevre ve Orman Bakanlığı, 2008, “Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları ve Diğer Uluslararası Emisyon Ticareti Sistemleri” 13/05/2008 tarih ve B.18.ÇYG.0.02.00.04-020/8366 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara, Erişim: http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/eKutuphane/KP_OIK_FinalRapor-28%2012%202008.pdf, Erişim tarihi: 5 Kasım.

Çevre ve Orman Bakanlığı, 2009, “Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Kapsamında Türkiye’nin Durumunu Değerlendirmeye Yönelik Rapor”, Erişim: <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/Files/Raporlar/TR%20%C3%96zel%20%C5%9Earltlar%20Raporu%20Yeni.pdf>, Erişim tarihi: 8 Aralık.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2010, “Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi”, Erişim: <http://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner592.pdf>, Erişim tarihi: 18 Kasım.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2011a, “Karbon Piyasalarında Ulusal Deneyim ve Geleceğe Bakış”, Erişim: <http://www.enver.org.tr/UserFiles/Article/f8fefddd-d749-4784-816b-eb06e69b9d34.pdf>, Erişim tarihi: 5 Kasım.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2011b, “İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023)”, Erişim: <https://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner591.pdf>, Erişim tarihi: 27 Kasım.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2013, “Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirimi”, Erişim: <http://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner595.pdf>, Erişim tarihi: 30 Kasım.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2014a, “İklim Değişikliği Müzakereleri El Kitabı” (yayınlanmamış).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2014b, “Gönüllü Karbon Piyasaları”, Erişim: <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=1246>, Erişim tarihi: 7 Aralık.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2015a, “İzleme ve Raporlama Tebliği İzleme Planı Kılavuzu”, Erişim: [http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/%C3%84%C2%B0zleme%20Plan%C3%84%C2%B1%20K%C3%84%C2%B1lavuzu\(3\).pdf](http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/%C3%84%C2%B0zleme%20Plan%C3%84%C2%B1%20K%C3%84%C2%B1lavuzu(3).pdf), Erişim tarihi: 30 Kasım.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2015b “İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu 30.09.2015 Tarihli Toplantısı Karar Tutanağı”, (yayımlanmamış).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2015c, “Türkiye Küresel İklim Değişikliği ile Mücadelede 2030 Yol Haritasını Belirledi”, Erişim: <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=haberdetay&Id=20362>, Erişim tarihi: 4 Aralık.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), 2015d, “Dünya Bankası PMR Projesi”, Erişim: <http://www.csb.gov.tr/projeler/iklim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=12486>, Erişim tarihi: 4 Aralık.

“Çin'de Günde 4 Bin Kişi Hava Kirliliğinden Ölüyor”, 2015, *Deutsche Welle Türkçe*, Erişim: <http://www.dw.com/tr/%C3%A7inde-g%C3%BCnde-4-bin-ki%C5%9Fi-hava-kirlili%C4%9Finden-%C3%B6l%C3%BCyor/a-18652299>, Erişim tarihi: 27 Kasım.

Clean Technology Fund (CTF) Committee, 2009, “Clean Technology Fund Investment Plan for Turkey”, Erişim: https://www-cif.climateinvestmentfunds.org/sites/default/files/CTF_Turkey_Investment_Plan_01_16_09_web.pdf, Erişim tarihi: 26 Kasım.

Çoban Aykut, Özlüer Fevzi, Erensü Sinan, Akdemir Özer ve Üstün Beyza, 2015, “Türkiye’de Neoliberal Politikaların Ekolojiyi Kuşatması, Direniş ve Yeniden İnşa”, Erişim: <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/Coban%20vd%20Ekoloj%20Mimarlik.pdf>, Erişim tarihi: 3 Mart.

Çoban, Aykut, 2014, “Doğa Toplum ve Yöntem”, *Sosyal Çevre Bilimleri*, H. Reyhan, A. Mutlu, H.H. Doğan, A.S. Reyhan (Der.), Ankara, Siyasal Kitabevi, 15-35.

Çoban, Aykut, 2002, “Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar”, *Praksis Dergisi*, Sayı 7 (Yaz), 117- 164.

Danaher, K. ve Burbach, R., 2004, *Hadi Bunu Küreselleştirin!*, (Çev. Ö. Dalkıran), Metis Yayınları, İstanbul.

Demir, Gülten, 2011, “Post Neoliberalizm? Kriz ve Sonrası Üzerine”, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 1, 1-20.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2000, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)”, Erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>, Erişim tarihi: 25 Kasım.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 2006, “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)”, Erişim: <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf>, Erişim tarihi: 25 Kasım.

Dikkaya, Mehmet ve Deniz, Fatih, 2006, “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3/2, 163-181.

Dikkaya, Mehmet ve Özyakışır, Deniz, 2007, “Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) Bağlamında Yoksulluk Sorununun Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı*, 999–1011.

Duru, Bülent, 2008, “İklimsel Adalet İçin Yeni Bir Girişim: Halkların İklim Değişikliği Protokolü”, Erişim: http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/662/iklimsel-adalet-icin-yeni-bir-girisim-halklarin-iklim-degisikligi-protokolu#.VwNq_JyLRdg, Erişim tarihi: 17 Eylül.

Duru, Bülent, 2006, “Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım”, *Birikim Dergisi*, Sayı 201, 45-57. Erişim: <http://kentcevre.politics.ankara.edu.tr/durubirikimkursermayebir.pdf>, Erişim tarihi: 31 Temmuz.

Duru, Bülent, 2003, “Ormanların Özelleştirilmesi, Kıyıları ve Dünya Bankası Doğal Değer mi, Ekonomik Kaynak mı?”, *Planlama Dergisi*, Sayı 1, 47-51.

Ecosystem Marketplace, 2015, “Ahead of the Curve State of the Voluntary Carbon Markets”, Erişim: http://forest-trends.org/releases/p/ahead_of_the_curve_state_of_the_voluntary_carbon_markets_2015, Erişim tarihi: 11 Kasım.

Ekmekçi, Hüseyin Bumin, 2015, “Ulusal Katkı Niyeti, Türkiye İçin Çok Önemli Bir Adımdır”, Erişim: <http://www.alternatifenerji.com/ulusal-katki-niyeti-turkiye-icin-cok-onemli-bir-adimdir/>, Erişim Tarihi: 4 Aralık.

Engin, Billur, 2010, “İklim Değişikliği İle Mücadelede Uluslararası İşbirliğinin Önemi” *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2, 71-82.

European Commission, 2015, “EU ETS Handbook”, Erişim: http://ec.europa.eu/clima/publications/docs/ets_handbook_en.pdf, Erişim tarihi: 11 Haziran.

European Commission's Joint Research Centre, 2013, "Trends in Global CO₂ Emissions 2013 Report", Erişim: http://edgar.jrc.ec.europa.eu/news_docs/pbl-2013-trends-in-global-co2-emissions-2013-report-1148.pdf, Erişim tarihi: 10 Temmuz.

Freestone D.ve Streck C., 2005, "*Legal Aspects of Implementing the Kyoto Protocol Mechanisms*" Oxford University Press, New York.

Foster, John Bellamy, 2002, "Ekoloji Kapitalizme Karşı" (Çev. U. Günsür), *Özgür Üniversite Forumu Dergisi*, Sayı 19, 90-104.

Gambetti, Zeynep, 2009, "İktidarın Dönüşen Çehresi: Neoliberalizm, Şiddet ve Kurumsal Siyasetin Tasfiyesi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı 40, 143-164.

Giddens, A., 2013, *İklim Değişikliği Siyaseti*, (Çev. E. Baltacı), Phoenix Yayınları, Ankara.

Golob, Urša, Podnar, Klement ve Lah, Marko, 2012, "Sosyal Ekonomi ve Toplumsal Sorumluluk: Küresel Neoliberalizm Anarşisine Alternatifler", (Çev. B. Temel), *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 2 (1), 107-122.

Gök, Fatma, 2004, "Eğitimin Özelleştirilmesi", *Neoliberalizmin Tahribatı 2*, N. Balkan ve S. Savran (Der.) içinde, Metis Yayınları, İstanbul, 94-109.

Gündoğan, Arif Cem ve Cerit Mazlum, Semra, 2015, "Paris Anlaşmasına Doğru İklim Değişikliği Müzakereleri ve Türkiye", *Alternatif Dergisi*, Sayı 1, 18-23.

Gündoğan, Arif Cem ve Turhan, Ethemcan, 2015, "Yaşandı Bitti Saygısızca", Erişim: <http://www.kuzeyormanlari.org/2015/12/14/yasandi-bitti-saygisizca/>, Erişim tarihi: 14 Aralık.

Güzelsarı, Selime ve Tuluay, Feyza Nazan, 2011, "Küresel Su Yönetimi ve Suyun Ticarileştirilmesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 22, 54-82.

"G20 Leaders' Communiqué Antalya Summit, 15-16 November 2015", 2015, Erişim: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/11/16-g20-summit-antalya-communication/>, Erişim tarihi: 14 Aralık.

Harvey, D., 2005, *A Brief History of Neoliberalism*, New York: Oxford University Press.

Hazine Müsteşarlığı, 2008, "Hazine Müsteşarlığı 2008 Yılı Faaliyet Raporu", Erişim: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/WHGW8+Hazine_Mustesarligi_2008_Yili_Faaliyet_Raporu.pdf, Erişim tarihi: 25 Kasım.

Herrera, Rémy, 2008, "Kalkınma İktisadının Neoliberal "Yeniden Doğuşu"", *Neoliberalizm ve Kriz*, W. K. Tabb (Der.), (Çev. B. Baysal vd.) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 305-320.

Hutonluoğlu, Hakan, Tekeli, Recep, 2007, “Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı?”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı 2007-2 / 070206, 107-126.

Hotunluoğlu, Hakan, 2007, “Karbon Vergisi Teorisi ve Uygulaması” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

International Energy Agency (IEA), 2014, “2014 Key World Energy Statistics”, Erişim: <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/KeyWorld2014.pdf>, Erişim tarihi: 1 Eylül.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2014a, “Climate Change 2014, Impacts, Adaptation and Vulnerability, Part B: Regional Aspects”, Erişim: https://ipcc-wg2.gov/AR5/images/uploads/WGIIAR5-PartB_FINAL.pdf, Erişim tarihi: 7 Temmuz.

Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2014b, “Climate Change 2014 Synthesis Report Summary for Policymakers”, Erişim: http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar5/syr/AR5_SYR_FINAL_SPM.pdf, Erişim tarihi: 7 Temmuz.

“İklim Zirvesi'nde Türkiye Günün Fosili Seçildi”, 2015, Erişim: <http://onedio.com/haber/iklim-zirvesi-nde-turkiye-gunun-fosili-secildi-635341>, Erişim tarihi: 4 Aralık.

İnaç, Hüsamettin ve Demiray, Muhittin, 2004, “Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-Liberalizm”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 11, 163-184.

İnsel, A., 2011, *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul.

Kadılar, R., 2010, *Karbon Fırsat mı Tehdit mi?*, Destek Yayınları, İstanbul.

Kalkınma Bakanlığı, 2012, “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu” Erişim: <http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/EnvSust/1.Gelecegi%20Sahiplenmek.pdf>, Erişim Tarihi: 3 Aralık.

Karlıdağ, Serpil, 2010, “Doğanın Patentlenmesi: TRIPS Anlaşmasının Az Gelişmiş Ülkeler Üzerindeki Etkisi ve Devletin Rolü”, *Amme İdaresi Dergisi*, Sayı 43/1, 123-144.

Kılınç, Aygül, 2012, “Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı 1, 147-155.

Kıvılcım, İlke, 2014, “AB’nin En Büyük Sınavlarından Biri “AB ETS” Olacak”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Notu*, Sayı: 94, Erişim: http://www.ikv.org.tr/images/files/AB_nin_En_Buyuk_Sinavlar%C4%B0ndan_Biri_AB_ETS_Olacak.pdf, Erişim tarihi: 10 Kasım.

Konak, Nahide, 2011, “Küresel İklim Değişikliği, Kyoto Protokolü Esneklik Mekanizmaları, Gönüllü Karbon Piyasası ve Türkiye: Eleştirel Yaklaşım”, *Alternatif Politika Dergisi*, Sayı 2, 154-178.

Kozanoğlu, H., Gür, N. ve Özden, B.A., 2008, *Neoliberalizmin Gerçek 100’ü*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kötek, Sabiha, 2015, “İklim Değişikliğiyle Etkin Bir Mücadele Mümkün mü?”, *Enerji Günlüğü*, Erişim: http://enerjigunlugu.net/iklim-degisikligiyle-etkin-bir-mucadele-mumkun-mu_16385.html#.Vm_ludKLTcs, Erişim tarihi: 14 Aralık.

Krugman, Paul Robin, 1987, “Is Free Trade Passe?”. *The Journal of Economic Perspectives*, Sayı 1(2), 131-144.

Kurmuş, Orhan, 2010, “Türkiye’de Neoliberalizm”, *Mülkiye Dergisi*, Sayı 268, 9- 41.

“Kyoto Havayı Kirletme Hakkını Pazara Sunuyor”, 2007, *Bianet Web Sayfası*, Erişim: <http://bianet.org/biamag/cevre/92281-kyoto-havayi-kirletme-hakkina-pazar-sunuyor>, Erişim tarihi: 5 Ekim.

Magdoft, Harry, 2002, “Kapitalizmin İkiz Krizleri: Ekonomik ve Ekolojik”, (Çev. E. Aydoğdu), *Özgür Üniversite Forumu Dergisi*, Sayı 19, 107-112.

Mercan, Mehmet ve Karakaya, Etem, 2013, “Sera Gazı Salımının Azaltımında Alternatif Politikaların Ekonomik Maliyetlerinin İncelenmesi: Türkiye İçin Genel Denge Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı 42, 123-159.

Monbiot, George, 2012, “Doğaya Fiyat Bıçılır mı?”, *The Guardian*, (Çev. B. Ulukut), Erişim: <http://yesilgazete.org/blog/2012/08/15/dogaya-fiyat-bicilir-mi/>, Erişim tarihi: 13 Kasım.

Neale, J., 2009, *Küresel Isınmayı Durduralım*, (Çev. D. Tarkan), Yordam Yayınları, İstanbul.

Ok, Cevat Tansuğ, 2007, “İklim Değişikliği Müzakerelerinde İdealist Bir Yaklaşım mı Sergilenmektedir?” *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı: 7 (24), 28-33. Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligi-muzakerelerinde-idealist-bir-yaklasim-mi-sergilenmektedir-.tr.mfa>, Erişim tarihi: 18 Kasım.

Organ, İbrahim ve Çiftçi, Taha Emre, 2013, “Karbon Vergisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 1, 81-95.

Özar, Şemsa ve Ercan, Fuat, 2004, “Emek Piyasaları: Uyumsuzluk mu, Bütünleşme mi?” *Neoliberalizmin Tahribatı* 2, N. Balkan ve S. Savran (Der.) içinde, İstanbul, Metis Yayınları, 191-210.

Özlüer, Fevzi, 2007, “Neo-Liberal Özelleştirmeci ve Gökyüzünü Ticarete Açan Reçeteler” *Yeni Harman Dergisi*, Erişim: <http://www.fevziozluer.av.tr/neo-liberal-ozellestirmeci-ve-gokyuzunu-ticarete-acan-receteler/>, Erişim tarihi: 12 Ocak.

Öztürk, Atakan, Demirci, Ufuk ve Türker, Mustafa Fehmi, 2012, “İklim Değişikliğiyle Mücadelede Karbon Piyasaları ve Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, Özel Sayı, 306-312.

“Pakistan’da Sıcaktan Ölenlerin Sayısı 800’ü Geçti”, 2015, *İMC TV Web Sayfası*, Erişim: <http://www.imctv.com.tr/pakistanda-sicaktan-olenlerin-sayisi-800u-gecti/>, Erişim tarihi: 2 Temmuz.

Petras, J., 2002, *Küreselleşme ve Direniş*, Cosmo Politik Kitaplığı, İstanbul.

Point Carbon, 2012, “Carry- Over of AAUs From CP1 to CP2 – Future Implications for the Climate Regime”, Erişim: <http://carbonmarketwatch.org/wp-content/uploads/2012/11/AAU-banking-briefing-paper-Point-Carbon.pdf>, Erişim tarihi: 5 Kasım.

Resmi Gazete, 2004, “İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulu’nun Yeniden Oluşturulması ile İlgili 2004/13 Sayılı Başbakanlık Genelgesi”, Erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>, Erişim tarihi: 27 Kasım.

Saruç, Naci Tolga ve Karakaya, Etem, 2008, “Emisyon Ticareti ve Karbon Piyasası”, *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi*, E. Karakaya (Der.) içinde, Bağlam Yayınları, İstanbul, 197-222.

Schmidt, Ingo, 2008, “Krizleri Kıyaslamak: 1930’lar, 1970’ler ve Bugün”, *Neoliberalizm ve Kriz*, W. K. Tabb (Der.), (Çev. B. Baysal vd.) içinde, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 65-79.

Sezgül, İbrahim, 2009, “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Etik”, *TÜBAV Bilim Dergisi*, Sayı 4, 504-509.

Selamoğlu, Ahmet ve Urhan, Betül, 2009, “İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları: Kocaeli Örneği”, *Tes-İş Dergisi*, 136-149.

“Suyun Ticarileştirilmesine Genel Bir Bakış”, 2011, *İvme Dergisi*, Sayı 7, 9-14, Erişim: <http://ekolojiagi.wordpress.com/2011/03/01/suyun-ticarilestirilmesine-genel-bir-bakis/>, Erişim tarihi: 14 Kasım.

Şahin, Ümit, 2014, “Türkiye’nin İklim Politikalarında Aktör Haritası” Raporu, *Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi*, Erişim: <http://ipc.sabanciuniv.edu/new/turkiyenin-iklim-politikalarinda-aktor-haritasi/>, Erişim tarihi: 5 Kasım.

Şenses, Fikret, 2004, “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?”, *Kalkınma ve Küreselleşme*, S. Dedeoğlu ve T. Subaşı (Der.) içinde, Bağlam Yayınları, İstanbul, 13-54.

Şengül, Mihriban, 2008, “Türkiye’de Kamu Yönetiminde Neoliberal Dönüşümün Çevresel Sonuçları”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Sayı 6, 67-87.

Şimşek, Birgül, 2000, “İşgücü Piyasalarının Küreselleşmesi ve Küresel İşgücü Piyasasında Ulusal İşgücü Piyasalarının Yeri”, *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Sayı 1, Erişim: <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=85&cilt=2&sayi=1&yil=2000>, Erişim tarihi: 2 Mart.

Tabb, W. K., 2008, *Neoliberalizm ve Kriz*, (Çev. B. Baysal vd.) Kalkedon Yayınları, İstanbul.

Talu, N., 2015, *Türkiye’de İklim Değişikliği Siyaseti*, Phoenix Yayınları, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), 2015a, “Haber Bülteni: Sera Gazı Emisyon Envanteri- 2013”, Erişim: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18744>, Erişim tarihi: 27 Kasım.

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (TÜİK), 2015b, “National Greenhouse Gas Inventory Report 1990-2013”, Erişim: http://unfccc.int/files/national_reports/annex_i_ghg_inventories/national_inventories_submissions/application/zip/tur-2015-nir-9nov15.zip, Erişim tarihi: 30 Kasım.

Türkyılmaz, Oğuz, 2015, “Enerji Politikaları Artan Bağımlılık Çıkmazında”, *TMMOB Makina Mühendisleri Odası Bülten Dergisi Eki*, Sayı 200, 1-20. Erişim: http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/a5a69d7ec06d9cd_ek.pdf?dergi=1522, Erişim tarihi: 18 Kasım.

Uçkaç, Aynur, 2010, “Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları”, *Maliye Dergisi*, Sayı 158, 422-430.

Uçukoğlu, Nihat, 2004, “Neoliberal Politikalar, Özelleştirme ve Sanayiye Etkileri” *Metalurji Dergisi*, Sayı 136, 1-22.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 1997, “Submission by Turkey”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/cop3/misc03.pdf>, Erişim tarihi: 19 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2011, “Report of the Conference of the Parties on Its Sixteenth Session”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2010/cop16/eng/07a01.pdf#page=2> , Erişim tarihi: 11 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2013a, “Report of the Conference of the Parties on Its eighteenth session”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2012/cop18/eng/08a01.pdf>, Erişim tarihi: 23 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2013b, “Technical Paper”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2013/tp/03.pdf>, Erişim tarihi: 23 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2013c, “Submission by Turkey on Work Stream 1 of ADP”, Erişim: https://unfccc.int/files/documentation/submissions_from_parties/adp/application/pdf/adp_turkey_workstream_1_20130829.pdf, Erişim tarihi: 9 Aralık.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2014, “National Greenhouse Gas Inventory Data for the Period 1990–2012”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2014/sbi/eng/20.pdf>, Erişim tarihi: 27 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015a, “Statistics”, Erişim: <http://cdm.unfccc.int/Statistics/Public/index.html>, Erişim tarihi: 3 Haziran.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015b, “Emission Reduction Units (ERUs) Issued (by Host Party, Track, and Year)”, Erişim: http://ji.unfccc.int/statistics/2015/ERU_Issuance_2015_03_31_1200.pdf, Erişim tarihi: 4 Haziran.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015c, “Report of the Conference of the Parties on Its twentieth session,”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2014/cop20/eng/10a03.pdf>, Erişim tarihi: 23 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015d, “GHG Data from UNFCCC”, Erişim: http://unfccc.int/ghg_data/ghg_data_unfccc/items/4146.php, Erişim tarihi: 19 Kasım.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015e, “Report of the Technical Review of the Fifth National Communication of Turkey”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/idr/tur05.pdf> , Erişim tarihi: 2 Aralık.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015f, “Synthesis Report on the Aggregate Effect of the Intended Nationally Determined Contributions”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/07.pdf>, Erişim tarihi: 3 Aralık.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2015g, “Adoption of the Paris Agreement”, Erişim: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/l09r01.pdf>, Erişim tarihi: 14 Aralık.

Ülman, Burak, 2008, “Küresel Sorunların Metalaşması ve Devlet-Sermaye İlişkisi”, Erişim: <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=432>, Erişim tarihi: 17 Eylül.

Yeldan, Erinç, 2003, “Neoliberalizmin İdeolojik Bir Söylemi Olarak Küreselleşme”, *İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, 341-36, Erişim: http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/312_10/Yeldan,Erinc_NeoliberalizminIdeolojikBirSoylemiOlarakKuresellesme.pdf, Erişim tarihi: 23 Eylül.

Yıldırım, Cengizhan, 2011, “Neoliberal İktisat Politikalarının Türkiye’de Orta Sınıfa Etkisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Ü. Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Yılmaz, Selim ve Yılmaz, Gaye, 2011, ““Yenilenebilir Enerji” vs. Yenilenemeyen Doğa: Karbon Ticareti”, *Praksis*, Sayı 25, Erişim: http://emekdogu.org/yenilenebilir_enerji_yenilenemeyen_doga_karbon_ticareti.htm, Erişim tarihi: 14 Kasım.

Yılmaz, Murat ve Çorak, Gülizar Seda, 2011, “Yönetişim Yaklaşımı ve Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Yeşil Ekonomi Politikaları”, *Ekonomik Yaklaşım Kongreler Dizisi VII-Türkiye Ekonomisi Yeni Politika Arayışları*, Erişim: www.ekonomikyaklasim.org/eykongre2011/?download=35.pdf, Erişim tarihi: 23 Ekim.

Yörük, Erdem, 2013, “İşçi Sınıfı, Kürtler ve Neoliberalizm Üzerine”, Erişim: <http://emekvetoplum.org/?p=160>, Erişim tarihi: 24 Şubat.

“Zehirli Gaz Borsası- Kyoto Protokolü”, 2014, *Patika Dergi*, Erişim: <http://patikaekoloji.org/zehirli-gaz-borsasi-kyoto-protokolu/>, Erişim tarihi: 9 Kasım.

World Bank & Ecofys, 2014, “State and Trade of Carbon Pricing 2014”, Erişim: <http://documents.worldbank.org/curated/en/2014/05/19572833/state-trends-carbon-pricing-2014>, Erişim tarihi: 5 Kasım.

World Bank & Ecofys, 2015, “State and Trends of Carbon Pricing 2015” Erişim: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/22630/9781464807251.pdf?sequence=5>, Erişim tarihi: 2 Kasım.

World Bank, 2015, “Summary of Implementing Country Participants’ PMR Activities”, Erişim: https://www.thepmr.org/system/files/documents/Summary_ICP%20Activities_November%202015.pdf, Erişim tarihi: 4 Aralık.

WWF & İPM (İstanbul Politikalar Merkezi), 2015, “Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri”, Erişim: <http://www.wwf.org.tr/?4600#>, Erişim tarihi: 11 Kasım.

ÖZET

DOĞANIN NEOLİBERALLEŞTİRİLMESİ EKSENİNDE KARBON PİYASALARI

Yüksek Lisans Tezi

Kader TUĞAN ŞAHİN

Atmosferdeki sera gazı emisyonlarının artmasıyla yeryüzünün ortalama sıcaklığı her geçen gün yükselmekte; sıcaklık artışına bağlı olarak dünyanın pek çok bölgesinde seller, erozyonlar, sıcak hava dalgaları, kuraklık gibi doğal afetler yaşanmaktadır. İnsan hayatını tehdit eden, mal ve can kaybına neden olan bu büyük felaketler ve sonuçları; sorunun kaynağı olan iklim değişikliğini dünya gündeminin ilk sıralarına taşımaktadır.

Bu hayati sorunu, günümüzün egemen ekonomik ve politik anlayışı olan ve hayatımızın bütün alanlarına tesir eden neoliberalizmden bağımsız düşünmek mümkün değildir. İnsan hayatının kaynağı olan doğayı kâr hırsıyla sömüren neoliberallerin iklim değişikliği sorununun oluşmasında başrole sahip olduğu ortadadır. Bununla birlikte başroldeki neoliberallerin, aynı zamanda iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik uluslararası arenada yürütülen çalışmaları, BMİDÇS ve Kyoto Protokolünün yapısını da kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda Kyoto Protokolü kapsamında yer alan ve doğanın metalaştırılması yaklaşımına dayalı olan, çözüm olarak sunulan karbon piyasaları da bu yaklaşımın göstergesidir.

Bu tezin temel amacı; neoliberalizmin temel ilkelerini inceleyerek, mevcut sistem kapsamında doğaya bakış açısını değerlendirmek ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağladığı iddiasıyla neoliberal politikalar doğrultusunda ortaya konulan karbon piyasalarının, gerçek anlamda bir çözüm olup olmadığı sorusuna yanıt aramak ve Türkiye’deki iklim değişikliğiyle mücadele uygulamalarını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, neoliberalizm, doğanın metalaştırılması, karbon piyasaları, BMİDÇS, Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması, UKNB.

ABSTRACT

CARBON MARKETS IN CONTEXT OF NEOLIBERALISATION OF NATURE

Post Graduate Thesis

Kader TUĞAN ŞAHİN

Greenhouse gas emissions to the atmosphere raise the Earth's average temperature that leads to natural disasters such as flooding, erosion, heat waves and drought in many parts of the world. These extreme events and disasters that cause loss of life and damage to property have put the threat posed by climate change on top of the international agenda.

It is impossible to think about this grave danger independent from neoliberalism that rules today's economic-political system. It is clear that neo-liberals, who impose their greed for profit on nature, have the leading role in global warming. At the same time, they take part, in accordance with their interests, in the global efforts to combat climate change within the structure of UNFCCC/ Kyoto Protocol. This approach manifest itself in carbon markets that are put forward under the Kyoto Protocol as a solution to climate change but, in reality, aim at commoditisation of nature.

The main goal of this thesis is to analyse the perspective and the nature of the existing system, thereby examine the basic principles of neoliberalism in search of an answer whether carbon markets, put forward by neoliberalism with the pretense of contributing to the fight against climate change, constitute a real and meaningful solution, and also to analyse the implementation of climate change efforts in Turkey.

Keywords: Climate change, neoliberalism, commoditisation of nature, carbon markets, UNFCCC, Kyoto Protocol, Paris Agreement, INDC.